

**TÜRK LÜGATİ'NDE “DAL” MADDESİ
(METİN- DİZİNLER- SÖZLÜK)**

Özge GÖREL
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA
Ağustos, 2019
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK LÜGATİ'NDE “DAL” MADDESİ
(METİN- DİZİNLER- SÖZLÜK)

Hazırlayan
ÖZGE GÖREL

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **“Türk Lügati’nde “Dal” Maddesi (Metin- Dizinler- Sözlük)”** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/08/2019

Adı SOYADI

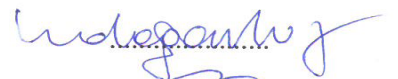
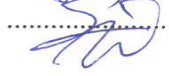
İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Erdoğan BOZ
: Dr. Öğr. Üyesi Serdar KARAOĞLU

İmza

.....

.....

.....

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özge GÖREL' in “**Türk Lügatinde “Dal” Maddesi (Metin-Dizinler-Sözlük)**” başlıklı tezi, 07.08.2019 günü saat 14:00’ de Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’ nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

TÜRK LÜGATİ'NDE “DAL” MADDESİ (METİN- DİZİNLER- SÖZLÜK)

Özge GÖREL

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ağustos, 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bekir SARIKAYA

Hüseyin Kazım Kadri, Türk dili de başta olmak üzere çeşitli alanlarda eserler vermiştir. Türk Dili alanında verdiği en önemli eseri ise; *Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri* isimli dört ciltlik eseridir. Türk dillerinin birliği amacıyla yazılan eser mukayeseli bir sözlük olma niteliğindedir. Sözlükte; Garb olarak verdiği Batı Türkçesinin yanında Azeri, Kazan, Uygur, Koybal, Yakut, Çuvaş, Kırgız gibi Türk lehçe ve şiveleri ayrıca Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, gibi Batı dilleri de işlenmiştir. Eserle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış ama tam anlamıyla bir incelenmesi henüz yapılmamıştır. Sözlükle ilgili yapılmış yüksek lisans tezleri de mevcuttur. Ancak bu tezler bir Türk dili incelemesi değil, Azeri Türkçesi edebi metinlerini içermektedir. Biz bu sözlüğün dal harfinin “dal” ana madde başından “dürr” ana madde başına kadar olan kısmı çeviri yazı sistemine aktardık. Bizim bu tez konusunu seçme amacımız ise eserin önemini ortaya koymaktır. Türk Lügati’nin ne kadar büyük ve önemli bir eser olduğu açıktır. Eserin; mukayeseli bir çalışma olması, kelimelerin kökeni, türü ve şekline kadar açıklama yapması, madde başlarını bulunduğu dilin edebi metinlerinden örnekleriyle ortaya koyması, kullanılan atasözleri ve deyimlerle kanıtlaması gibi özellikleri de önemini artırmaktadır. Yalnız içerdiği hatalar yönüyle çok eleştiri almıştır. Çalışma; giriş, Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati hakkında genel bilgi, yöntem, Türk Lügati’nin tenkitli metni, ana metin ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışma hakkında kısa

bilgiler verilecek, birinci bölümde Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatı ve eserlerinden kısaca bahsedilecektir. İkinci bölüm, çalışmanın konusunu oluşturan Türk Lügati ile ilgili genel bilgiler verildiği bölümdür. Yöntem bölümünde; hem Hüseyin Kazım Kadri'nin sözlüğü hazırlarken kullandığı yöntem hem de bizim incelediğimiz yöntem birlikte verilecektir. Metin kısmında “dal” ana madde başı ile “dürr” ana madde başı arası çeviri yazı sistemiyle çevrilmiş, ana metin kısmında ise metnin kendisi verilmiştir. Sonuç kısmında ise, tespitler yapılmış yöntem sorunlarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati, dil, sözlük.

ABSTRACT

ARTICLE “DAL” IN TÜRK LÜGATİ (TEXT- INDEXES- DİCTIONARY)

Özge GÖREL

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

August, 2019

Advisor: Assist. Prof. Dr. Bekir SARIKAYA

Hüseyin Kazım Kadri has produced works in various fields including Turkish Language. His most important work in Turkish language is; *Türk Lügati* is a four-volume work called *Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri*. The work, written for the purpose of unity of Turkish languages, is a comparative dictionary. Dictionary; in addition to the Western Turkish which he gave as Garb, Turkish dialects and dialects such as Azeri, Kazan, Uighur, Koybal, Yakut, Chuvash, Kyrgyz were also processed and Arabic, Persian, French, Italian, Western languages were also studied. Various studies have been made about the work but a full examination has not been done yet. There are also postgraduate theses about dictionary. However, these theses do not include a study of Turkish language, but include literary texts of Azeri Turkish. We have transferred the part of the dictionary from the main article “dal” main article of the “dürr” main article to the translation writing system. Our aim is to determine the importance of the work. It is clear how great and important work of the *Türk Lügati*. Work; it is also a comparative study, explaining up to the origin, type and shape of the words, revealing the head of the articles with examples of literary texts of the language in which it is found, and proving them with the proverbs and idioms used. However, it has received much criticism in terms of the errors contained. Work; introduction, Hüseyin Kazım Kadri, general information about *Türk Lügati*, method, criticized text of *Türk Lügati*, main text and conclusion sections. In the introduction section; brief information about the

study. In the first part, life and works of Hüseyin Kazım Kadri will be briefly mentioned. The second part is the general information about Türk Lügati which is the subject of the study. In the method section; both Hüseyin Kazım Kadri's method of preparing a dictionary and the method we are examining will be given together. In the text section, the translation between “dal” main item and “dürr” main item is translated by writing system and in the main text part the text itself is given. In the conclusion part, the method problems were determined.

Keywords: Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati, language, dictionary.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER DİZİNİ	xi
TRANSKRİPSİYON HARFLERİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRI

1. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN HAYATI 2
2. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN ESERLERİ 3

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİ 5
2. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN SÖZLÜKÇÜLÜĞÜ 6
3. TÜRK LÜGATİ'NE YAPILAN ELEŞTİRİLER 7
4. DEĞİŞTİRİLMİŞ YAZIMLAR 8
5. DİLBİLGİSİ TERİMLERİ 9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

1. METNİN TESİSİNDE KULLANILAN YÖNTEM.....	15
2. MÜELLİFİN TÜRK LÜGATİ'Nİ HAZIRLARKEN KULLANDIĞI İLKELER.....	16

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ

1. TENKİTLİ METİN (TÜRK LÜGATİ)	21
SÖZLÜK.....	117
OKUNAMAYAN YERLER.....	128
DİZİN (LATİN ALFABESİNE GÖRE)	130
DİZİN (İSİMLER VE ESERLER DİZİNİ).....	145
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA	152
TIPKIBASIM	155

SİMGELER DİZİNİ

() : TLTDİVEL’de açıklanan kelime ve kelime gruplarının kökeni, türü ve görevi gibi özellikleri verilmiştir.

, : Kelime ve kelime gruplarının özellikleri arasında “-“ yerine kullanılmıştır.

? : Hüseyin Kazım Kadri, örneklerini verdiği şair ve yazarları bilmediğinde ve bu örneklerde okuyamadığı yer olduğunda kullanmıştır.

[] : Hüseyin Kazım Kadri, madde başlarının transkribini verirken kullanmıştır. Tarafımızdan da aynen kullanılmıştır.

[?] : Okuyamadığımız yerler bu işaretle gösterilmiştir.

koyu harf : Madde başlarında ve örnek metinlerde geçen madde başlarının belirlenmesinde kullanılmıştır.

italik harf : Kelime ve kelime gruplarının özelliklerinde kullanılmıştır.

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

	HKK'nin Kullandığı Transkripsiyon Harfleri	Bizim Kullandığımız Transkripsiyon Harfleri
ا	a, e	a,e
آ	â	ā
ء	“ ’ ” ve “ , ”	,
ب	b	b
پ	p	p
ت	t	t
ث	th	ṯ
ج	dj	c
چ	ş	ç
ح	ḥ	ḥ
خ	kh	ḫ
د	d	d
ذ	dh	ḏ
ر	r	r
ز	z	z
ژ		j
س	s	s
ش	ch	ş

ص		ş
ض		ḍ, ž
ط	t	ṭ
ظ		ẓ
ع	‘	‘
غ	g	ġ
ف	p	f
ق	q, k	ḳ
ك	k	k, g, ğ, v, y
ڨ	n̄	ŋ
نڨ	ngh	ṅ
ل	l	l
م	m	m
ن	n	n
و	ou, oū	v, o, ö, u, ü, ū
ه	é, h	h, e, a
لا	lâ	lā
ي	ï, i, y (ı sesi yerine), î, é	y, ı, î, ī
Ayrıca batıdan alınmış yabancı metinlerde “ê, û, é, à, è” sesleri de kullanılmıştır.		

KISALTMALAR DİZİNİ

- HKK** : Hüseyin Kazım Kadri (bk. Transkripsiyon Harfleri, s. xii)
- TLTDİVEL** : Türk Lügatı, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri (bk. s.14 ve s. x)

GİRİŞ

Türk Lügati, döneminin en önemli sözlüklerindendir. Onu bu denli önemli kılan özellikleri ise; Türk dillerini mukayeseli olarak ele alması, bir nevi etimolojik sözlük olma özelliği taşıması ve bunların edebi tanıklarının göstermesidir. Onu döneminin diğer sözlüklerinden farklı kılan da bu özellikleridir. Bu çalışma da Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati adlı eserinin dal harfinin “dal” ve “dürr” madde başları arasını kapsamaktadır. Türk Lügati, çok büyük bir eserdir. Ancak eserde dizgi hataları veya basım hataları gibi hatalar da mevcuttur. Bu hatalar da eserin incelenmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca Türk dilleri dışındaki dillerin edebi örneklerine ulaşmak zor olduğu için bulunabilenler anlamıyla yazılmış, diğerleri ana metinde yer aldığı gibi direkt verilmiştir. Çalışmada bu gibi zorluklar nedeniyle dal maddesinin tamamı ele alınamamıştır. Çalışmanın başında eserin yazarını da tanıtmak amacıyla Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatı kısaca anlatılmış, bütün eserleri aktarılmıştır. Ardından Türk Lügati hakkında genel bilgiler verilmiş ve esere yapılan eleştiriler örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra çalışmanın nasıl yapıldığını göstermek amacıyla yöntem de verilmiş ve söz konusu kısmın transkripsiyonu yapılmıştır. Okuyucunun bilinmeyen kelimeleri daha rahat bulabilmesi amacıyla sözlük yapılmıştır. Ayrıca dizinler yapılarak araştırmacının aradığını rahatça bulması sağlanmıştır. Metnin aslını görmek isteyenler için de ana metin verilmiştir.

Türk Lügati sadece Osmanlı Türkçesi için değil diğer Türk lehçe ve şiveleri için de önemli bir eserdir. Çünkü Hüseyin Kazım Kadri, karşılaştırma yaparken kelmelerin kullanıldığı diğer Türk lehçe ve şivelerindeki tanımlarını da vermiş ve bunları edebi örneklerle tanıklamıştır. Bir nevi Türk dillerinin sözlüğü olmuştur.

Hüseyin Kazım Kadri bu eser için otuz beş yıl çalışmıştır. Türk dillerinin tek bir dilden ortaya çıktığını göstermek amacıyla yazılan eser bir bakıma geleceğe yönelik bir endişenin ürünüdür. Türk dillerinin birliğine ihtiyaç duyulabilme endişesi... Biz bu çalışmada Hüseyin Kazım Kadri'nin sözlükçülüğünü ve Türk Lügati'nin yazılış biçimini, yöntemini ve önemini ortaya koymayı amaçladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRI

1. HÜSEYİN KAZIM KADRI’NİN HAYATI

Hüseyin Kazım, 1286 (1870) yılında İstanbul Beylerbeyi’nde doğmuş ve 1934 yılında ölmüştür. Babası, Sultan Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde vezirlik yapan Ethem Paşa’nın oğlu, aynı zamanda Trabzon valisi olan Kadri Bey’dir. Eserlerinde Şeyh Muhsin-i Fani adını da kullanmıştır.¹

Hüseyin Kazım Kadri, ilkin Beylerbeyi Sıbyan mektebinde okumuş, sonra Soğukçeşme askerî rüştiyesine devamla orasını bitirerek Mülkiye mektebi idadisine girmiş ise de o sırada babasının Aydın Vilâyeti Defterdarlığına tayini üzerine İstanbul’u terk ile İzmir’e gitmiş ve oradaki İngiliz Ticaret mektebinde orta tahsilini yapmıştır. Fransız ve İngiliz dillerini bu mektepte öğrenmiş ve Şark İslâm kültürünün iki anahtarı olan Arapça ile Farsçayı da sonraları hususî muallimden tahsil etmiştir. İtalyancayı bildiği de anlaşılıyorsa da bu dili nerede ve ne surette öğrendiği belli değildir. Türk Lügati ile uğraşmağa başladıktan sonra Lâtince ile eski Yunancayı da öğrenmiştir.²

Merak duyduğu ziraatçılık konusundaki bilgilerini geliştirmek için bir ara Almanya’ya gitti. Hüseyin Kazım ilk resmî görevine Aydın Vilâyeti Muhasebe Kalemi’nde başladı (1887). Burada bir yıl kadar çalıştıktan sonra istifa etti. Ailesi İstanbul’a dönünce Maliye Nezâreti Mektübî Kalemi’ne girdi (1890). Bir müddet sonra Hariciye Nezâreti Umûr-ı Şehbenderî Kalemi’ne geçti (1895); bir süre Dârüşşafaka’da astronomi hocalığı yaptı. Ardından Tiflis şehbenderliğine tayin edildiyse de annesi rızâ göstermeyince daha önce çalıştığı maliyedeki görevine döndü. 1902’de bu görevinden de ayrılarak II. Meşrutiyet’in ilânına kadar resmî görev almadı. Mücadeleci bir mizaca sahip oluşu sık sık görev değiştirmesine sebep oldu. Bir ara Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit’le Yeni Zelanda’ya giderek bir köy kurup orada yaşamak teşebbüsünde bulundu; fakat hükümetin durumdan haberdar

¹ yay.: Osman Ergin; *İnsan Hakları Beyannamesi’nin İslâm Hukukuna Göre İzahı*, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1949, 7 s.

² yay.: Osman Ergin; *İnsan Hakları Beyannamesi’nin İslâm Hukukuna Göre İzahı*, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul 1949, 7 s.

olması yüzünden bu düşünce gerçekleşmedi. II. Meşrutiyet'ten sonra yine Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'le Tanin gazetesini çıkardı.³

2. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN ESERLERİ⁴

Hüseyin Kazım Kadri, çok yönlü bir kimsedir ve bir çok alanda çalışmaları mevcuttur. Türk dili, edebiyat, din, ziraat gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların bazılarını asıl adıyla bazılarını ise “Şeyh Muhsin-i Fani” takma adıyla yayınlamıştır. Bu bölümde onun eserlerinden bahsedilmiştir.

1. Hak ve Hakikat, İstanbul Ebüzziya Matbaası, 1288 HŞ (1909), 88 s.
2. Felaha Doğru – İslâmiyetin Avrupa'ya Son Sözü, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla İstanbul, Tanin Matbaası, 1331-1328 (1912) 51 s.
3. İstikbale Doğru, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1331- 1329 (1913), 58 s.
4. 10 Ağustos İnkılabı ve Netaici- Türkiye İnkırazının Sâikları: Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla, İstanbul, Matbaa-yı Orhaniye, 1336 (1920), 198 s.
5. Yirminci Asırda İslâmiyet, Şeyh Muhsin-i Fani ez-Zahiri müstear adıyla, İstanbul, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 1339 (1923), 260 s.
6. Nuru'l-Beyan- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi, Heyete Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla katıldı, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1340 (1924), I. C. 6-600 s.; II. C. 601- 1147+4+35 s.
7. Türk Lügati – Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lügatleri (Daha sonra incelenecektir.)
8. Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume, şerh ve tenkit eden: Şeyh Muhsin-i Fani, İstanbul, Kağıtçılık ve Matbaacılık A.Ş., 1340 (1924), 4+64 s.
9. İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı, yay.: Osman Ergin, İstanbul, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1949, 96 s.
10. Ziya Gökalp'in Tenkidi, haz.: İsmail Kara, İstanbul Dergah Yayınları, 1989, 171 s.

³ Nurettin Albayrak; “Hüseyin Kâzım Kadri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 1998, XVIII, 544 s.

⁴ Haz. İsmail Kara; *Meşrutiyet' ten Cumhuriyet'e Hatıralarım Hüseyin Kazım Kadri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 18-30.

11. Baęlar Arasında, İstanbul, Ālem Matbaası, 1316, 376 s.
12. Çiftçilik Nasihatları, İstanbul Ebüzziya Matbaası, 1328, 263 s.
13. İlm-i Ziraat, İstanbul, Tanin Matbaası, 1327, 295 s. 2.bs. İstanbul, Hilal Matbaası, 1332, 295 s.
14. Ziraat Dersleri, İstanbul, Tanin Matbaası, 1328, 327 s.
15. Baęcılık, İstanbul, Tanin Matbaası, 2. Bs. 1328, 478 s.
16. Ziraat Albümü, İstanbul, Tanin Matbaası, 1329, 223 s.
17. Çiftçi Çocuęu, İstanbul, Hayriye Matbaası, 1331, 80 s.
18. Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü, İstanbul, Hayriye Matbaası, 1329-1331, 93 s.
19. Amelī Ve Tatbikī Ziraat Dersleri, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1335- 1339 (6 Kitap). 2. Bs. Yeni Çiftçilik Dersleri adıyla; İstanbul, Marifet Matbaası, 1928, 198 s.
20. İlmi İktisadī Ziraī, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1339, 181 s.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİ

Diller doğar, yaşar, büyür ve ölür. Bu süreçte o dilin söz varlığı gerek anlamsal gerekse yapısal değişikliklere uğrar. Bu sürecin gerçekleşemediği zaman da artık kullanımdan kalkar ve ölür. Bir dilin sahip olduğu söz varlığını göstermesi ve kendinden sonraki kuşağa iletebilmesi bakımından sözlük oldukça önemlidir. “Sözlükler, bir dilin kelime hazinesini çeşitli bakış açılarından düzenleyen ve açıklayan eserlerdir.”⁵ Hüseyin Kazım Kadri *Türk Lügati, Türk Dillerinin Sözlüğü ve Edebi Lügatleri* eserinde, adından da anlaşılacağı gibi sadece döneminin Türkçesini ele almakla kalmamış diğer Türk lehçe ve şiveleri (Uygur, Çağatay, Kazan, Âzerî, Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş ve Kırgız) ile birlikte Arapça, Farsça ve Batı dillerini (İtalyanca, Fransızca, Lâtince, Rumca, İngilizce...) de içine alan büyük bir sözlük hazırlamıştır, eserine bu dilleri de almasını şu şekilde açıklamıştır:

“Türkistân-ı Çînîden Avusturya hudutlarına kadar uzanan kıta,,ât-ı⁶ vesî,,ada mütemekkin akvâm-ı Tūrāniyye arasında münâsebâtı siyâsiyye husûlünü te’min etmek üzere Türk lisânının muhtelif lehçelerini birleştirmek lüzûmunu bugün değilse bile yarın bütün şiddetiyle hissedeceğiz; çünkü her kavim ve millet günün birinde kendi lisânı etrâfında toplanmaya mecburdur. (...) Bu muhtelif lehçeler arasında daha ziyâde rikkat ve nezâket kesbeden Osmanlı Türkçesini Türkistan’ın her tarafında umûmî bir lisân-ı edebî ve fennî ve millî olmak üzere kabûl etmek daha muvâfık olur sanırım.”⁷

Sözlük 33 harften oluşur. Eserin ilk iki cildi Arap harfleriyledir ve bütün kelimelerin Latin harfleriyle okunuşu da gösterilmiştir. Latin alfabesine geçildikten sonra yayımlanan diğer ciltlerde ise kelimeler yine Arap alfabesine göre sıralanmış yine Latin harfleriyle okunuşları da verilmiştir.

Sözlük dört ciltten oluşmaktadır.

I. cilt: İstanbul, Devlet Matbaası, 1927, XCIX+885+4 s.

II. cilt: İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, 982 s.

III. cilt: İstanbul, Maârif Matbaası, 1943, 4+928 s.

⁵ Zekeriya BİNGÖL; Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma, Akademik Bakış Dergisi, 9. Sayı, s.198.

⁶ Bu paragrafta Türkiye Türkçesine uygun olmayan imla, metinden olduğu gibi aktarılmıştır.

⁷ Ali İhsan Öbek; Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati, Turkish Studies, 2009, s. 848.

IV. cilt: İstanbul, Maârif Matbaası, 1945, 894 s.

Tezde incelenen kısımda 215 ana madde başı, 493 ara madde başı vardır. Bu madde başlarında Arapça, Çağatay Türkçesi, Fransızca, Farsça, Kazan, Moğolca, Türkmen Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Garb dilleri kullanılmıştır. Bu dillerden ne kadar kullanıldığı aşağıda verilmiştir:

Kullanılan diller	Kullanım sayıları
-------------------	-------------------

Arapça	30
Fransızca	5
Kazan Türkçesi	23
Türkmen Türkçesi	1
Garb Türkçesi	39
Çağatay Türkçesi	64
Farsça	51
Moğolca	3
Azeri Türkçesi	58

Hüseyin Kazım Kadri sözlüğü hazırlamaya 1895 yılında arkadaşları Tefik Fikret, Beyrut Valisi Nüreddin Bey ve Şevki Bey ile birlikte başlamış, sonradan arkadaşları ayrılınca eseri tek başına ortaya koymuştur. Sözlüğü bitirmesi otuz beş yılını almıştır.⁸ Doğal olarak sözlük büyük bir fedakarlığın, özverinin ve çalışmanın ürünü olmuştur.

2. HÜSEYİN KAZIM KADRI'NİN SÖZLÜKÇÜLÜĞÜ

Hüseyin Kazım Kadri bu eseri, bütün Türk dillerinin tek bir dilden türediğini göstermek amacıyla yazmıştır. Eser, Türk dil birliğini sağlamak amacıyla yapılan önemli bir eserdir. Bir kelime diğer Türk lehçelerinde de yaşıyorsa ayrı madde başlarıyla hepsini göstermiştir. Bununla kalmamış bu amacı gerçekleştirirken o dilde yazılmış edebi eserlerden kelimenin kullanıldığı bölümleri de tanık olarak

⁸ Haz. İsmail Kara; *Meşrutiyet' ten Cumhuriyet'e Hatıralarım Hüseyin Kazım Kadri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 25.

göstermiştir. Bunu yaparak Türk lehçe ve şivelerinin arasındaki bağı güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati'nin Dibace'sinde verdiği Türk dili hakkındaki düşünceleri

1. Değişen dünya düzeninde Türk dillerinin birliğine ihtiyaç duyulacaktır. Bu dil birliği, gelecekte dilde veya edebiyatta kendini gösterip gösteremeyeceğini ise bilemeyiz.
2. Türk dillerinin kökenini Altay dağlarına kadar bağlamaya lüzum yoktur. Bunun bize faydası da yoktur.
3. Azeri ve Kazan lehçelerinin Garp Türkçesine doğru kaydığı gibi diğer Türk dilleri de Garp Türkçesine yönelmelidir. Bunun nedeni ise; Garp Türkçesinin yeni asrın ihtiyaçlarını ve düşüncelerini karşılayabilecek en iyi dil olmasıdır.
4. Dilimizde yer alan Arap ve Acem kelimelerinin hepsinin çıkarılmasıyla dilin ıslah edilebileceğini düşünmüyoruz. Arap ve Acem kelimelerinden bütünüyle soyutlanan bir Türk dili “ilkel” kabul edilir. Arapçadan dilimize geçen kelimelerin mana ve kullanım bakımından Arapçadan farklı olduğunu kimse inkar edemez. Bu kelimeleri çıkarıp dilin kurallarını altüst etmek uygun değildir. Diğer Türk lehçelerinden alıntıda bulunmak da mümkündür. En doğrusu yabancı dillerden alınan kelimeleri kendi dilimizin kurallarına göre kullanmak, ihtiyaç olmayan sözleri atmak, asırlardan beri terkedilmiş olan imla harflerini ihmal etmemek gibi tedbirleri almaktır.

3. TÜRK LÜGATİ'NE YAPILAN ELEŞTİRİLER

Türk Lügati, Türk dillerinin birliğini sağlamak amacıyla yazılmış çok önemli bir eserdir. Eserin, mukayeseli bir çalışma niteliği taşıması ve her dil, lehçe ve şive için tanıklarının gösterilmiş olması sözlüğün önemini artırmıştır. Ne var ki, Osmanlı Türkçesi açısından çok büyük bir eser olarak görülse de içerdiği yanlışlıklar, örneklerin çokluğu ve kullanım zorluğu gibi nedenlerle çok da eleştirilmiştir. Mehmet Şakir Ülkütaşır, lüğatin muhtevası ve zayıf tarafları konusunda şunları söylemiştir:

“Türk Lügati'nin tertip tarzı eski Osmanlıca-Türkçe lügatlerin tertip şekline göre, yani ‘Elif’ten ‘ye’ye kadar otuz üç harf üzerinedir. Türk Lügati'nin Arap harfleriyle basılı olan ilk iki cildinde Osmanlıca-Türkçe bütün kelimelerin Latin

alfabesiyle okunuş şekilleri gösterilmiştir. III ve IV. ciltlerde ise, kelimeler yine Arap alfabe sistemine göre ve Arap harfleriyle sıralanmış, bunların yanına hem yeni Türk harfleriyle hemde latin alfabesiyle okunuşları yazılmıştır. Kelimelere ait açıklamalar ve bunlar için verilen örnek ve tanıklar yeni Türk harfleriyledir.

Uzun bir çalışmanın mahsulü olduğu şüphesiz bulunan Türk Lügati, Osmanlıca bakımından oldukça iyi, zengin ise de, Azerî ve Kazan ile Orta Asya Türk lehçelerine ait kısımlarında epeyce yanlıştır. Bu lehçelerdeki birtakım kelimeler ya yanlış okunmuş yahut verilen tanıklar o kelimenin anlamına pek uygun düşmemiştir. Bunun sebebi Hüseyin Kazım Kadri'nin bu vadiye sadece bir kopyacılık yapmış olmasıdır (Türk Dil Kurumu doğu dilleri baş uzmanı Abdülkadir İnan bunları tetkik ve tespit etmiştir). Bununla beraber Lügat'te bazı başı davalı kelimeler ya şahitsiz kaydedilmiş yahut hiç kaydedilmemiştir. 'Büyük', 'Ağaç', 'At' gibi birtakım kelimeler de faydasız yere bir çok atalar sözü ve başka misallerle doldurulmuştur.

Lügat'e alınan Kıpçak, Kazan-Kırgız, Selçuk, Uygur, Oğuz vb. gibi boy; Cengiz vb. gibi kişi adları hakkında verilen etnik ve tarihi bilgiler de hemen çok eski kitapların bu husustaki yazılarını tekrarlamaktan ibaret bulunmuştur.”⁹

Yukarıda bahsedilen eleştirilerin bir kısmı bizim incelediğimiz bölümde de bulunmaktadır. Öncelikle örneklerin çokluğu su götürmez bir gerçektir. Bazı madde başları için sayfalarca örnek verilmiştir:

دوران [ده, وه] deverān- [de, ve]- Devr itmek, dönmek, aylanmak; deverān-ı arz;
deverān-ı kamer; deverān-ı dem; deverān-ı çarh..

Mağşad budur disem mi hazān u bahardan?

Deverān-ı mihr ü mäh ile leyl ü nehārdan?

‘Abdü'l-hak Hāmid Beğ

Ekşeriyā vavıñ sükūnuyla telaffuz idilir ve [dehr, zamān, ‘ahd ve felek] ma'nalarında kullanılır;

Devrān-ı cihān bī-mey u sākī hūş nīst

Bī-zemzeme-i nāy ‘ırākī hūş nīst

Her çend-der ahvāl-i cihān mī nigerm

Hāşıl heme ‘ışretest u bākī hūş nīst

Hayyām

Gāh olur devrān bize mihr ü vefālar gösterir

Gāh döner her lütfuna yüz biñ cefālar gösterir

‘Adlī¹⁰- İkinci Sultān Bayezid

⁹ Alıntılayan: İsmail Kara; *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım Hüseyin Kazım Kadri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 26-27. Akt: M. Şakir Ülkütaşır; “*Hüseyin Kazım Kadri*”, Türk Dili, C. 1, S. 5, Şubat 1952, s. 25-26.

¹⁰ Bu şiir, Adli mahlaslı II. Sultan Bayezid'e ait olduğundan nüshada yanlış olarak yazılan Adni, Adli olarak düzeltilmiştir. III. Sultan Mehmed ve Fatih'in veziri Mahmut Paşa'nın mahlası, Adnī'dir.

Def‘-i ğamma devrān-ı müsā‘id bu zamāndur
Āzādelere mevsim-i ferhunde bu demdür

Nef‘ī

Āhir mekānuñ olsa gerek cür‘a gibi hāk
Devrān elinden irse gerek cām-ı ‘ayşa seng

Bākī

Görse cemşid bu devrān-ı neşāt-ı efzāyı
Yādına gelmez idi gerdiş-i cām-ı şahbā

Zihnī

Sürdü Mecnūn nevbetin şimdi benim rüsvā-yı ‘aşk
Toğru dirler her zamān bir ‘āşıkıñ devrānıdır

Fuzūlī

Dost [bī]-pervā felek bī-raḥm devrān bī-sükūn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavī ṭālī‘ zebūn

Fuzūlī¹¹

Bazen de bu örnekler verilirken anlam hataları yapılmış, madde başında verilen anlam ile örnek metinde verilen anlam birbirinden farklı olmuştur.

دار الخلد, دار خلد dārū‘l-ḥuld, dār-ı ḥuld¹² - Cennet

-Leḥüm fihā dārū‘l-ḥuldi.¹³

Kelām-ı Hāk

Yukarıda verilen madde başı “dārū‘l-ḥuld”, “cennet” anlamına gelirken örnekte verilen “dārū‘l-ḥuld”, “cehennem” anlamına gelmektedir.

Bir başka eleştirilen nokta ise kullanım zorluğudur. Bizce bunu etkileyen en önemli unsur, ana madde başının altında verilen ara madde başlarının alfabetik sıraya uymaması ve bu ara madde başlarının alfabetik sıraya göre olması gerektiği yerde kelimenin bulunduğu yerle ilgili bir bilgiye yer verilmemiş olmasıdır. Bu konuyu açacak olursak;

¹¹ Aslında “Dost bī-pervā felek bī-raḥm ...” şeklinde olan beyitte bi- eki unutulmuş ve “Dost pervā...” şeklinde yazılmıştır. Kenan Akyüz vd; *Fuzuli Divanı*. Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 243.

¹² Metinde anlamı cennet olarak gösterilirken örnek verilen ayette anlamı cehennem olarak geçmektedir.

¹³ ... onlar için orada ebedilik yurdu vardır. (Fussilet, 41/28)

- دوما، دام dāme, dūmen (‘Arabca, lügat) Bāḳī ve pāyidār olmak.

دوام devām [dévām] (İsim) Bir hāl üzre sürüb gitme, değışmeksizin bir hāl ve siyākda kalma;

Devām-ı şıḥḥat; devām-ı ‘āfiyet; devām-ı ‘ömr; devām-ı iḳbāl; devām-ı refāh...

Mānend-i şecer-i nābit olur şābit olanlar

Her ƙaḡı işiñ ehli iseñ anda devām it

Žiyā Paşa

بردوام؛ الدوام؛ ale'd-devām; ber-devām- Bir hāl üzre, bir düziye, değışmeksizin.

Şimdiyse dāḥilen iki dehşet de ber-devām

Bāzīçe-i ḥavāş ile ser-bāzī-i ‘āvām

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

Yukarıdaki örnekte ana madde başı “دوما، دام dāme, dūmen” kelimesinin ara madde başı olarak bu kelimedenden türeyen “دوام devām” ve tamlama olarak kullanılmış şekli olan “الدوام؛ بردوام؛ ale'd-devām; ber-devām” açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Ancak diyelim ki sözlükten sadece “دوام devām”ın anlamı öğrenilmek istenirse “دوام devām”ın kökü olan “دوما، دام dāme, dūmen”ya bakılmak zorunda kalınmaktadır. Bu da aradığı kelimenin kökünü bilmeyen insanlar için kullanım zorluğu oluşturmaktadır. Çünkü “دوام devām” kelimesinin alfabetik sıraya göre olması gerektiği yerde bu kelimenin köküne hiçbir yönlendirme yapılmamış olmasından kaynaklanır. Yine buna benzer örnekleri görmek mümkündür.

4. DEĞİŞTİRİLMİŞ YAZIMLAR

Türk Lügati’nde gerek dizim gerekse kelime yazılışları yönünden hatalar görülmüştür. Bu hataları düzeltmeye çalıştık. Aşağıda bu hataların bir kısmını liste halinde verdik. Bunların dışında hatalar da mevcuttur. Mesela; 685. sayfadaki “huld” kelimesinin anlamı olarak “cennet” verilse de bahsi geçen hadiste “cehennem” olarak geçmektedir.

<u>Metnin orijinal şekli</u>	<u>Değiştirilmiş şekli</u>	<u>Sayfa No</u>
Sererri	Süruri	694
Devletin çok meşakkati çoktur	Çün belıyyatı devletün çohtur	694
Afet	Asaf	694
Kaysla biz	Kays ileyüz	690
Dinsizin elbet gelir	Dinsüzün ey dil gelür	702
Edhalat	İdhalat	712
Ehracat	İhracat	712
Dost perva	Dost bi-perva	683
Adni	Adli	683
Z y b k	Zebik	677
Baban	Daban	678
Ek’eriya	Ekseriya	679

5. DİLBİLGİSİ TERİMLERİ¹⁴

Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati adlı eserinde madde başlarının türü, görevi, kullanıldığı dil, kökeni gibi özellikleri de verilmiştir. Ancak bu özellikler Arapça gramer kurallarıyla yazılmıştır ve bu ifadelerin bir kısmının anlaşılması zordur. Bu nedenle okuyucunun/araştırmacının daha kolay anlamasını sağlamak adına bu bölümde bu terimlerin anlamı ve bu terimlerin geçtiği bazı örnekler yazılmıştır.

‘an edatı: -den, -dan. Ayrılma hal eki. (bk. **dan, din, den**)

‘arūz: Hecelerin uzunluğu ve kısalığı, kapalı ve açık oluşu esâsına dayanan nazım ölçüsü. (bk. **dahîl**)

baytara: Baytarlık ilmi, baytarlık. (bk. **dā’ü'l-eşâbi’**)

cihet: Yön zarfı. (bk. **dāhilen**)

darb-ı meşel: Atasözü. (bk. **darı ve dağ ve devlet**)

edât-ı ‘atıf: Bağımlı kelime: Bağlaç, takı, ünlem [Arapça’da “yardımcı kelime” anlamında olan ve Türkçe’de tek başına mânâsı olmayıp cümle içinde gramer görevi bulunan kelimeler için kullanılan *edat* sözü önceleri dilimizde bağlaç, takı ve ünlem cinsinden kelimelerin hepsi için kullanılmıştır. Bugün ise bağımlı kelimelerden yalnız takı karşılığı kullanılmaktadır]. (bk. **dağı, dağın ve daği, daği ve dağı, deği**)

edât-ı müşâreket: İşteş fiil, ortaklaşa fiil. (bk. **daş ve daş, deş**)

edat-ı teşbîh: Mânâyı kuvvetlendirmek için aralarında ortak taraflar bulunan iki şeyden zayıfını kuvvetlisine benzetme şeklindeki edebî sanat. (bk. **day, dey, dey ve day, dayin**)

eşvât: Sesler, sadâlar. (bk. **dağ, dek, dadağ, dedek ve dandun ve dah! deh!**)

fa‘‘ale: Özneleri çoğul yapan mastardır. (bk. **müdebdeb**)

fā‘il: Bir fiilin ifâde ettiği işi yapan veya bildirdiği durumu yüklenen kimse veya şey, özne. (bk. **müdevvir ve müstedir ve müdür**)

¹⁴ Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı; “Kubbealtı Lügati”, 2019., <http://lugatim.com/>, 01.09.2019.

fizik: Madde ile enerjinin birbirine etkisi sonunda cisimlerin kimyevî yapıları bozulmadan şekil, durum ve hareketlerinde meydana gelen değişiklikleri inceleyen ilim, hikmet. (bk. **devre-i cereyân**)

hāl: Şimdiki zaman. Zarf. (bk. **dā'imā, dā'imen** ve **mütemādiyen**)

hendese: Geometri. (bk. **devr ve dā'ire**)

if'āl: Oldurgan fiil. (bk. **idāre ve müdür ve idāne**)

ifti'āl: Dönüştürme, edilgenlik. (bk. **idhāl**)

isim: Ad, isim. (bk. **dām ve daban ve de'b**)

ism-i ālet edatı: Fiilin belirttiği işi yapmaya yarayan aleti ifade eden kelimelere denir. (bk. **dān**)

istif'āl: İsteme anlamı veren fiil. (bk. **istidāre ve müstedār ve müstedām**)

izāfî: İsim tamlaması.

kıyāsî: Kıyas yoluyla, mukāyese edilerek varılan. (bk. **devrî ve devārî ve idāreli**)

lāzım: Geçişsiz fiil. (bk. **devr ve dadanmak ve istidāre**)

luğat: Sözlük. Kelime. Dil, lisan. (bk. **dāre, devren, devrānen**)

mantıq: Mantık bilimi. (bk. **devr-i tezāyüd**)

mecāzen: Mecaz anlamı olarak. (bk. **dal ve dāde ve dāver, dād-āver**)

mechûl: Öznesi belli olmayan fiil. Edilgen fiil. (bk. **dağılmağ ve dalanmağ**)

mef'ûl: Nesne. (bk. **müdevver ve müstedām ve müdebdeb**)

mef'ûlün fih edatı: Belirtme hal eki. (bk. **da, de**)

mehcûr: Kullanımı terkedilmiş. (bk. **dal, dalı ve danmağ**)

mekān edatı: Mekan zarfları. (bk. **da, de**)

mufā'ale: İşteşlik. (bk. **müdāhale**)

muḥaffef: Uzun sesin düşmesi. (bk. **dapḳur, depḳur**)

muḥarref: Değiştirilmiş, bozulmuş, tahrif edilmiş şeyler. (bk. **dab ve darı ve damolla, damolla**)

mūsīkī: Müzik bilimi. (bk. **devr-i aḳdāḥ** ve **dans**)

mübālaḡa: Abartma. (bk. **devvār** ve **dallanmaḡ** ve **deyyān**)

mürekkeb isim: Birleşik isim. (bk. **dāmgāḥ**, **dāmgeh** ve **dede-cūş**)

mürekkeb şıfat: Birleşik sıfat. (bk. **daḡ-zen** ve **daḡdār** ve **devlet-yāb**)

müştaḡ: İsim veya fiil kök ve gövdelerine yapım ekleri getirilmek sûretiyle yapılan kelime, türemiş kelime, türev. (bk. **dāde** ve **dārinde** ve **dā'im**)

müte'addī: Geçişli fiil. Ettirgen fiil. (bk. **dadandırmaḡ** ve **dadmaḡ** ve **tedvīr**)

müvelledāt: Yapma kelimeler. (bk. **dārü'l-bedāyi'**, **dār-ı bedāyi'** ve **müdebdeb**)

nebātāt: Bitki bilimi, botanik. (bk. **medār-ı mürekkez** ve **medārī** ve **dāḡilī**)

nidā: Seslenme ünlemi. (bk. **dama**)

nücūm: Yıldız bilimi, astroloji. (bk. **devr** ve **medār** ve **devr-i şemsī**)

şarf: Şekil bilgisi, morfoloji. (bk. **idḡāl**)

şıfat: İsimlerin önüne gelerek onları çeşitli yönlerden niteleyen ve belirten sözcüklerdir. (bk. **dar**, **darış**)

ṭabābet: Tıp bilimi. (bk. **nışf-ı dā'ire** ve **deverān-ı dem** ve **devār**)

taḡfīf: Hafifletme. (bk. **dād**, **dān**)

tārīḡ-i ṭabī'i: Doğal tarih, yaratılış, oluş tarihi. (bk. **decāciyye**)

taşavvuf: Tasavvuf. (bk. **devlet** ve **dām** ve **debūr**)

te'kīd: Pekiştirme sıfatı. (bk. **dāne**)

tef'īl: Oldurgan ve ettirgen yapar. (bk. **tedvīr** ve **tedbīr** ve **tedḡīn**)

tefa'ul: Dönüşlü fiil. (bk. **tedeyyūn** ve **tedebbūr**)

tefā'ul: İşteşlik. (bk. **mütedā'ir** ve **tedāḡul**)

terkīb: Birleşik. (bk. **dād ü sited**, **dād ü sitād** ve **dallı budaḡlı**)

teşniye: Arapçada ikilik ifade eder. (bk. **dāreyn** ve **medāreyn**)

teşrīḡ: Açıklama. (bk. **dālī** ve **medārī** ve **müdevvīr**)

zarf: Zarf, belirteç. (bk. **da**, **de** ve **dārā** ve **dān**)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

1. METNİN TESİSİNDE KULLANILAN YÖNTEM

1. Öncelikle Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Eserleri adlı sözlüğünün II. cildi Bursa İnebey Yazmalar Kütüphanesinden temin edilmiştir. Bu cildin başında bulunan “d” (dal) harfinin “dal” ile “dürr” maddeleri arası transkripsiyon edilerek başlanmıştır.
2. Ana madde başlarının transkripsiyonlu kısmının yanına Osmanlı Türkçesi harfleriyle olan yazımı eklenmiştir. Bunu yaparken amacımız, ekleyeceğimiz dizinde kullanım kolaylığı sağlamak için bu madde başlarının her iki yazımını da verecek olmamızdır.
3. Metinde kelime ve kelime gruplarını örneklendirmek amacıyla kullanılan şiir ve atasözleri kaynaklardan bulunmaya çalışılmıştır. Ancak bazı tanıkların şairleri bulunamamıştır. Metinde geçen batı kaynaklı tanıkların hiçbiri bulunamamış ve Farsça tanıklar ve Arapça tanıkların bazıları kaynaklarda araştırılmamıştır.
4. Kaynaklarda farklı şekli bulunan şiirler varsa bu farklılık dipnotta belirtilmiştir.
5. Metindeki imla hataları düzeltilerek dipnotta hata sebebiyle açıklanmıştır.
6. Metnin kendisinde [] içinde bazı madde başlarının Latin harfli yazımı da mevcuttur. Onlar da yine [] içinde çalışmada kullanılan yazı stilinden farklı bir yazı stiliyle gösterilmiştir.
7. TLTDİVEL'de; açıklanan kelime ve kelime gruplarının kökeni, türü ve görevi gibi özellikleri de verilmiştir. Bunlar () içine alınmış ve bunları birbirinden ayırmak için kullanılan “–“ yerine de “,” kullanılarak gösterilmiş ve bütün terimlerle birlikte italik yazı stiliyle yazılmıştır.
8. Ana madde başlarını belirtmek amacıyla ana madde başının önüne “nokta” koyulmuştur. Bu sayede ana madde başları ile ara madde başları birbirinden ayrılmıştır.
9. Okunamayan veya anlamlandırılmayan kelimeler “[?]” ile gösterilmiştir. Transkripsiyonunu yaptığımız metnin içinde “?” işaretinin kullanılmıştır. Bu iki işaretin karıştırılmaması gerekir.

10. Metinde ve inceleme kısmında yer alan alıntılarda var olan farklı transkripsiyon ve noktalama işaretleri aynen verilmiştir.
11. Madde başları örnekler de dahil olmak üzere koyu harflerle yazılmıştır.
12. Arapça ve Farsça örneklerin okunamayan metinleri de dahil olmak üzere resmi eklenmiş, değerlendirme okuyucuya bırakılmıştır.

2. MÜELLİFİN TÜRK LÜGATİ'Nİ HAZIRLARKEN KULLANDIĞI İLKELER

Tezde sözlüğün 676-715 sayfalarındaki “dal” ile “dürr” maddeleri arası çalışılmıştır. Müellifin Türk Lügati’ni hazırlarken kullandığı ilkeler sözlük incelenirken yapılan çıkarımlar sonucu maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

1. Sözlük, daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Hüseyin Kazım Kadri, sözlüğü yazarken okunması zor veya karıştırılabilir kelimelerde transkripsiyonlu şeklini de yanına yazmıştır. Ancak eğer okuyucunun karıştırabileceğini düşündüğü heceler varsa sadece bu heceleri okunması gerektiği şekilde yine kelimenin yanına eklemiştir:

دوائر [ده, ئی] Devā’ir – [de, i]

دايره, دائره Dā’ire, dāyire – [dā,iré, dā’iré]

İlk örnekte “devā’ir” kelimesinin başka bir şekilde okunabilmesi ihtimaline karşı yanlış okunabilecek heceler olan “de” ve “i” madde başının yanında belirtilmiştir. İkinci örnekte de, “dā’ire, dāyire” madde başının yanlış okunmasını önlemek adına transkripsiyonlu hali de yanında verilmiştir.

2. Dikkati çeken başka bir nokta Arapça kelime transkripsiyonunda “é” leri kullanmış, “y” sesi yerine “i” sesini kullanmış olmasıdır.

Hüseyin Kazım Kadri bu yöntemi kullanmasının sebebini dībācesinde şöyle açıklar:

“Arap alfabesiyle basılmış olan birinci ve ikinci ciltlerde, madde başı kelimedden sonra, transkripsiyonu verilmiştir. Hüseyin Kazım, bu yöntemi tercih etme sebebini gene dībācede belirtmiştir: Ebuzziya Tevfik ve Ahmet Vefik Paşa’nın vāvın karşıladığı ünlüleri göstermek üzere bu harf üzerinde birtakım işaretler geliştirdiklerini ve fakat bu sistemin layıkıyla yaygınlaşmamış, üstelik akademik bir kurulca da

incelenmemiş olması sebebiyle böyle bir uygulamadan ictinap ettiğini... söylemesi bu cümledendir.”¹⁵

Hüseyin Kazım Kadri’nin bu sözlerinden transkripsiyon için farklı işaretler oluşturduklarını anlıyoruz.

3. Madde başlarını tespit ederken kök halindeki kelimeyi ana madde başı, bu kelimenin türemiş ve birleşik yapıları şekillerini de ara madde başı olarak ele almıştır. Ayrıca söz gelimi iki Türk şivesinde de kullanılmış bir kelimeyi iki şive veya lehçe için de ana madde başı yaparken, ara madde başlarını bu iki şive veya lehçede kullanılış şekillerine göre kendi şivesinin altına yazmış ve örneklendirmiştir.

- داغ dāg- [dāg] (Fārsī, İsim) Vücūdda olan yanıq yeri ve nişānesi; ba‘z-ı müzmin yaraları tedāvī içün kızgın demir ile yakma, ki; hayvānıq vücūdına kızgın demir ile vurulan işāret; mecāzen- Unudulamayacak gibi şiddetli olan te’essürāt-ı kalbiyye.

داغ داغ, داغداغ dāg dāg, dāgdāg- Şiddet-i ālāmdan kināye.

داغ dāg-ı dil (İzāfī) Göñül dāğı ve yarası, zahm-ı derūn.

...

- داغ dāg- [dāg] (Çağatay, Fārsī) Bakınız Dāğlamak..
- داغ dag- [dag](Āzerī, İsim) Dağ, cebel.

Dağlık- Dağları çok olan yer, dağlık.

4. Ayrıca madde başlarının türlerini de belirtmiş, bunun için de özellikle Arapça gramer özelliklerinden yararlanmıştır. Bir madde başının türü, varsa Arapça gramer kalıbı, o madde başının hangi dilde kullanıldığı vb. açıklamalar madde başının hemen yanına parantezle verilmiştir.

مدور müdevver [müdevvere]- [mudévvér] (Mef’ül, tef’ıl)

داخما daḥme – [dakhmé] (Kazan, isim)

دور devr-[dévr] (lāzım; isim)

دال dal- [dal]- (Çağatay, Şıfat)- Dal, çıplak.

¹⁵ Ali İhsan Öbek; *Tarihî Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: [Büyük] Türk Lügati*, Turkish Studies, 2019, 845.

Bunların dışında kelime kökenini gösteren örnekler de mevcuttur:

دېه، تپه depe, tepe [dépe, tépe] (Garb, isim) Top ve tümsek yer; baş, evc; ufağ dağ, tel, püşte; ba‘z-ı kuşların ve tavukların başlarında olan ibik ve tarak ve tāt; Bakınız-Toruk

Cf. Mongol – *dobo* = colline; t or دوماق et دابان = id.; ossète- *tsoub* = pic (de montagne); latin- *teba* = colline; égyptien-*teb* = tête; géorgien- *thauoi* = id.; siamois- *twa*=id.; *ka tuwi*=id. Comparez encore, sanscrit- *stūpa*= monceau, tertre, tumulus; grec- *τόμβος* = id.; latin-*tumba*= tombeau, et bulgare, *tumba*= monticule, mamelon; hongrois- *domb*= id.; allemand- *topp*, anglais- *top* et *tip* = sommet, cime; copte- *tpé*= élevé (et rtpé= action d’élever.) Pali – *tūpa*= sorte de tour ou de mausolée, de forme pointue, élevée en l’honneur de bouddhistes éminents, et appelée ordinairement *tope*.

On pourrait également rapprocher de تويه, le grec *λόφος* = colline. On sait que (l) et (t) ou (d) permutent souvent d’un idiome à l’autre.

Bedrus Efendi Kerasteciyān

Görüldüğü üzere sözlük, etimolojik sözlük özellikleri de taşımıştır. Türk Lügati’nin bu özelliği onu zamanının diğer sözlüklerinden ayırır.

5. Yazar madde başlarını; sözlüğünü yaptığı dilin edebi eserleri, atasözleri ve deyimleriyle süslemiştir. Bu hem madde başının içerdiği anlamın daha kolay anlaşılmasını sağlamış hem de sözlükte verilen bilgilere olan güveni artırmıştır.

داراتماق , داراتماق daratmaq, daratdımaq- Taratmak, taratdımaq.

Đarb-ı meşel: Kiçel başa şir mähî darah!

داری darı- [dary](Āzerī, İsim) Darı.

Đarb-ı meşel: Arpadan, Buğdadan elim üzöldü, Ümîdim saña qaldı darı ħarmanı!

Maña darı cān deyirler

Yağ bal ile yeyirler

Allāh Allāh ilen götürüben

Güç ile saca yetirirler

<<Köçerli>>den

Ayrıca bu örneklemelerde şiir, atasözü ve deyimlerin yanısıra mensur edebi eserler de kullanılmıştır. Bu örnekleri daha çok Batı edebiyatı ürünlerinde ve Arap edebiyatı ürünlerinde görüyoruz. Ayrıca bu örneklerin karşımıza çıktığı bir başka kaynak ise Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetlerdir. Yine Türk şive ve lehçelerinden örneklerini de görmek mümkündür.

دأب de'b – [dɛ, b] ('Arabca, isim) 'ādet, i'tiyād; töre, tarz, uşul, kâ'ide.

- Kede'bi āl-i fir'avne ve 'llezīne min qablihīm.

Kelām-ı Hāk¹⁶

دابان daban – [daban] (Çağatay, isim) Tepe, dağ.

- İrte göçüb uşol destūr bile qatibib yol yasab daban üstige çıktuq...
- Yokkarı çıkmay dere kūyı oq indük dabandın töbige yitgünçe gün geç boldı...
- Bir gürühqa yavuş daban çıkmak gerek...

Bābürnāme

6. Hüseyin Kazım Kadri eserinde sadece kök halinde kelimeleri madde başı yapmamış deyimleri de madde başı yapmıştır.

داتلو datlu dil - Tatlı dil. Darb-ı meşel: Datlu dil iylanı öz yuvasından çıkhardar.

دالیدن gelmek- Arkadan gelmek, ta'kīb itmek; uymak, iktifā itmek.

دپر هشمه سینگ süngü depreşmesin!- Yerinde rast otursun! Dimekten kināye.

7. Bir dildeki eşsesli kelimelerin her bir anlamı için farklı madde başları açılmıştır. Madde başlarının altında verdiği örneklerle, bu kelimelerin aynı yazılsa da aslında farklı kelimeler olduklarını da kanıtlamıştır.

دام dām [dām] (Fārsī, isim) Yırtıcı olmayan ve haşī hayvānlar; ceylān [ceyrān], geyik ve emsālī hayvānlar; haşerāt-ı arz; her cins kuşlar.

Ol zār idi mülk-i derd-i şāhı

Hayl-i ded ü dām ānıñ sipāhı

Fuzūlī- Mecnūn-ı Leylā

¹⁶“(Bunların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir:...” (Ali İmran, 3/11), (Enfal, 8/52,54).

دام dām [dām] (Fārsī, isim) Tuzak, kapan, fak; (taşavvuf) zeḥārif-i dünyeviyye ve
'alāyık ve 'avāyık-ı nefsiyye.

Zülfini ehl-i vefā şaydına dām eyleyeli
Beni ol dāma giriftār bilübdür bilürem

Fuzûlî

8. Edebi eserlerden örnek verilirken şair, yazar ve kaynak belirtmede,
bazılarının şair veya yazarını, bazılarının kaynağını, bazılarının her ikisini de
belirtmemiştir. Bu da kaynağı bulmakta zorluk yaşatmaktadır.

Dār-ı dünyā delü göñlüm gibi vīrān olsa
Ne cihān olsa ne cān olsa ne hicrān olsa!

?

-Darūga neşīn yēri adına pur devr-i kābil dīn-i şark-ı sārī on üç yıgaç yol-ı devr...

Bābürnāme

Olursa 'afvıñ ammā çarḥ- ı dūn-ı sefle perverden
Biraz baḥş eyleyeyim de'eb-i qadīm-i şā'irān üzre

Żiyā Paşa

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜRK LÜGATİ

1. TENKİTLİ METİN (TÜRK LÜGATİ)

676

dal دال

- -[d] – Elifbânî'nin onuncu harfi; ismi [dal]dır; ebced hesabında dört 'adedine mu'adildir.

دال **dāl** - *Mecāzen* [dal] harfinin şekline göre – bükülmüş, çarpık, kıvrık.

Bes ki bir kâfir gâmmi könglümni
bî-hâl eyledi

Rişte-i cânımı bu bî-tâblıg nâl
eyledi

Kâmetimni gam yükü miḥnet-ārā
dāl eyledi

Derd ü miḥnet şabr ile tākātı
pāmāl eyledi

Sözlemek imkânı yok hayret tilim
lâl eyledi

Cân köyüp ten-i pāymāl dāğ-ı
tebhâl eyledi

Hâletim bed, gussa bî-had, vasl
maḥsad, nâle bîş

Baḥt vājün, derd efzün, dîde pür-
hün, sîne rîş

Emîr

Kāmṛân olduğuna **dāl** olmağ için
gūyiyā

Kâmetin şüret-nümâ-yı şekl-i dal
eylerdi yār

Nedîm

- دال , دال **da, de** [da, dé]
(Çağatay) Zarf ve zarf mekân edâtı:
de;

Min munca belâ çekib belâda

Sin bile ḥayāl ü müdde'āda

Nevāyi- Mecnûn u Leylâ

Eyle rüsvâ min ki kūy ve göçe,

ḥâlîm görüp

Ba'zı il giryân ve ba'zı ḥalk

ḥandândur menge

Nevāyi

Elfâzın okur da rûḥ taptım

Her harfide yüz fütûḥ taptım

Nevāyi

Eger ol nâmelerning âvazı bu

dünyādağılar işitseler irdi...

Mi'râcnâme

-Şanki, güyâ; fakat;

Vaktim bar **da** - Vaktim var ya?

Şanki...

- Tenvîz ifade ider:

Zülfüng açkanda zenaḥ çāhıga
tüşgey mīng köngül
Qoymasa ol çāh üze ruḥsār –ı
şem‘in yarutup

Nevāyi

- دَا , دِه **da, de** [dé, da]

(Kazan) *Mef‘ūlün fih edātı:*

Öy**de** - Evde.

Qay**da**? – Nerde?

Tav**da** – Dağda..

- دَاء **dā’** [dā,] (‘Arabca, isim)

Hastalık, maraḥ. Derd; mecāzen -
zāhirī ve bātınī ‘ayb.

– ما خلق الله داء إلا وقد وضع له دواء .

Mā ḥalaḳallāhu **dā’en** illā ve ḳad
vaḫa‘a lehu devāen.

Kelām-ı Şāri‘

– لکّل داء دواء .
– داء النفس في الحرص .

Li-küllü **dā’un** devā’un.

Dā’un-nefsi fī’l-ḥırşı.

Bir **dā’-i** bī devā ki bitirdi

ḥuḫūrumu

Maḥv itdi ḳābiliyet-i fikr ü

şu‘ūrumu

Recāizāde Ekrem

داء أزراق **dā’-i ezraq**- Cildiñ māi,
siyaha māil veya şoluk bir renk alması,
yereḳān-ı ezraq.

داء الأسد **dā’ü’l-esed**- Şekl-i

zāhiriyesine göre, dā’ü’l-fil vechī-i
müteverrimeye virilen isim.

داء الأفرنج **dā’ü’l-efrenc**- Firengī

ḥastalığı.

داء الزهر **dā’ü’z-zehr**- Baḳıñız- dā’ü’l-
efrenc.

داء الأفرنج جلدی **dā’ü’l-efrenc-i cildī**

داء الأفرنج معدّه **dā’ü’l-efrenc-i mi‘de**

داء براق کلبی **dā’-i berraq**-ı kelbī.

داء البهر **dā’ü’l-behr**- Dīḳ-i nefes, nefes
darlığı.

داء الثّبات **dā’ü’s-sebāt**- Baḳıñız- Dā’ü’l
cümūd.

داء الثّعلب **dā’ü’s-sa‘leb**- Şaç dökülme,
sükūt-ı şa‘r.

677

داء الجاورسيّه **dā’ü’l-cāversiyye**- Hacımi

bir darı dānesini tecāvüz etmeyen
ḳabarcıklara ‘āid maraḥ.

داء جمل الياف **dā’-i cemel-i elyāf**

داء الجمود **dā’ü’l-cümūd**- ‘Aḳalātda

ḥāricī ḥassasiyetin ve irādī

hareketlerin münḳatı‘ olduḡu ḥāl.

Baḳıñız- dā’ü’s-sebāt

داء الجوع dā'ü 'l-cev' - Atlarda görülen
bir nev' maraž-ı 'aşabī

داء الخدر dā'ü 'l-ħader- Uykuya
muķāvet edilememek hālī.

داء الخنازير dā'ü 'l-ħanāzīr- Sıraca.

داء الحنش dā'ü 'l-ħaneş- İnsānda ve
hayvānda tüylerin yer yer düşmesine
ve cildin yılan derisi şeklinde
görünmesine bā'ış olan maraž.

داء الذقن dā'ü 'z-zaḡan

داء الرقص dā'ü 'r-raḡs- Sık sık ihtilāc
hareketlere bā'ış olan hastalık.

داء الزبيق dā'ü 'z-zebīḡ¹⁷

داء السدد dā'ü 's-seded

داء السمك dā'ü 's-semek

داء السواد dā'ü 's-sevād- Hayvānların
cildleri üzerinde ġayr-ı ṭabī'ī olarak
ḡuşūle gelen siyāh lekeler.

داء الشعر dā'ü 'ş-şar- Saçların
yapışmasına bā'ış olan bir maraž-ı
cildī

داء الشيب dā'ü 'ş-şeyb- Bir nev' cild
hastalığı.

داء اصحراء dā'ü 'ş-şahrā'- Çöllerde
uzun müddet dolaşanlarda görülen
hezeyān ve şayıqlama.

داء الصدف dā'ü 'ş-şedef- Cildin pul pul
olması.

داء الصلته dā'ü 'ş-şıla- Vaṭanını tekrār
görmek arzū-yı şedīdi, sevdā-yı vaṭan.

Bu şebde cūşūş-ı yādınla ağladım
turdum,
Gel ey kerīme-i tārlı olan güzel
yurdum.

Ufuqların nazarımdan nihān olup
gideli,
Bu ḡākdān-ı fenāning ḡarardı her
şekli,

Gözümde ḡalmadı yer, gök, batar
ḡıkar, giderim.
Zemīne münkesirim, āsmāna
muḡberim,

Gelir bu cev-v-i kebūdun serāirinde
güler,
Çocukluğumdaki rū'yāya beñzeyen
gözler.

Ṭabī'atın yeni ta'zīb eden
güzelliğine,
Ta'accüb etme, melālim ṭurursa
bīḡāne:

Dumanlı ṭaḡların, aḡlar, gözümde
tütüdüḡe,
Olur meḡāsin-i ḡurbet de başḡa

¹⁷ زبيق olmalıdır. زبيق kelimesinin noktalaması hatalı yapılmıştır. "b", "y"den önce gelmeliydi.

işkence.

Bizim diyârı taḥassürden etmemiş
mi güzer,
‘Aceb neden yine lâ-ḳayd eser
nesīm-i seḫer?..

Verirdi belki tesellî bu ‘ömr-i
me’yûsa,
Çiçeklerinden uçan ‘atara âşnâ
olsa...

Demek bu maḥbes-i âmâl içinde
ben ebedî
Yabancıyım, baña her şey
yabancıdır şimdi:

Ne rûzgerinde şemīm-i cibālimizdir
esen,
Ne talgalarda ḫaber var bizim
sevāḫilden.

Garībiyim bu yerin zevki yok..
ḫarāreti yok..
Toğan, batan güneşin günlerimle
nisbeti yok.

Olunca yādıma ḫasret-figen fezâ-yı
vaṭan,
Semâ-yı şarkı su’âl eylerim
buluṭlardan.

Süleymān Nazîf- **Dā’ü’ş-şıla**

داءالعصب **dā’ü’l-‘aşab**- Siğir ḫastalığı.

داءالعليق **dā’ü’l-‘alîḳ** - Bir nev‘ cild
ḫastalığı.

داءالغصه **dā’ü’l-ḡuşşa** - Melanḫuliya.
Baḳınız - Dā’ü’l-merāk

داءالفجل **dā’ü’l-fecl** – Müte‘addid
emrāza vücūd veren bir maraz-ı
bünyevî.

داءالفرير **dā’ü’l-ferfir** - Bir nev‘ cild
ḫastalığı.

داءالفيل **dā’ü’l-fîl** – Cildin
kalınlaşmasına bâ‘iş olan bir maraz.

داءالقلب **dā’ü’l-ḳalb**

داءاقمل **dā’ü’l-ḳumul**

داءالكلب **dā’ü’l-ḳelb** - Ḳuduz ḫastalığı.

داءاللباب **dā’ü’l-libāb** – Beyne’n-nās
ağız sūdünün bozulmasına ‘atf edilen
bir nev‘ çocuk ḫastalığı.

داءالمراق **dā’ü’l-merāk** - Melanḫuliya,
ḳara sevdā. Baḳınız - Dā’ü’l-ḡuşşa

داءالمجتز, داءالمجزر **dā’ü’l-mücter,**
dā’ü’l-maczar – Geviş getirme
ḫastalığı.

داءالمعاء ذبابی **dā’ü’l-me‘ā-i zebābī**

داءالمفاصل **dā’ü’l-mefāşıl**

داءنهارى **dā’-i nehārī..**

داء الأصابع **dā'ü 'l-eşābi'** (*Baytara*)
Köpeklerin ayaklarına 'arız olan bir
hastalık.

داء النباح **dā'ü 'n-nibāh**¹⁸ - Hıvlama
hastalığı.

داء وطن **dā'-i vaṭan** - Bakınız - Dā'ü 'ş-
şıla

داء عضال **dā'-i 'uzāl** – Müzmin haline
geçen ve kâbil-i tedāvī olmayan
hastalık.

Öyle bir **dā-i 'uzāl** oldu perīşānī-i
hāl
Kaldı tadbīrde 'aciz hükemā-yı iflās

Leskofçalı Ğalib

Cem'i : Edvā'

• دایره, دائره **dā'ire, dāyire** –
[dā, iré, dā' iiré] (*Ġarb*,
'Arabca, isim) Büyük konak; bir dā'ire
şāhibinin hıdm ve etbā'ı; bir konağın
dāhīlī takşīmātı;

Harem dā'iresi; selāmlık dā'iresi;
misāfir dā'iresi... Bakınız - harem

Zen tekāzāsı yeter ehl-i dilin
zevkine sed
Ne kadar olsa da vus'atli harem
dā'iresi

Manastırlı Nā'ilī

دائره جه **dā'irece** – Hep birden, evce,
kapı kapamaca. – Me'mūrīn-i
hükümetin oturdukları yerler;

Dā'ireler dā'ire-i irtikāb
Boğdı bizi tavşiye-i intisāb

Kemāl Paşazāde Sa'īd Beğ

Ancak bugün pazardır, açılmaz o

dā'ire

Elbette benzemez ona eyyām-ı sā'ire

'Abdü'l-hak Hāmid Beğ

دوائر **devā'ir** – [de-, -i-] –
Dā'irenin cem'i olup ekşeriyā bu
ma'nāda kullanılır:

Devā'ir-i devlet; devā'ir-i hükümet...

Bilinmez kim bu da maṭlūb-ı 'ālī
olduğundan mı...

Devā'irde bozuk her hey'etin ādāb
u erkānı

Eşref

678

Zilli def

Dā'ire çalmak; dā'ire ile uşūl tutmak...

• داب **dab** – [dab] (*Türkmençe*,
'Arabca: Edeb, ādāb muḥarrefi, isim)
'Ādet, töre; nizām, kâ'ide, uşūl.

Dabımız şundakıdır! – 'ādetimiz
böyledir.

¹⁸ Sözlükte "nübāh, nibāh" iki türlü de geçiyor.

- دَابْ **de'b** – [dé, b] (‘Arabca, isim) ‘ādet, i’tiyād; töre, tarz, uşul, kâ’ide.

كَذَّابٌ ءَالٍ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

Kede’bi āl-i fir’avne ve’llezīne
min kablihim.

Kelām-ı Hāk¹⁹

دَابْ دِيرِين **de'b-i dīrīn**

دَابْ قَدِيم **de'b-i qadīm**

دَابْ مَوَانِسْت **de'b-i mevānist**

دَابْ مُحَبَّبَت **de'b-i muḥabbet**

Olursa ‘afvīn ammā çarḥ- ı dūn-ı
sefle perverden

Biraz bahş eyleyeyim **de'b-i**

qadīm-i şā’irān üzre

Žiyā Paşa

- دَابَان **daban** – [daban]

(Çağatay, isim) Tepe, dağ.

İrte göçüp uşol destūr bile qartibib
yol yasab **daban** üstige çıktuk...

Yokkarı çıkmay dere kūyı ok indük

dabandın töbige yitgünçe gün géc
boldı...

Bir gürühka yavuş **daban** çıkmak
gérek...

Bābürnāme

- دَابَان **daban**- [daban²⁰] (Āzerī, isim) Taban.

¹⁹“(Bunların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir...” (Ali İmran, 3/11), (Enfal, 8/52,54).

- دَابْغُولِي **dabḡulī** – [dabgouly] (Çağatay, isim) Çivi; kan çıbanı.

Onuñ yüzümge **dabḡulī** çıktı neşter
saldılar...

Bābürnāme

- دَابْكَو **dabḡu**- [dabkou] (Çağatay, isim) Āzār, tekdīr, tevbīḥ.

- دَابْكَو **dabḡu**- [dabkou] (Çağatay, isim) Tezgāhın ayak başılıp
işledilen tahtası.

- دَابُوسُون **dabusun** – [dabousoun] (Mogolca, isim) Tuz.

- دَابَّه **dābbe** – [dābbé] (‘Arabca, isim) Her cins binek ḡayvānı.

وَبَتَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

Ve beşse fihā min külli **dābbetin**.

Kelām-ı Hāk²¹

– يَقَعُ عَلَى كُلِّ مَاشٍ عَلَى الْأَرْضِ عَامَةً وَعَلَى الْخَيْلِ وَالْبَعَالِ
وَالْحَمِيرِ خَامَةً. [فقه اللغة]

[Fıḡhu'l-luḡa]

Dābbetü’l-arz- Mekkenen hüccācın

Minaya gittikleri sırada cebel-i

Şafanın inşikākıyla zuhūr ideceği

haber verilen bir ḡayvān ki eşrāt-ı

sā’atden ya’ni kıyāmet ‘alāmetlerinden

sayılır.

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ

²⁰ Metinde “baban” şeklinde yazılmıştır.

²¹ “Ve orada (yeryüzünde) her türlü canlıyı yaydı... (Bakara, 2/164), (Lokman, 31/10)

Ve izā vaḳa‘a'l-ḳavlü ‘aleyhim
aḥrecnā lehüm **dābbeten** mine'l-erḍi.

Kelām-ı Hāḳ²²

Cem‘i: devābb – [de-]

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

İnne şerra'd-**devābbi** ‘inda'llāhi's-
şummü'l-bükmü'lleẓīne lā ya'ḳılüne.

Kelām-ı Hāḳ²³

• داپقور, دپقور **dapḳur, depḳur** –
[dapḳour, déḳour] (*Çağatay, isim*) Bir sıraya dizilmiş ‘asker, tabur;
eğeriñ ortasından geçirilen ḳayış,
ṭapḳur ḳolanı.

-*depḳur* daḥi yazılır. muḥaffefi ḳur-
dizilü, taşḳif olunmuş, sıra; ḳadīm-i
etrāk binende arabalar birbirine
zincirle ḳuşadılup dört yüzlü ḳal‘a
şekline girmesi, istiḥkām. [Lehce-i
‘Osmānī]

Ḳabab ḳurḡanını **depḳur depḳur** ol
ḥayl

Tuşarga ḳıldılar tuşluk tüşī meyl

Nevāyī- Ferhād ü Şīrīn

[?] ile gör gözüp

Budur ṭurfe kim yiyitti **depḳur**
tüzüp

²² (Kıyametin kopacağına dair) o söz başlarına
gelince, onlar için yerden kendilerine bir dābbe
(canlı bir yaratık) çıkarırız... (Neml, 27/82)

²³ Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allāh
katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği
görmeyen) sağırлар, dilsizlerdir. (Enfal, 8/22)

Nevāyī- Sedd-i İskenderī

• دات, داد **dat, dad** [dat, dad]
(*Āzerī, isim*) ṭat, lezzet.

داتلو **Datlu** - ṭatlı, lezziz.

Ki'ey cānla **datlu** derd u dāḡı

Könglüm feraḥı gözüm çerāḡı

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

Gördü gelir atlılar, **datlı** şöḡbet
idirler

Batup kızıl gümüşe, ḥān évine
gidirler

Şāyık Ṭālibzāde

داتلو ديل **datlu dil** - Ṭatlı dil.

Ḍarb-ı meşel: **Datlu dil** iylanı öz
yuvasından çıḡhardar.

• داحس **dāḥis** – [dāḥis]
(*‘Arabca, isim*) Elde ve ayakda ve
tırnaḳların yanında iltihāb
ḳılḡumunıdan ḥuşūle gelen yara, et
yaran, dolama.

• داخما **daḥme** – [dakhmé]
(*Ḳazan, isim*) Ḳulube.

• داخما **daḥme** – [dakhmé]
(*Āzerī*) Baḳınız - Daḥme.

• داخی, دخی **daḥi, daḥi** –
[dāḳhi, dakhi]-(*Çağatay, Edāt-ı*
'aṭf) Daḥi. Baḳınız- taḳı, taḳı²⁴

²⁴ Burada iki tane “تاخی, تاکی” yazmasının nedeni
yazılışları farklı olduğu halde aynı kelimeyi temsil
etmesidir.

- داخی, دخی **daḥi, daḥi** –
[dākhi, dakhī] (*Āzerī, edāt-ı ‘atıf*)
Daḥi.

Yel şem‘e **daḥi** ta‘arruż itmez
Pervāneye şem‘ zulmi yetmez

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

679

Müşkil gelür imdi terkin itmek
Bir özge maḳāma **daḥi** yetmek

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

- داخی **daḥi**- [dakhī] (*Çağatay, isim*) Bir nev‘ kıvıl serçe.
- داد **dād**- [dād] (*Fārsī*) Dāden –
Virmek; ‘atā ve baḥş ve iḥsān itmek-
taḥfifi; isim- virgi; baḥş, in‘ām.
دادخدا, دادخدا **dād-ı ḥaḳ, dād-ı**
ḥudā, ḥudā-dād – Allāh virgisi,
iḥsān-ı Ḥudā, mevhibe ve ‘atıyye-i
ilāhiyye.

Dād-ı ḥaḳdır ḥaḳ bu kim ṭab‘ımda
bu ḥüsn-i edā
Yoksa taḥşıl ile olmaz böyle nazm-ı
dil-sitān

Żiyā Paşa

Taḳlīd ile olmaz bu ḳadar lezzet-i
güftār

Bu lehce-i pākize baḡa **dād-ı**

Ḥudādur

Nef‘ī

Bu feyż ehl-i dile²⁵ **dād-ı Ḥudādır**
cehdle olmaz

Yine bir ehl-i dil nazmından anḡlar
anḡlayan anı

Nef‘ī

دادوستاد, دادوستاد **dād ü sited, dād ü**
sitād (*terkīb*) alıř viriř; alım řatım, aḡz
ve i‘tā.

Ḥāce-i **dād ü sited** zīver-i bāzār
ide tā
Dem-be-dem tāze zūḥūr emti‘a-i
gūn-ā-gūn

Münīf

Ḥalk ider **dād ü sited** biz pūr-telāř
ü bī-niřāb
Çārsūy-ı ‘ālemin bir oḡmaduḳ
dellāhiyuz!

Nesīb Dede²⁶

داد **dāde** (*Müştaḳ*) virilmiř; *mecāzen* -
nařīb, ḳısmet.

Ser be-hem **dāde**-i dest-i
aḡadiyyetdür hep
Yek-be-yek silsile-i nisbet-i inřā-yı
ḳurūn

Münīf

²⁵ Metinde “... ehl-i edille...” řeklinedir.
Kaynaklarda ehl-i edille , ehl-i dile řeklinde geđer.
Ebūzziya Tefik; *Nef‘ī*, DBY Yayınları, İstanbul
2016, s.100.

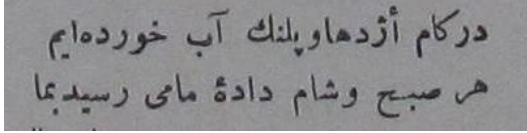
²⁶ Nesib Dede’nin bulduėumuz Divan’ında ...
Çārsūy-ı ‘ālemin bir oḡmaduḳ dellāhiyuz! řeklinde
değil de ... biz oḡmaduḳ dellāhiyuz řeklinde geđer.
Sadık Erdem; *Nesīb ve Dīvān’ı*, Tuğra Matbaası,
Isparta 2002, s. 93.

Rızā **dāde**; dil **dāde**...

Ezelī ṭab‘a sārīdir bu

Dāde-i ḥaẓret bārīdir bu

Fāzıl- DeFTER-i ‘Aşk

Derkām ejdehā vü peleng āb-ı

ḥurde-īm

Her şubḥ u şām **dāde**-i mā mī-resīd

bima

Mirzā Şadre'd-dīn Meşhedī

dād ü dihiş – Alup virme, aḥz
u i‘ṭā.

- Kemāl-i istiqlāl ile taşarrufāt-ı

dād ü dihiş mu‘tād ve cümle

a‘yān devlet ve erkān-ı salṭanat

kendü yerām...

Na‘īmā- Tārīḥ

- ‘Adl, ‘adālet, kaşt, inşāf; tazallüm
yolunda feryād ü fiğān.

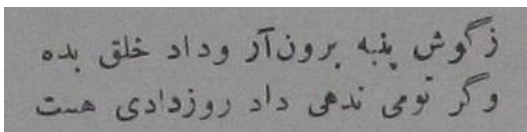
Dād ü feryād itmeğe geldim şehā

dād eyle **dād**

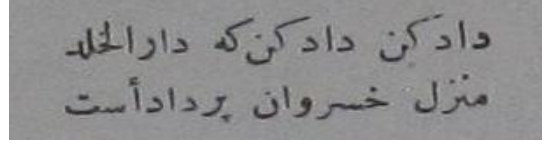
Kim güzeller mehr ider ‘āşıklara

ḳahr üstüne

Elvān-ı Şirāzī

Sa‘dī

?

Bunca feryādım işitdiñ demediñ

dād ideyim

Sen ki **dād** itmeyesin ben kime

feryād ideyim

Celāl Çelebi

Dād-ı maḥmūrī-i çeşm-i nīm-i

ḥ‘ābıñdan seniñ

El-emān şūḥī-i ebrū-yı ‘itābıñdan

seniñ

Maḥmūd Nedīm Paşa

Ekşeriya²⁷ [‘**adl ü dād**] şeklinde
kullanılır:

Ol şeh-süvār-ı memleket-i ‘**adl ü**

dād kim

Atı öñünce olsa revā ḥüsrevān

revān

Bākī

Tāb-ı ḥurşīd-i sitem sūzān iderdi

‘ālemi

Ger seḥāb-ı ‘**adl ü dād**ıñ

olmasaydı sāyebān

Nef‘ī

dād-res- Münşif, ‘ādil; imdāda
gelen, feryāda yetişen.

Şāhī-i bī-dāl ü bī-mār u günehkāra

ne ğam

²⁷ “Ekşeriya”, sözlükte “ek’eriyā اکئرييا” şeklinde yanlış yazılmıştır.

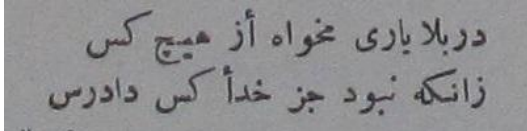
Sen olur isen eyā lütf-i ḥudā **dād-resi**

Şāhī- Şehzāde Sultān Bayezid

Bī-nevā zümresiniñ **dād-resi**

Ney gibi sīne delerdi nefsi

Sünbülzāde Vehbi- Şevk-engīz

Der belā yāri maḥv-ı ah ez hiç kes
Zan ki nebūd cüz-i Hudā-i kes **dād-res**

Ferīdū'd-dīn 'Aṭṭār

Gider o kāfile, bitmez faḳaṭ zehāb u
iyāb;

Seferberān müteḥavvil, faḳaṭ ceres
bāḳī!

Marīz-i mevt şifā-yāb olur ḳavī nā-
yāb,

Ve dād-ḥ'ah olalım biz ki **dād-res**
bāḳī!

'Abdū'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ- Ṭarḥān

Buldum odum sübhānımı

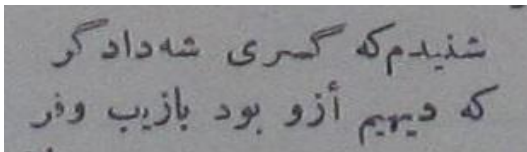
'Arz eyledim 'isyānımı

Maṭlūb idüp ğufrānımı

Raḥmetle oldı **dād-res**

Sāmi Paşa - Tārīḥ-i Vefāt

dād-ger- 'ādil, münşif.

Şenīdim ki güserī şeh **dād-ger**

Ki dīhīm-i āz u būd bāzıb vefer

İbn Yemīn

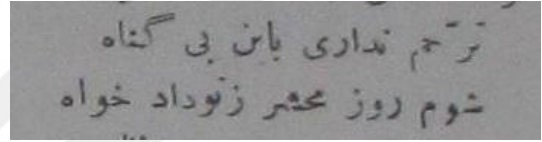
680

Dād-ger pādşeh-i 'ādil ü 'ālīşān
kim

Her ne emr itse ḳazā ḥükmünü
eyler imzā

Nef'ī

dād-ḥ'ah- Ḥaḳ ve 'adālet
isteyen; mazlūm, sitem-dīde.

Terahḥum-nedārı bābın bī-günāh

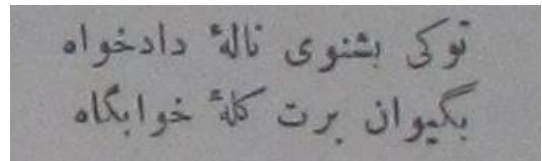
Şūm rüz-ı maḥşer zenū **dād-ḥ'ah**

Mīr Naẓmī

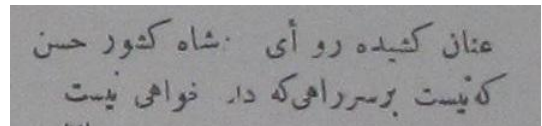
Evvel seniñ elinñden şekvāya ben
giderdim

'Ālemde 'aşıḳāne bir **dād-ḥ'ah**
olaydı

Nevres

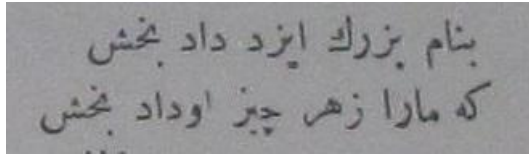

Sa'di

Hāfiz

dād-bahş- 'Adl ü dād iden;
mecāzen- Allah.

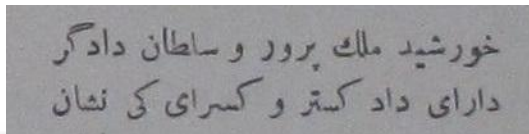

Be-nām-ı büzürg-i İzed-i **dād-baḥş**

Ki mārā-i zehr-i çīz-i o **dād-baḥş**

Nizāmī

dād-güster- Neşr-i ‘adālet
iden.

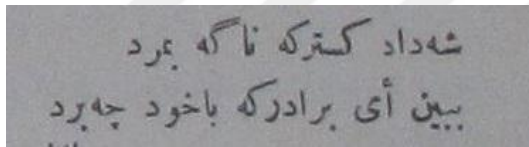
Ḥurşīd-i mülk-i perver ü sulṭān-ı

dādgēr

Dārā-yı **dād-güster** ü kisrā-yı k’iy

nişān

Hāfız

Şeh-**dād-güster** ki nāgeh be-mured

Bebīn ey birāder ki bāḥūd çeḥbured

Hāfız

Te‘ālā’llah zehī fermān-ı revā-yı

mülk pehnādır

Ḥıdīv-i ümm-i dünyā **dād-güster**-i

merḥamet-perver

Üsküdarlı Hakkı Beğ

Gerçi lāf urmaḳda yokdur saṇa

hem-pā bilürüz

Līk senden dād alur bir **dād-güster**

yok mıdur?

Sulṭān Murād

دادآور **dāver**, **dād-āver**- ‘ādil;
mecāzen- Allah.

Nice destūr ḳader debdebe vü mihr-
i iḥsān

Nice **dādār** ḳazā kevkebe ü ‘arş-ı
evreng

Üsküdarlı Hakkı Beğ

‘Ahd-i ḥilāfet ḥıdīvi ve dūr-**dāver**-
dād-āverlerinde...

Tercüme-i Burhān Ḳāṭı‘

Ḥāce-i ḳudsī sıbḳ u ḥay āver

rabbü’l-felaḳ

Şāri‘-i yektā-nesāḳ **dād-āver**-i ins ü
perī

Üsküdarlı Hakkı Beğ

دادآور **dāver**- [dād-āver, dād-ver]- ‘Adl
ü inşāf ile ḥükm iden; *mecāzen* –
Allah; ḥükümdār-ı ‘ādil.

Çün ḥākim be-fermān **dāver** būd

Ḥudāyiş-i nigeḥbān u yāver būd

Sa’dī

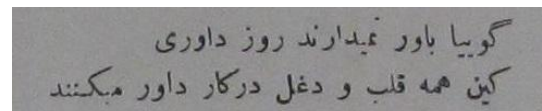
Şāḥib-i tiğ u ḳalem mālīk-i cām u

ḥātem

Āşaf-ı cem-‘azamet **dāver**-i

cemşīd-veḳār

Bākī

Güyiyā bāver nemīdārend rūz

dāveri

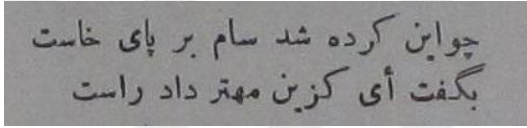
Kîn heme ƣalb ü dağal-i derkâr-ı
dāver mikonend

Hâfız

Dāver-i şāhib-i ‘adālet şāh-ı fārūķı
şıfat
Māhī-i ẓulm ü ǧalālet hāmī-i şer‘-i
mübīn

Ẓiyā Paşa

dād-fermā, dād-
femāy- Bakiñız – Dād-bahş
dād-rāst- ‘Ādil, münşif.

Çü īn girde şed-i sām ber pā-yı hāst
Be-güft ey güzīn mehter **dād-rāst**

Firdevsī

- **dada-** [dada] (Çağatay,
isim) Ananın ƣardaşı, dayı.
Bakiñız- Teğayı
Bakiñız- Dede, dede
Min hem Hıocendtin barıb hān
dadamnı gördüm...

Bābürnāme

- **dadaş, dadoş** –
[dadach, dadoch] (Āzerī, *isim*)
Büyük ƣardaş, ağabeğ.
- **dadanmağ-**
[dadanmak] (Āzerī, *lāzım*) Tat
almağ, ƣadanmağ.
dadandırmağ (Müte‘addī)
ƣadandırmağ.

داداناغ **dadanağ-** Ƣadanmış, mübtelā,
me’lūf.

Bakiñız- tat, dad

- **dāder-** [dāder] (Fārsī,
isim) Erkek ƣardaş, Birāder.
- **dadis-** [dadis] (Ġarb,
isim) Yeñi yürümeye başlayan
çocuklar için ƣullanılır.

C’est le même mot-que le français –
dada. L’ expression anglaise –
todade au ckild = apprendre à
marcher à un enfant. Ce vocable
turb. Ou sa forme, semble avoir été
introduit dans cette langue, par
l’intermédiaire du grec moderne.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

- **dadak, dedak-**
[dédéq] (Çağatay, *isim*) Cāriye; dadı.
Bakiñız- dedek
-Bizning il Hıandak yaƣasığaçe
barıb ƣul ve **dadek** keltürürlar..

681

-Za‘īfesi oğlan tapmadı anıñg üçün
dadekge baƣtı **dadek** hāmile
boldı... Bābürnāme

Ebu'l-ğāzi- Şecere-i Türki

Zamāne ehli ki devlet çağı ƣulung
devrler

Melāyimet yana köp ƣılma ol

dedaklar ile

Nevāyī- Nevādirü’ ş-şebāb

-H̄āce kim bibi barıda **dedak**ge
aylanğay bibining hem ‘iffet itegi
kulğa bolğanğay...

Nevāyī- Maḥbūbu'l-kulūb

- **دادماق dadmaq**- [dadmak]
(*Āzerī, mūte ‘addī*) tatmaq, tadına
bakmaq.

دادیشماق dadışmaq; dadızmaq-

Bakınız- dadmaq

دادیزدیرماق dadızdırmaq- tatdırmaq.

Bakınız- tat, dad

- **دادی dadı**- [dady] (*Ġarb, isim*)
Çocuğa bağan cāriye qadın.

Fārsī- Dadu.

دادا dada: Bada vezninde ‘umūmen
cāriye ve ḥuṣūṣen bir ṣaḥṣıñ
tuḫlīyyetinden berü ḥıdmetinde
bulunan salḥurde cāriyeye dinür;
ıṣtılāḥımızda **dadı** ta‘bīri bundan
me‘ḥūzdur. [Tercüme-i Burhān-ı
Kāfı’]²⁸

Aña ḥūr u melek dadı vü lala
olmağa ḥāzır

Ne dem muḥtāc olursa ḥıdmet-i

dadı vü lalaya

Nef’ī

Çağatay- Dadek, dedak, dedek

Bakınız- dede, dede- *Çağatay*

دادلیق [لی] dadılıq- [-lı]- Dadı-şıfat ve
vazīfesi.

²⁸ Hüseyin Bin Halef-i Tebrizi; *Tıbyan-ı Nafı Der Tercüme-i Burhan-ı Katı*, Çev. Mütercim Asım, C. 1., Matbaa-i Amire, Bulak 1283, s. 231.

Bakınız- Dedek, dadek

Ce mot se prend aussi au masculin,
pour désigner un vieux serviteur
chargé du soin d’un ou de plusieurs
enfants; dans ce cas il est synonyme
de lala, vocable persan, et forme
liquidée de dada [féminin], lequel,
avec dadu [masculin], constituent
les prototypes persans, du turc dadı,
de l’arabe [vnlgaire] dadet=bonne
d’enfant, du grce m^{NE}- δαδά=id. Du
russe – doiti de l’allemand-tatte, et
de l’anglais – dad=père.

La forme primitive des mots
persans susvisés [dada,dadu], se
retouve dans daya [ou dayak, forme
arméno-pehlévi] aus ens de
<<nourrice>> d’où aussi le turc
taya; tous ces mots sont, d’ailleurs,
foncièrement alliés au grec- ταγίζω
nourrir, et à l’aménien-----= téter.
Com- parez: géorgien- tei et dada.
Sanskrit- atta =mère; tata= terme de
caresse. Correspondant à << mon
cherr>> ou << mon bon>>, adressé
aux parents et aux amiliers;
malabar –thai= mère; yerukala-
tayi, et rutluq – dai=id.

- **دوران، دورا، دار dāre, devren,**
devrānen (‘*Arabca, luğat*) dönmek,
dolanmaq, aylanmaq.

دور devr-[dévr] (*lāzım; isim*) bir şey'in hareketle tekrār olduğu yere gelmesi, birbirini etrāfında dönmek, dolanmak, aylanmak; (*Hendese*) Bir cisim kendi miḥveri etrāfında dönmek; (*Nücūm*) arzın kendi üzerinde bir def'a dönmesi; semānın miḥver-i 'ālem etrāfında zāhiren bir def'a dönmesi; hareket-i devriyye ve devrāniyye

Bir ṭā'ir-i mevlā nazar u ṣā'ika
ma'nā

Bir **devr**-i mu'azzam yaparak oldu
hüveydā

Kemālzāde Ekrem Beğ

Şanmañ ki felek **devr** ile şāmı şehir
eyler

Her vākı'anın 'ākıbetinden haber
eyler

Nef'ī

Sipihriñ 'aksine **devr**inde de
maḫşūd ḥāşıldır

Hāḫīkatde zuhūrı āteşin kalb-i
şitādandır

Nevres

دورشمسی devr-i şemsī (*nücūm*)

Yigirmi sekiz seneden 'ibāret müddet,
ki inḫizāsında te'ākub iden seneler
bundan evvelki devrenin 'aynı
günlerinden bed' ider.

دورقمري devr-i kamerī (*nücūm*) On

doğuz seneden 'ibāret müddet, ki bunı
ta'ķiben gelen devrede kamer arza ve

güneşe nazaran 'aynı vāzı'yyetlerde
bulunur [Saros devri] ve evvelki
devrede vuḫū' bulan ḫusūflar tekerrür
ider.

دورنجومی devr-i nücūmī (*nücūm*)

sevābitden birinin nişfü'n'nehārdan iki
def'a geçmesi beyninde mürür iden
zamān.

دوراجتماعی devr-i ictimā'ī (*nücūm*)

Güneşin bulunduğu nişfü'n'nehāra
kamerin iki def'a vuşūli arasında
geçen müddet, ki bir māh-ı kameriden
'ibāretidir.

دوردائم devr-i dā'im- Ḥuşūli muḫāl
olan hareket-i mütemādiye.

Bīdār olamaz bu rūḫ-ı nā'im;

Gitdikçe olur o nūr-ı muzlim.

Bir şeyde devām yok mı yā rab?

Her şeyde nedir bu **devr-i dā'im**?

'Abdü'l-ḫaḫ Ḥāmid Beğ- Maḫber

دورافداح devr-i aḫdāḫ- Gerdiş-i cām.

-Dönüp dolaşmak; seyr ü seyāḫat
itmek, gezüp dolaşmak; devr-i 'ālem;
devr-i memālik; devr-i cihān; devr-i
ebvāb...

Çün ḫarīm-i 'arş-ı a'zam bolmağa
feyz-i ḫabūl

Devr ider pīrāmenin şām u şehir
gerv²⁹-i beyān

Nef'ī

²⁹ Vezne göre (كرو) şeklinde yazılmıştır (?). "Gerv-i beyān: sözün tekrarlanması" şeklinde olabilir.

Hayli zamān ‘ālemi **devr** eyledim
Halka degil kendime cevr eyledim
Mu‘allim Nāci

682

-Ma‘zūl ve menşüb ẖācegāna ve
ağvāta varup her bār böyle **devr-i**
ebvāb idermiş...

Na‘īmā- Tārīh

-Vaqt, çağ, ‘ahd, zamān, mevsim,
hengām.

Bağınız- devre

Devr-i iqbāl; devr-i salṭanat; devr-i
istīlā; devr-i hükümet; devr-i gül;
devr-i hāzān; devr-i cedīd; devr-i
kadīm.

Gül devri ‘İş-ı eyyāmıdur zevk ü
safā hengāmıdur
‘Aşıkların bayrāmıdur bu mevsim-i
ferhunde-dem

Nef‘ī

«**Devr-i sābık** mı» didiñ şimdi?
Eliñdeyse çevir,
Eñsesinden tutup eyyāmı da gelsin
o devir.

Mehmed ‘Ākif Beğ

Ne revā sencileyin pādşehin
devrinde
Böyle cārī ola ehl-i dile fermān-ı
felek

Nef‘ī

(Mūsıķī) Uşul;

علم أدوار **‘ilm-i edvār**- mūsıķīnıñ
uşullerinden baħş iden ‘ilm.

Demlendi bād-ı şubh ile eşcār-ı
erguvān

Oydu **uşul-i devrinle** şavt- cūybār

Nev‘ī- Sūriye

Bu çarh-ı çenberīde tutup **devr-i**
uşulünü

Deffāf-ı mihr kılmış idi çehresin
nihān

Bākī

(Tabābet) Bir marazın tezāyüd,
tevaḳḳuf ve inhıṭāt ta‘bīrleriyle üçe
ayrılan şafaḥāt-ı muḥtelifesi.

دور انحطاط ويازوال **devr-i inhıṭāt** veyā
zevāl- Hastalığın eyilige dönmesi.

دور تفریح **devr-i tefrīh**- Ekşer-i emrāz-ı
sāriyede mikrobaların kana
karışmasından i‘tibāren hastalığın ilk
a‘rāzının zuhūrı arasında geçen ve
hastalığa ve marīzin derece-i
isti‘dādına göre taḥavvül iden müddet.

دور قصدی **devr-i kaşdı**- Bir hastalığın
eñ şiddetli zamānı.

دور تزايد **devr-i tezāyüd**- Hastalığın
şiddetlendiği devre

(*Manṭık*) İki şeyden her birinin
diğetine veyā bir kaç şey'in birbirine
tevaḳḳuf iderek bi'n-nihāye evvelki
şey'e tevaḳḳuf itmesini, ki birbirine
hem 'illet ve hem ma'lūl olmak lāzım
gelir; bunun buṭlānı zāhirdir;

دورباطل devr-i bāṭıl- Bir şey'in kendi
nefsine tevaḳḳufu, ki o şey'in kendi
nefsine teḳaddümünü icāb ider.

-Hüküm, nüfūz, ḳudret;

Devr onun devri!

-Halka, dā'ire; bir yerden başka bir
yere boşaltmak, aktarmak; birinin
'uhdesinden başkasının üzerine nakl
itmek; devr-i vazīfe; devr ü teslim;
devr-i mu'āmele; devr-i ḥesāb...

-Yukarıdan başlayup sonuna kadar
okumak, ḥatm itmek. Bu ma'nāda en
ziyāde –tilāvet ve ḥatm-i ḳur'an-
yerinde kullanılır. Devr okumak; devr
ḥatmi..

أدوار edvār- devrin cem'i. Ekseriyā
'aṣr, 'ahd ve zamān ifāde ider.
Taḥavvül-i edvār; inkılāb-ı edvār;
tevālī-i edvār; edvār-ı sābıka ve
māzıyye; edvār-ı ḥayāt; edvār-ı
ḥılḳat...

Qalır mı böyle ḥāzık cevri-i ṭāḳatsiz
āzārī

Felek-i **edvār** nā-hem-vārdan
rindāne dönmez mi?

Hāzık

Biz kim bu maḳām içreyiz **edvār**
bozulsa
Tebdīl-i uṣūl eylememek
'ādetimizdir!

Yeñişehirli 'Avnī

Evet bir ba'sū ba'de'l-mevte imkān
vardır elbette..

Bunun te'mīni, lākin, bir yığın
edvāra vābeste!

Mehmed 'Ākif Beğ

Deşer āfāḳı, bir şeyler sezer esrār-ı
ḳudretten;
Eşer a'māḳı, izler keşf ider **edvār**-ı
ḥılḳatden.³⁰

Mehmed 'Ākif Beğ

علم أدوار, علم الأدوار 'ilmü'l- edvār,
'ilm-i edvār- Bakınız- devr

أدوار أرضیه Edvār-ı arzıyye- 'ilm-i arz-
Arzın bidāyet-i teşekkülünden bu güne
kadar geçirdiği edvār-ı müte'ākibe:
Devr-i evvel, ṣānī, ṣāliṣ ve rābi'.

(*Taşavvuf*) أدوار أربعه Edvār-ı erba'a-
Esmā' ve şifāt-ı külliye'nin besāyiṭi
i'tibār olunan dört devre, ki devre-i

³⁰ Metinde şiirin asıl dizelerinin yerleri
değiştirilmiştir. Haz. H. Su, A. Karadeniz; *Safahat*,
Hece Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2009, s.440.

‘uzmā-yı ‘ilm, devre-i kübrā-yı hayāt,
devre-i vüştā-yı kudret ve devre-i
şuğrā-yı irādetdir:

دوره عظمی **devre-i ‘uzmā-** Esmā-i
erba‘a-i besāyiṭiṭ iktizā-i harekātı,
devre-i lāhūtiyye;

دوره کبری **devre-i kübrā-** Esmā-i
erba‘a-i besāyiṭiṭ iktizā-i harekātını
bildiren devrelerin biri. Devre-i
ceberūtiyye.

دوره وسطی **devre-i vüştā-** Esmā-i
erba‘a-i besāyiṭiṭ devrelerinden,
devre-i melekūtiyye, devre-i
berzahıyye

دوره صغری **devre-i şuğrā-** esmā-i
erba‘a-i besāyiṭiṭ devrelerinden,
devre-i şehādiyye, devre-i melekiyye.

Bağınız- Esmā-i seb‘a-i zātiyye

Bağınız- Besā’it

Bağınız- Vesā’it

دوری **devrī** [devriyye]- Devre
müte‘allik olan; hareket-i devriyye.

دائر **dā’ir** [dā’ire]- [-i]- Dönen,
devr iden, gerdān. Çarḥ-ı dā’ir; sipihr-i
dā’ir...

Fikrim gibi āh ṭā’ir olsam

Dā’im-i hareminde **dā’ir** olsam

Mu‘allim Nāci

Çokdan bu lā-mekān-ı ilāhīde
dā’irim;

Rūḥumla gāh o maḥşer-i süflāyı
zā’irim.

‘Abdü’l-haḳ Ḥāmid Beğ

-Müte‘allik, ‘ā’id.

İşe ve maşlahata dā’ir; bir ḥādişeye
dā’ir; aḥlāḳa dā’ir; [683] şan‘ata ve
edebiyāta dā’ir...

دائرة مادار **dā’iren-mā-dār-** Dört taraf,
çep çevre.

دائرة [ئی] **dā’ire-** [-i-] (*Hendese*) Bir
ḥaṭṭ-ı müstedirīṭ iḥāta itdiği saṭḥ, ki
kāffe-i nuḳāṭı merkez ta‘bīr idilen bir
noḳta-i şābiteden müsāvī bu‘dlarda
olur; maḳta‘-ı küre.

دائرة عظیمه **dā’ire-i ‘aẓīme-** Merkez-i
‘arżdan geçen ve küreyi şimālī ve
cenūbī, şarḳī ve ğarbī olmak üzere iki
müsāvī ve mütenāzır kısma ayıran
dā’ire-i muḥayyele:

دائرة استوا **dā’ire-i istivā;** Dā’ire-i
nişfu’n-nehār veya mu‘addilü’n-nehār

دائرة صغیره **dā’ire-i sağīra-** ‘arżın
merkezinden geçmeyen ve küreyi her
hangi bir cihetde iki ğayr-ı müsāvī
kısmı ayıran dā’ire-i muḥayyele:

Medār-ı kutb şimālī ve cenūbī; medār-
ı sereṭān ve cedy.

dā'ire-i inqılāb دائرة بروج و دائرة انقلاب
ve dā'ire-i burūc- Bakınız-

mıntakātü 'l-burūc

dā'ire-i semt- دائرة سمت
meyllerini ve 'arzlarını bildiren ve
dā'ire-i burūc ile tekāfu' iden dā'ire-i
mefrūza.

dā'ire-i irtifā'- دائرة ارتفاع
biriniñ mürüriyle rāşıdıñ semt-i re's
noktasından semāda farz idilen dā'ire.
dā'ire-i tūl- دائرة طول
kūtblarından veyā kūtbeyn-i arzdan
mürürü farz idilen dā'ire.

dā'ire-i sā'a- دائرة ساعة
muşanna'a üzerinde, her hangi bir
mevki'iy bu'd-ı arzānīsini bulmak
içün kullanılan derecāta münkasım
dā'ire-i şağīra.

dā'ire-i cidārī- دائرة جداری
şevābitinden biriniñ nişfü' n-nehārdan
hīn-i mürürunda semt-i re'se olan
bu'dını ta'yīn içün kullanılan ālet.
dā'ire-i tenvīr- دائرة تنوير
arzdan görülebilen nişf küresini tahdīd
iden dā'ire-i münevvere.

rub'-ı dā'ire- ربع دائرة
Bakınız- Rub'
kıṭā'-ı dā'ire- دائرة قطاع
Bakınız- Kıṭā'
muḥīṭ-i dā'ire- محيط دائرة
Bakınız- Muḥīṭ
nişf-ı dā'ire- نصف دائرة
Bakınız- Nişf
(Ṭabābet):

dā'ire-i iltihābiyye- دائرة إلتهابيية
Bir nokṭa-i mültehebeniñ ve bir çıbāniñ
eṭrāfında tehācüm-i demden ileri gelen
kırmızı dā'ire.

-Bir şey'in ihāṭa itdiği ve kapladığı yer
ve muḥīt:

dā'ire-i nüfūz دائرة نفوذ

dā'ire-i şümūl... دائرة شمول

dā'ire-i te'sīr- دائرة تأثير
istiḥkāmdaki topların döğebildiği
menzil ve mesāfe.

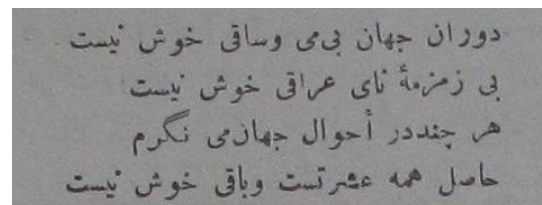
deverān- [ده, -ve]- دوران
Devr itmek, dönmek, aylanmak;
deverān-ı arz; deverān-ı kamer;
deverān-ı dem; deverān-ı çarḥ..

Maḫşad budur disem mi ḥazān u
bahardan?

Deverān-ı mihr ü māh ile leyl ü
nehārdan?

'Abdü'l-ḥaḫ Ḥāmid Beğ

Ekşeriya³¹ vāviñ sükūnuyla telaffuz
idilir ve [dehr, zamān, 'ahd ve felek]
ma'nālarında kullanılır;

Devrān-ı cihān bī-mey u sāḳī ḥuṣ
nīst

Bī-zemzeme-i nāy 'ırāḳī ḥuṣ nīst
Her çend-der ahvāl-i cihān mī

³¹ Ek'eriya şeklinde yanlış yazılmıştır.

nigerm

Hāşıl heme ‘ışretest u bākī hūş nīst

Hayyām

Gāh olur **devrān** bize mihr ü

vefālar gösterir

Gāh döner her lūtfuna yüz biñ

cefālar gösterir

‘Adlī³² - İkinci Sultān Bayezid

Def’-i ğamma **devrān**-ı müsā’id bu

zamāndur

Āzādelere mevsim-i ferhunde bu

demdür

Nef’i

Āhır mekānıñ olsa gerek cür’a gibi

hāk

Devrān elinden irse gerek cām-ı

‘ayşa seng

Bākī

Görse cemşid bu **devrān**-ı neşāt-ı

efzāyı

Yādına gelmez idi gerdiş-i cām-ı

şahbā

Zihnī

Sürdü Mecnūn nevbetin şimdi

benim rüsvā-yı ‘aşk

Doğru dirler her zamān bir ‘āşıkıñ

devrānıdır

Fuzūlī

Dost [bī]-pervā felek bī-raḥm

devrān bī-sükūn

Derd çok hem-derd yok düşmen

ķavī ṭālī’ zebūn

Fuzūlī³³

-Ba’z-ı tarīkatlarda dervīşlerin bir
halka teşkīl iderek dönmek şüretiyle
yapdıkları āyīn.

دوران **deverān**-ı **dem**-(*Tabābet*)³⁴

Ķalbiñ sevķiyle ķanıñ damarlarda
mütemādiyen dolaşması fi’l-i ḥayātisi.

دوران **deverān**-ı **kebīr**- Ķanıñ

buṭayn-ı eyser-i ķalbden üzeyn-i

eymen-i ķalbe doğru **deverān**ı.

دوران **deverān**-ı **şağīr**

veyā ru’vī- Ķanıñ buṭayn-ı eymen-i

ķalbden ezīn-i eyser-i ķalbe doğru

devrānı.

دوره [de]- **devre**- [de]- Dönüş, dönme,

devrān, aylanma;

Ķılsa temkīnini geştī-i sipihre

lenger

Devre-i ‘ışķ ider izhār-ı zarūretle

direng

Żiyā Paşa

³² Bu şiir, Adli mahlaslı II. Sultan Bayezid’e ait olduğundan nüshada yanlış olarak yazılan Adni, Adli olarak düzeltilmiştir. III. Sultan Mehmed ve Fatih’in veziri Mahmut Paşa’nın mahlası, Adnī’dir.

³³ Aslında “Dost bī-pervā felek bī-raḥm ...” şeklinde olan beyitte bi- eki unutulmuş ve “Dost pervā...” şeklinde yazılmıştır. Kenan Akyüz vd; *Fuzuli Divanı*. Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 243.

³⁴ Metnin aslında tabābet terimi madde başının önünde yazılmıştır. Ancak madde başı sistemine göre terimlerin madde başından sonra gelmesi gerektiği için madde başından sonra yazdık.

-Bir yerin etrâfı, çevre, muhîr;

-Müddet-i mu‘ayyene. Bakınız- devr

Müntehâ vü mebde’inde görmedim

nūr-ı vişāl

Devre-i ‘âlem serâpâ devre-i

ğamdır bağa

Nâmık Kemāl

دوره سنويه devre-i seneviyye

‘Arzın devre-i seneviyyesi- ‘Arzın

güneşin etrâfında bir def‘a dönmesi.

دوره جریان devre-i cereyân (Fizik) Bir

elektrik manzûmesi ile onun kutubları

arasına mevzû‘ nâkıllerin hey‘et-i

mecmu‘ası.

684

دوره devrî [devriyye]- [de-]

(*Kıyâsî*) Devre mensûb ve müte‘allik:

Hareket-i devriyye

‘Arzın hareket-i devriyyesi- Arzın

mihver-i etrâfında bir def‘a dönmesi, ki

gice ile gündüz bu hareketin

neticesidir.

دوريه devriyye- Te’mîn-i inzibât için

dolaşan ‘asker kolu. Devriyye gezmek;

devriyye dolaşmak; devriyye

çıkararak...

دوار devvâr- [de-] (*Mübâlağa*) Devr

idici, dönen; ziyâde dönen.

Çarh-ı devvâr; sipihr-i devvâr; felek-i devvâr...

Âb-gündür günbed-i **devvâr** rengi

bilmezem

Ya muhîr olmuş gözümden günbed-

i devvâra şu

Fuzûlî

Zâhidi sengîn idüp ‘uşşâkı ser-

gerdân iden

Yerleri sâkin göğü şun‘uyla **devvâr**

eyleyen

Nev‘î

Devvâr bir âsiyâbdır bu

Bir ‘âlem-i pîç ü tâbdır bu

Żiyâ Paşa

دواره devvâre- [de] (*İsim*) Pürkâr.

دواريه devvâriyye [Tā’ifetün] (*Tārîh*)

Aksâm-ı kıddâmiyyelerinde bir cihaz-

ı devrîye mâlik ve bu sâyede sâbiğ

olan ve ekşerîsi ‘uzviyyât-ı ħurde-

bîniyyeden ‘ibâret bulunan ħaşerât

şınıfı.

دوار devâr- [de-] (*İsim, tabâbet*)

Baş dönmesi.

Devr-i basîr ; devâr-ı muzlim; devâr-ı

zâtî; devâr-ı ‘aklî veyâ dimâğî; devâr-ı

aşlî...

دواری devârî [devâriyye] (*Kıyâsî*)

Devâra mensûb ve müte‘allik.

مدار [مه] medār- [me-] (*İsim*) Bir şey'in döneceği ve devr ideceği yer; medārü'l-'ayn- Göz çukuru, çeşm-hāne; cev̄f hicācı.

(*Nücūm*)- Bir seyyārenin ve bir kuyruklu yıldızın Güneşin etrafındaki hareket-i devrāniyyesiyle resm itdiği dā'ire-i muhayyele, maḥrek; medār-ı Şems; medār-ı Kāmer; medār-ı Müşterī...

-Arz üzerinde mefrūz ba'z-ı dā'ireler; Medār-ı cedy ve sereṭan; medār-ı kuṭb-ı şimālī ve cenūbī.

مدارين [ره, مه] medāreyn- [me-, -re-] (*teşniye*) Her iki medār, ya'nī medār-ı cedī ve sereṭan

بين المدارين beyne'l-medāreyn- Medār-ı cedī ile sereṭan arasında olan yerler.

مدار مرکز medār-ı mürekkez- (*Nebātāt*)- Büyüdükçe 'amūden toprağın alt tabaçasına doğru uzanan kök.

-Vesīle, sebep; mu'ayyen, yardımcı.

Medār-ı ḥayāt u ma'īšet; medār-ı kelām; medār-ı taḫdīr; medār-ı tesellī; medār-ı taḥfīf...

مداری medārī [medāriyye] (*Kıyāsī*) Medāra mensūb ve müte'allık; *nebātāt*- Da'ire şeklinde olan; *teşrīh*-

teḫallüşleriyle ba'z-ı fevehātı kapayan 'aḍalāt.

'Aḍale-i medāriyye-i cefniyye; 'aḍale-i medāriyye-i fekkiyye-i şefeviyye...

تدوير [ته] tedvīr- [te-] (*Müte 'addī, tef'īl*) Döndürmek, çevirmek;

Ne kudretidir idüp **tedvīr** arzı
Kılan vāreste cūşışden miyāhı

Recā'izāde Ekrem

-Bir şey'i müdevver ve yuvarlak itmek; elden ele geçerek yuvarlak olmak; *mecāzen*- döndürür ve çevirir gibi idāre itmek, kullanmak. Tedvīr-i umūr; tedvīr-i meşālīh..

İder **tedvīr**-i 'ālem bir mekīnin kuvve-i 'azmi
Cihān titrer şebāt-ı pāy-ı erbāb-ı metānetden

Nāmık Kemāl

Bakınız- İdāre

مدور müdevver [müdevvere]- [mudévvér] (*Mef'ūl, tef'īl*) Tedvīr olunmuş, döndürülmüş, çevrilmiş; yuvarlak, küre ve dā'ire şeklinde olan. Eşkāl-i müdevvere; ḥuṭūt-ı müdevvere...

Yüzü beñzerdi **müdevver** aya
Zātı āyine idi Mevlāya

Ḥākānī- Ḥilye

مدور müdevvir- [müdevvir] (*Fā'il, tef'il*) Döndüren, çeviren, tedvîr iden; *teşrîh-* mürtekiz bulundukları aksamı tedvîr iden 'adaleler- 'adale-i münharife-i 'ayn ve emsâli.

مدور عضد müdevvir-i 'azud- Kılçayı döndüren 'adâlatın merbû olduğu iki hadebenin her biri.

مدور فخذ müdevvir-i fahz- Uyluk kemiğinin yukarı ucundaki iki çıkıntının her biri.

استداره [تی] istidâre- [-ti-] (*Lāzım, istif'al*) Yuvarlak olmak, dâ'ire şeklini almak.

مستدير müstedir- [mustédîr] (*Fā'il, istif'al*) Yuvarlak ve dâ'ire şeklinde olan, kûrî, kürevî.

اداره idâre (*Müte'addî, if'al*)

Döndürmek, çevirmek. İdâre-i aqdâh

Naşıl **idâre** ider mülkü öyle bir meddâh

Ki rûz u şeb ide ancak idâre-i aqdâh?

'Abdü'l-hak Hâmid Beğ- Tarhan

-Bir işi kullanmak, becermek, uydurmak;

Hüsn-i idâre; idâre-i maşlahat; idâre-i umûr...

-Yetmek, yetişmek, elvirmek, kifâyet etmek; taşarruf ve iktisâd etmek, isrâf itmemek;

İdâre ile kullanmak; idâre fitili; idâre kândili...

اداره لی idâreli (*kıyâsî*) muhtaşid.

اداره سز idâresiz (*kıyâsî*) Müsrif.

-Zabt u rabt, te'mîn-i hüküm ü hükûmet;

Teşkil-i ekseriyet iden ehl-i cehldir;

İtmek **idâre** anları zann itme sehldir.

'Abdü'l-hak Hâmid Beğ

685

İdâre-i memleket ve devlet; idâre adamı; idâresi eyi veyâ fenâ..

-Medâr-ı hayât ve ma'îşet, geçine, dirlik;

İdâresi yolunda; idâresini uydurmak; idâresini yoluna koymak; idâresizlikten şikâyet etmek...

-Bir şahşa veyâ bir hey'ete mevdû' olan resmî veyâ huşûşî iş; böyle bir hey'etin iş gördüğü dâ'ire.

Hey'et-i idâre; meclis-i idâre; gazete idâresi ; reji idâresi; tramvay idâresi; idârehâne...

مدیر müdür- [mudîr] (*Fā'il, if'al*) idâre iden;

Yanımda görmüyorum öyle bir **müdür-i umûr**

Ki rabṭ u zabṭa giderken ben
eyleyim me'mūr

‘Abdü'l-haḳ Ḥāmid Beğ- Tarḥan

-Bir dā'ire ve idāreniñ re'īsı ve āmiri;

Rūsūmāt müdürī; belediye müdürī;
ma'ārif müdürī; mekteb müdürī...

-Bir nāḥiyeniñ idāresine me'mūr olan
adam; Nāḥiye müdürī

(Mecāzen) idāreli, idāresini bilen,
muḳteşid.

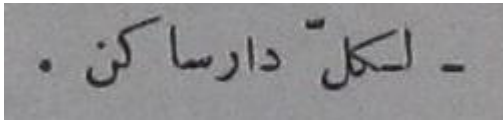
Müdire [mudīrÉ]- müdürīñ mü'enneşi:
Mekteb müdürisi

مدائر mütedā'ir – [mutédā, ir]

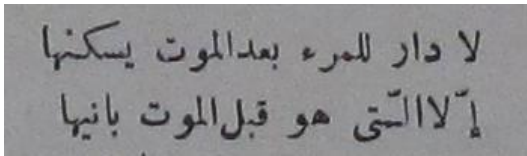
(Fā'il, tefā'ul) müte'allik, 'ā'id.

Baḳıñız- dā'ir

- دār- [dār] ('Arabca, isim)
ev, hāne, mesken; yer, mekān, mevḳı';
Bir kaç dā'ireyi hāvī binā; ūlke, kıṭ'a,
diyār. Baḳıñız- diyār

-Likŭlli dārin sākinün.

İmām 'Alī

الدار ed-dār- Medīne şehri.

دارين [ره] dāreyn- [-re-] (teşniye,
mecāzen) Dŭnyā ve āḥiret.

Her kim ki o şer'a ḥıdmet eyler

Dāreynde kesb-i ḥürmet iyer

Żiyā Paşa- Muḳaddime-i Ḥarābāt

Dāreyn kılup irā'e-i zeyl,

İtdi buña dest-i nefretim meyl.

Eyvāh!.. Firāk u 'acַz ü girye,

Her bir nefsimde mevt ü üveyl!

‘Abdü'l-haḳ Ḥāmid Beğ

Te'alallāh zehī şāhen-şeh-i dīn ü

perver-i 'ādil

Ki olmuş aña rŭzī devlet-i **dāreyniñ**
ihrāzı

Nef'ī

داربقا, داربقا dārü'l-beḳā, dār-ı beḳā-
Āḥiret.

Olduñsa ḥādım-ı vaṭan az çok,
sevin, öğün.

Bir ḥayır olmadıysa faḳaṭ mŭlk ü
millete,

Maḥkŭm olur ḥayāt u memātıñ
mezellete

Dārü'l-beḳā o gün saña dārü'l-fenā
olur...

Abdü'l-haḳ Ḥāmid Beğ

دارفنا, دارفنا dārü'l-fenā, dār-ı fenā-

Dŭnyā, cihān, 'ālem.

‘Älem denilen **dār-ı fenā-yı**
ebedide

Her cilveye olmak gerek esbāb-ı
‘adide

‘Abdü’l-ḥak Ḥāmid Beğ- İlḥān

دارحزن, دارالحزن, دارغور, دارالغور,
دارالابتلا, دارالابتلا **Dārü’l-gurūr, dār-ı**
gurūr, dārü’l-ḥüzn, dār-ı ḥüzn;
dārü’l-ibtilā, dār-ı ibtilā (*mecāzen*)
Dünyā, ‘ālem.

Bakmaz da bu **dār-ı ibtilāya**
Rūḥuṅ cān atardı i’tilāya

Mehmed ‘Ākif Beğ

Cihān dirler ki **dār-ı ibtilādır**
Ölüm dirler medār-ı i’tilādır

İsmā‘il Şafā

دارالخلد, دارالخلد **dārü’l-ḥuld, dār-ı**
ḥuld³⁵ - Cennet

لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ

-Leḥüm fihā **dārü’l-ḥuldi.**³⁶

Kelām-ı Ḥak

دارالخلافه, دارالخلافه **dārü’l-ḥilāfe, dār-ı**
ḥilāfe- İmam ve ḥalīfeniṅ bulunduḡı
şehir.

دارالنعم, دارالنعم **dārü’l-n-na‘īm, dār-ı**
na‘īm- Cennet.

³⁵ Metinde anlamı cennet olarak gösterilirken örnek verilen ayette anlamı cehennem olarak geçmektedir.

³⁶ ... onlar için orada ebedilik yurdu vardır.
(Fussilet, 41/28)

دارالكتب, دارالكتب **dārü’l-kütüb, dār-ı**
kütüb- Kitābhāne.

دارالقاضي **dārü’l-ḳāzī-** Maḥkeme.

دارالشفاء, دارالشفاء **dārü’ş-şifā’, dār-ı şifā-**
Ḥastaḥāne; tımārḥāne, dārü’l-mecānīn.

‘Aklı Mecnūn eyleyib **dārü’ş-şifā-**
yı ‘aşḳda
Ḳaysı zencīr-i ülfet giysū-yı Leylā
eylediṅ

Yenişehirli ‘Avnī

Zehī **dārü’ş-şifā-yı** ḥayret-ābād-ı
muḥabbet kim
Ṭabīb-i āmāde-i lütf u devā rencūr
nā-peydā

Yenişehirli ‘Avnī

İḳtiḏā-yı ḥikmet üzre selb-i ‘aḳl
eyler ḳazā
Yoksa kim pābeste-i **dārü’ş-şifā**
olmak diler

Şeyḫü’l-islām ‘Ārif Ḥikmet Beğ

Etmiş saṅa dil-ḥastaların ḥāleti
te’sīr
Ey çeşm-i siyeh **dār-ı şifādan** mı
gelürsün?

Nābī

Ḥalk-ı ‘ālem ser-te-ser bīmār derd-i
ihtiyāc
Dehr bir **dārü’ş-şifā** lütfuṅ, ṭabīb
mihir-i bān

Nef'î

dārü's-sürür, dār-ı sürür (Mecāzen) Cennet.

Meşşāta-i bahār idüp feyż-i hurremi
Dārü's-sürür eyledi gülzār-ı
'ālemi

Seyyid Vehbî

686

dārü'l-emāre- Emīriñ
ikāmetgāhı.

dārü'l- mülk- Pā-yı taht,
meferr-i hükümet.

dārü' z-ziyāfe- Ziyāfet
sofrasının hāzırlandığı yer.

dārü'l-bevār- Cehennem.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ
دَارَ الْبَوَارِ

-Elem tere ile'llezîne beddelū
ni'meta'llāhi küfren ve aḥallū
ḳavmehüm **dāre'l- bevāri.**³⁷

Kelām-ı Hāk

-Süvārān nīze güzār a'dā-yı bed-
nihādı fevc fevc reh-rev-i **dārü'l-**
bevār itmeğe başladılar...

Na'imā - Tārīḫ

dār-ı āhiret- Öteki Dünyā.

³⁷ Allah'ın nimetini küfre deęişenleri ve kavimlerini helak yurduna, yaslanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? O, ne kötü duraktır! (İbrahim, 14/28)

وَالدَّارَ الْآخِرَةَ خَيْرَ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ .

-Ve'd-**dārü'l-āhiretū** ḥayrun-li'llezîne yetteḳūne.³⁸

Kelām-ı Hāk

dārü'l-ḳarār- Āhiret; cennet

وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ

-Ve inne'l-āhirete hiye **dārü'l-ḳarāri.**

³⁹

Kelām-ı Hāk

Ḥarīm-i gülşeni **dārü'l-ḳarār** iken
cāna

Ḳomaz hevā-yı temāşası dilde şabr
u sükūn

Nef'î

Bu cān pervānedir yanar cemālin
şem'-i tābından

Göñül **dārü'l-ḳarār** oldu perişān-ı
zūlf-i tābından

Nesīmî

Dārü's-selām- Cennet;

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ

Va'llāhü yed'ū ilā **dāri's-selāmi.**⁴⁰

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ

³⁸ ...Halbuki, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. (Araf, 7/169)

³⁹ ...Ahiret ise ebedi olarak kalınacak yerdir.

(Mümin, 40/39)

⁴⁰ Allah, esenlik yurduna çağırır... (Yunus, 10/25)

Lehüm **dārü 's-selāmi** 'inde
rabbihim.⁴¹

Kelām-ı Hâk

Cihân **dārü 's-selām** olsa gönül
bîzârdır sensiz
Hayâl-i h'âb u rāhat düş fikre bârdır
sensiz

Leskofçalı Gâlib

زاهد غرور داشت سلامت نبرد راه
رند آزره نیاز بدارالسلام رفت

Hâfiz

-Bağdād şehrinin 'unvânı.

Devlet ü iqbāl ile **dārü 's-selām**
olsun saña
Gerçi olmuş bir zamân ecdādına
dārü 'l-cihād

Nef'î

Buk'a-i Bağdādın itmiş vaşfını
dārü 's-selām

Kim āña teslīm-i taḥsîn ide her
kişver ki var

Fuzûlî

-Bağdād **dārü 's-selām** ki taḥtgāh-ı
ḥulefâ-yı kirām ve burc-ı evliyâ-yı
'izām olup...

Na'imâ- Tārîḥ

دارالسلطنة, دارسلطنة **dārü 's-salṭana**,
dār-ı salṭanat- Pā-yı taht.

دارالاسلام, دار اسلام **dārü 'l-islām**, **dār-ı**
islām- Ahkām-ı dīniyye-i
İslāmiyyenin mer'î olduğu
memleketler.

دارالحرب, دار حرب **dārü 'l-ḥarb**, **dār-ı**
ḥarb- Dārü 'l-küfr; rü'esā-yı küffardan
birinin hükmü cār olduğu yerler;
müslümânlarla ḥıristiyanlar arasında
henüz şulḥ müte'akkıd olmayan
memleket.

دارالسعير, دار السعير **dārü 's-sa'īr**, **dār-ı**
sa'īr- Cehennem.

Bakınız- Sa'īr

Düşse kemter-şerer şu'le-i berķ-i
ğazabı

Bāğ-ı firdevs olur âteşgede-i **dār-ı**
sa'īr

Üsküdarlı Hakkı Beğ

دارالثواب, دار ثواب **dārü 's-sevāb**, **dār-ı**
sevāb- Cennet.

Dārü 'l-'azāb, dār-ı 'azāb- Cehennem.

Girev zān olsa nesīm-i nevbahār-ı
re'fetin

Reşk-i bāğ-ı ḥuld olur şivengeh-i
dārü 'l-'azāb

Üsküdarlı Hakkı Beğ

⁴¹ Rableri katında selam yurdu (cennet) onlarıdır.
(Enam, 6/127)

Diller olmuşdı muşavver-i hâlet-i
beytül-l-hüzn
‘Âlem olmuşdı mücessem-i şüret-i
dārü 'l-‘azāb

Yenişehirli ‘Avnî

دارالامتحان, دارالامتحان **dārü 'l-imiḥān**,
dār-ı imiḥān (*Mecāzen*) Dünyā.

Yā Rab bu ne dehr-i bî-emāndır
Yā Rab bu ne **dār-ı imiḥān**dır

Žiyā Paşa- Muḳaddeme-i Ḥarābāt

دارالامان, دارالامان **dārü 'l-emān**, **dār-ı**
emān- Maşūnu' t-ta‘arruż olan yer,
melce’, penāh.

Eyyām-ı cemde meygede **dārü 'l-**
emān imiş
Şimdi değil efendi o da bir zamān
emiş

Ḥalîmgirāy

‘Arşa-i idrāke fevz-i re’fetin
dārü 'l-emān
Rište-i ümmīde feyz-i rahmetin
ḥablü 'l-metīn

Fuzûlî

دارالندوة **dārü 'n-nedve**- Meclis,
encümen; zamān-ı cāhiliyyetde
Ḳuşay bin. Kilāb 'ın te’sīs itdiği
maḥalliñ adı, ki Ḳureyş orada
toplanır ve mübāḥaşāt-ı edebiyye
ve siyāsiyye de bulunurlardı;

bilāḥare cenāb-ı resül-i muḥteremin
‘aleyhinde bulunanların ictimā‘ gāhı
olmak dolayısıyla
-Erbāb-ı nifāk u tezvīrin meclisi-
ma‘nāsında kullanılmışdır.
-Ba‘ż-ı nāsın ḥānesindeki **dārü 'n-**
nedveye mümāşil mevāzi‘ idi bir
alay nekbeti bir yere gelüp ekābir ü
ḥükkāmın zemmi mesāvīsine
meşğül olup...

Na‘īmā- Tārīḥ

دارالامكان, دارالامكان **dārü 'l-imbkān**, **dār-ı**
imbkān- Dünyā; Cihān.

Sen ol destür-ı rüşen-i ṭab‘-ı şāhib-i
mekremetsin kim
‘Adīlîñ gelmedi aşlā kısım bu **dār-ı**
imbkāna

Üsküdarlı Ḥaḳḳı Beğ

داردنیا **dār-ı dünyā**- ‘Âlem, cihān.

Dār-ı dünyā delü göñlüm gibi
vīrān olsa
Ne cihān olsa ne cān olsa ne hicrān
olsa!

?

687

Olsa mümkün fezā-yı ‘arşa-i
‘adlinde seyr
Zulm iderdi **dār-ı dünyā** ehline
dünyâyı dar

Fuzûlî

دارالغرور **dārü 'l-ğurūr-** ‘Ālem, Dūnyā.

Çün cümle kıl ü kâl imiş dārü 'l-
ğurūruñ hâşılı
Şol bî-sebâta düşmeñiz beyhûde kıl
ü kâline

Nesîmî

دارجهان **dār-ı cihān-** Dūnyā.

Bilürler birbirin dāğ-ı ğammıñdan
rūz-ı maḥşerde
Seniñ ‘aşıkların **dār-ı cihān**dan bî-
nişān gitmez

Nev‘î

دارالاستحضار **dārü 'l-istiḥzār-** Ba‘ż-ı
ālāt isti‘māliyle tecrübeler yapılan ve
bir takım şeyler ḥāzırlanan yer.

Kimyā dārü 'l-istiḥzārı; fizik dārü 'l-
istiḥzārı.

دارالسعادة **dārü 's-sa‘āde-** Eskiden
serāy-ı pādīşāhī.

İdüp **dārü 's-sa‘āde** manşıb-ı
‘ālīsini iḥsān
Nice demdir ide zātıyla faḥr ol
mesned-i vālā

Nedîm

دارالسعادة آغاسی **dārü 's-sa‘āde aġası-**
Kızlar aġası.

Dārü 'd-ḍalāl; dārü 'l-mecānīn; dārü 'l-
vilāde; dārü 't-tedāvī; dārü 't-ta‘līm;

dārü 'ş-šanā‘a; dārü 'l-feyz; dārü 'l-
ma‘rifet; dārü 'l-‘ulūm...

دارالفنون **dārü 'l-fünūn-** ‘Ulūm-ı ‘āliye
ve āliye taḥşīline maḥşūş dārü 'l-‘ulūm,
külliyye.

دارالبدایع, دارالبدایع **dārü 'l-bedāyi‘, dār-ı**
bedāyi‘ (*Müvelledātdan*) Bedī‘i
temāşā maḥallı.

Dārü 's-sa‘āde mā‘il imiş beğ
şanāyi‘e.

Evvelce dāḥil olmalı **dārü 'l-**
bedāyi‘e.

‘Abdu 'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

ديار **diyār-** [di-]- Dārın cem‘i:
Memleket, ūlke, il; vaṭan. Dār u diyār:

باغریبان لطف بی اندازه کن
تا بر ندت نام نیکی در دیار

Sa‘dî

Ferdî bir ihtiyāc o, evet, ‘aşḳ-ı
yārdır

Millî bir ihtiyāc ise ‘aşḳ-ı **diyār**dır.

‘Abdu 'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

ناصر اگر از حجر بنالد عجیبی نیست
مهجور زیار است و پریشان ز دیار است

Nāşır Buḥārî

Cihān cihān tolaşırsın fezā-yı lāhūtı
Naşıl ki yād-ı hāzīnīñ gezer **diyār**
diyār

Mehmed ‘Ākif Beğ

Geçenler varsa islāmıñ şu
çiğnenmiş **diyār**ından
Şu yüz binlerce yurduñ kanlı,
zā’irsiz mezārından

Mehmed ‘Ākif Beğ

-Bunca zamānlardan berü mehcūr
dār u **diyār** ve mel’abe-i dest-i tāli‘
rüzgār olan...

Yūsuf Kāmil Paşa- Tercüme-i
Telemağ

ديار غربت **diyār-ı ğurbet**- Yabancı
memleketler, yāt illeri.

Düşdük reh-i meşakḳate Allāh yol
vire
Çıkdık **diyār-ı ğurbete** Allāh yol
vire

Vehbī

-Ol hüzn ü kürbet ile müteveccih
dār-ı āḫiret oluncaya dek **diyār-ı**
ġurbetde mübtelā-yı hicrān u
miḥnet olmuşlardır...

Na‘īmā- Tārīḫ

الديار **ġarībū’ d-diyār**- Bir yerin
yabancı, yat.

Yārdan mehcūr iken düşdüm **diyār-ı**
ġurbete

Baṇa gösterdi felek hicrān hicrān
üstüne

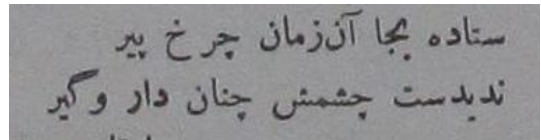
Rāsīḫ

Diyār-ı ğurbete geldim vaṭandan
ayrıldım
Vaṭan gözümde değil āh senden
ayrıldım

Senīḫ

• دَار **dār**- [dār] (*Fārsī*): Dāšten-
Tutmağ; mālīk olmağ- *taḥaffüfi*- hevā-
dār; kafa-dār; ziyā-dār; şu‘le-dār;
nigeh-dār; behre-dār; zaḥm-dār; ra’şe -
dār; nām-dār; cihān-dār; cāzibe-dār;
āb-dār; sermāye-dār; dīn-dār; kemān-
dār; ḥüküm-dār; tāc-dār; sāye-dār; tāb-
dār; revnağ-dār; rāz-dār; ḥaber-dār;
perde-dār; behre-dār; vāye-dār; dil-
dār; raḥne-dār; sekte-dār; terāne-dār;
vefā-dār; pāy-dār; dāğdār; defter-dār;
ḥazīne-dār; ‘ilm-dār; māl-dār; ḥişşe-
dār; sancağ-dār (?); direm-dār...

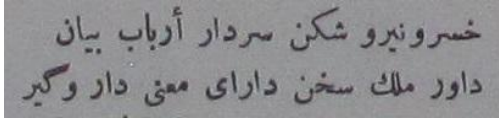
Dār-gīr, dār u gīr(*Terkīb*) tut ḳap
(*Mecāzen*) Cenk, cidāl, şavaş, ḥarb.
Baḳınız- Gīr ü dār

Üstād Ascedī

Olıcak **dār** u gīr ol šīri
Aṅsun ve kanlar ağlasun şemşīr

Kemāl Paşazāde

Husrev-nīru şiken serdār-ı erbāb-ı
beyān
Dāver-i mülk-i suḥan-ı dārā-yı
ma‘nā **dār** u gīr

Üsküdarlı Hakkı Beğ

dārinde- [-ri-] (*Müştak*) [ری] دارنده

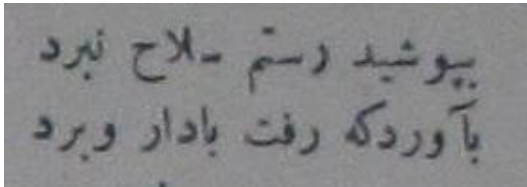
Mālik, şāhib, tutucu; şaklayıcı.

Sensin ol **dārinde**-i yerlīg-i aḥkām-
ı kader
Hāmeṅ olmuşdur rümüz-ı āsmāna
tercümān

Nef‘ī

dār u berd (*Terkīb*) Al çekil
(*Mecāzen*) İhtişām, şekve, şevket, kerr
ü fer, debdebe, taṇṭana, kibr ü gurūr,
azamet, ḥod-nümāyī.

688

Firdevsī

dār u kūb (*Terkīb*) Tut ve vur
(*Mecāzen*) Cenk, şavaş; cidāl, ‘arbede,
nizā‘.

• **dār-** [dār] (*Fārsī, İsim*)

Ağaç.

dār-ı siyāset- Mücrimleri
şalben i‘dām itdikleri ağaç, ki lisān-ı
halkda yanlış olarak [dār ağacı] dinilir.

Virüp tezelzül-i Manşūrī sāk-ı ‘arşa
tamām

Hudā Hudā diyerek pā-yı **dāra** dek
gideriz

Nā‘ilī

berdār- Aşılmış, maşlūb

Zülfünūḡ dārında şāhā açılan
Manşūr idi

Her ki Manşūr olmadı zülfünḡde
berdār olmasun⁴²

Nesīmī

dāra çekmek⁴³; **dāra** بردارایتمک, داره چکمک

berdār itmek- Şalb itmek, aşmak.

dārçīn [dārşīnī]- Dallarından
bir nev‘ bahār alınan ağaç.

⁴² Metnin aslında “Zülfünūḡ dārında ey cān aşılan manşūr idi” şeklinde yazılmıştır. Haz. Hüseyin Ayan, *Nesīmī Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s.279.

⁴³ Sözlükte “داره چکمک” **Dāra** çekmek “ şeklinde yazılmıştır ve bu da “çentik”ten gelme ihtimali nedeniyle şüpheye düşürmektedir.

دارفلفل dār-ı fūlfūl [pūlpūl] Karabüber ağacı.

Dār-ı rümī, dār-ı zerd,...

- **داریش dar, dariş-** [dar, darich] (*Āzerī, Sifat*) dar, dariş, tenk.

داریشقلق, داریشقلق darişıklıq,
darışıklıq- Darlık, müzāyaka, şıktıntı.

داردوشمک dar düşmek- Dara düşmek,
dūçār-ı müzāyaka ve ıztırāb olmak.

Bakınız- Darihmaq

Olmuşam ‘āşık-ı dīdār
Oldı başıma Dünyā **dar**
Göresim kıllam āh u zār
Üç günde bir, beş günde bir

Hāmid

Kız eyliyor gündüzünü tar senin
Başına Dünyānı ider **dar** senin
Doğkuz yaşında bir neven var senin
Kız yaraşarmı saña ay hīve-reh?

‘Alī Rāzī

- **دارا dara-** [dara] (*Çağatay, Zarf*) Dā’imā, her vaqt, bir düziye.
- **دارات dārāt-** [dārāt] (*Fārsī, İsim*) Şān, şevket, şekve, kerr ü fer, debdebe, tañtana.

Virdim senin idāreñe Māzenderānı
ben
Sāyemdedir bu şimdiki **dārāt** u
debdeben

‘Abdü’l-ḥak Hāmid Beğ- İlḥān

Ṭumturaq suḥanım fevc-i siyāh
nazmım

Husrevān-ı hünere itmede ‘arz-ı
dārāt

Nazīm

Düşde görmüş mü yā Dārā bu kadar
dārātı?

Husrev itmiş mi taşavvur bu kadar
‘unvānı?

Nedīm

- **داراخ, داراق darah, darak-**
[darakh, darak] (*Āzerī- İsim*)
Ṭarax.

داراماق daramaq- Ṭaramaq.

داراتدیرماق, داراتماق daratmaq,

daratdırmaq- Ṭaratmak, ṭaratdırmaq.

Ḍarb-ı meşel: Kiçel başa şīr māhī
darah!

Ol meh-i nā-mihribān ister ki zūlfın
darasun

Sen götür ayna ey gün, ey kamer
sen şāna dut

Seyyid ‘Azīm Şīrvānī

- **دارای, دارایی dārāy, dārāyī-**
[dārāi, dārāiī] (*Çağatay, Hoqed*
ta ‘bīri, isim) İpek kumaş.

- **دارباداغان, دارباداغان darbadağan, darbadağın-**

[darbadagan] (*Āzerī- Terkīb*)

Şābir

Darmadağın, alt üst, karmaşarışık.

Bu fenā iş ne idi tolladınız ortalığa?

Ger Hācī baba **darbadağın** kılsa
kabanı

Sizi kim koydı bizim üstümüze
darğalığa?

Baş koşma o cevr-i ‘ālem-i zī-şāna
dolaşma!

?

?

- **دارتماق dartmaq-** [dartmaq]
(*Āzerī, Müte ‘addī*) Tartmak, çekmek;
vezin itmek.

- **دارغا, darğa, darğa-**
[darga] (*Çağatay, Fārsī*): Daruğa
(*İsim*) Zābıta me’muru, şu başı; bekci,
pāsbān.

689

دارتینماق dartınmaq- Tartınmak,
çekinmek, ihtirāz itmek.

Āzerī- Darğa

Güni günden celālimiz artar
Olmuruk bir daķıķa ğafletde
Koymuşuk kâ’inâtı hayretde
Here öz semtine bizi **dartır**

-Daruğa ve şaḥne ve ‘ases oğrı
ḥuniğa mümedd feryād-res...

Nevāyī- Maḥbūbu'l-Ḳulūb

<<Molla Naşru'd-dīn>> den

-Daruğa neşīn yeri adına pur devr-i
kābil, dīn Şark-ı Sārī on üç yıgaç
yol-ı devr...

Derdim söze geldiğimce artar
Oddur yel ile zebāna **dartar**

Bābürnāme

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

Biri taptı **daruğalık** ‘işretin
Biri urdı serhadd-i Sārī nevbetin

Tülki **dartup** özini
Turşutdı yüz gözini

Nevāyī- Sedd-i İskenderī

Şāyık Ṭālibzāde

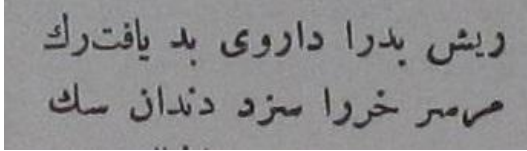
- **دارغا darğa-** [darga](*Āzerī, Fārsī*): Daruğa (*İsim*) Gice bekcisi,
pāsbān.

-Bu uçruda [dirler kim] şākirdler
bile tağ kişnige barıb ve sipihr
iķtizāsı din taşı yumalatıb bir
faķırğa tēgib olup érmiş yana
daruğa dīn kayan kaçıp irkenin kişi
yılması...

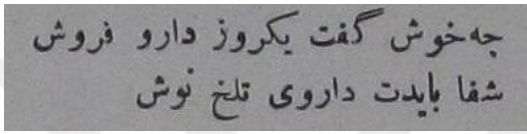
Şubḥ olunca géceler **darğa** kimi
Yatmıyor kır kır éder qarğa kimi

Nevāyī- Mecālisü'n-nefāis

- **دارو** **dārū, dārūy-** [dārou, dārouī]- (*Fārsī, Īsim*) Devā', em, dermān, 'ilāc; mu'ālece, tedāvī.

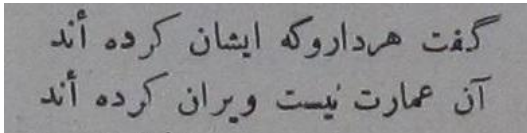
Celāle'd-dīn Rūmī

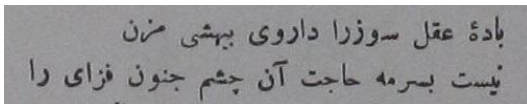
Sa'dī

Eriş der-beste dükkânın tabīb-i
rūzgār
Hoḳḳa-i pīrūze-i gerdūnda **dārū**
kalmamış!

Nābī

Celāle'd-dīn Rūmī

Şā'ib

- **دارو** **dārū-** [darou] (*Ḳazan, Fārsī, Īsim*) 'Ilāc, em, devā. Bakınız-
Īm, dermān, devā

دارولامق **dārūlamak-** Tedāvī itmek.

Yasın birle **dārūla** avrularnı
Tilergen canlıların hem cularnı

Muḥammed Vesim Sultānof

دارولانماق **dārūlanmaq-** Tedāvī
idilmek.

دارولاچی **dārūlaçı-** Müdāvī, tedāvī
iden.

- **داروغا** **dārūga-** [dārouga]
(*Ġarb, Fārsī*): Dārūga (*Īsim*) Eskiden
şehir ve çārşū ağası, şehirde zabt u rabta
me'mūr olan adam.

- **داروینیه** **darviniyé-**
[darviniïïé] (*Ġarb, Īsim*) Ecnās-ı
hayvāniyye ve nebātiyyenin bir ıstıfā-
yı tabi'ī ile tekevvün itdiği i'tikādı, ki
tabi'ıyyünden Darvin'e mensûbdur.

- **دارى** **darı, țarı-** [dary]
(*Ġarb, Īsim*)- Hübübâtın bir nev'i.

Seferdānı bilmiyor cehl-i
mürekkabdür hekim

Bir avuç **țarı** dögüp havanda daru
koymuş ad

Sürürî- Hezeliyyât

آق دارى **aḳ darı;** Süpürge, Mışır darısı;
kara, kum, kızıl darı; yaban darısı..

Dibine darı ekmek(*Mecāzen*)Bakınız
dib

Darısı başınıza! Darısı başına! Darısı
dostlar başına!

-İnşā'llah! Size de naşīb ü müyesser olsun!

Oldı gelin baķ ‘Ātike **darısı başına**
Tā Kıztaşında girdi biriniñ firāşına
Düşme pek öyle çengi çeğāne
telāşına
Girdiñ a dil-bāz artık on üçüncü
yaşına
Olma şoķaķ süpürgesi kadın
kadıncık ol!

Vāşıf

- **داری** **darı-** [dary](*Āzerī, isim*)
Darı.

Darb-ı meşel: Arpadan, buğdadan elim
üzüldü, ümīdim saña qaldı darı
harmanı!

Maña **darı** cān deyirler
Yağ bal ile yeyirler
Allāh Allāh ilen götürüben
Güçle saca yetirirler

<<Köçerli>>den

- **داری** **darı-** [dary] (*Çağatay, Fārsī, Dārū muħarrefi, İsim*) ‘İlāc, em, devā; bārūt.
- **داری** **darı-** [dary] (*Kazan, Fārsī, İsim*) Barut.
قوری **qurı darı-** Kuru şıķı.
- **داریخماق** **darıhmaq-**
[darykhmak] (*Āzerī, Lāzım*) Dar
olmak; şıķılmak, teng-dil olmak.

Baķınız- Dar, darış

- **داریخدیرماق** **darıhdırmaq-**

Şıķıntı ve ıztırāb virmek.

Dime ta‘līm-i nisvānı
Hicābı saħla pinhānı
Darıhdırma müselmānı
Yazıķsan terk-i cān itme!

?

- **داریشماق** **darışmaq-**

[darychmak] (*Āzerī, lāzım*) Tarı ve
‘ārız olmak.

- **داريلماق** **darılmaq-**

[darylmak] (*Çağatay*) Baķınız-
Tarıķmak.

- **داريماق** **darımaq-** [darymak]

(*Çağatay, lāzım*) Gelmek; vāķı‘ ve
hādiş olmak; uğramak, dūçār ve
giriftār olmak, tutulmak.

Hāşıl uşuy öyge belā **darıban**
Kaysı belā belki vebā **darıban**

Nevāyī- Hayretü'l-ebrār

690

-Hāzret mu‘cizesidin mülküge
zevāl **darıb...**

Tārīh-i Mülūk

داريتماق **darıtmak** (*Müte ‘addi*)

İrişdirmek, işāl itmek, vardırmaq;
vücūda getirmek, ihdās itmek.

Darıtıb gökge dūd-ı şu‘le-i āh
Öz sāyesin istemesdi hem-rāh

Nevāyī- Mecnūn u Leylā

- دازلاق **daz, dazlaq**- [daz, dazlak](*Āzerī, Şıfat*) Kel, daz, taz, tazlaq.

Yiyerem men o kadar dünbegmi
saz iderem
Boyaram saqqalımı, hem başımı
daz iderem
Günde min şu‘bedeye milleti āgāz
iderem
Girişüp hıleye men onlara min nāz
iderem
Küpede milleti katık kimi men
çalhalaram!
Kiresin işlederem, ayrannı hem
yalaram!

Şābir

- دازماق **dazmaq**-
[dazmak] (*Āzerī, lāzım*) Süzülüp
sür‘atle gitmek.

Özini tülki çemeliyüp vazdı
Qarkı tek uçdı yélbe tek dazdı

Mecīd Ğanizāde

- داس **dās**- [dās] (*Fārsī, İsim*)
Orak; қоша.
داس زرین **dās-ı zerrīn**- Altun orak
(*Mecāzen*) Hilāl-i qamer-

Keşt-i zār-ı emele dāne dökersin
dağı sen

Biçmeğe dās-ı felek hāşıl-ı ‘ömrün
mā’il

Nev‘ī

- داستان **dāstān, destān**-
[dāstān, déstān] (*Fārsī, isim*)
Kıssa, hikāye. Maşal; manzūm hikāye.

بشنوید ای دوستان این داستان
خود حقیقت نقد حال ماست آن

Celāle’ d-dīn Rūmī

Diñle artık **dāstān**-ı zārımı
Diñle feryād-ı hayāt-ı āzārımı

Kemālzāde Ekrem Beğ

Meydān-ı harb, Türkün evet,
āsitānıdır
Her yerde kahramanlık onun
dāstānıdır

‘Abdü’l-hak Hāmid Beğ

Şehnāmesi gerçi **dāstān**ıdır
Bağ sözlerine ne dilsitānıdır

Ziyā Paşa- Muqaddeme-i Hārābāt

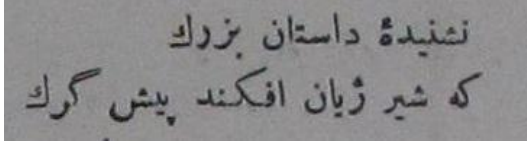
نه نامی ماند زایشان نه نشانی
نه در دست زمانه داستانی

Ne nāmī māned zāyşān ne nişānī
Ne derdest zamān **dāstānī**

Cāmī

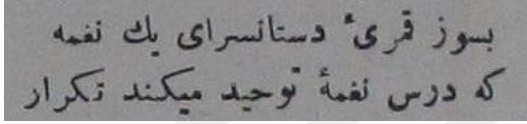
Tā ki ma‘nā-yı laṭīf ü lafz-ı renk-
āmīz ile
Rūzgārın bir dil-ārā **dāstān**ıdır
sözüm

Nefī

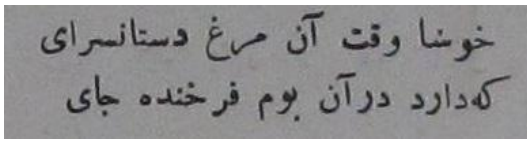
Firdevsī

Dāstān-serā – Dāstān
düzücü ve okuyucu, destān yazan.

Be-sūz-ı kamerī-i **destān-serā**-yı
yek nağme
Ki ders-i nağme-i tevḥīd mīkend
tekrār

‘Örfī

Huṣā vaḳt ān murğ-i **destānserāy**
Ki dāred der ān būm ferḥunde cāy

Sa‘dī

dāstān olmaḳ- Baḳıñız-
‘Āleme veyā dillere dāstān olmaḳ

Dir imiş sırrını fāş eylesün
bilmez kim

Düşeli ‘aşkına ‘ālemlere **destān**ız
biz

Rūhī

• **daskān**- [daskan] (Çağatay, *İsim*) Bir nev‘ ārī kuşı.

• **daş**- [dach] (*Garb, Edāt-ı müşāreket.*)

(Çağatay) Taş

Arka-daş; ayak-daş; karın-daş; din-
daş; mezheb-daş; meslek-daş; göñül-
daş; yol-daş; omuz-daş; kol-daş; ad-
daş...

Fārsī: Taş- ḥayaltaş; ḥ‘ācetaş...

Baḳıñız- Bektaş

Ders-i ḥayretde rūḥ-ı Kaysla biz

H‘āce-**tāş**-ı kitāb-ı der-bağalüz

Nā‘ilī⁴⁴

• **daş**- [dach] (*Āzerī, Edāt-ı müşāreket.*)

Arka-daş; yol-daş...

• **daş, deş**- [dach, déch] (*Kazan, Edāt-ı müşāreket.*)

Baḳıñız- Taş

Yağ-daş; avul-daş; ad-daş; at-daş; ip-
daş; sebḳ-daş...

• **daş**- [dach] (*Āzerī, İsim*)
Taş, ḥacer, seng.

⁴⁴ Metnin aslında “...Kays ileyüz” şeklinde yazılmıştır. Haluk İpekten; *Nāilī-i Kadīm Divānı*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul 1970, s. 303.

Bārān kimi **daşa** urdı başın
Mey kimi ayağa tökdü yaşın

Fuzūlī - Mecnūn u Leylā

Seng-i rīze-dil açup oldı güvāh-
hālīñ
Nerm olunsa ne ‘aceb her ciğeri
daş saña

Seyyid ‘Azīm Şehvānī

691

Yetişse daşlara feryād-ı dādım **daş**lar
ağlarlar
Benī-i nev‘-i beşer sen pes nīçün
feryāda yetmīrsin?

Şākī

Ey gāfīl özünñden seniñ ancak
haberīñ var
Hūn-āb teriñ var
Derdiñ, kederīñ var
Çoñ derd-seriñ var
Bu köhne başıñda
Tāze haberīñ var
Millet bile batdı, ümmet ile yatdı
Hod söyle ay aḡmaḡ **daşı** kim
uyatdı?
Dénme ḡatrīñ var!

Sābir

داش باغړلو **daş bağırlu**- Taş yürekli,
merḡametsiz.

داشه دونمك **daşa dönme**k- Taşa
dönme, taş kesilmek.

-Gede, karışmal, kaç ataña dé ki
va‘de eylediğini bu gün
göndermese bir ile bed-du‘a
oḡuram ki yürüdiği yerde **daşa**
döner...

<<Molla Naşru‘d-dīn>> den

داش داش اوسته براخماماڭ **daş daş üste**
bıraḡmamak- Taş taş üstünde
bıraḡmamak.

داش باشځه **daş başıña**!- Bed-du‘ā.

Katdı felek zehr benim aşımā
Daş tepeme, gül tökülüp başımā
Baḡma aḡarmış saçımā, kaçımā
Kız kimiyim baḡma gelen yaşımā!

‘Alī Rāzī

• داش **daş**- [dach] (*Çağatay*)

Bakınız- Taş

• داش **daş**- [dach] (*Āzerī, İsim*)

Dış, ḡāric, dışarı.

داشماڭ **daşmak** (*Lāzım*) Dışarı gelmek,
taşmak.

داشورماڭ **daşurmak** (*Müte‘addī*)

Taşırmaḡ.

داشیمماڭ **daşımak** (*Müte‘addī*) Dışarı
götürmek, taşımak.

داشغین, داشقون **daşğın, daşğın** (*Şıfat*)

Taşkın.

Derdim **daşubdur**, dēnme fulānı
Qanmıyır bu farka yaḡşı yamanı
Dérler ki gitsün, cümle zamānı
Taḡşıl-i ‘ilme, fāş u nihānı
Bi’llāh atubdur, bunlar ḡayātı
Et-tevbe tevbe, estaḡfiru’llah!

Sābir

‘Aşḡ derdinden beḡā-yı cāvidān
ister göngül
Yéle **daşkun** seylden ta‘mīr umar
vīrāne baḡ!

Qavsī

Hücüm-ı eşk-i çeşmimden ḡamım
çoḡdur firāḡında
Mene neyler bu **daşkun** séyl ki
deryānıḡ kenārım var

Rācī

daşlamak (Müte ‘addī) Dışarı
götürmek, taşımak; ber-ḡaraf itmek.

Kenāra **daşlayak** fikr-i saḡīmı
İderek derpīş rāh-ı müstaḡīmı

Hādī ‘Abdü’s-selīmzāde

daşlanmak- Atılmak, ḡard u
teb‘īd idilmek.

Qaçubdur ḡa‘neden Ferḡād kūhe,
Qays şahrāya
Menim tek **daşlanan** kimdir der ü
dīvār arasında?

Zākir

• داشیر غانماق, داشیر غاماق

daşırḡamak, daşırḡanmak-

[dachyrgamak,
dachyrganmak] (Çaḡatay, Lāzım)
ḡopallayup yürümek; taşlara çarpup
ḡopallamak.

• داغ **dāḡ**- [dāḡ] (Fārsī, İsim)

Vücūdda olan yanık yeri ve nişānesi;
ba‘z-ı müzmin yaraları tedāvī için
kızḡın demir ile yakma, ki; ḡayvānıḡ
vücūdına kızḡın demir ile vurulan
işāret; *mecāzen*- Unudulamayacak gibi
şiddetli olan te‘eşşürāt-ı ḡalbiyye.

لاله يك داغ بدل دارد و عالم داند
من كه صد داغ بدل دارم و كس محرم نيست

Lāle yek **dāḡ**-ı bedel dāred u ‘ālem
dāned

Men ki şad-ı dāḡ-ı bedel dārem ü
kes maḡremnīst

Naḡşebī

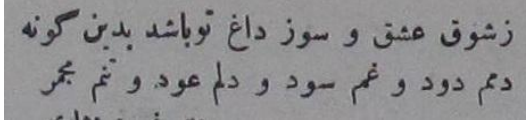
این چرخ جفا پیشه عالی بنیاد
هرگز گره کار کسی را نکشاد
هر جا که دلی دید که داغی دارد
داغ دیگری بر سر آن نهاد

İn çarḡ-ı cefā pīşe-i ‘ālī bünyād
Hergiz girih kār kesī rā negüşād
Her cā ki [?] dāḡı dāred

Dāḡ-ı digeri ber ser ān dāḡ-ı nihād

ḡayyām

Hāfız

Mīr Ḥusrev Dehlevī

Dāğ açar tīg-i felāket dil-i
nāçarımıza
Cān atar tīg-i każā sīne-i
bīmārımıza

Eşref Paşa

داغ داغ **dāğ dāğ**, **dāğdāğ**-
Şiddet-i ālāmdan kināye.

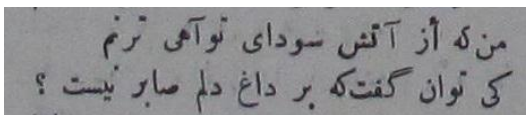
Dil-i mehcūrımı vaşlınla şāhım
dāğdāğ eyle
Kuluñdur tā ezelden ol ġarībi bir
çerāğ eyle

Naḥīfī

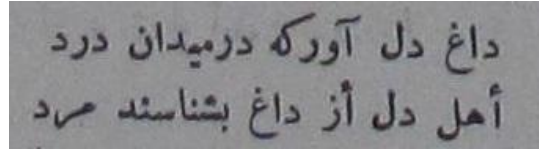
O cevri-i pīşe ise her zamānda
sīnemizi
Derūn-ı lāle vü gül gibi **dāğdāğ**
ister

Nedīm-i Kaḍīm

داغ **dāğ**-ı **dil** (*İzāfī*) Göñül dāğı ve
yarası, zaḥm-ı derūn.

Men ki ez āteş-i sevdā-yı tū āhī
terennüm
Ki tuvān-ı ġuft ki ber **dāğ**-ı **dilim**
şābir nīst?

Dāğ-ı **dil**-āver ki der meydān-ı derd
Ehl-i dil ez dāğ-ı bişnāsend merd

Ferīdū 'd-dīn 'Aṭṭār

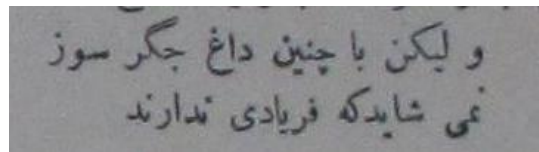
692

داغ عشق **dāğ**-ı 'aşk
داغ حسرت **dāğ**-ı ḥasret
داغ نهان **dāğ**-ı nihān...

Jālelerdir eşk-i çeşm-i ḥūn-feşānı
būlbūlūñ
Berg-i güldür penbe-i **dāğ**-ı **niḥānı**
būlbūlūñ

Ḥayālī

داغ جگر سوز **dāğ**-ı **ciger-sūz**- Ciger
yakan dāğ.

Ve līkin bā çenīn **dāğ**-ı **ciger-sūz**
Nemī şāyed ki feryādī nedārend

Sa'dī

داغ **dāğ**-ı **derūn**- Zaḥm-ı dil,
ıztırāb-ı ḳalb; unutulması mümkün
olmayan derd ve elem.

Ey renk-i rû-yı 'işmetî **dâğ-ı**

Fuzûlî

derûn-ı gül!.

Ey la'l-i pâre-i leb cân-ı bahşî reşk-
i mül!.

Âşüfte olmamak saña mümkün mi
bir gönül?.

Hüsn-i mülk-i mişâliçe cânlar
tayanmıyor!

Recâ'izâde Ekrem

Bezmd e dilber yaķar sîne-i aġyâra
dâğ

Bilmez anıñ her biri **dâğ-ı**
derûndur baña

Şeyhü'l-islâm Yahyâ Efendi

dâğ-ı hicrân- داغ هجران

Mihr ü encümle sipihri lâlezâr itmiş
kışşa
Gelmiş sinemde yer bir **dâğ-ı**
hicrânım görüp

Leskofçalı Ğâlib

İder her kim şerârından hezârân
mihr ü mâh izhâr
Felek sûz u güdâzı **dâğ-ı**
hicrânımdan öġrensün

Leskofçalı Ğâlib

Lâle-ruhlar göġsümün ħâkine
kılmazlar nazar
Hiç bir rahm eylemezler **dâğ-ı**
hicrânım görüp

داغ زن **dâğ-zen** (Mürekk eb şıfat) Dâğ
vuran, daġlayan.

Nâylar **dâğ-zen** sîne-i nâhîd-i felek
Câmlar hîre kün bâşîre-i mihr-i
münîr

Münîf

داغدار **dâğdâr** (Mürekk eb şıfat) Dâğı
olan; mecâzen- Mûte'essîr, mükedder,
mûte'ellim.

Pek tîrelendi ħâlib ü ħalb-i elem-
zede
Hicrân u ġam ikisini de **dâğdâr**
ider

Esrâr Dede

داغ بردل **dâğ ber dil** (Mürekk eb şıfat)
Yüreginde dâğı olan, dâğdâr, ħalbi
yaralı, mecrûhu'l-fu'âd.

داغ برداغ **dâğ ber dâğ-** Dâğ ve yara
üstüne yara; mecâzen ħat ħat te'essür ü
âlâm.

-Ba'z-ı ġaddârın bu maķûle
etvârından **dâğ ber dâğ** đucret
olmuşlar ise de...

Şâ'ikzâde- Târîġ

داغلی, داغلو **dâğlı, dâğlu** (Ķıyâsî)
Yanık, dâğı olan.

Ağyāra nazar eylemez āşūbe-i
çeşmin
Āşüftelerin sīnesi **dāğlu**, gözi bağılu

Nigārī

Boynu burulu ayağı bağılu
Şehlā gözi nemlu cānı **dāğlu**

Fuzūlī

Gel ey gözi bağılu bağı **dāğlu**
Başı karalı ayağı bağılu

Fuzūlī

جگری داغی **cigeri dāğlī** (*Mecāzen*)
elem-nāk, hicrān-zede.

Boynu muhkem ‘aşk ipine bağıludur
Yüregi hem ‘aşk odundan tağıludur

‘Āşık Beşe

Göbegi kara olan çiçekler.

داغ وورمق, داغلاماق **dāğlamak, dāğ**
vurmak– Kızgın demirle nişān
vurmak ve yakmak; (*mecāzen*) dāğlar
gibi yakup ıztırāb virmek, mūte’ellim
itmek.

- Sevgili kız ağlama
Yüregimi **dāğlama**
Bırak aksın kanları
Şu yaramı bağlama!-

Halk Şi‘irlerinden

Ey havfı derūn pederim **dāğlayan**
Allah!
Kıl vālidimi keşret-i ensāl ile

hürrem
Tā itmek içün vālidemi vāşıl-ı dil-
h’āh
Eyle beni de hikmet-i ‘irfānla
mükerrem

Recāī Zāde Ekrem

Bārgır delmez mīriye zabt eyledi
ğam
Āteş-i āh-ı şerer-i güster ile
dāğlatduk!

Sürūrī- Hezeliyyāt

داغلانماق **dāğlanmak**- Dāğ ile nişān
yapılmak, kızgın demirle dāğ
vurulmak.

• داغ **dāğ**- [dāğ](*Āzerī, Fārsī*)

Bakınız

Dāğlamak; dāğlatmak; dāğlanmak..

Allāh içün ağlama
Yüregimi **dāğlama**

Şāyık Tālibzāde

Feryād ile gamlı gamlı ağlar
Hep nālesi kâ’inatı **dāğlar**

Fuzūlī

Bir lāle yüzlü yār çeküp dāğ sīneme
Yā Rab! Sen itme sīnemi hālī bu
dāğdan

Bahar Şirvānī

Ağyār ile hem bezm ola bu lāle-i
‘izārım

Min yāre urup gögsüme **dāğlar**
içeriden

Maḥfi

693

Ağ çü ḥaḵ ağı kalsın
Boğçada bağı kalsın
Meni senden ayıran
Sīnesi **dāğ** lı kalsın

Beyātī

- **دَاغ** **dāğ**- [dāg] (*Çağatay, Fārsī*) Bakınız
Dāğlamak..

Boldum dahı **dāğ** u dāğdārının
Cānānlar ara nişāne dārının

?

- **دَاغ** **dāğ**- [dag] (*Āzerī, İsim*)
Dağ, cebel.

Dağlık- Dağları çok olan yer,
dağlık.
Ḍarb-ı meşeller:
- Güvendidim alçaḵ dağlar, size de
ḵar yağarmış!
- Dağ dağ ile ḵavuşmaz, adam
adam ile ḵavuşar.
- Dağına baḵar ḵar virir, bağına
baḵar bār virir.
- Dağ ne ḵadar uca olsa, yol
üstünden aşar...
- Dağdan gelir dağ kimi,

Ḵolları bu dağ kimi,
Egilür su içmege,
Bağırır ulağ kimi.

Kiyik Bilmecesi

Dağa daşa salmaḵ; dağa daşa düşmek

Saḵa dirler sultān **dağı**
Ne dumandır başıñ senin
Ḵocalardan su’āl itdim
Kimse bilmez yaşıñ senin
Eksik olmaz ḵarıñ yağar
Bulutlar birbirin ḵovar
Her gün güneş saḵa doğar
Cevāhirdir daşıñ senin
Alt yanıñ bāğ ile büstān
Çövre yanıñ gül gülistān
Ayırdılar meni dostdan
Öter ġarīb ḵuşuñ senin

<< Köçerlü >> den

Meni neye dağa daşa salırsan?

Çoban didi; düşme gül, ‘abeş yere
dağ daşa
Bu ilde rast gelmezsin benim kimi
yoldaşa

Şāyık Ṭālibzāde

- **دَاغ** **dāğ**- [dag] (*Çağatay, İsim*)
Dağ. Bakınız- Tağ
داغلی **dağlı**- Şaḵī, ḥarāmī.

Bulardın kim ki özni dirülidür
Eger ḵılsaḡ yaḵın bir **dağlı**dur

Nevāyī- Maḥbūbu'l ḵulūb

- **داغا dağa-** [daga] (*Kazan, İsim*) At nalı.

Çağatay- Tağa, takav

داغلاما dağalamak- Atı nallamak;
(*Mecāzen*) Aldatmak.

Dağalatmak; dağalanmak..

- **داغار dağar-** [dağar] (*Āzerī, İsim*) Dağar, dağarcık, deri torba.

داغارچى dağarcık- Bakınız- dağar

Bilür hāmī diger mānuḡda ne var
Yırtacak torbadır carğca **dağar**

Mecīd Ġanīzāde

- **داغار dağar (?)** – [dağar]
(*Çağatay, İsim*) Müşādeme, muḥārebe.

- **داغان dağan-** [dağan]
(*Çağatay, İsim*) Üç ayaklı, sehpa.

- **داغى dağı, dağın-**
[dagy, dagyn] (*Çağatay, Edāt-ı*
'atıf) Dağı, yine; ḥālā, henüz.

Bakınız- Takı

داغى bir- O dağı; öteki de

Yok bekā cāh ile şevketğa dağı
Yok vefā 'ömr ile devletğa dağı

Sākīnāme

Qalmadı Rüstem ile Sām **dağı**
Yezid-i cürd ötti ve Behrām **dağı**

Sākīnāme

-Sözdirining tefāvüti mundın **dağı**
bī ḡāyet rāk ve mertebesi mundın bī
nihāyet rākḡdur...

Nevāyī- Muḥākemetü'l-lügateyn

-Hodperestlık ki irür mādde-i idbār
munda **dağı** tefāvüt ü merātib bar...

Nevāyī- Maḥbūbu'l ḵulūb

-Her kim ta'amnı yaḡşı çanyamasa
dağın yutsa mi'desi za'ıf olğay...

Ebu'l-ḡāzī

- **داغى, دهغى dağı, değı-** [dagy, dégy] (*Kazan, Edāt-ı* 'atıf) Dağı, yine, hem.

- **داغىتماق dağıtmak-**
[dagytmak] (*Āzerī, Mütte'addī*)
Dağıtmak, saçmak; perīşān itmek.
داغىلماق dağılmaq (*Mechūl; lāzım*)
Dağılmaq, perākende olmaq.
داغىنىق dağnıq (*Şıfat*) Dağnıq,
perākende, perīşān.

Dağılmaz küfrle bir mülk, zulm ile
olur vīrān
Şudur: Vīrān idübdür zulm dārü'l-
mülk-i īrānı!

Hādī 'Abdü's-selīm zāde

Yıkıldı ḡānumānlar, yandı cānlar
besdi ey bīdād
Dağılmaz sanma ḡāneḡ 'ākıbet eşk-
i muşıbetden

Hādī ‘Abdü’s-selīm zāde

Her bir yana gitdi bir perī-veş

Dağıldı şerer dutuşdı ateş

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

-Bunun sebebi de budur ki,

müselmān t̄ayifesi hemīşe **dağnık**

olup hīç bir işde fikr ü ‘amellerini

birleştürüp müttefik olmayublar.

Āşikārdır ki bir elden ses çılmarmaz!

Molla Naşru’d-dīn

- **dağ, dek, dadak, dedek**- [dak, dék] (*Ġarb, Eşvātdan*):

694

çatdadağ, patdadağ, fartdadağ...

patadağ, tarağadağ, çatadağ...

kütedek, kütdedek, püfedek...

- **dağtilo** [Tip] (*Ġarb, Fransızca: dactylotype, İsim*) El ile kullanılan yazı makinası.

dağtiloğraf- Dağtilo ile yazan.

- **dağ**- [dakou] (*Çağatay, İsim*) Tüysüz ok.
- **dağ**- [dakou] (*Çağatay, İsim*) Kürk.
- **dek**- [déq] (*Çağatay, Edāt-ı teşbīh*) Gibi.

Bağınız- Tek, ték

-Ol yerlarning çeşmeleri **dek** katıb çıkmas...

Bābürnāme

- **dağ [dağ yeri]** – [dağ] (*Āzerī*) Bağınız tang-

Dağ yeri ağaranda

Qız memēñ kızaranda

Qalsa da oğlan qalsın

Qalmasın kız aranda

Beyātī

- **dāle, devlet** (‘*Arabca, Lüğat*) Zamān dönmeğ, bir hālden digeğ bir hāle münkalib olmağ.
- devlet**- [dévlét] (*İsim*) Sa‘ādet, iğbāl, refāh; baht, t̄ālī‘; kudret. Kuvvet; iktidār; inkılāb-ı zamān, zamānıñ hālden hāle teğayyüri; mütedāvil olan şey; zafer-i dünyevī veyā uğrevī;
- كَيْ لَا يَكُونُ دَوْلَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ
- Key lā yekūne **dūleten** beyne‘l-ağniyā‘i minküm.

Kelām-ı Hāğ⁴⁵

Olmaya **devlet** cihānda bir nefes şıhhat gibi.

Mısrā‘- Qānūnī Sultān Süleymān

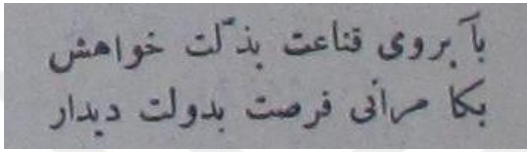
⁴⁵ ... O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allāh böyle hükmemiştir)... (Haşir, 59/7)

Yüzün görmek gibi bir **devlet**
olmaz baña ‘ālemde
Yanımda yoḥsa dünyānıñ
berāberdir çoğ u azı

Nef’i

Devletin çok meşakkati çokdur
Devletim var ki **devletim** yokdur

Fuzūlī- Beng ü Bāde⁴⁶

Be-’abrevī kanā‘at be-zillet-i ḥāhiş
Bekā merānī fırsat be-**devlet**-i dīdār

‘Örfi

Dīdeler muntazır-ı **devlet** dīdārı idi
Şükr kim ‘īd-veş ol āfet-i devrān
geldi

Nedīm⁴⁷

Ol sipihr-i devlet ü iḳbālden yüz
döndürür
Devlet ü iḳbāl her kimden ki rü-
gerdān olur

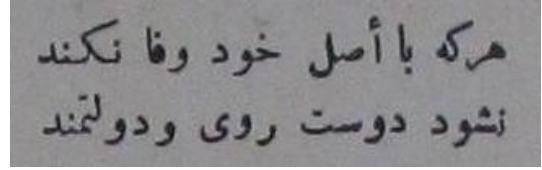
Fuzūlī

Ḍarb-ı meşel: Devlet-i tizrā beḳāyī
nīst!⁴⁸

⁴⁶ Metinde ilk dize “Çün beliyâtı devletün çoḥdur” şeklindedir. Kemal E. Kürkçüoğlu; *Fuzuli Beng ü Bāde*, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, s. 28.

⁴⁷ Metinde “... ‘īd-veş ol āsaf-ı devrān ...” şeklinde yazılmıştır. Abdülbâki Gölpınarlı; *Nedim Divanı*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İkinci Basım, İstanbul, s. 119.

devlet-mend- [Mend- *Edāt-ı Fārsī*, *Ḳıyāsī*] Devlet ü sa‘ādet şāhibi.

Sa‘dī

devlet-yāb- [yāb, yāften- *Fārsī*]- (*Mürekkeb şıfat*) Devlet ü sa‘ādet bulmuş- Mes‘ūd, baḥtiyār.

devlet-yār- [yār- *Fārsī*]-

Baḳınız- Devlet-yāb

devlet-me’ab- Merci‘-i devlet ü iḳbāl.

Der-i **devlet**-me’abındır ḳadīmī

‘urvetü ‘l-vüşḳā

Gürüh-ı şā‘irāna, ehl-i faẓl ü ‘ilm ü ‘irfāna

Üsküdārı Hāḳḳı Beğ

Nizām-ı tāze buldı memleket-i

sa‘y-i belīğınle

Ṭırāz-ı ḥaşmetim zībdür **devlet**-
meābsın

Nedīm

devlet-ḥāne- Ḥāne-i sa‘ādet ü iḳbāl- Ḥürmet ḳaşdıyla ḳullanılır.

Ẓıddı: Faḳīr-ḥāne

Ḥudā dīvār-ı **devlet-ḥāne**-i erbāb-ı iḳbālī

⁴⁸ Türkçesi, “Acımasız devlet kalıcı olmaz.”.

Gehī bir lāne-i güncişk bī-ārām
içün şağlar

Rāzī

-Devletini tapdı.

Doğunup pāyı döküldi sāğar
Devletin tapdı yine zāhid-i ħar

-Māl ve menāl;

Sābit

Her gice vīrāne-i ħulyāda müflis-i
Mağribi
Tīşe-i endīşesiyle daħme-i **devlet**
bulur

-Devlet yār olmadı.

Devletümdür vüṣāl-i yār ammā
Bağa yār olmadı o {bu} devlet āh!

Sultān-ı Cem

Sererrī {Sürürī}⁴⁹ - Hezeliyyāt

695

Ḍarb-ı meşeller:

-Devlet adama ayağıyla gelmez.

Pā-yı fersūde-i şahrā-yı taleb
olmıcağ
Ademe kendi ayağı ile **devlet**
gelmez

Seyid Vehbī

دولتی، دولتی **devletli, devletlü** (Kıyāsī)

Şāhib-i devlet ü sa‘ādet; zengīn, māl-
dār; zī-ḳudret; ḳadīmen vüzerāya
virilen ‘unvān.

Devletlülere bizleri taḥḳīr düşer mi
Biz ‘āciz isek de yine maḥlūḳ-ı
Ḥudāyız

-Devlet ayağına dolaşır

Żiyā Paşa- Terkīb-i Bend

Sürdükde yār şüret-i bāline rū-
dīdem
‘Ācizlerün naşībi gelürmüş ayağına

Nābī

Ḍarb-ı meşeller:

-Devletliniñ eşegine bile yaldızlı çul
vururlar.

-Devletliye doğun geç, fuḳarādan
şaḳın geç.

-Devletli gözi perdeli olur.

-Devletli ile deli, bildigini işler!

-Her kes ḥaḳḳında ‘ala's-seviyye
taṭbīḳ idilen ḳavānīne ve bunları icrā
ile mükellef bir ḥükümete tābi‘ efrād-ı
mütecanise veya aḳvām-ı
muḥtelifeden teşekkül iden hey’et ü

-Devlet düşküni.

Kim su‘āl itdise mu‘cemle didim
tārīhini
Gör dilensün kim o şimdi oldu
devlet düşküni

Sürürī- Tārīḥ-i Hezl Güne

⁴⁹Sürürī yazılması gerekirken Sererrī şeklinde
yanlış yazılmıştır.

şahşıyyet-i ma'neviyye, hükümet.

-Devletü'l-erāzil āfetü'r-ricāl.

Darb-ı meşeller:

-Devlet manşıbı bir güğercinlikdir;

konan göçer.

-Devlete göre güçlük yoktur.

-Devlete yaranmış yoktur.

Dinir hayâtı ile halkı eyliyor ihyā

O kendi **devlet**iniñ pādişāhıdır gūyā

‘Abdü'l-hak Hāmid Beğ- Tarhān

Halef-i dūde-i ‘ālem şeref-i **devlet**

ü dīn

Fahr-i insān ü mülk hāşıl-ı devrān-ı

felek

Nef'ī

Genc-i firākıñ anlamayanlar

şafāsını

Devlet komuşlar adına gavgā-yı

gālemin

Nābī

Borcum bugün muhāfazadır şahş-ı

devleti

Devlet benim! Ve ben korurum

mülki, devleti

‘Abdü'l-hak Hāmid Beğ- İlhān

-Her bir **devlet** kavı-i erbāb-ı hikmet

üzre ehl-i seyf ve ehl-i kalem ve ra'āyā

ve ehl-i hırfet ta'bır olunur erkān-ı

erba'a-i münferideden 'ibāret iken...

Şānizāde Tārīh

-Mülk ü saltanat ma'nāsına olan

devlet bir nev'-i āyīn üzre ictimā'-ı

beşeriyyeden 'ibāretidir...

Na'imā- Tārīh

(Taşavvuf) 'Alāyık u 'avāyık-ı

nefsāniyyeden rehā-yāb olmak ve

meṭālib-i dünyeviyye ve uhreviyyeden

halāş bulmak.

Cem'i: Düvel- [duvé1]

Düvel-i mu'azzama; düvel-i müttefikā;

düvel-i müteḥābbe; düvel-i

müteḥāribe; hūkūk-ı düvel- Bakınız

hūkūk

Pirāye-i mülk ü milel sermāye-i dīn

ü **düvel**

Ki olmuş naşibi tā ezel tāc-ı Ferīdūn

taht-ı Cem

Nef'ī

Olasın vākıf eṭvār-ı **düvel**

Saḡa ma'lūm ola esrār-ı **düvel**

Sünbülzāde Vehbī

إِدَالَة **İdāle** (Müte'addī-i if'āl) Elden ele geçirmek, tedāvül itdirmek.

تَدَاوُل **Tedāvül**- [tédāvül] (Lāzım,

tefā'ül) Elden ele gezmek ve

dolaşmak. Beyne'n-nās devr itmek;

sürümi ve revācı olmak; aslı müte'addī

iken lâzım olarak kullanılır: Dilde dolaşmak, beyne'l-halk şâyi' olmak.

مداوله **müdāvele**- [mudāvéle]

Bakınız- tedāvül;

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ

-Ve tilke'l-eyyamu nüdavilüha beyne'n-nas.⁵⁰

Kelām-ı Hâk

Müdāvele-i nüķūd

-Alup virmek, te'āfī itmek.

Müdāvele-i efkār

متداول **mütedāvel** [Mütedāvele]-

[mutédāvéle]- Tedāvül iden. Nüķūd-ı

mütedāvele; meskūkāt-ı mütedāvele;

'ulüm-ı mütedāvele...

-Māye-i revnaķ-ı insānī ve māye'l-

imtiyāz-ı cins sâ'ir hayvānī olan

'ulüm-ı **mütedāveleden** istifāza-i

fünün eylediği...

Şānizāde- Tārīh

• **dal**- [dal] (*Ġarb, İsim*)

Ağacın düzgün kol ve sürgünleri.

داللی, داللو **dallı, dallu** (*Kıyāsī*) Dalları olan.

⁵⁰ İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne) (Ali İmran, 3/140)

داللی بوداقلی **dallı budaklı** (*Terkīb*)

Dalları ve budakları çok olan çatal çutal; *mecāzen*- Karışık, müşevveş, muğlak.

دال بوداق صالماق **dal budak şalmaķ-**

Ağaç büyüyüp kolları uzamak;

dallanmak *mecāzen*- Etrāfdan el

tutmak, tarafdār peydā itmek; kuvvet ve iķtidār kazanmak.

Dal budak şalmaķ, çiçek açmak,

yemiş virmek ğarīb

Tuħm-ı nā-çiziñ nedir yā Rab şu

hāşıyyetleri?

Hurde-bīnī ken şu hayvānlar mehīb

ü dil-ferīb

Neydi mebde'ede nasıl olmaķdadır

ġāyetleri!

İsmā'ıl Şafā

داللانماق **dallanmak**- Ağaç dal virmek;

(*mecāzen*) Mübālağa idilmek; iş

müşkilāta düşmek.

داللانديرماق **dallandırmaķ** (*Mecāzen*)

Mübālağa itmek, ifrāta gitmek; işi

müşkilāta düşmek, teşvīş itmek.

C. grec θαλλός , latin thallus et

français – talle= branche qui pousse

au pied d' un arbre. Comparez

encore latin – talpa = bâtonnet, et

gothique- vaelus = id.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

- دال, طال **dal, ʔal**- [daɫ] (*Ġarb, Şıfat*) Düz, sâde; yalın, çıplak.

696

Bakınız- Tal

Dalkavuk; dalkılıc⁵¹; dalıaban...

-Ben vezîr ağasıym bunlar ne yabana söylerler diyü **dalkılıc** olduğda...

Na'ımā- Tārīḥ

-Heman hevl-cân ile **dalkılıc** olup...

Na'ımā- Tārīḥ

- Emmā bizi sefere gönderirler ise elimizden tûfengi atarız; **dalkılıc** olup moskov ordusını birbirine katarız; cümleñ cümlesini esîr idüp şatarız, Allah ocağımıza zevâl virmesün...

Koca Sekbân Başı- Lāyiḥa

- دال **dal**- [daɫ]- (*Çağatay, Şıfat*)- Dal, çıplak.

دال سیرت **dalsîret**- Şırtı çıplak.

- دال **dal**- [daɫ]- (*Çağatay, İsim*)- Söğüt ağacı.

- دال **dal**- [daɫ]- (*Kazan*)- Bakınız - Butak

- دالى, دال **dal, daly**- [daɫ, daly]- (*Ġarb, İsim, Mehcûr*)- Arka, şırt; arkada ve geride olan.

دالینه بینمك **dalına binmek**- Arkasına binmek. (*Mecāzen*) Bār olmak, yüklenmek; icbār ve taẓyīk etmek.

دالینه باصمق **dalına başmak**-

Qızdırmak, hiddetlendirmek.

Bakınız- Damarına başmak

دالیدن كلمك **dalıdan gelmek**- Arkadan gelmek, ta'kīb etmek; uymak, iktifā etmek.

- دال **dal**- [daɫ]- (*Āzerī, İsim*)- Arka, dal- şırt.

دالى **daly**- Arkası; şonı.

دالدا, دالان **dalda; daldan**- Arkada; arkadan.

Sāye kimi yüz üste sürünem

dalunca men

Çün pāy-bend zülf-i perīşānuvam senün

Rācī

Bilürsen özün şāhın aḥvālını

Dibinde sözi gözlemez **dalı**nı

‘Abbās Ġā’ibzāde

Deprenme amāndır, bala ġafletden ayılma

Açma göziñi, ḥ'āb-ı cehāletden ayılma

Lay lay bala lay lay!

Yat ƣal **dala** lay lay!

Şābir

⁵¹ K y l b c şeklinde yanlış yazılmıştır.

داليسنجه, دالينجه **dalisınca, dalınca-**
Arkasından.

Herkesiñ öz yüregi her nece ister
itsin

Nebî hoşlarsa onunı kavî **dalisınca**
gitsin

<<Molla Naşru'd-dîn>> den

Araz ahar ahmaqdan
Kimden dala bahmaqdan
Gözlerine kan damdı
Yâr **dalinca** bahmaqdan

Beyâtî

Ay çıhdı ince qaldı
Gözüm **dalinca** qaldı
Ay kimi polad cânım
Eridi ince qaldı

Beyâtî

دالده اولماق **dalda olmaq** (*Mecāzen*)

Biriniñ himāyesinde olmaq.

دال چورمك **dal çevirmek-** Arqa
çevirmek, arqasını çevirmek
(*mecāzen*) i'rağ itmek, yüz
döndürmek.

دالبدال **dal-be-dal-** Arqa arqaya, birbiri
ardinca, müte'ākıben

• دال **dal-** [da1] (*Çağatay, İsim*)
Arqa, dal. şiret.

دالداقالیب دور **dalda qalib dur-** Arkada
qaldı.

Né **dalda** né ciloda
Ne arkada ne öñde.

• دال **dal-** [da1] (*Qazan, şifat*)

Hayrān, müte'accib.

• دالا **dala** [da1a] (*Qazan, isim*) Qır,
şahrā; çöl.

(*Çağatay*) dala, tala

• دالا, تالا **dala, tala-** [da1a] (*İsim*)

Hālī ve ıssız yer, ova, beyābān, deşt.

• دالاغ, دالاق **dalağ, dalak-** [da1ag, da1ak]
(*Āzerī, isim*) Dalak, tıhāl.

İki dünyāda biz olduq qara yüzli

dalağlar tek

Gidüp virānelerde mesken itdük
yapalağlar tek

?

• دالاماق **dalamak-** [da1amak]

(*Āzerī, müte'addī*) Dalamak, ısırmak.

دالاشماق **dalaşmaq** (müşāreket)

Dalaşmaq

دالانماق **dalanmaq** (*mechūl*) Dalanmaq.

دالاش **dalaş** (*isim*) Dalaş; gürültü,
münāza'a, cidāl.

Atlara saman, itlere yal, mala yem
oldum

Hānlara dolandım, didim Allaha
tevekkül!

Şābir

Günde **dalaş**mak bize ‘âdet olup
Hefte barışmak bize ‘âdet olup
Nâra alışmak bize ‘âdet olup
İstiyor évlensin o aḥmaḥ kişi!
Başarır évlensin o sarsaḥ kişi!

‘Ali Rāzı

Altı arvat bir kişi
Da‘vā **dalaş**dır işi
Zehr-i mārdir bişmişi
Sözime bir baḥan yoh!

‘Ali Rāzı

- **دالاماق dalamak** [dalamak] (*Ġarb*)
Bakınız- Talamak

697

- **دالان dalan** [dalan] (*Çağatay, isim*)
Dehliz, koridor.

-Uşbu öyning **dalanı**da öng ya sol
kolumdın tutup andaḥ kotardılar
kim bir ayağım yirdin kıptı...

Bäbürnâme

- **دالان dalan** [dalan] (*Āzerî, isim*)
Çıkılmaz şoḡaḥ; dehliz, koridor.

İşidirsin erinḡden acı sözi
Ya azdı boz başın ya çoḡdı düzi
Tek oturup ider nehārı özi
Sen **dalanda** yalḡuzca dolanarsan!

<<Déstān>> dan

- **دالاو dalav** [dalav] (*Çağatay, isim*) Aḡu, zehr.
- **دالای، تالای dalay, talay** [dalaï, talai] (*Moğolca, isim*) Deniz; büyük göl.
Bakınız- talay
- **دالپای dalpay** [dalpai] (*Çağatay, isim*) Av kuşlarını tutmak için
kuşbazların kullandıkları tüyler.
- **دالتون dalton** [da’] (*Ġarb, Fransızca: daltonisme, isim*) Elvānı
tefrîḡ idememek, ḡalaṭ-ı rü’yet-i elvān.
- **دالدا dalda** [dalda] (*Qazan, isim*)
Qadīmî sözdür ve Çağatayda –fâyda
ve şifā- ma’nāsında isti’mālî işitülkeni
bar idi. [Lehce-i Tatarî]
- **دالداغای daldagay** [daldagai] (*İsim*) Kanadı kırık kuş.
- **دالدالاماق daldalamak** [daldalamak] (*Çağatay, lāzım*)
Şaklanmak, gizlenmek; puşuya
girmek.
Bakınız- Dal
- **دالدالانماق daldalanmak** [daldalanmak] (*Āzerî, lāzım*)
Şaklanmak, gizlenmek.
- **دالدالاندیرماق daldalandırmak** (*müte ‘addî*) Şaklamak, gizlemek.

Vir zīb-i ruh-ı āliḡe çıḡ ḡāneden ey
meh
Meh **daldalanup** encüm ü seyyāre
daḡılsun

Zākir

Ey sipihr-i gec-reviş! Ey kân-ı cevır
ü mel‘anet
Koyma dutsun boş yere âfâkı şavt-ı
ma‘delet
Kim diyer dünyâda var kânûn-ı ‘adl
ü merhamet
Pertev-i iqbâlden zor u sitemle bî
cihet..
Sâye-i iqbâle çekdiñ

daldalandırdıñ meni!

Büsbütün hâl-i hayâtımdan
usandırdıñ meni!

M. ‘A. Menâfzâde

Eylemey **daldalandı**
Bulut gûne **daldalandı**
Atlılar évine gitdi
Yetim hâra **daldalandı**

Beyânî

- **دالغا، داولغا، داولغان** **dalğa, davulğa, davulğan** [dalga, davoulga, davoulgan] (*Çağatay, isim*) Baş zırhı, miğfer.
Bakınız- Dobulğa

Tağa **dalğ**ada çin yalavuz pezir
Yana cüşen üstige çini harir

Nevâyî- Sedd-i İskenderî

- **دالغا** **dalğa** [dalga] (*Çağatay, isim*)
Dalğa, talaz, mevc.
Bakınız- Talay, dalay; talğa, talğak.

- **دالغه، دالغا** **dalğa, dalğa** [dalga] (*Āzerî, isim*) Dalğa.

دالغالانماق **dalğalanmaq** (*Lāzım*)

Dalğalanmaq, temevvüc itmek.

دالغالانديرماق **dalğalandırmaq**

(*Müte‘addî*) Dalğalandırmaq.

Çocuk her şey’e hiddetlenme
coşma

Üzerime dalğa mişâli koşma!

Şâyık Tâlibzâde

- **دالماق** **dalmaq** [dalmak] (*Āzerî, lāzım*) Dalmak, Şuya girmek;
(*mecâzen*) Fikre müstağrak olmak.

دالديرماق **daldırmaq** (*Müte‘addî*)

Daldırmaq

دالغین **dalğın** (*Şıfat*) Dalğın, müstağrak.

- **دالماق** **dalmaq** [dalmak] (*Çağatay*)
Bakınız- Talmak

- **دالو** **dalı** [dalou] (*Çağatay, isim*)
Tarak; kürek kemiği.

- **دالی** **dālī** [dāliyye] [dālī] (‘*Arabca, kıyāsî, şıfat, teşrîh*’) [dal] harfî şeklinde olan:

‘Ađale-i dāliye- Omuz mafşalının
‘adalesi.

- **داليا** **daliya** (*Ġarb, Fransızca:*
‘dahlia’, *isim*) Yıldız çiçeği ve şoganı.

- داليم، دهليم **dalim, delim** [délim]

(Çağatay, şıfat) Çok, az.

Bakınız- Talay

- دام، دوماً **dāme, dūmen** ('Arabca, lügat) Bākī ve pāyidār olmak.

devām [dévām] (İsim) Bir hāl
üzre sürüp gitme, değişmeksizin bir
hāl ve siyākda kalma;

Devām-ı şıhhat; devām-ı 'āfiyet;

devām-ı 'ömr; devām-ı ikbāl; devām-ı
refāh...

Mānend-i şecer-i nābit olur sābit
olanlar

Her kangi işi ehli iseñ anda devām
it

Żiyā Paşa

بردوام **'ale'd-devām; ber-**

devām- Bir hāl üzre, bir düziye,
değişmeksizin.

Şimdiyse dāhilen iki dehşet de **ber-**
devām

Bāzīçe-i havāş ile ser-bāzī-i 'āvām

'Abdü'l-hak Hāmid Beğ

698

-Bir yere gidüp gelmek, muntazaman
tereddüd itmek.

Devām itmek; devāmda bulunmak;
devāmdan hālī kalmamak; devāmdan
giri durmamak...

devāmlı (Kıyāsī) Sürekli, uzun
müddet süren;

Bakınız- 'Ale'd-devām

-Bir yere muntazaman gidüp gelen.

devāmsız (Kıyāsī) Süreksiz,
çok sürmeyen;

Żevkim kederim **devāmsızdır**

Her 'ālemim intizāmsızdır

Mu'allim Nācī

- Muntazaman gidüp gelmeyen;
mesleksiz, şebātsiz; mütelevvin.

idām (isim) Etmekle berāber
yenilen şey, katık.

dā'im [dā'ime] (Müştağ) Devām
üzre olan, bir düziye bir hāl ve vaż'da
duran, ber-ķarār.

Devr-i dā'im; zevķ-i dā'im; meveddet-
i dā'ime; ħiddet-i dā'ime; muħabbet-i
dā'ime; ħareket-i dā'ime...

Sa'ādetle o 'işretgāh-ı hoş tarķ-ı
dilārāda

Şafālar kesb ide **dā'im dil-i** pür-
feyż-i mesrūrı

Nef'ī

dā'imī- Bakınız- Dā'im

Şevķ-i dā'imī; sürūr-ı dā'imī; ħuzūr-ı
dā'imī...

Olmuşdu firķatiyle onun, benliğim
duta;

Yağmışdı cism ü cānımı bir **dā'imī**
şitā.

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

دائماً، دائماً [دى] dā'imā, dā'imen [-i-]
(*Hāl*) Dā'im olarak, her vakt, bir
düziye.

Çarḥ hıfz ide vücūduñ **dā'imā**
āfātđan

Nitekim fānūsda maḥfūz ola her bār
şem‘

Riyāzī

مدام müdām [mudām] Sürekli ve
devāmlı olarak, dā'imā, her zamān;

Müdām ey lāle-i ḥāṭır-güşā dūr
olma gülşenden
Seniñle neş'e taḥşīl eylerim cām-ı
şarābımsın

Nedīm

Ey cām-ı ‘aşkı ḥūn-cigerle **müdām**
için

Ben mübtelā-yı ‘ışka da şun ol
piyāleden

Ḳānūnī Sultān Süleymān

-Şarāb, mey.

مست müdām- mest-müdām- Ser-ḥoş, çağır-
keyf.

مدامه müdāme [mudāmé] Bakınız-
Müdām

مداوم müdāvim [mudāvim] Devām
iden; dā'imā gidüp gelen ve tereddüd
iden.

Cem‘i - müdāvimin

مداومت müdāvet [mudāvémet] Bir
işe devām ile sa‘y ü cehd itmek; ara
virmeyüp dā'imā gidüp gelmek,
tereddüd itmek.

إدامة idāme [idāmet] (*Müte‘addī*)

Dā'im itmek; devāmlı ve sürekli bir
ḥāle getirmek, uzatmak.

İdāme-i ḥayāt; idāme-i i‘tibār; idāme-i
teveccüh; idāme-i münāsebāt...

-Nesīm kendi ṭarāvetinden günlerce
aḡa sermāye-i **idāme**-i leṭāfet baḡş
itmiş...

Recāizāde Ekrem- Pejmürde

-İstikbālde ābā vü ecdādının şöhret-
i ḥamiyyetini **idāme** idecek evlādı
dünyāya geliyor...

Nāmıḳ Kemāl- ‘İbret Ğazetesi

أدام الله! edāma'llāhu!- Allah dā'im
itsin! Cümle-i du‘ā'ıyye.

إستدامة istidāme [-ti-] Bir şey'in
devāmını ve beḳāsını istemek, istibḳā
itmek.

İstidāme-i ‘ömr; istidāme-i iḳbāl;
istidāme-i teveccüh ve iltifāt...

müstedām [mustédām] مستدام
(*Mef'ūl, istif'āl*) Devām ve beķāsı
istenilen.

Gönlümi cānā hayālîñ lütf idüp
kıldı maķām
Müstedām olsun ki ma'mūr itdi bu
vîrāneyi

‘Aţāyî

‘İzz ü baht ile cihānda **müstedām**
ol nice kim
Söylene tā rûz-ı maḥşer kākül-i
meşķîn-i dost

Sa'dî-i Cem

Āsmān-ı āsā cihāna feyz-i lütfi
rāygān
Mihr-i enver gibi dehre baḥş-ı
vücüdı **müstedām**

Üsküdârlı Hakkı Beğ

müstedīm [mustédīm] مستديم
(*Fā'il, istif'āl*) İstidāme iden, devāmını
isteyen.

temādî [te-] (Lāzım, tefā'ül)
Ziyāde uzamak ve uzun olmak, uzun
müddet sürmek.

Temādî-i eyyām-ı hicrān; temādî-i
ibtîlā; temādî-i ‘ömr ü hayāt...

mütemādî [mutémādî] (Fā'il,
tefā'ül) Temādî iden.

mütemādiyen (Hāl) Temādî
itmek şüretiyle, bilā-fāşıla, bilā-
inķıţā', bir düziye, dā'imā.

deymūmet [déïmoūmét] ديمومت
(*İsim*) Dā'im ve ber-ķarār olma,
devām, beķā.

Deymūmet-i iķbāl; deymūmet-i ‘ömr;
deymūmet-i şıḥḥat ve sa'ādet;
deymūmet -i hayāt..

mādām- Dā'im ve bākî oldukça.

mādāme'l-hayāt- مادام الحيات
Yaşadıkça, hayātda oldukça.

mādāme'l-melevān- مادام الملوان Gice
gündüz te'ākub itdikçe.

mādāmki- مادام که Çünkü, böyle
oldukça.

Mādāmki insāna bütün nevḥa
gerekdir

Mādāmki feryād ile ‘ālem
bitecekdir

Bilmem ki yaratmakda nedir şîve-i
ma'būd?

«Feryād-ı ezîn nev'-i vücūd-ı
‘adem-ālūd!»

Kemālzāde Ekrem Beğ

699

Mādāmki ‘aşķ idersin izḥār
Ey rûḥ sever seni o dildār

Kemālzāde Ekrem Beğ

Mādāmki cihānda vücūd-ı
muḥaqqarım
Oldı ğidā-yı ejder buhrān u infī‘āl
Şarsın dirim civārımı bir şamt-ı
sermedi
Olsun bezm-i zālām leyālī-i bī-
zevāl

‘Abdullah Cevdet Beğ

- **دام dām** [dām] (*Fārsī, isim*) Yırtıcı
olmayan vahşī ḥayvānlar; ceylān
[ceyrān], gēyik ve emşālī ḥayvānlar;
ḥaşerāt-ı arz; her cins kuşlar.

Žıddı: ded

Ol zār idi mülk-i derd-i şāhı
Ḥayl-i ded ü **dām** ānıḡ sipāhı

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

- **دام dām** [dām] (*Fārsī, isim*) Tızaq,
kapan, fak; (*taşavvuf*) zehārif-i
dünyeviyye ve ‘alāyık ve ‘avāyık-ı
nefsiyye.

إلتفات بی غرض سر رشته تسخیر ماست
صید ماخواهی برون ازداد باید دانه ریخت

İltifāt-ı bī-ğarež ser-rişte-i teshīr
māst

Şayd ma-ḥvāhi be-rūn ez-**dām** bā-
yed dāne rīht

Bī-dil

Zülfini ehl-i vefā şaydına **dām**
eyleyeli

Beni ol **dāma** giriftār bilüptür
bilürem

Fuzūlī

Cāme-i tengi sezā endāma
Teni gūyā ki tutulmuş **dāma**

Fāzıl- Ḥubān-nāme

بزلف وخال وخط ازعارفان ربودی دل
لطیفه های عجب زبرد ام ودانه تست

Hāfız

Dām-ı derd; dām-ı tezvīr; dām-ı ḥayl;
dām-ı iğvā’; dām-ı riyā’...

Hālā ki esīr-i **dām**-ı derdim
Mānend-i ḥazān-ı za‘īf ü zerdim

Fuzūlī

Kurup bir **dām**-ı tezvīri ḳomuşlar
maḥkeme nāmın
Ḳanı seccāde-i ḥazret ḳanı aḥkām-ı
şer‘u’llāh

Veysī

-Zühd ve taḳvā şüretinden
görünmegi dünyā taḥşīline **dām**-ı
tezvīr idüp...

Na‘īmā- Tārīḡ

Buḡa rāzı mı olur rabb-ı ḥabīr
Ḥalka-i zıkr ola **dām**-ı tezvīr

Sünbülzāde Vehbī- Lütfiyye

Ḍarb-ı meşel: Dāma düşürdi.

Hîç halka-i tevḥîd ile üns eylemişdi
Ol âhû-yı vahşîyi hele **dāma**
düşürdün

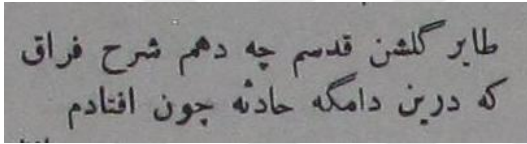
Şābit

Hāliñi gördüm esîr oldum kemend-i
zülfüñe
Dāne içün kendimi şaldım
düşürdüm dāma ben

Nevres

دامگاه، دامگه **dāmghāh, dāmgeh**

(*Mürekkeḳ isim*) Tuzak kurulan yer;
(*mecāzen*) Dünyā; ‘ālem.

Hāfız

Gördün mi bu **dāmgeh**de āzād
Bir dāmıñ esîri şayd u şayyād

Mu‘allim Nācī

• دام **dam** [dam] (*Āzerī, isim*) Üzeri
örtülü yer, dam; ḥabshāne, dam.

دامدان دوشمه سوزلر **damdan düşme**
sözler- Bī-sürüben sözler.

Dam üzerinde görerek dāneni
Virmeyiñ elden dil-i dīvāneni
Yāda salup meclis-i vīrāneni
‘Ākıbet endīş oluñ allanmayiñ!
Ay yazık Īrānlılar odlanmayiñ!

Şābir

Dam üstedir damımız
Kuşadır eyvānımız
Sen ordan çıñ ben burdan
Kör olsun düşmānımız

Beyātī

-Vallah utanmağıma utanırım, ama
kırhıram kızarım. Kara davuylar
gelüp tutup apararlar katarlar **dama**
ki rengiñ kırmızıdır...

<<Molla Naşru'd-dīn>> den

دامدا باجا **damda baca** (*Mecāzen*) Cın
ve emşālī muḥayyel maḥlūḳāt, umacı.

• داما **dama** (*Ġarb, İtalyanca: dama,*
isim) Meşhūr oyun.

داماجی **damacı** (*İsim*) Dama merāqlısı
ve oyuncısı

داما طاشی **dama taş** (*İsim*) Üzerinde
dama oynanan ve beyāzlı siyāhlı yüz
murabba‘a takṣīm idilmiş olan taḥta;
üzerinde dört köşe resimler ve
murabba‘lar olan şey.

داما! **dama!** (*Nidā*) Tamām! Oldı bitdi!

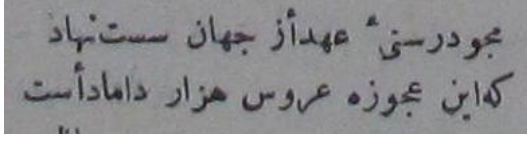
• داماخ، داماغ **damah, damag**
[damakh, damag] (*Āzerī, isim*)
Damağ.

Đarb-ı meşel: Keyfi gök, damağı çak.

داماگی قالخماق **damağı qalhmaq**
(*Mecāzen*) Arzu etmek.

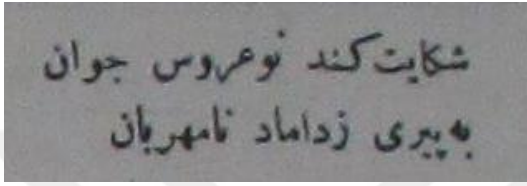
- داماد **dāmād** [dāmād] (*Fārsī, isim*)

Güveygi.

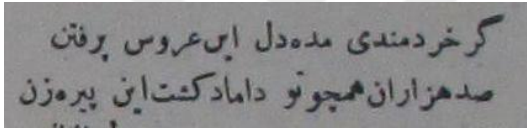

Hāfız

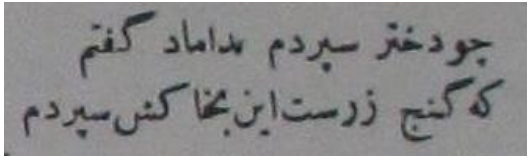
700

Sa'dī

Ebu'l-me'ānī

Hākānī

Birisi dāmād-ı şeh-i enbiyā

Şīr-i ḥudā ya'nī 'Alī Murtażā

Naẓīm

- دامار **damar** [damar] (*Çağatay*)

Baḳıñız- Tamur

دامارلوق **damarluḳ** (*Mecāzen*) Mebde',
menşe'.

- داماسقو **damasḳo** (*Ġarb, İtalyanca:*

damasco, isim) İpekle ketenden

yapılan kumaş.

-Dımışk malına taḳlīd mevclü dībāc,

ipek ve keten karışık kumāş; ba'zen

Dımışkın ḥāreli kaḳmalu ṭabanına

taḳlīden yapılan ma'den-i eşyāya

dinür. [Lehce-i 'Osmānī]

- دامن، دامن **dāmān, dāmen**

[dāmān, dāmén] (*Fārsī, isim*) Etek,

zeyl; kenār, ṭaraf.

Ẓıddı: Gerībān

دامن کوه **dāmen-i kūh** (*İzāfī*) Dağın

etegi.

دامن صحرا **dāmen-i şahrā**- Çölün

kenārı...

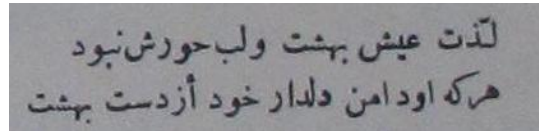
Çekme dāmen nāz idüp

üftādelerden vehm kıl

Göklere açılmasun eller ki

dāmāngededir

Fuzūlī

Hāfız

Merḥabā itdiğın illerle revā mı

göreym

İller emsün o şeker lebleri de ben

ṭurayım

Bārī luṭf eyle a zālīm biricik yüz

süreyim

Pâyın olmazsa eger kûşe-i **dāmān**
olsun

Nedīm

پاکدامن **pāk-dāmen**- Bakınız- Pāk

دامن بوسی **dāmen-būsī**- Etek öpme.

-Kānūn-ı tebrīk-i cülūs ve resm-i
bī‘at ve **dāmen-būsī** hasbü'l-‘āde
icrā...

Şānizāde- Tārīḥ

دامن درمیان **dāmen-i dermiyān**

(Mürekkēb şıfat) Etegi belinde
(mecāzen) işe ve hıdmete āmāde olan.

-Takvīyet-i emr-i dīn ve temşīyet-i
aḥkām-ı seyyidü'l-mürselinde bezl-
i cān ile **dāmen-i dermiyān**
oldılar..

Na‘īmā- Tārīḥ

Her sūtūnı cābecā erkān-ı devletdir
meger

Bir ayağ üzre tūrur hıdmetde

dāmen-i dermiyān

Nev‘ī

Qazā bu şevkle hıdmetde **dāmen-i**
dermiyān oldu

Müheyyā eyledi fevrī anja esbāb-ı
sulṭānı

Nef‘ī

تردامن **ter-i dāmen**- Bakınız- Ter

دامن آلوده **dāmen-i ālūde**- Etegi kirli,
pasaklı (mecāzen) ma‘şīyetkār, fāşık,
günāhkār, fācir.

دامن خشک **dāmen-i ḥuşk** (Mecāzen)

‘İffet, ‘işmet; şalāḥ ve taqṣvā.

دامن کش **dāmen-keş**- Etek çeken
(mürekkēb şıfat, mecāzen) ferāğat ve
teberri iden, yüz döndüren; nāz ile
yürüyen.

Böyle **dāmen-keş** degildi dest-i
vuşlatdan o şūḥ

Bir takım ‘āşık-ı tekāpūlarla ḥod-
bīn itdiler

‘İzzet Molla

دامن کشان ز صحبت من یاری رود
کارم زدست و دست من از کارمی رود

Mehmed ‘Ali Ḥan

دامن گیر **dāmen-gīr** (Mürekkēb şıfat)

Etek tutan (mecāzen) ḥışm, müdde‘ī.

دامن افشان، دامن فشان **dāmen-feşān**,

dāmen-efşān (Mürekkēb şıfat) Etek

şaçan- Bakınız- dāmen-keş

تانه پنداری که سلمان دامن از دلبر فشاند
دامن از دل بر فشاند و دامن دلبر گرفت

Ḥāce Selmān

دامنه **dāmene** [-me-] Bakınız-

Dāmen

- **دامجانا damacana** (*Ġarb, İtalyanca: damigiana, isim*) Etrāfı haşırılı büyük şişe.

- **دامنالاماق damnalamak**

[damnalamak] (*Çağatay, Fārsī: dāmen; dāmene, lāzım*) Bir dağın veyā bir gölün etrāfindan dolaşup geçmek.

-Tağnı **damnalap** barıp kaçқан [?]

Afğān ve hindüstānnı yığıp bu fetrette yirni hālī tapıp kilib...

Bābürnāme

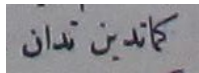
- **دامولا، داملا damolla, damolla**

[damollā] (*Çağatay, isim, dayı molla muharrefi*) Medreselerde müderris mu‘āvinlerine virilen ‘ünvān.

- **داملا damolla** [damollā] (*Qazan*)

Baқınız- Çağatay

- **دان، دينا dan, dīna** (*‘Arabca, lūğat, mūte‘addī; lāzım*) Borç virmek ve almak; eyilik veyā fenālīkla mūcāzāt itmek; bir kimse hakkında eyi veyā fenā bir hüküm virmek.

Kemā tedīnū tedānū-

[Kelām-ı Şāri‘] İnsān ne mu‘amele iderse onı görür.

701

دين deyn [déin] (*İsim*) Borç; (şer‘)-

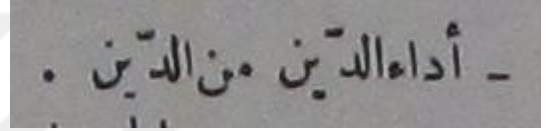
‘Aqd ve istihlāk veyā istikrāz ile biriniñ zimmetinde olan mal-ı vācib;

(*Fıkıh*)- zimmetde sābit olan şey; ödenmek şartıyla ve va‘de-i mu‘ayyene ile alınan şey.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

-Yā eyyühe'llezīne āmenū izā tedāyentüm bi-**deyn**in ilā ecelin müsemmen fāktübūhu.⁵²

Kelām-ı Hāk

-Edā‘ü'd-**deyn**i mine'd-dīni

İmām ‘Ali

Ehl-i hācāta olurken eşer-i ‘ayn-ı hayāt

Dağıdır **deyn**-i temessüklerine naqş-ı hıtām

Nābī

Cem‘i: **Düyün**- [duïoün]

Te‘diye-i düyün; düyün-ı ‘umūmiyye; düyün-ı mūteferriқа...

Ba‘zen cem‘ü'l-cem‘i olan düyünāt [duïoünāt] da kullanılır.

تدين tedeyyün [tédeïiun] (*Lāzım, tefa‘‘ul*) Borç almak, borçlanmak.

⁵² Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. (Bakara, 2/282)

ادانه **idāne** (*Müte ‘addī; if‘āl*) ödünce
virmek.

داین [بی] **dāyin** [-yi-] (*Müştaḳ*) Borç
viren, alacaklı.

مدیون **medyūn** [*médiōūn*] (*Müştaḳ*)
Borçlı, başkasına vireceği olan,
virecekli;

İde **medyūnı** pāmāl-i cefā
Derd-mendi ide ḥalkā rūsvā

Nābī

-Denī ve dūn, müflis ve **medyūn**
nice esāfil ve erāzil ḥāk-i nekbetden
evc-i rif‘ate irişüp...

Na‘īmā- Tārīḥ

Mecāz ma‘nāsına göre:
Medyūn-ı şükrān; medyūn-ı ‘ināyet;
medyūn-ı elṭāf; medyūn-ı delālet..

istidāne [-ti-] (*Müte ‘addī, istif‘āl*)
Ödünç almak, istifrāḡ itmek.

Ne eski deyni taḥvīl idebildik
Ki olsun bir taraftan **istidāne**

Fāzıl

مستدين **müstedīn** [*mustédīn*] (*Fā‘il, istif‘āl*) İstidāne iden.

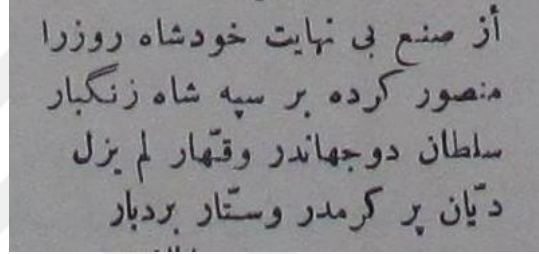
مداینه **müdāyene** [*mudāiéné*]
(*müşāreket, müfā‘ale*) Ödünce alup
virmek.

تداین **tedāyūn** [*tédāiun*] Bakınız-
Müdāyene

تدین **tedeyyūn** [*tédéiun*]
Borçlanmak, borçlu olmak.

متدین **mütedeyyīn** [*mutédéiīn*]
(*Fā‘il; tefa‘ul*) Tedeyyūn iden,
borçlanan.

دیان [د] **deyyān** [de-] Mübālaḡa insānı
fi‘line göre eyi veyā fenā cezā viren;
esmā-i ilāhiyyeden.

Ez şun‘ bī nihāyet ḥoḡşāh-ı rūzrā
Manşūr-ı girde ber sipeh-şāh-ı
rengbār

Sultān-ı dū-cihāndır ve ḡahhār-ı
lem-yezel

Deyyān-ı pūr keremdir ve settār-ı
berdübār

Sultān-ı Cem

دین **dīn** [di-] (*Lügat*) ‘Ādet, i‘tiyād;
cezā, mükāfāt; insānı Allāha, kendi
nefsine ve insāniyyete karşı mükellef
oldığı vezā‘ifin hey‘et-i mecmu‘ası;
(*Şer‘*)-Zevi‘l-‘uḡūl için, kendi
ihtiyārlarıyla şalāḥ ḥāle ve felāḡa sā‘iḡ

‘aḳāyid ve a‘mālî bildiren aḥkām-ı
mevzū‘a-i ilāhiyye.

Kelām-ı Şārî‘

Cürċānîye göre dîn ve millet bi'z-zât
mütteḥid ve bi'l-i‘tibār muḥtelifdir;
Şeri‘ate muṭā‘ olmak i‘tibārîyle [dîn]
ve insānları bir araya toplamak
i‘tibārîyle [millet] ve rücū‘ idilmek ve
bize ta‘allukı bulunmak dolayısıyla da
[mezḥeb] dinilir. Dîn, Tarîḳ ma‘nāsına
göre, ḥaḳḳ ve bâṭıl ile mevşûf olur.

Dîn, Allaha ve millet, vāzî‘-ı şeri‘ata
ve mezḥeb, müctehide nisbet idilir.

Dîn-i ḥaḳ; dîn-i bâṭıl; dîn-i mübîn; dîn-
i İslām ve Muḥammedî; dîn-i ‘İsā; dîn-
i Mūsā...

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ
الْقَيُّمُ

-İni‘l-ḥükmü illā lillāhi emere ellā
ta‘budū illā iyyāhu zālike‘d-dīnū‘l-
ḳayyimü.⁵³

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

-İnne‘d-dīne ‘ında‘llahi‘l-islāmu.⁵⁴

Kelām-ı Ḥaḳ

- إِنَّ الدِّينَ يَسْرُ .
- إِنَّ الدِّينَ نَصِيحَةٌ .

- أَلَدِّينَ يَعْنِي .
- دِينَ الرَّجُلِ حَدِيثُهُ .

İmām ‘Ali

- غَايَةُ الدِّينِ الْإِيمَانُ وَ غَايَةُ الْإِيمَانِ الْإِيقَانُ .
عَجِبْتُ لِكُسْرَى وَأَشْيَاعِهِ
وَ غَسْلِ الْوُجُوهِ بِبَوْلِ الْبَقَرِ
وَ قَوْلِ الْيَهُودِ إِلَهَ يُحِبُّ
رَبِّسِ الدَّمَاءَ وَ رِيحَ الْفَطْرِ
وَ قَوْلِ النَّصَارَى إِلَهَ يَضَامُ
وَ يَصْلُبُ عَمْدًا وَ لَا يَنْتَصِرُ
وَ قَوْمِ أَتَوَامِنُ أَقْصَى الْبِلَادِ
لِرُمَى الْجَارِ وَ لَثَمِ الْحَجَرِ
فَوَا عَجَبًا مِنْ خِيَالِنَاهُمْ
أَبْعَى عَنِ الْحَقِّ كُلِّ الْبَعْرِ !

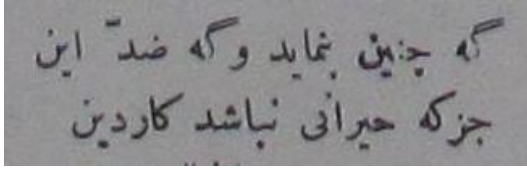
Ebu‘l-alā’

فِي الْقُدْسِ قَامَتْ ضُجَّةٌ
مَابَيْنَ أَحْمَدَ وَالْمَسِيحِ
هَذَا بِنَاقُوسٍ يَدُقُّ
قِ وَ ذَا بِمَآذِنَةٍ يَصْبِيحُ
كُلَّ يَعْظَمَ دِيْنَهُ
يَالَيْتَ شَعْرَى مَا الصَّبِيحُ !

Ebu‘l-alā’

⁵³ Hüküm ancak Allah’a aittir. O, kendisinden
başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en
doğru din budur. (Yusuf, 12/40)

⁵⁴ Şüphesiz Allah katında din İslam’dır. (Ali İmran,
3/19)

Celale'd-din Rūmī

702

Hangi millettir ki efrādında yokdur
hiss-i **dīn**?

En büyük aqvāma bir bak: **Dīni** her
şeyden metīn

Meḥmed ‘Ākif Beğ

Āh o **dīn** nerde, o ‘azmīn, o şebātın
dīni,
O yerin gökden inen **dīni**, ḥayātın
dīni?

Meḥmed ‘Ākif Beğ

Darb-ı meşeller:

- Dīn īmān, bütün para.
- Dīn īmān ḥaḳ getire.
- Dīninden döner, da‘vāsından dönmez.
- Dīni bütün müslümān.
- Dīni bir [dīni mübīn] uğurına.
- Dīnince diñlensin.
- Dīnsiziñ ḥaḳḳından īmānsız gelir.

N’ola ol kāfir-i ḥüsne ḥavāle itsem
ağyārı

Meşeldir **dīnsiziñ elbet gelür**
ḥaḳḳından īmānsız!

Dīnsiziñ ḥaḳḳından īmānsız gelür

kim eyledi

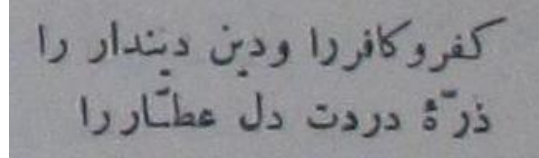
Ülkesin cumhūr ile yağma Fransa
nemçeniñ

El-āmān der elbette görüp tārīhini
Mülküne [?] ḥālā Fransa nemçeniñ

Sürūrī- Hezl Güne Tārīḥ

dīn-i ṭabī‘ī- Yalnız Allāhı ve
ḥikmet-i rabbāniyyeyi idrāk-ı esāsīne
müstenid olan ve vahye ve ‘akā’ide
vücūd vermeyen mezheb.

dīn-perver; dīn-dār دین دار ؛ دین پرور
[perver, perverden- dār, dāştēn- *Fārsī*]
(*Mürekkeḳ şıfat*) Dīn ve i’tikād ve
īmān şāḥibi, müteḍeyyīn, mütteḳī,
mu‘tekid.

Küfr ve kāfir rā ve dīn **dīn-dār** rā
Zerre-i derdet dil-i ‘aṭṭār rā

Ferīdū'd-dīn ‘Aṭṭār

Baṇa bī-dīn didi erbāb-ı ğaraż
İhtiyār eylediler kızbi hemān
Ben daḥi onlara **dīn-dār** didim
Yalanıñ qarşulığı oldu yalan

⁵⁵ Metinde “...dīnsüzüñ ey dil gelür...” şeklinde yazılmıştır. Haz. Sadık Erdem; *Neylî ve Dīvānı*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.117.

El-ḥāce Taḥsīn

Diler dīnsiz olsun, diler **dīn-dār**,
Marīza ṭabīb ol, faḳīre medār!

‘Abdü’l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

dīn-fürüş (Mürekkab şıfat)
Dīn şatıcı (*mecāzen*) Riyā-kār, mürā’ī.
dīn-daş- Bir dīn ile mütedeyyin
olan, dīn ḳardaşı.

Ne ḥaybetdir ki: Vahdetgāhı dīniḡ
devrilüp, taş taş
Sürünsün şimdi milyonlarca
me’vāsız ḳalan **dīndaş**

Mehmed ‘Ākif Beğ

yevmü’ d-dīn- Baḳıñız- Yevm
Cem’i: **Edyān**

Edyān-ı sābıḳa; edyān-ı sālīfe; edyān-ı
bāṭıla...

ilm-i edyān- İlāhiyyāt ve
kelāmiyyāt gibi felsefe-i dīnden bāḥiṡ
olan ‘ilm.

-El-‘ilmü ‘ilmān ‘ilmü’l-ebdān şümme
‘ilmü’l-edyān.

Mü’mine farzdır ey rūḡ-ı revān
‘İlm-i ebdān ile ‘ilm-i **edyān**

Nābī

-Uḥibbu el-**edyān**ü ila’l-lāhi’l-
ḥanīfiyyeti’ s-semḫati

Kelām-ı Şāri’

diyānet [di-, -ne-] Dīniḡ
aḥkām ve teblīḡātına ri’āyet itmek.
diyānet kār- Mütedeyyin;
dīndār, mütteḳī.

Herkes cihānda olmalı tābī’

diyānete;

Ondan teraḳḳub itmeli ma’nen
şıyānete!

‘Abdü’l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

Kimin itmiş **diyānet** şöretiyle
‘umde-i eyyām
Kimin itmiş günāḡ u ma’şiyetle
‘āleme rüsvā

Nābī

Cem’i: Diyānāt [di-]

tedeyyün [tédeïiun]
(Müte’addī, tefa’‘ul) Bir dīne sālīk
olmak, dīn tutmak ve taşımak.

mütedeyyin [mutédeïiin]
(Fā’il, tefa’‘ul) Dīn taşıyan ve tutan,
dīndār.

• **dān** [dān] (*Fārsī* [dānisten-
bilmek] *taḥfīfi*) İsm-i fā’il ma’nāsını
müfīd mürekkeb şıfatlar yapılır:

أَحَبُّ الْأَدْيَانِ إِلَى اللَّهِ الْخَنِيفِيَّةُ السَّامِيَّةُ

Kār-dān; sahn-dān; rāz-dān; qadr-dān;
nükte-dān; hürde-dān; daqīqa-dān;
nādire-dān...

Vardır nice hüd pesend nādān
Kendin şanur efzal-i sahn-dān

Žiyā Paşa- Muḳaddime-i Ḥarābāt

Bārīk-bīn olanlar ider ḳaşlaruḡ
ḡayāl
Dendānuḡı taşavvur ider ṭab‘-ı
hürde-dān

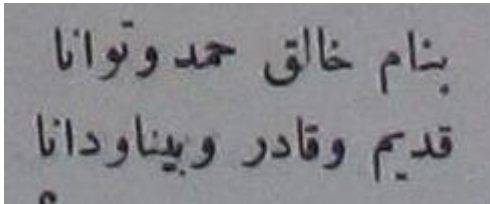
Bākī⁵⁶

Bir şā‘ir-i pāk-i nükte**dān**dır
Meydān-ı hünerde pehlivāndır

Žiyā Paşa- Muḳaddime-i Ḥarābāt

دانا **dānā** (Şıfat) Bilici, bilen, ‘alīm,
‘allām; ‘āqıl, zekī.

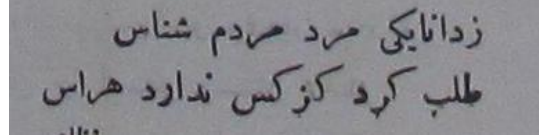
Žıddı: Nādān

Be-nām-ı Ḥālīḳ ḡamd ü tuvānā
Ḳadīm ü ḳādir ü bīnā vü **dānā**

?

⁵⁶ Metinde ikinci dize “Dendānuḡı taşavvur ider ...” şeklinde başlamaktadır. Haz. Sabahattin Küçük; *Bākī Dīvānı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.5

Nizāmī

703

Bu kārḡāne bir üstāddan degil ḡālī
Gerek bu ḡudrete elbette ḳādir ü
dānā

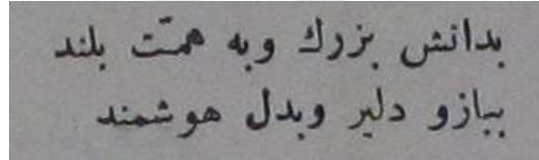
Fuzūlī

دانایان **dānāyān**- Dānānıḡ cem‘i.

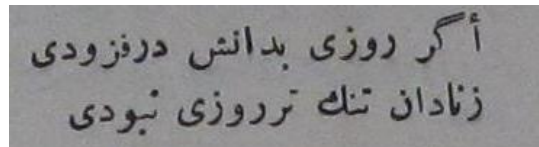
دانایی **dānāyī** (İsim) Bilgi, bilik, ‘ilm,
ma‘rifet.

نادان **nādān**- Baḳıḡız- nā

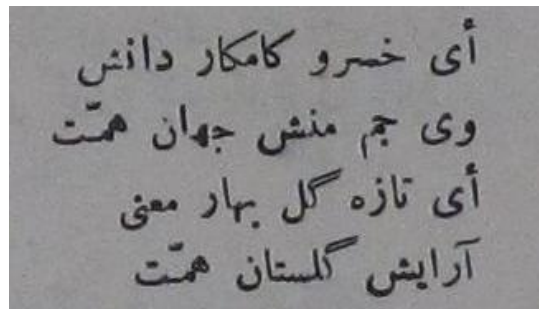
دانش **dāniş** [-ni-] (İsim) Bilme, biliş,
ma‘rifet; vukūf, ittılā‘, āḡāhī.

Sa‘dī

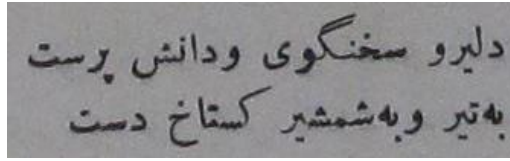

Sa‘dī

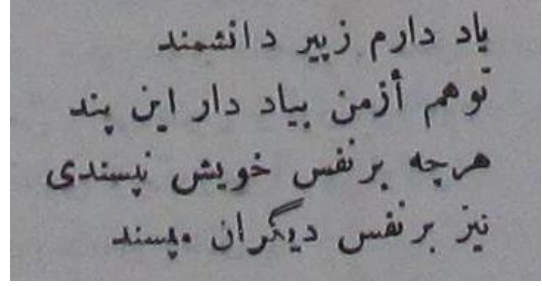

Nedīm-i Ḳadīm

دانش پرست **dāniş-perest** (*Mürekkēb şıfat*) ‘İlmden hoşlanan, mütetebbi’.

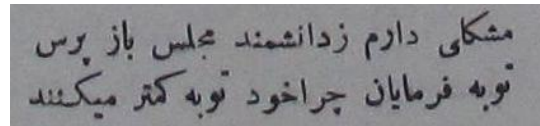
Nizāmī

Sa‘dī

دانش گر **nişger** -Bağınız- Dānişver

دانشور **dānişver** (*Şıfat*) ‘Ālim, şāhib-i vuḳūf.

Hāfız

Sensiñ ol destūr-ı **dānişver** ki

virmişdir ḳazā

Devre-i ‘irfān-ı isti‘dāde zātıyla

ḥitām

Üsküdārı Hakkı Beğ

‘Ācizim ḥaḳ üzre evşāfında ḥālā

kim benim

‘Ālem-i endīşeniñ ‘allāme-i

dānişveri

Nef‘ī

Ey pādşeh ‘ārif ü **dānişver**-i ‘ālem

Vey şāh-ı cihāngīr ü zafer-i yāver-i

‘ālem

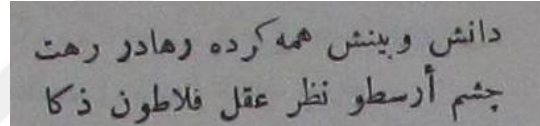
Nef‘ī

دانشمند **dānişmend** -Bağınız- Dānişver-

Zī ‘ulemāda bulunan adamlara ta‘bīr

idilir.

دانش و بینش **dāniş ü bīniş**- ‘İlm ü ma‘rifet.

Feyzī-i Hindī

آنچمن دانش **encümen-i dāniş** -Bağınız-

Encümen

dānende [-ne-] (*Ḳıyāsī*) [نه] داننده

Bilici, bilen, vāḳıf.

Dānende-i rāz; dānende-i serā’ir;

dānende-i ḥaḳāyık; dānende-i rümüz...

• دان **dān** [dān] (*Fārsī, ism-i ālet*

edatı) Zarfıyyet ifāde ider:

Āteş- āteş-dān; nemek- nemek-dān;

rīk- rīk-dān; sürme- sürme-dān;

ḳalem- ḳalem-dān; şem‘- şem‘-dān;

ḥāk- ḥāk-dān; nāv- nāv-dān; āb- āb-

dān; buḥūr- buḥūr-dān...

دان **dan** [dan] (*Kazan, isim*) ad,
şöhret.

دان بولماق **dan bolmaq**- Meşhūr ve
nāmdār olmaq.

دان چيقيق **dan çıqmaq**- Üñ almak,
şöhret bolmaq.

دانلى، دانلىق **danlı, danlıqlı**- Üñli,
meşhūr, nāmdār, adlı.

İki parāt simrettim on bés günler tü
bilen

Bitsün malıñ çıksun **danıñ** on bés
yaşlık kız bilen!

Halk Şi'rlерinden

- دان، دين، دن **dan, din, den** [dan, din, dén] (*Kazan, mef'ul, 'an edati*): den

Nebātdan, hayvāndan, yemekden,
giymekden, yaḥşıdan, yamandan ki
bular barçası dünyānıñ ziyneti ve
bezegidir .

- دان دون **dandun** [dandoun] (*Ġarb*)

Eşvātdan:

- دانا **dana** [dana] (*Āzerī, isim*) İnek
yavrusu, dana.

- داندینی **dandini** [dandini] (*Ġarb, isim*) Çocuğı kólında ve diziniñ
üzerinde şıçratmaq.

Cf. Français- *dandiner et dodiner* =
balan-cer, bercer, anglais- *dandling*, et
italien – *dondo-lare*= id.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

Dandini bebek! Çocukluk yapan
adamdan kināye olarak kullandırılır,
ḥafīfū'l-mizāc, ḥoppā.

- دانس **dans** (*Ġarb, Fransızca: danse, isim*) Mūsikī ile yapılan rakş, oyun;
rakşın herhangi bir tarzı.

- دانغالاқ **dangalak** (?) [dangalak]
(*Ġarb, sıfat*) Ġabī, sersem, budala.

704

- دانگ **dang** [dangh] (*Fārsī, isim*) Bir
mişkalin dörtde birine veyā altı
çegirdege mu'ādil bir nev' sıqlet
ölçüsü.

Lisān-ı halkda [deng] telaffuz idilir.

- دانگلاماق **danglamak** [danɭlamak]
(*Āzerī, müte'addī*) Azarlamak, tevbīh
ve tekdīr itmek.

дангалақ, данламақ, дангаламақ

danlamak, danglamak- Bakınız-

Daɭlamak

Sögürsen, **daɭ**lıyorsan, incidirsen
bu müsülmānı

Diyorsan, ögredirsen, gösterirsen
şeyh ve mollānı

Belā-yı nāgihān tek, kaplamışsan

ehl-i ĩmānı
Vurursan sīne-i mollāya arbet,
arbet üstünden
İdirsen boş yere bir bile ğıybet,
ğıybet üstünden!

Şābir

Dannama beyhūde o bīāreni
Tāzeleme sīnedeki yāreni
Kõşuda görsün şanemi, sāreni
Sāhlasın ‘ifriteni, mekkāreni
Eylesin imsāk meyillenmesin
Āhır ‘ömrinde behellenmesin

‘Ali Rāzı

- **دانماق، دانماق** **danmağ, dangmağ**
[danmak] (*Āzerī, müte ‘addī*) İnkār
itmek.

Gördüzki nice seyrleri te’ dīb
eyledim men
Bağkal balasın leşkere sertib
eyledim men
Āteşle yakup meclisi taħrīb eyledim
men
Kõur’ānı **danup** andı da tekzīb
eyledim men
Sögend nedir, ‘ahd ne, fermān
özimiñdür
Şevket özimiñ, faħr özimiñ, şān
özimiñdür!

Şābir- Mehmed ‘Ali Şāh Lisānından

Gāhī yağış, gāhī muşallānı

danırsan

Gāhī öküzün üstü bu dünyānı

danırsan

Gāhī buludı ‘arş-ı mu‘allānı

danırsan

Geh cinni, gehī gül-i beyābānı

danırsan

Teshīre girüp çoğ oğıyup azdıñ a
mollā

Her ne gelüp öz akluna yazdın a
mollā

Şābir

- **دانماق** **danmağ** [danmak] (*Ġarb, müte ‘addī, mehcūr*) İnkār itmek.

Deniyyenin murdārına sen çok
uzatdıñ eliñi
El saña virir tanıklık olmaya kim
danasın

Nesīmī

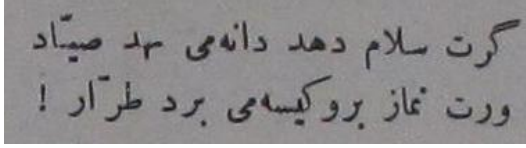
- **دانوس** **danos** [danous] (*Āzerī, Rusça, isim*) Hafıyye jurnalı

- **دانه** **dāne** [dāné] (*Fārsī. İsim*)

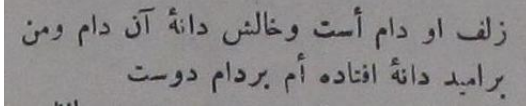
Toħm, bezir, ħabbe.

یکجو از خرمن هستی نتواند برداشت
هرکه درکوی فنا درره حق دانه نکشت

Hāfız

Sa'dī

Hāfız

dāne-çin- Dāne toplamıcı.

Hoş neş'in sefere-i in'āmı cān-ı hāş
u 'ām

Dāne-çin hırmen-i ihsānı murğ u
mūr u mār

Neşāfī

Dāne-çin olmak idi maḫşadımız
ğurbetden
Dāne-i hālını gördükde tutulduk
kaldık

Kānī

dāne-i hāl- Ben

Dāne-i hāline bak cennet-i
ruḫsārında
Nice şabr eylesün Allāhı seversen
ādem?

Bākī

Dāne-i hālini öpdürmege sa'y itdi
rakīb
Kaşdı şeytānlık imiş kāfirin
adamcasına

• **dāne** [dāné] (*Ġarb, Fārsī*:

Dāne, *isim*; *te'kīd*) Tāne okuyunuz-

Bir, tek, ferd;

Bir dāne; biñ dāne

dāne dāne- Yer yer, tek tek.

dāne dāne pilav- Pirinci
tek tek ve ayrı kalmış pilav.

laķırdıyı *laķırdıy*ı dāne dāne *söylemek*

dāne dāne söylemek- Sözi birer birer
ve anlaşılacak gibi söylemek.

bir dānecik- Bir tek, yegāne;
Bir dāne evlād, anasının babasının bir
dānesi!

Dünyāda bir dāne- Mişl ü nazīri
olmayan, ferd, yegāne.

-Habe, çekirdek, tohum;

Buğday dānesi; nar dānesi; üzüm
dānesi...

inci dānesi (*Mecāzen*) *aincī dānesi*

Güzel küçük çocuk.

- Müdevver ve yuvarlak şeyler;

Top dānesi; kurşun dānesi; fındık
dānesi...

dāne yağdırmaķ- Kurşun
ve gürleyi yağmur gibi yağdırmaķ.

dāneli- Dāneleri ve cüşşeleri
ayrı olan:

Dāneli inci; dāneli başaķ..

dānelemek- دانه‌لەمەك Dāne dāne yapmak; dāneleri olan bir şey'i dānelerinden ayırmak, ayıklamak.

dānelenmek- دانه‌لەنەمەك Dāne dāne olmak; buğday ve emsāli hūbūbāt başakda çiçek açup dāne ve hābbe virmek.

705

dāne bağlamak- دانه باغلامەك Ot ve çiçek tohum ve hābbe virmek.

Dāne toplamak; dāne saçmak...

• **danışmak-** دانیشمەك، دانیشماق **danışmak-** [danichmak] (*Āzerī*, *müte'addī*) Söylemek, démek.

danışılmaq- دانیشیلماق Söylenmek, dénilmek.

danışık, danışık- دانیشیق، دانیشیق Müzākere, istişāre.

Darb-ı meşel: Danışmak gümüş olsa, danışmamak kıızıldır!

Apardılar gülümi

Eylediler zulümi

Ne koydılar **danışam**

Ne kesdiler dilimi

Beyātī

Qan koyardın iki kelime **danışınca** ürege

Tā ki bir kelime **danışsaydın** alurdın cānı

Beyhūd

-Herden bir āna dilni **danışmak** ile geçmişde güzel günleri yād itmegin ne 'aybı var?..

<<Molla Naşru'd-dīn>> den

• **dav, tav** [dav, tav] داو، طاو (*Ġarb, Fārsī*: Dav) Satranc ve emsāli oyunlarda nöbet (*İsim*) Qumarda kazanıldığı zamān, ilk def'a konulan paranın bir mişlini koymak.

dav dimek- داو دیمەك Qumarda paranın iki katını komaq; cenge ve mübārezeye çıkmak.

Bağınız- Meydān okumak

-İdāre-i ikdāh itmek.

dav saña! داو سەنا!- Senin aşkıña içiyorum! İçmek sırası saña geldi.

Dans cette dernière locution le mot dav, parait comporter le sens d'(invitation), d'(appel), et comme tel dériver du verbe t or' indamañ= inviter, d'où indav= invitation.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

• **dav** [dav] (*Āzerī, Fārsī*) داو

Bağınız- Ġarb

• **dav** [dav] (*Çağatay, Fārsī*) داو

Bağınız- Ġarb

- **دَو، دَوو dav, dev** [dév] (*Qazan, şıfat*) Büyük, iri.

Bakınız- zor; uluğ

- **دَاوَا dava** [dava] (*Qazan, 'Arabca: Da 'vā muḥarrefi, isim*) Münāza'a, mücādele, nizā'.

davalamak, davlamak, davalasamak- Münāza'a ve mücādeleye kalkışmak.

Qula'ında baynıñ [?] hemān
Her hıdmetci hıdmet haqqın davlı
hemān

Toqay

- **دَاوَار davar** [davar] (*Çağatay, isim*) Davar, tavar, koyun.

قارا دَاوَار qara davar- Kara şığır, mal.
(*Āzerī*) Kara mal

- **دَاوَار davar** [davar] (*Āzerī, isim*) Davar, koyun.

Çoban çölde gezerdi
Davarların düzerdi
Çoban koyuna gider
Köpegi adam dider!

<<Köçerli>> den

- **دَاوَان davan** [davan] (*Mogolca, isim*) Dağın sarp geçidi.
- **دَاوَر davar** [davar] (*İsim*) Çin hudūdı üzerinde yaşayan bir halkdır. Ba'z-ı kimseler bunları Tatarlara nisbet

iderler. Moğollarla Çinlilerin karışmalarından hāşıl olduklarına inananlar da vardır. En evvel Çin halkının idārelerinde yaşamışlar ve daha sonra Moğollara uymuşlardır. Çinlilik Davrlarda daha ziyāde göze çarpar. Bir aralık mühim işler gördiler.
[Tārīḥ-i Kavm-i Türkī]

- **دَاوَرَانِمَاق davranmak**

[davranmak] (*Āzerī, lāzım*)

Davranmak, tavranmak; kıyām ve teşebbüs itmek.

Aldı kânūn-ı esāsī çünkü düzdān-ı mālīyyāt

Mülkdāra, rencbere baḥş itdi bir tarz-ı ḥayāt

Zulmden isterdi tapsun memleket bir az necāt

Ol sebebden maḥvına **davrandılar** İrānlılar!

Şābir

- **دَاوُل davul** [davoul] (*Qazan, isim*) Şiddetli rüzgār, bora, furtuna.

Bakınız- Boran, uyurma

دَاوُل چِچِغِ davul çiçegi (*Fārsī*) Bād-ı engīz- bir çiçekdir ki cılsız gün yafrağın ovup havağa uçursāng bir az cıl çıgup kite imiş. Nıtaki küşul şurganda cıl za'if bolsa bir az şaz

ğırğaç cıl peydā bola mücerrebdir.
[Lehce-i Tatarī]⁵⁷

-Bād-engīz- Bir çiçekdir. Haşşası budur, ki hırmen aşhābı ğılālī şavururken hava sākin ise ol çiçeğin kurumuş yaprakların ellerinde oğup havaya atarlar; bi-iznihī Te‘ālā yel çıkup hemān hırmen şavurmağa başlarlar. [Tercüme-i Burhān-ı Kāfī]

- **davul, davul** [davoul] (Çağatay, isim) Şiddetli rüzgār, bora.
- **davulğa, davulğan** [davoulğa] (Çağatay) Bakınız- Dabulğa, dobulğa, dalğa, davlğa.

Gümüş dik yaruğ barçanınġ gūnesi
Baş üzre **davulğaları** çerkesi

?

706

- **dah! deh!** [dah!, deh!] (Ġarb, eşvātadan) Atı sürmek için kullanılır.

dah itmek- Haķāretle sürüp çıkarmak, def ve tār itmek.

dahdah (Çocuk ta‘bīri) Küçük boylu at, midilli.

دهده، دهده، دهده **dehdeh, dehdaḥ, dehādeḥ-**(‘Arabī) Bodur, kısa boylu, cüce.

- **day** [daï] (Āzerī, isim) Atın yavrusı, tay.

- **day, dey, dey** [daï, déï] (Kazan, edat-ı teşbīh): Gibi.

ayuday taza- Ayı gibi kuvvetli!

gümüṣday yaltırı- Gümüş gibi parlıyor..

bolğanday- Olacak gibi.

- **day, dayin** [daï, daïin] (Çağatay, edat-ı teşbīh): Gibi.

Bakınız- Dék

küçükdayin- Bir köpek yavrusı büyüklüğünde.

-Āfītāb **day** berķ oraturġan nemerse āsmāndın peydā boldı...

-Ay **day** kūn day sulularnı koçup seymāb day yorğalarnı ve yél day bugruklarnı minib...

Ebu'l-ğāzī- Şecere-i Türkī

- **dayamak** [daïamak] (Āzerī, müte‘addī) Dayamak, diremek.

dayaḳ (İsim) Dayanılan şey, dayaḳ; istinādġāḥ.

⁵⁷ Abdülkayyum Abdünnasiroğlu; *Lehçe-i Tatarī*, C. 1, Tntso Lnperatorskago Universiteta, Kazan, 1895, s. 186.

Tamām mülk-i Īrāna sensin **dayağ**
Seniñle olup kār Īrān-ı kabağ

‘Abbās Ġā’ibzāde

Büyüklük emīre hoş sa‘ādetdir
Velīkin rüşı ‘adl ü ‘adāletdir
Yağılana kâ‘idedir, ‘ādetdir
Dayağ olan kese hağ olur dayağ!

Zākir

Saldı meni ayakdan ġam, vér piyāle
sākī
Yohdur bir andan özge üftādeler
dayağı

Zākir

دايانماق **dayanmağ** (*Lāzım*) Durmağ,
tevağkuf itmek, bir yerde qalmağ;
dayanmağ, tağammül itmek; irmek, bir
yere varup durmağ, dayanmağ.

Sābit-i kadem olsaydı eger yār
vefāda
‘Āşık daği kaçmazdı belādan
dayanardı!

Şābir

Dayanmaz kabağında geritse cenk
Ne div ve nihenk ve ne şır ü pelenk

‘Abbās Ġā’ibzāde

Va‘de virdi sındırup ‘ahdini oldı bī-
vefā
‘Arş-ı a‘lāya **dayandı** āh u zārım
gelmedi

Nivāb

Ağüşuma atılma a zālīm! **Dayan,**
dayan!

Şoñ ħ‘ābgāhıñ işte kenār-ı turābdır

Hādī ‘Abdü’s-selīm-zāde

-Hansı ilde bir def‘a Ĥorasana
ziyārete gidir ve her seferinde bir
neçe gün **dayanup** mene konan
olar...

<<Molla Naşru’d-dīn>> den

- دایه **dāye** [dāi‘é] (*Fārsī, isim*)
Çocuğa bağan cāriye, çocuğa süt viren
cāriye ve kadın.

Bir gün anı gezdirdi **dāye**
Derdini yitürmege devāya

Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

Şeh-nişīnler zīneti āğüşlar pīrāyesi
Daği bir yıldır yanından ayrılalı
dāyesi

Nedīm

Kūh u deryā iki cānibden der-āğüş
eylemiş
Şanki deryā **dāyesi** kühsār ise
lalasıdır

Nedīm

- دایی **dayı** [dai‘y] (*Ġarb, isim*)
Bakınız- Tayı

Đarb-ı meşel: Egri ağac yayım, Her gördigim dayım!

- دایی **dayı** [daïy] (*Āzerī, isim*)

Ananın erkek kardaşı, dayı.

Saşa töker idi acıklı ābı
Şır kardaşı idi pelenk dayı

Mecīd Ğanizāde

- داین **dayın** [daïyn] (*Mogolca, şıfat*) Düşmen, yav.

- دب **dübb** [dubb] (*‘Arabca, isim*)

Ayı.

-Sallaṭa’llāhü’d-**dubbe** ‘ale’l-ḥınzırı!

(*Mecāzen*) Kaba şaba adam.

دُبُّ اَكْبَر وَّ اَصْغَر **dübb-i ekber ü aşgar-**
Şuverü’l-bürüc-ı şimāliyyeden iki
cümle-i kevkebiyye, yedi yārlar.

Bakınız- Benāt-ı na‘ş

- دب،دیب **dib, dib** [dip] (*Ġarb*) İtbā‘-ı elfāzdan:

Düb, düp, düpe, dipe..

Düb düz, düpedüz, dipedüz; dib diri

Bakınız- Düm

Bir bedāhatde bu, öyleyse:
<<çalışmak borcum
Yok irādem ki, faṣaṭ, **dip** diri bir
meflūcum!

Mehmed ‘Akif Beg

- دب،دوب **dib, düb** [dib, dub] (*Āzerī*) İtbā‘-ı elfāzdan: Düb düz.

707

- دبده **debdebe** [débdébé] (*Fārsī, isim*) Davul ve nekkāre sesi; gürültü; patırdı; (mecāzen) Devlet, haşmet, taṭnana; büyüklük, azalet.

Bakınız- demdeme

Dünyāyı tuta **debdebe-i** ‘adlle
nāmıñ

Pür emn ü emān ola heme kişver-i
‘ālem

Neşāṭī

Ey **debdebeler**, taṭnalar, şanlı
alaylar
Kātil kuleler, ḳal‘eli zindānlı
sarāylar

Tevfīḳ Fikret

Ḳoca bir kevkebe vü **debdebe-i**
istikbāl
Şāh-rāh-ı ebediyyetde ziyā-pāş
kemāl

Kemālzāde Ekrem Beg

-Tekşīr-i cihān-ı irādāt ve
muḳāṭa‘āt ile tevfir-i **debdebe** vü
dārāt olunur iken...

Şānizāde- Tārīḥ

مدبب müdebbeb [mudébdéb]
(Mef'ül, fa'ale, müvelledâtdan)
Debdebeli, muṭaṭṭan.

• دب dubür [dubr, dubur]
(Arabca, isim) Arka taraf, göt, kıç.

Žıddı: **Qabl**

دبر قبل و دب qabl ü dubür- Öñ ve art.

(Fārsī) Pīş ü peş

دبر [بی] dābir [-bi-] Aşl; kuyruk; kök;
فَقَطَعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ

-Feḫuṭi'a dābiru'l- kavmi'llezīne
zalemū ve'l-ḥamdü lillāhi rabbi'l-
'ālemīne.⁵⁸

Kelām-ı Hāq

-Artık, fazla, zamān ḥaqqında- Arkada
kalmış, geçmiş.

تدبیر [ته] Tedbīr [te-] (Müte'addī,
tef'īl) [debbere- Bir işi düzeltmek ve
yolına kımak, tanzīm itmek]- Bir işin
şoñını düşünmek şüretiyle esbāb
ḥuşūlini te'mīn ve ihzār itmek,
'avākıb-ı umūrı mülāḥaza ile iş
görmek.

- لا عقل كالتدبير .

⁵⁸ Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi.
Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. (Enam,
6/45)

-Lā-'aḳle ke'e't-tedbīri.

İmām 'Alī

- التدبير نصف المعونه .

-Et-tedbīrū nişfü'l-ma'üne.

Ḥüsn-i tadbīr; sū-i tadbīr; şāḥib-i
tadbīr; tadbīr-i umūr u meşālih; tadbīr-
i ihtiyāti...

Hoşā ey mesned-ārā-yı himem kim
ḥüsn-i tadbīriñ
İdüp mülk-i cihāndan ber-ṭaraf aşup
ve ğavġāyı

Nedīm

Ḥayradur niyyet-i endīşe-i pākin ne
'aceb

Düşse tadbīriñe elbette muvāfiḳ-ı
taḳdīr

Nef'ī

Tedbīrime uydı ḥükm-i taḳdīr
İtdim bu kadar bilādı teşhīr

'Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beĝ

Ne itdi itdiği tadbīr-i zabtı

İskender

Ne gördi gördiği dārāt-ı şevketi

Dārā

Nef'ī

Ḍarb-ı meşeller:

-Tedbīrde taḳdīr eyle.

-TedbİRde kuşūr ider de taqdİre bahāne bulur.

تدبیر منزل **tedbİR-i menzil**- İdāre-i beytiyye.

Cem‘i: TedābİR [te-] TedbİRāt [te-]
TedābİR-i ‘āqılāne; tedābİR-i ḥekīmāne;
tedābİR-i devr-i endīṣāne; tedābİR-i ṣā‘ibe...

Bu nedir? Cilve-i taqdİR midir?

Eşer-i sū-i **tedābİR** midir?

‘Abdü’l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

-Kār-ı sāzān-ı devletiñ kendü
‘aқılları yetişmediğı **tedbİRāt**-ı
ṣā‘ibelerini begenmeyüp...

Na‘īmā Tārīḥ

تدبر **tedebbÜR** [tédebbur]

(Müte ‘addī, tefa ‘‘ul) Ḥayr ve şerri temyİZ için ‘avāqıb-ı umūra naẓar itmek, ‘avāqıba naẓar ile i‘māl-i fikr itmek, te‘emmül ve mülāḥaẓa.

Cem‘i: TedebbÜRāt

مدبر **müdebbir** [mudébbir] (Fā‘il, tef‘īl) TedbİR iden.

Cem‘i: Müdebbirīn

Fārsī ḳā‘idesine göre cem‘i:
Müdebbirān

مدبران **müdebbirān-ı felek**- Seb‘a-i seyyāre.

-[?] ecrām-ı ‘ulviyyeniñ ‘alā za‘mihim **müdebbirān** emr itlāk iderler...

Na‘īmā- Tārīḥ

O āfitāb-ı me‘ānī ki cevher-i delīdir
Müdebbirān-ı semevāt-ı ‘aқla nūr-ı ‘uyūn

Yeñişehirli ‘Avnī

مدبران **müdebbirān**- Lisān-ı ḳırā’atda ḳuvā’-i ma‘neviyye ve mü’eşşire ma‘nāsında vārid olmuşdur:

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا

Fe‘l-müdebbirāti emren.⁵⁹

Kelām-ı Ḥaḳ

إدبار **idbār** (Lāẓım, if‘āl) Géri ve arḳaya gitmek, ṭālī‘ ters ve ma‘kūs olmak; düşkünlük, bed-baḥtlıḳ, sefālet-i ṭālī‘.

Gör Fuẓūliniñ ruḥ-ı zerdinde eşk-i ālini

Perde-i **idbār** tutmuş şüret-i iḳbālını

Fuẓūlī

Olur **idbāra** bir gün münḳalib

birden bire iḳbāl

Bilinmez ki ne şüret gösterir mirāt-ı istiḳbāl

⁵⁹ Nihāyet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz). (Naziat, 79/5)

Üsküdarlı Tal‘at Beg

İdbār bırakmaz beni bir lahza ... ne
yapsam

Yār eylemem bahtımı devrānla
inandım

Halīl Nihād Beğ

708

Şāhid-i hāli degil mi bārı
Anlarıñ zāhir olan **idbārı**

Sünbülzāde Vehbī

Şonra **idbār** ile bī-māl ü menāl
Ola pesmānde-i rāh-ı iqbāl

Sünbülzāde Vehbī-Şevk engīz

Gitdi başından göñül ol serv-
kaddiñ sāyesi
Ağla kim **idbāra** tebdīl oldı iqbālın
seniñ

Fuzūlī

istidbār [ti-] (Müte‘addī,
istif‘āl) Arka çevirmek, yüz
döndürmek.

mütedebbir [mütédébbir]
(Fā‘il, tefa‘ul) Tedebbür iden.

müdbir [mudbir] (Fā‘il, if‘āl)
İdbāra düşmüş, bed-baht, tāli‘siz,
düşkün.

ed-deberān [de-, -be-]
(İsim, lügat) Atı; sevr burcının top
yıldızları.

• **debistān** [débistān]
(Fārsī, isim) Mekteb, medrese.

• **debğ, debğan** (‘Arabca)
Deriyi yumuşadup yaşlığını ve
koğusını gidermek.

dibāğat [dibāgat] (İsim)
Deriyi hāzırlamak.

Şan‘at-ı dibāğat

debbāğ [de-] (İsim) Dibāğat
iden şan‘atkār.

Lisān-ı halkda taħrīfen [ṭabak] telaffuz
idilir.

Kef-şikerlik başa bühtāndır

dimişsin ‘aynyā

Bir ağz-ı ḥaffāfı maẓmūnum saña

iblāğ idüp

İftirā olsaydı maqşūdum dimezdim

kef-şiker

İt bu kana ṭaldırdım ben seni

debbāğ idüp!

Sürūrī- Hezeliyyāt

Ḍarb-ı meşel: Debbāğ sevdiği deriyi
yerden yere vurur.

medbūğ [médboūg] (Müştak)
Dibāğat idilmiş.

- **دبق dibk** [dibk] (‘Arabca, isim)

Çoban püskülü dinilen otın iç kabuğundan çıkarılan ve kuş tutmak için ökse yapılan yapışkan madde.

- **دبور debūr** [dédoūr] (‘Arabca, isim) Batı rûzgârı; (taşavvuf) ...

Tahakküm eyler ise ittiḥād-ı ezdāda

İder mu‘ālaqa-i dostı şabā vü

debūr

Nābī

- **دبوس debbūs** [débbōūs] (‘Arabca, isim) güroz, topuz.

Cem‘i: Debābīs- de.

debūsiyyü 'ş-şekl

(Nebātāt) Topuz şeklinde olan, vebīli.

- **دبولغه dabulğa** [daboulga]

(Çağatay) Baqınız- Davulğa

-Tenbel başımgā çaptı ‘acebdür kim başımda **dabulğa** börki idi bir tarı kisilmedi...

Bābürnāme

- **دتبوی detboy** (Ġarb, Fransızca:

dépôt *muḥarrefi*, isim) Emti‘a ve eşyā konulan yer, anbar.

- **دبه debe** [débé] (Ġarb, ‘Arabca: debbe) Yağ kabı (*İsim*) Dibi yuvarlak kab; yağ ve bal çömlegi.

debelenmek- Arka üsti yatup kalkmak için iki tarafa dönüp

çabalamak; döğünmek, kendini şuraya buraya atmak ve çarpmak.

- **دبه debe** [débé] (Çağatay, ‘Arabca: debbe, isim) Barut kutusu, barutluk.

ياغ debesi- Yağ konulan kap.

- **دبیر debīr** [débīr] (Fārsī, isim)

münşī, kâtib, muḥarrir; müdebbir-i umūr-ı devlet, müsteşār-ı saltanat.

debīr-i felek; **debīr-i āsmān**; **debīr-i çarḥ**- ‘Uṭārid seyyāresi.

Qalem kılınıc olup ‘aqlıñ **debīr** ü cellādı

Biri işāret iderse biri ider tedmīr

Şināsī

Faḥr idilden kuvvet-i ṭab‘-ı

bülendimle zemīn

Levḥa böyle naqş ider vaşfım

debīr-i āsmān

Żiyā Paşa

Dest urmuş idi gülün şehāba **debīr**-i çarḥ

Ṭuğrā-nüvīs-i ḥükm-i ḥudāvend ins ü cān

Bākī

debīristān (*İsim*) Münşī ve kâtiblerin bulundukları dā’ire.

- **دېڭو depku** [dépku] (Çağatay, isim) Bir renkdir ki

tağanabit üşdügi vaqt anuñla ‘ilāc iderler. [El-lügātü'n-nevā'iyye]

- **دېمك، تېمك depmek, tepmek**

[dépmeq, tépméq] (*Ġarb*, *müte'addī*) Ḥayvān ard ayağıyla vurmaq, çifte atmak; ayakla vurmaq, tekmelemek; geri atmak;

Hem de oldığınız mevki'e

göndermişken

Tepdiñiz kendi gelen ni'meti

sersemlikden!

Mehmed 'Ākif Beğ

-Hastalık yeniden baş göstermek, nüks itmek; tüfek ve top atıldığı zamān giri vurmaq.

Cf. Arménien- ... = dauber;

sanscritup, tōpāmi= id., grec-

τύπτω =frapper, dauber; anglais- to

dab, et anglo-saxon- dubban= id.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

709

Ḍarb-ı meşeller:

-Tepdiñ kiçe, sivriltdiñ külāh.

-Tepe tepe kullañ.

دېمك خورا horā depmek- Bakınız- Ḥorā

depme, [de-, te-] **دېمك، تېمك** [de-, te-] **دېمه، تېمه**;

tepme [de-; te-]; **depmek, tepmek**

[de-; te-] Ḥayvānıñ ard ayağıyla vurması, çifte, depiş.

Anda gāhī baş başı eyler

toķuşmaqdan şikest

Gāh ider bir **tepme** urmağla ayak başı helāk

Sürürī- Hezeliyyāt

دېمه وورمق و آتمق depme vurmaq ve atmaq- Çifte vurmaq ve atmaq.

دېمهلهمك depmelemek- Depme ile vurmaq.

[ته] **دېپنمك، دېپشمك، تېپنمك، تېپشمك**

depinmek, depişmek; tepinmek,

tepişmek [te-] Ḥayvānlar birbirine

depme ile vurmaq; ayaklarıyla yere

vurmaq; (*Mecāzen*) münāza'a ve

mücādele itmek; müteheyyic olmak,

şabırsızlanmaq.

ترترتېپنمك ter ter tepinmek- Ḥiddetden

ve heyecāndan ayaklarını yere

vurmaq.

دېپنديرمك، تېپنديرمك depindirmek,

tepindirmek- Ḥiddetden şıçramak;

kızdırmak, heyecāna getirmek.

دېپنمه، تېپنمه depinme, tepinme-

Ḥiddetden ve heyecāndan ayaklarını

yere vurma; heyecān, teheyyüc.

دېرهمك، تېرهمك، دېرشمك depremek;

tepremek, depreşmek- Yerinden

oynamak, kıvıldamak, harekete

gelmek, kıpırdamak; çabalamak,
zorlamak, uğraşmak; atılmak, tehālūk
ve tehācüm itmek.

deprenmek, دېرېرېنمېك، تېرېرېنمېك

teprenmek- Bakınız- depremek

Ac göziñi ‘ibretle baķ bir-dürür
kamu yakın ırak

Deprenmez olur dil tudaķ vaşl-ı

likā hālvetdedir

Niyāzī

-Küffār yüridikde merdāne

depreniñ, ümīddir ki bu tedbirleri

rast gelmeye diyü nuş u taħrīş

eyledi...

Na‘īmā- Tārīh

sünügi سۈنۈگى دېرېرېشمېسىن

depreşmesin!- Yerinde rast otursun!

Dimekten kināye.

دېرېرېتمېك، دېرېرېشديرمېك، دېرېرېشدمېك

depretmek, depreşdirmek,

deprendirmek- Yerinden oynatmak,

kımıldatmak, harekete getirmek,

şarşmak, şallamak, tehzīz itmek;

tehyīc ve taħrīk itmek.

Yerinden **depre**den ben mübtelāyı

şevķ-ı gālibdir

Hevādır gezdiren yerden yere ebr-i

girān-bārı

Fuzūlī

Zülf-i dildārı aņup derdini

depreşdirdim

Yine dīvāne dile silsile cünbān

oldum

Şabrī-i Şākīr

Derd içre mużā‘af oldu derdi

Depretdi ‘inān-ı rehne verdi

Fuzūlī – Mecnūn u Leylā

Depret lebünjī cūşa getür havż-ı

kevşeri

‘Anber saçunı çöz bu cihānı

mu‘āttar it

Zeyneb Hātūn

• **depmek** [dépmeq] دېمېك

(Āzerī) Bakınız- Tepmek

depinmek, depik

deprenmek, depremek دېرېرېنمېك، دېرېرېدمېك

(Lāzım) Kımıldanmak, deprenmek.

depreşmek- دېرېرېشمېك، دېرېرېشمېك

depreşmek- Bakınız- Deprenmek

deprendirmek; دېرېرېنديرمېك، دېرېرېتمېك

depretmek (Müte‘addī)

Deprendirmek, depreşdirmek.

Āşār-ı mürüvvet eyle ızhār

Bir **depre**n eger mürüvvetiñ var

Fuzūlī – Mecnūn u Leylā

Gül tāze idi ve sebze nevħīz

Deprendi gece nesīm-i gül-rīz

• **دېنگو depingu** [dépinghu]

(Çağatay) Bakınız- Tepingu

- **دېه، تېه depe, tepe** [dépe, tépé] (*Ġarb, isim*) Top ve tümsek yer; baş, evc; ufağ dağ, tel, püşte; ba‘z-ı kuşların ve tavukların başlarında olan ibik ve țarak ve t̃ac; Bakınız- Toruk

Cf. Mongol – *dobu* = colline; t or ټ et دابان = id.; ossète- *tsoub* = pic (de montagne); latin- *teba* = colline; égyptien-*teb* = tête; géorgien- *thauoi* = id; siamois- *twa* = id.; *ka tuwi* = id. Comparez encore, sanscrit- *stûpa* = monceau, tertre, tumulus; grec- τóμβος = id.; latin-*tumba* = tombeau, et bulgare, *tumba* = monticule, mamelon; hongrois- *domb* = id.; allemand- *topp*, anglais- *top* et *tip* = sommet, cime; copte- *tpé* = élevé (et rtpé = action d’élever.) Pali – *tûpa* = sorte de tour ou de mausolée, de forme pointue, élevée en l’honneur de bouddhistes éminents, et appelée ordinairement tope.

On pourrait également rapprocher de توبه, le grec λόφος = colline. On sait que (l) et (t) ou (d) permutent souvent d’un idiome à l’autre.

Baş tepesi; dağ tepesi; tepe kemigi...

-Yüğsek ve yüğsekde olan:

Tepe camı; ağaç tepesi; tepeye ve tepesine çıkmak...

تېه سینه وورمق tepesine vurmaq-

Başına vurmaq.

تېه سیندن باقمق tepesinden bakmaq

(*Mecāzen*) Boy atmaq, boylanmaq, uzamak.

تېه آتمق tepe atmaq (*Mecāzen*)

Hiddetlenmek, kızmak.

قان تېه یه صیچرامق kan tepeye

şıçramak- Bakınız- Tepe atmaq

دره تېه dere tepe- Düz ve yokuş her yer.

دره دن تېه den dereden tepeden- Şuradan

buradan, ileri geri her ȃarafdan.

تېه دن طیرناغه tepeden ȃırnağa- Başdan

ayağa, ser-tā-pā.

710

Cism-i pākin didiler hem ter imiş
hem berrāk

Depeden ȃırnağa dek gül gibi
billūr gibi

Nedīm

تېه دن طیرناغه قدار دوناتمق tepeden

ȃırnağa kadar donatmaq (*Mecāzen*)

Azarlamak, tevbîh itmek, eyler tutar
birini bırakmamak.

tepegöz- تپهگوز İki gözi bitişik- sū-i
teşekkül dolayısıyla, zū'l-'ayneyni'l-
muttaşileyne.

tepecik [-ci-] (İsim) Ufak
tepe, yüksekçe yer.

tepelik [-li-] (İsim) Süs
kabîlinden başa takılan şeyler;
kavuşun tepesine konulan süs;
kuşlarda ibik, tarak ve təc.

depelemek, tepelemek دپهله مک
(Müte 'addî) Depe ve baş aşağı idüp
öldürmek; kahr ve helâk itmek;
şiddetle dökmek.

tepe aşağı getirmek- تپه آشاغی گتیرمک
Baş aşağı yere vurmak.

tepeletmek (Müte 'addî) تپهلهتمک
Öldürtmek; döğdürmek.

tepeli (Kıyāsî) تپهلی Depe ve tepesi
olan; başında ibigi ve təcî olan kuş ve
tavuk.

tepelemek (İsim) تپهله مک Depe gibi
tümsek ve top olan şey; etrâfından
taşup dökülen yığın, māl-ā-māl.

tepeleme yığmak- تپهلهمه ییغمق
Bakınız- Toruk; toruklamak

• **depe** [dépe] (Āzerî, isim) دپه
Tepe.

• **ditremek** [ditréméq] دتره مک
(Āzerî) Bakınız- Titremek. Ditretmek;
ditreme.

• **ditremek, titremek** [titréméq] دتره مک, تتره مک, تیتره مک
(Ġarb, lâzım) İrticâcî hareketlerle
sarşılma, irti'âş itmek; şo'ukdan,
korğudan ve nefretten lerze-nâk
olmak.

Nerden gelir, gamum bilmem

Nerden kılıyor hücum bilmem

Āsâr-ı gâzab görüp semâda

Ditrer turur ellerim du'âda

'Abdü'l-hak Hâmid Beğ- Makber

... Şimdi si bu timşâli;

Bu levh-i mâtemi her dürlü

dehşetiyle alıñ,

Şu muhterem vatanıñ ber-kenâr

bâridine;

Bütün o manzara-i cân-şikâfî birde

kalın

Ridâ-yı berf ile örtün ki **titresin** de
yine

-İçinde şaklayarak süzüş felâketini-
Yabancı gözlere göstermesin
sefâletini...

Tevfik Fikret

İder tedvîr-i 'âlem ber-mekîniñ

kuvve-i 'azmî

Cihân **titrer** şebât-ı pây-ı erbâb-ı
metânetden

Nāmık Kemāl

Benim de ağlayarak yazdığım bu
şı‘r-i siyāh
Lebinde kı̄ari’ emiñ ħandelerle
titreyecek;
Neler, ne giryeler olmuştur öyle
titreyerek
Dudağlarında neşāt u sa‘ādetiñ,
eyvāh!

Tevfık Fikret

تیرل تیرل تیرل **tiril tiril titremek-**

Bakınız- Tiril tiril

یر گۆک تیرل **yer gök titremek-**

Dehşet ve felāket-i ‘azīmeden kināye.

اوزرینه تیرل **üzerine titremek**

(*Mecāzen*) Şiddetle sevmek; izhār-ı
merḥamet-i ve rikḳat étmek.

Cf. Grec_ ταρταρίζω = trembler,
grelotter; allemand- zittern- id.;
anglais- to shudder = id.; arménien
- = vibrer, et = trembler, grelotter.

Bedrus Efendi Kerasteciyan

دتره تمك, تتره تمك, تیره تمك **ditretmek,**

titretmek, titretmek (*Müte ‘addī*)

Şarşup oynatmak, lerzedār itmek,

ihtizāz itdirmek; (*Mecāzen*)

Korḳutmak, terhīb ve tehdīd itmek.

Zulmen ḥükümet itmese iḥdāş-ı

ğā’ile

Serḥadd-i zulmi aşmağa yol bulsa

kāfile

Āmāde hicrete nice biñlerce ‘ā’ile

Titretmesün mi kı̄albi bu dehşetli

hā’ile?

Nefrīn buña müsebbib olan bed-
güherlerde

La‘net, hezār la‘net o bīdād-ı

gerlere!

Recāizāde Ekrem

Titredirsın yine dünyāyı, emīn ol,

tir tir

Hele sen şarka o ĩmānda beş on

kimse {sīne} getir

Mehmed ‘Ākif Beğ

دتره شمك, تیره شمك **ditreşmek, titreşmek**

(*Lāzım*) Şo’uḳdan veyā korḳudan

titremek; (*Mecāzen*) Korḳmak, düçar

ḥavf ü herās olmaḳ.

دترهك, تیرهك **ditrek, titrek-** Elleri

titreyen adam, pırfirtut; titreyüp

şallanan şeyler, lerzedār; ḥelezūnī tel

üzerine taḳılan dal veyā çiçek.

Vaḳtāki şabāḥa karşı nāgāh

Bir zevraḳ içinde bir tek insān

Ḥasretle çeküp bir āteşin āh

Titrek ses ile olur ğazel-ḥūn...

Recāizāde Ekrem

Yüzi şolgun, dudağları **titrek**

Burnı kıp kırmızı, gözi bī-fer,

Cebhesinde burūdet-i maḳber,

Bir behīmiyyet-i nazarla süzer
Bütün eşyâyı seçmeden görerek!

Kemālzāde Ekrem Beğ

-Ve bāḥuşuş pīrān-ı ḥamīde-ḳuddān
titrek elleri bir efrāşne-i cānib-i
āsmān... oldı.

Yūsuf Kāmil Paşa- Tercüme-i
Telemāk

711

دترهك چيچيگى **ditrek çiçeği**- Yabānī bir
ot.

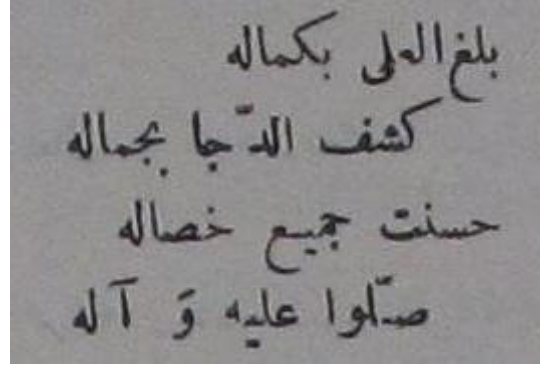
دترهده, تترهده, تيترهده **ditreme, titreme,**
titreme- Şarşılma, irti‘āş, lerze;
ışıتما; (*mecāzen*)- Qorqma, ḥavf,
herās.

دترهدهشمه, تترهدهشمه, تيترهدهشمه **ditreşme,**
titreşme, titreşme- Bakınız- Ditreme

• دثار **dişār** [dithār] (‘*Arabca,*
isim) Cübbe kaftan ve ‘aba ve emşāli
üste giyilen şeyler; yataḳ örtüsü.
Kināye olarak Farsīniñ [pīrāye]
ma‘nāsında kullanılır:

Merḥamet-i dişār; mekārīm-i dişār;
mürüvvet-i dişār; ‘ātīfet-i dişār...

• دجى, دجا **dücā, dücā** [dudjā]
(‘*Arabca, isim*) Qarañlıḳ, zulmet.

Belāḡa'l-‘aliyyü bi-kemālihi
Keşefe'd-**dücā** bi-cemālihi
Ḥasūnet cemī‘-i ḥışālihi
Şallū ‘aleyhi ve ālihi

Sa‘dī

-Ṭal‘at-ı dīlcū-yı **dücā** fersāsı şerḥ-i
meṭāli‘ü'l-envār...

Tercüme-i Burhān-ı Kāṭı‘

• دجاج, دجاجه **decāc, decāce**
[dédjadj, dédjadjé] (‘*Arabca,*
isim) Tavuḳ ve ḥoroz cinsi.

الدجاجه **ed-decāce**- Şuverü'l-bürüc-ı
şimāliyyeden bir cümle-i kevkebiyye.

دجاجه هندیه **decāce-i hindiyye**- Hind
tavuḡı, hindi.

-Mekābire ḡaḍabı müstevlī olup
decāce-i hindiyye gibi kızarup...

Na‘īmā- Tārīḥ

decāciyye [Ṭā‘ife veyā ḳabīle’] (*İsim,*
tārīḥ-i ṭabī‘ī) Hindi, ḳaz, tavuḳ ve
emşāli kümes ḥayvānları şınıfı.

- **دجال deccāl** [dédj djāl]
(‘Arabca, sıfat; isim, lügat) Çok yalan söyleyen, kezzāb, āhir zamānda çıkacağı haber virilen bir yalancı ki, eşrāt-ı sā‘atden ya‘ni kıyāmet ‘alāmetlerinden sayılır; laḳabü'l-mesīh el-kezzāb ellezī yazharu fī-āhiri'z-zamān. [Akrebü'l-mevārid]

- يكون في آخر الزمان الدجالون !

-Yeküne fī-āhiri'z-zamāni ed-deccālüne!

Kelām-ı Şārī‘

Çeng-i ‘adam arganūn mısın, çal
Ağlat [beniz] ey nefir-i **Deccāl**!

‘Abdü'l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ-İlhān

Şīve-i kirdārına nisbetle maḥzā
ḥayr olur
Şerr ü şūr diyü mel‘ün fitne-i
Deccāl-i dāl

Yenişehirli ‘Avnī

Gāh Mehdī çıkarur geh **Deccāl**
Yıkılır deyr bu cihānı fī'l-ḥāl

Sünbülzāde Vehbī

Dehrī taḥrīb eyledi Ye‘cüc ü
Me‘cüc-i zamān
Ḥalkıñ ümīdi yine Mehdī ile
Deccālde

Memdūḥ Paşa

- **دخان duḥān** [doukhān]
(‘Arabca, isim) Tütün, duman, dūd;
yaprakları kıyılıp içilen ot; bir sūre-i
Ḳur’āniyyenin adı: sūre-i Duḥān
فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ

-Fartekib yevme te’ti’s-semā’ü
biduḥānin mübīnin.⁶⁰

Kelām-ı Ḥaḳ

Şu‘lesi gül dūdıdur güyā **duḥān**

lālesi

Eyledi bezm-i şafā efzāyı bir
gülzār-ı şem‘

Riyāzī

Bu acılarla çeşm-i nücüm olsun
eşkbār
Āfāḳı tutsun āteş-i dilden çıkan
duḥān

Bākī

Vaḳt-i imsākdaki micmere-i
‘anberden
Hoşdur ālüfteye iḳtārda bir lüle
duḥān

Şābit- Rehḍāniye

Cem‘i: Edḥine [-ḥi-]

إدخان idḥān (Lāzım, if‘āl) Duman
çıkmak, tütmek.

⁶⁰ Göğün açık bir duman getireceği günü bekle.
(Duhan, 44/10)

تدخين [ته] **tedhīn** [te-] (*Müte ‘addī, tef‘īl*) duman çıkarmak ve virmek; dumanla tütsülemek; (*tabābet*) hasta olan bir ‘uzvı tedāvī veyā bir yerin havasını taşfiye maқşadıyla duman virme, tütsüleme.

داخنه [خی] **dāhīne** [-hī-] (*İsim*) Duman çıkan yer, baca.
Cem‘i: Devāhīn

مدخن **mudhīn** [mudkhīn] (*Fā‘īl, if‘āl*)
Mudahhīn [mudakhkhīn] (*Fā‘īl, tef‘īl*) Duman viren.

مدخنه [می، خه] **midhāne** [mi-, -hā-] (*İsim*) İçinde tütsü virilen kab.

• **دخت، دختر** **duht, duhter**
[doukht, doukhtér] (*Farsī, isim*)
Kız; bākir, dūşīze.

Duhter-i rez, duhter-i tāk (*İzāfī*) Üzüm ve aşmakızı (*mecāzen*) şarāb, bintü'l-‘ineb.

Nice demdir şabādan bir eşer yok
Anıñçün kūy-ı dilberden haber yok
Şafā hamhānesinden **duhter-i rez**
Tavdır anı ama bir ciger yok

Levhī

Bī-serv ü sāmān idersin nice Sām u
Rüstemi

Duhter-i rez sen velī ‘aql-ı ālemdə
merdānesin

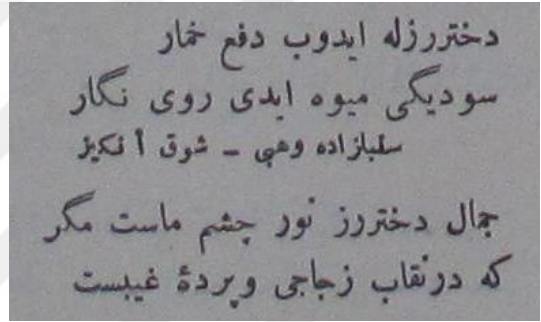
Nef‘ī

Perde-dār **duhter-i rez** dāye-i
bintü'l-‘ineb
Mahrem-i sultān mı maḥbū‘-ı
enbiyā-yı kirām

Fuzūlī

Duhter-i rezle idüp def‘-i humār
Sevdigi meyve idi rüy-ı nigār

Sünbülzāde Vehbī-Şevk-engīz

Hāfız

712

Duhter-i zen- Ögi kızım.

Duhterān- Duhterīn cem‘i.

Duhterān-ı na‘ş- Bakınız- Benāt-ı na‘ş

• **دخل** **daḥl** [dakhl] (*‘Arabca, isim*) Karışma, araya girme, müdāhale;
Mecāzen- Levīm, ta‘qīb; ta‘rīz, i‘tirāz;
Ḍarb-ı meşel: Daḥl iden dīnimize bāri
müslüman olsa!

Cenāb-ı şeyḥe **ta‘rīz** eyleyüp
rindān ne hoş dirler:
Bize kāfir diyen bī-dīn bāri
müslüman olsa!

Yeŋiŝehirli ‘Avnī

Bir kāfir eylemiş anı zünnār-ı zülfe
bend

Erbāb-ı ‘aşka **dahl** idici müslümān
iken

‘İzzet Molla

O letāfet mi var eŝ‘ār-ı şafā

bağşımda

Ki keder vire aña **dahl-i** hasūd-ı
hodgām

Nef‘ī

‘Aşkı andıkça büyük söyler idim

Daği erbābına **dahl** eyler idim

Fāzıl- Duğter-i ‘aşk

Dahl iden de sözime bāri bir üstād
olsa

Söyledikçe beni ma‘külle kılsa
ilzām

Nef‘ī

-İrād, gelir, vāridāt.

Bu ma‘nāda Āzerī Türkçesinde
kullanılır.

- Her nükteyi yerinde derc ve her
dahli maḥallinde ḥarc itdikleri...

Münşe’at- Ferīdūn

Cem‘i: İdhāl⁶¹; Cem‘ü'l-cem‘i:
İdhālāt⁶²

⁶¹ Metinde “Edhāl” olarak geçer.

⁶² Metinde “Edhālāt” olarak geçer.

مدخول **medhul** [médkhoūl] (*Müştaḳ*)

Dahl idilmiş; ta‘rīz idilmiş, dūçār-ı
i‘tirāz olmuş; levm ü ta‘yīb ile dile
düşmüş.

دخول **duhul** [dukhoūl] (*Lāzım*) İçine
girmek, ḥulūl itmek, dāḥil olmak.

Žıddı: Ḥurūc

Keşāna **duhul** eyledim ibtidā

İdüp pāsbān felek bir nidā

‘İzzet Molla

داخل [خی] **dāhil** [-ḥi-] (*İsim*) İç, içeri;

žıddı: ḥāric

Dāḥil ü ḥāric; dāḥilinde, dāḥilinden;

dāḥildeki, dāḥilindeki; dāḥil-i belde;

dāḥil-i kal‘a; dāḥil-i sūr; dāḥil-i batın;

dāḥil-i cem‘iyyet...

-İçeri girici ve giren;

Bir yere dāḥil olmak; cāmi‘e dāḥil

olmak; ḥesāba dāḥil olmak; dāḥil

itmek...

Ṭıfl-ı ebced gibi tāriḥ rekīken

idemez

Biḡ ḥesāb itse yine **dāhil** ma‘nā-yı
suḥan

Sünbülzāde Vehbī

-İçeri girmiş ve içerde olan.

داخل [خی] **dāhilen** [-ḥi-] (*Cihet*) İçden,
iç taraftan. Žıddı: Ḥāricen

داخلی dāhili [Dāhiliye] (*Kıyāsī*) Dāhile mensüb ve müte‘allık. Zıddı: Hāricī

Şanāyi‘-i dāhiliyye; emti‘a-i dāhiliyye; taḫsīmāt-ı dāhiliyye; mu‘āmelāt-ı dāhiliyye; vekālet-i [umūr-ı] dāhiliyye...

Teşriḥ ve nebātāt:

Nümüvv veyā tenemmüv-i dāhili; şefāf-ı dāhili; lenfā-i dāhili...

داخله dāhile [-hi-] (*İsim*) Bir şey’in iç yüzü; *Mecāzen-* derün, zamīr, vicdān.

إدخال idhāl (*Müte‘addī, if‘āl*) Girdirmek, şokmak; zıddı: İhrāc

-İddi‘ālarını ḥayālet-i şā‘irāneden ‘ālim baḥş ü münāzarāya idhāl eylediler..

Nāmık Kemāl- Muḥabbet Maḳālesi

-Şarf- Bir lafzın evveline bir harf getirmek.

إدخالات idhālāt⁶³ - Bir memlekete ḥāricden getirilen her dürlü eşyā ve maḥşulāt.

Zıddı: İhrācāt⁶⁴

-Ġarīziyyāt- Cihāz-ı hażm vāsıtasıyla idhāl idilen maddeler, me‘kulāt.

إدخال idhāl (*Lāzım, ifti‘āl*) Girmek, duḥūl etmek, dāhil olmak.

مدخل medḥal [me-, -ḥa-] (*Lāzım*) Dāhil olmak, içeri girmek; ḳarışmak, müdāḥale etmek, ta‘arruż etmek;

Medḥal-dār, zī-medḥal (*şıfat*) İşde dāhili ve iştirākı olan.

-Duḥūl idilecek ve girilecek yer ḳapı; zıddı: Maḥrec

-Bir ‘ilm ü fenniḡ mebdādisini teşkil iden muḳaddemāt ve mebdāḥiş-i ibtidā’iyye.

Cem‘i: Medāhil [me-, -hi-]

مدخل mudḥal [mudḥal] (*Mef‘ul, if‘āl*) İdhāl olunmuş, şokulmuş, girdirilmiş.

مداخله müdāḥale [mudāḥalé]

(*Müşāreket, mufā‘ale*) Bir işe ḳarışmak, el şokmak; araya girmek; ‘alāḳa-dār devletler tarafından bir taleb ve da‘vet vuḳū‘ bulmadığı ḥalde, düçār-ı inḳıṭā‘ olan müzākerāta veyā evvelce mün‘aḳid bir i’tilāfa diğeri bir devletin ḳarışması.

Cem‘i: müdāḥalāt

دخيل dahil [da-] (*İsim*) Başḳa yerden gelüp birinin ḥimāyesine ilticā iden; dāhil düşmek; dāhil olmak...

⁶³ Sözlükte yandaki yazımında da görüldüğü üzere elif harfinin üzerinde hemze ile yanlış yazılmıştır.

⁶⁴ Sözlükte elif harfinin üzerinde hemze ile yanlış yazılmıştır.

Daḥīlek!- Saṇa deḥālet ve ilticā
iderim!

Daḥīldir ki luṭf u mürüvvetin
oldum
Amān amān eyā sürür-ı sūtüde şi‘ār

Żiyā Paşa- Na‘t

- ‘Arūż- Qāfiye-i mü’essesede te’sīs ile
reviyy arasındaki harf.

deḥālet [de-, -le-] ده، دخالت
(Müvelledātdan) Daḥīl düşmek,
şıḡınmak, ilticā itmek.

713

tedāḥul [téḏākhoul] تداخل
(Müşāreket, tefā‘ul) Birbirine girmek,
girişmek, iki şeyden biri diğeri dāḥil
olmak; gériye ve şoḡraya ḡalmaq,
te’eḥḥūr itmek.

Bu ma’nāda ekşeriya ma‘āş ve düyün
ḡaḡḡında ḡullanılır.

Tedāḥul itmek; tedāḥule binmek...

mütedāḥil [mütedāḥile] متداخل
[mutéḏākhil] (Fā‘il, tefā‘ul)
Birbirine giren, tedāḥul iden; toplanup
biriken, te’diyesi te’eḥḥūr iden.

Düyün-ı mütedāḥile; ma‘āşāt-ı
mütedāḥile; teḡāsīt-i mütedāḥile...

Nabż-ı mütedāḥil (Ṭabābet) Ḍarabānı
ḡafif bir şüretde maḡsūs olan nabż.

• **dahme** [dakhmé] (Fārsī,
isim) Qubbe; Ölü defn idilen künbed;
laḡid, ḡabr.

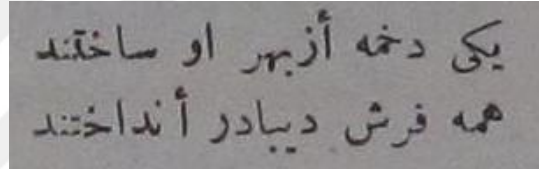
Fātiḡ **dahme**-i gencīne-i nūr
‘İllet ‘ā’iye-i nefsi-zuḡūr

Nābī

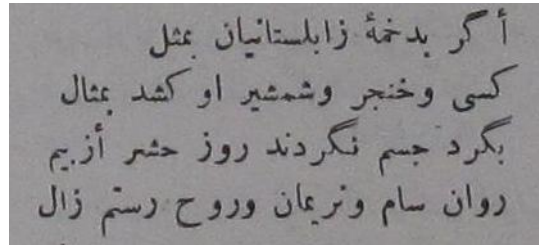
Ey **dahme**-i merşüş-ı ḡavāṭır, ulu
ma‘bed

Ey ḡurre sūtünlar ki birer dīv-i
muḡayyed

Tevfīḡ Fikret

Firdevsī

Vaḡşī

Fātiḡ **dahme**-i derbeste-i ḡayb-ı
muṭlaḡ

Ḥātem-i şāḡ-ı risālet şeh-i iḡlīm-i
reşād

Nābī- Na‘t

• **dahme** [dakhmé] (Āzerī,
Fārsī (?), isim) Köy evi, ḡulube.

İnsân olanın cāh u celâli gerek
olsun
İnsân olanın devleti mâlî gerek
olsun
Himmet demirem iyüleri ‘ālî gerek
olsun
Alçağ ufacık **dahme**ni sāmān mı
sanırsan!
Aḥmaḥ kişi! İnsānlık āsān mı
sanırsan?

Şābir

Dahmelerde balıkçılar uyanmış
Bir parası çok geciküp yobanmış
[?] gidirler tur atmağa
Gün çılmamış gölden balık
dutmağa

‘Abbās Şihhāt- Nīkītinden Tercüme

- **dahī** [dakhî] (*Garb*)
Harf-i ‘atıf [ve]; hem; daha.

Zulmātın arasından çıkarır nūr-ı
laṭîf

Dahī envārın içinde yaradır zıll-i
keşîf

Şināsī

Çağatay- Taḳı, taḳı, daḡı

Ḳazan- Taḡı, taḳı, taḡın

Āzerī- Dahī, dahī

Uyğur- Taḡı, taḳı

Baḳınız- De

Baḳınız- Daha

Bu dahī; o dah; ve dahī
Ve dahī ma‘lūm ola ki...

Ba‘zen şî‘rde zarūret-i vezn için
[dāḥī] şeklinde kullanılmışdır. Daha
eski zamānlarda [daḳı] tarzında
yazılırdı.

Bir **dahī** ‘Acem tahtına itmezdi
tenezzül

Çārūbkeş olsaydı eger bābına bābın

Nedīm

Ḳaḡı āfet ḳalkanıdır ol **daḳı**
İşit imdi ideyim ‘ilmin oḳı

‘Āşık Beşe

- **dahī** [dakhî] (*Āzerī*)

Baḳınız- Dāḥī

Oldı bu **dahī** anıḡla mu‘tād
Ne dāye ne ana eyledi yād

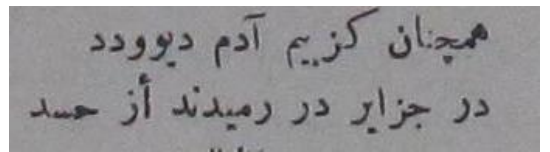
Fuzūlī- Mecnūn u Leylā

- **dahī** [dakhî] (*Ḳazan*)

Baḳınız- Taḡı

- **ded** [déd] (*Fārsī, isim*)

Arslan, ḳaplan, pars ve emşāli yırtıcı
ḡayvānlar, ḡayvānāt-ı müfterise, seb‘.

Celāle'd-dīn Rūmī

Žıddı: Dām

- ددە **dedek** [dédéq] (*Çağatay, isim*) Cāriye.

Bağınız- Dadek, dedak

-Özin bir avga kıl dēp kaçkan
dedekdür, belki **dedek**din yüz
kanla kemrāk...

-Bularnıñ zebūn-ı İrānları, yük
tartar eşekleri ve ‘āciz qaltıbanları
kolları belki **dedek**leri...

Nevāyī- Maḥbūbū'l-kulūb

- ددە, ددە **dede, dede** [dédé]
(*Ġarb, isim*) Babanın babasının
babası, ced; ananın veyā babanın
babası;

Ḍarb-ı meşel: Dedesi kōruk yemiş,
torununıñ dişi kamaşmış! 90

714

Cf. Anglais- dad= père; bulgare- déo=
grand- père; grec- τέτα = id.;
japonais- tsitsi= père; russe- téta=
papa, et died = grand- père; arabe-
cedd = id.; dont la féminin cedde, a
donné naissance aux termes
malgaches- dady = aïeul ou aïeule, et
daday- père. L'arménien- = père, ou
aïeule est également un mot emprunté.

Bedrus Efendi Kerasteciyān

-Bir tarīkatde kıdemli dervīş;

Ḍarb-ı meşel: Puştun şonı dede;
rūspīnıñ şonı ebe!

-Mevlevīler nezdinde şeyḥ ve post-
nişīn olan zāt.

Dede-gān- Dedeniñ Fārsī kā‘idesi
üzere cem‘i.

Dedeniñ belinde düdük

Biz de bir mu‘ammā didük!

Cüneyd nāmına Lüğaz

Dedeniñ beline şokunca düdük

Oña bir velīniñ adıdır didük

Diger Mu‘ammā

Mürşide var, mürşide var mürşide
Andan olur derde dermān ey **dede**

?

Kendisi muḥtāc-ı himmet bir **dede**
Kanda kaldı ġayrıya imdād ide!

?

Cāsūs, yā ki hīç ve yāḥud ‘ateh-
zede

Yā şūret şalāḥda qallāş bir **dede**

Yā cabelūs, yā ‘ilm-i efrāz-ı
‘arabda

Nā‘iller işine rütbeye, iḥsāna,
mesnede

Nefrīn bu ḥāle bā‘iş olan bed-
güherlere

La‘net, hezār la‘net o bī-
dādgerlere!

ددهجوش **dede-cüş** (*Mürekkebe isim*) Bir kuş adı.

-Diken serçesi ve çalıkuşu didikleri kuşdur, ki hālā dede-cüş dirler.

[Tercüme-i Burhān-ı Kāfî']

- دده, دده **dede, dede** [dédé] (*Çağatay, isim*) Babanın babası, ced; ananın erkek kardaşı, dayı; ihtiyār, misenn, yaşlı.

- دده, دده **dede, dede** [dédé] (*Āzerî, isim*) Baba, peder.

Darb-ı meşel: Dedem maña kör didi, her geleni vur didi.

Didi: Raḥm eyle sen meni dögme
Merḥūm olup **dedem** onı sögme

Mecîd Ğanizāde

- در, در **dürr, dür** [durr, dur] (*‘Arabca, isim*) İnci, mürvārîd.

Pākîze kelāmım ki **dürr-i** baḥr-ı
ḥayālim
Āvîze-i güş-ı dîl yārān-ı şafādır

Nefî

دردانه **dürdāne**- İnci dānesi.

در ناسفته **dürr-i nāsüfte** (*Tavşîfî*)
Delinmemiş inci; mecāzen- bākîr.

Şübhesiz bākîredir müsteḥcen
Dürr-i nāsüftedir elbet aḥsen

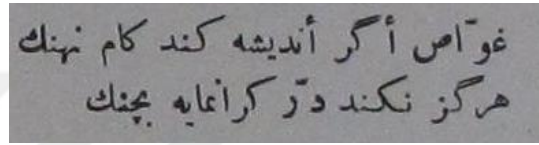
Diñle cevher gibi bil ḳadrini itme
zāyi‘

Güşvār olsa sezā böyle **dürr-i**
nāsüfte

Tuḥfe-i Vehbî

در گرانیاه **dürr-i girānmāye** (*Tavşîfî*)

Ḳıymet-dār iri inci.

Sa‘dî

Ḳudūmı pādîşah-ı ‘āleme sermāye-i
behcet

Vücūdı efser-i ikbāle bir **dürr-i**
girānmāye

Nefî

در شمین **dürr-i şemîn**- Bakınız- Dürr-i
girānmāye

Ṭab‘ım ol deryā-yı ma‘nādır kim
itmiş ḳa‘rîn

Feyz nîsān ezel pür-gevher ve
dürr-i şemîn

Üsküdārılı Ḥaḳḳı Beğ

Ḥākdan her zerre te‘yîdiñle bir
cism-i laṭîf

Ābdan her ḳatre tevfiḳinle bir
dürr-i şemîn

Fuzûlî

Meskenetden buldı ol **dürr-i şemîn**
Bunca qadr ü kıymeti ey pāk dīn

Gülşenī

dürr-i nefīd- Dizi inci.

Dizilür cevher-i dendānı itdikçe
hayāl

Dīdeden sözün müjgānıma biñ

dürr-i nefīd

Kāzım Paşa

hūş-āb- Eyi inci.

Şehvār dinür pādşehe lāyık olana

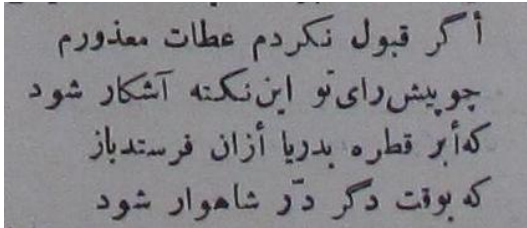
Lezzetlü şu **hūş-āb** eyü incüdür,

hūş-āb

Tuḥfe-i Vehbī

dürr-i şāhvār, در شهوار, در شاهوار

dürr-i şehvār- İri dāneli inci.

Zahīrū'd-dīn Fāryābī

715

Ciger-dem tār-ı zülf-i zühreyi

zehrā-yı gerdūna

Eger dizsem **dürr-i şehvār** nazmım

rīsmān üzere

Nef'ī

Şadef-i şun'-ı ilāhīde 'iyān

Dürr-i şehvār idi bir dāne hemān

Hākānī- Hilye

Dürr-i şehvār mezāmīn ile memlū
sīnem

Dil-i pür-cüş u huruşum ser-deryā-
yı süḥan

Sünbülzāde Vehbī

Tāc-ı felek zevāhir elması toplamış

Her kevkeb müşa'sa'ı bir **dürr-i**
şāhvār

Kemālzāde Ekrem Beğ

Kaṭre iken oldı **dürr-i şāhvār**

Zīnet-i tāc-ı şehān rūzgār

Gülşenī

dürr-i manzūm, در نظم, در منظوم

dürr-i nazīm- Dizilmiş inci.

Yine bu nazm-ı bülend ile nedīm-i
ümmīdīñ

Zīver-i silk-i emeldir **dürr-i**
manzūm gibi

Nedīm

Silk-i ma'nāda ne hoş **dürr-i**
nazīm

İtmemiş mişlini kimse tanzīm

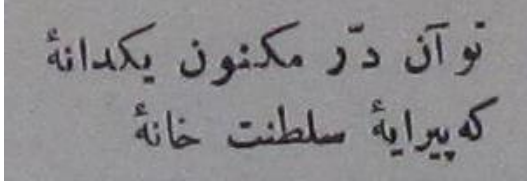
Tuḥfe-i Vehbī

dürr-i meknūn- در مکنون, Maḥfūz ve
parlak inci.

Öyle takrîr ki her bir sözi **dürr-i meknûn**

Öyle bir nüşâ ki her satrı merâyâ-yı füsûn

Żiyâ Paşa- Zafernâme

Sa'dî

Hayâl-ḥurde fikr it vaşf-ı
dendânında dildârın
Lâli tâ ki nazmın ola **dürr ü**
gevher-i **meknûn**

Lâlî

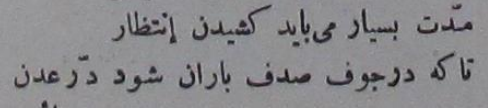
Ḍarb-ı meşel: Söylemez söylemez
ammâ dürr-i meknûn söyler.

دُرّ شہدانه **dürr-i şehdâne**- İri dāneli
inci.

Benim ol nâdire ğavvâş ki olsa ne
kadar
Baḥr endîşe-‘amîkdir ma‘nâ
kemyâb
Talarım ka‘rîne bir demde hem
iderim
Sâhilin bir **dürr-i şehdâne** vü
şehvâr ü hoşâb

Nef'î

دُرّ عدن **dürr-i ‘Aden**: ‘Aden
deñizinden çıkan inci.

Senā’î

Lü’lü’ mi yohsa **dürr-i ‘Adendir**
didim, didi:

Epsem Fuzûlî eşk-i revânındurur
senin

Fuzûlî

دُرّ یکتا **dürr-i yektâ** (Tavşîfî) Eşi

olmayan inci.

Ol gevher-i yektâ ki bulunmaz aña
hemtâ

Gelmez şadef güne bir öyle **dürr-i yektâ**

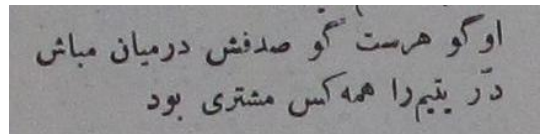
Rûhî

دُرّ یکدانه **dürr-i yekdâne**- İri dāneli
inci.

Güiyâ gûş-ı felekde bir **dürr-i yekdānedir**
Kim cihân yüzi cemâline virir
zîver-i güneş

‘Atâyî

دُرّ یتیم **dürr-i yetîm** (Tavşîfî) Şadefde
tek olarak çıkan iri inci; mecâzen-
Cenâb-ı vâzî‘-ı dîn.

Sa'dî

Düşeydi sāye-i ebr-i ‘ināyeti baħre
Cihān ne pedere nāz iderdi **dürr-i**
yetīm

Nef‘ī

Oldı bāzār cihān revnākı bir **dürr-i**
yetīm
Ki degil iki cihān hāşılı ol dürrü
bahā

Fuzûlî

دُرّ صدف نشین **dürr-i şadef-nişīn-**
Şadefinden çıkmamış inci.

Bir **dürr-i şadef-nişīn** idim ben
Bir mevce ile kenāra düşdüm

Recāizāde Ekrem

دُرّ سیراب **dürr-i seyrāb** (*Mecāzen*) İri
inci dānesi.

Riştedit cismim ki devr-i çarḥ
virmiş tābıḡa
Merdüm-i çeşmim dizer her dür
dürr-i seyrāb aḡa

Fuzûlî

دُرّ ناب **dürr-i nāb** (*Tavşīfi*) Parlaḡ ve
beyāz inci.

İstedim ol şevḡle ḡavvāş-ı baħr fıkı
olup
Zīver sem‘ ḡabūl olmaḡa lāyık
dürr-i nāb

Nef‘ī

Çocuk o vaż‘-ı yetīmānesiyle bir
dürr-i nāb

Ḳadın o ḡāl-i ḡarābıyla bir şikeste
şadef

Tevfīḡ Fikret

‘Arz eyledikçe ‘āşık la‘l müzāb
çeşmini
Aç ḡoḡḡa-i dehānıḡ sen **dürr-i nāb**
göster

Neşā‘ī

دُرّ یگانه **dürr-i yegāne-** Emsāli
olmayan inci.

Mecnūn didi ey **dürr-i yegāne**
Mecnūna bilir misiḡ nişāna?

Fuzûlî – Mecnūn u Leylā

Dürr-baş; dürr-feşān; dürr-perver..

...m ḡahrıḡ cān u māl ḡaşma berḡ-
ḡāne söz
Lütf-ı ṡab‘ıḡ lāle-zār-ı mülke ebr-i
dürr-feşān

Fuzûlî

Reşḡa-i cūdı ile ebr-i bahārı **dürr-**
bāş

Nükheth-i ḡāḡı ile bād-ı şabā
ḡāliyesā

Nef‘ī

716

Boldı baħr-ı dilde mihriḡden ‘Aṡāyī
naḡmı zīn

‘Ādet-i meşhûrdur olduğu **dür-r**-i
perver güneş

Kelām-ı Hāk⁶⁵

Cem‘i: Derārī [de-]

‘Aṭāyī

دره **dürre** [durré] (*İsim*) İri dāneli
inci; *Taşavvuf*- Dürretü'l-beyzā’ - ‘Aql-
ı evvel.

Gül-i destār-ı şeref **dürre**-i pākīze
şadef
Resm-i pīrā-yı selef fāhr-ı kirām-ı
devlet

Münīf

Cem‘i: Dürrāt [durrāt]

در **dürer** [durér] Dürrün cem‘i.

Görinür rişte-i güftār **dürer**-i
bārında
Genc-i ma‘nīde olan gevher-i feyz-i
ilhām

Cevrī

Kaşd itse huşūşa ki güher-i senc-i
hayālim
Bir nüktesini şerh-i kitāb **dürer**
eyler

Nef‘ī

دری **dürri** [durrī] (*Kıyāsī*) Parlak,
münevver, rahşān. Kevkeb-i dürrī

كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ

-Ke’ennehā kevkebün **durriyyün**.

⁶⁵ “... sanki inci gibi parlayan bir yıldız...” (Nur, 24/35)

SÖZLÜK

‘aḍalāt: Kaslar, adaleler.

‘adīde: Çok, birçok.

‘alāyık: Dünya bağları, alakalar.

‘amūden: Dikey olarak.

‘ārız: 1. Yanak. 2. Engel. 3. Gelen. 4. Tesadüfi olay.

‘ases: Gece bekçisi, gece devriyesi.

‘aṭā: 1. Bağış. 2. Bahşış.

‘ateh-zede: Bunak.

‘aṭīyye: 1. Bağış. 2. Bahşış. 3. Hediye.

‘avākīb: Sonlar, akıbetler.

‘avāyık: Engeller, güçlükler, sorunlar.

‘ayş: 1. Yaşama. 2. Yiyip içme, zevk ü safa.

‘ıtır: 1. Koku, ıtır, parfüm. 2. İtir çiçeği.

‘īd: Bayram.

‘işretgāh: Eğlence yeri, içki meclisi.

‘itāb: Azarlama, çıkışma, paylama, tersleme.

‘izām: 1. Büyükler, yüceler, ulular. 2. Kemikler.

‘izār: Yanak.

‘urve: Sap, kulp.

‘uyūn: 1. Gözler. 2. Pınarlar.

a‘yān: 1. Gözler. 2. İleri gelenler, eşraf, sosyete.

ağyār: Yabancılar, başkaları.

aḥadiyyet: Tanrı’nın birliği

ālūd: Bulaşmış, bulaşık.

ārā: Süsleyen, donatan.

ārām: 1. Rahatlık, rahat etme, huzur. 2. Durma, dinlenme. 3. Kalma, bulunma.

arżānī: Enine.

āsiyāb: Değirmen, su değirmeni.

āşūb: 1. Karıştıran, bulandıran. 2. Kargaşa, fitne.

āşūfte: 1. Perişan. 2. Karışık, karman çorman. 3. İffetsiz kadın, aşifte.

āver: Getiren.

bā‘iş: 1. Yol açan, sebep olan. 2. Gönderen. 3. Gerektiren.

bāl: 1. Kanat. 2. Kol. 3. Boybos, endam. 4. Üst, yukarı. 5. Gönül, yürek. 6. Hatır.

bāṭınī: 1. İç ile ilgili. 2. İç anlamıyla ilgili.

bāz: 1. Doğan. 2. Oynayan. 3. Oynatan.

bāzīçe: 1. Oyuncak. 2. Oyun.

bed: 1. Kötü. 2. Çirkin. 3. Kötülük. 4. Küfür, kötü söz.

bed’: 1. Başlama. 2. Başlangıç.

behīmiyyet: Hayvanlık.

behrām: Merih.

berf: Kar.

berg: Yaprak.

berzah: 1. Ölenlerin ruhlarının kıyamete kadar kalacağı yer. 2. Güç, zor. 3. Sıkıcı.

bes: 1. Yeterli, kafi. 2. Çok, çokça, pek.

besāyiṭ: Basit şeyler, sade şeyler.

beyne: Arasında.

bezir: Tohum.

bidāyet: Başlangıç.

bīgāne: 1. Yabancı. 2. Umursamaz, kayıtsız. 3. Dünyadan soyutlanmış.

bilād: 1. Beldeler. 2. Kentler.

bī-nevā: 1. Çaresiz, zavallı. 2. Yoksul.

bu‘d: 1. Boyut. 2. Uzaklık. 3. Menzil. 4. Aralık.

būd: 1. Vardı. 2. Varlık. 3. Mal varlığı.

buk’a: 1. Yer. 2. Ülke, diyar. 3. Leke. 4. Büyük bina.

burūc: 1. Kale burçları. 2. Burçlar, yıldız burçları. 3. Güneşin evreleri.

burūdet: Soğukluk.

buṭayn: 1. Karıncık. 2. Hücre, odacık.

buṭlān: Hükümsüzlük, geçersizlik, batıllık.

būhtān: İftira.

būlḡa: Az mal varlığı.

büzürg: 1. Büyük. 2. Lider. 3. Ulu kişi. 4. İleri gelen.

cām: 1. Cam. 2. Kadeh. 3. Şişe. 4. Bardak.

cānşikāf: 1. Can yaran. 2. Yaralayıcı, derinden etkileyici.

cārī: 1. Akan. 2. Geçen, cereyan eden.

cāvidān: Ebedī, sonsuz, sonsuza dek.

ceberūt: 1. Aşırı kibir. 2. Tanrı’nın yüceliği.

cedy: 1. Oğlak. 2. Oğlak burcu.

ceres: 1. Çan. 2. Çingirak. 3. Zindan.

cevf: 1. Boşluk. 2. Yürek, kalp.

cevr: 1. Ezizet, üzme, zulüm.

cevv: 1. Uzak. 2. Hava, atmosfer. 3. Boşluk.

cibāl: Dağlar.

cūybār: Akarsu.

cūnbān: 1. Sallanan. 2. Kıpırdayan, kımıldanan, hareket eden.

cūr’a: 1. Yudum. 2. İçilen şarabın yere dökülen son yudumu.

cerd: 1. Tüysüz. 2. Kısa tüylü at. 3. Çıplak arazi. 4. Cilt hastalığına yakalanmış deve. 5. Yanında piyade bulunmayan süvari.

çāh: 1. Kuyu. 2. Çukur.

çarḥ: 1. Tekerlek. 2. Çark. 3. Felek, gökyüzü. 4. Dönme, dolaşma.

çārsū: 1. Dört yön. 2. Çarşı.

çīz: Şey, nesne.

daḡal: Hile, oyun, hilekar.

ḡarabān: Çarpıntı, kalp çarpıntısı.

dendān: 1. Diş. 2. Tamah. 3. Ümit.

derc: 1. Arasına alma, sokma, yer verme. 2. Toplama.

derkār: 1. Söz konusu, malum, bilinen, ortada. 2. Çalışan, iş üzerinde.

derpīş: 1. Önde. 2. Göz önünde.

deyr: 1. Manastır. 2. Meyhane. 3. Dünya.

dībāce: Ön söz.

dībāḡat: Sepicilik, tabakçılık.

dīde: 1. Göz. 2. Bakış.

dihim: Taç.

dilcū: Gönlün aradığı, çekici, cazip.

dil-sitān: Gönül alan, sevgili.

direng: 1. Bekleme. 2. Gecikme. 3. İstirahat.

ducret: Sıkıntı, yürek daralması.

dūde: Kurtçuk.

dūn: 1. Aşağı, düşük. 2. Aşağılık, adi, soysuz.

dūr: Uzak.

dūşīze: 1. Bakire. 2. Kız.

ebdān: Bedenler, vücutlar.

ebsem: Sus

ecrām: 1. Cisimler, cansız varlıklar. 2. Gök cisimleri.

efrāšte: Yükseltilmiş, kaldırılmış.

efzūn: Fazla, bol, çok.

ekābir: 1. Büyükler, ileri gelenler. 2. Zenginler, varlıklılar.

elfāz: Sözler, lafızlar.

emrāz: Hastalıklar.

emti'a: 1. Mallar. 2. Kumaşlar.

encūm: Yıldızlar.

endāze: 1. Ölçü. 2. Ölçek. 3. Tahmin. 4. Liyakat, mertebe.

ensāl: Kuşaklar, nesiller.

etrāk: Türkler.

evc: 1. Doruk. 2. Dünya'nın Güneş'ten en uzakta bulunduğu nokta.

evreng: 1. Taht. 2. Şeref. 3. Süs. 4. Akıl.

eymen: 1. En sağdaki. 2. En uğurlu. 3. En hayırlı, en iyi.

eyser: 1. En soldaki. 2. En kolay.

ezdād: Zıtlar, karşıtlar.

fārūk: 1. Ayırt eden. 2. İyi ile kötüyü, haklı ile haksızı ayırt eden. 3. Keskin.

fāş: 1. Ortaya çıkarma, ifşa etme.

ferhunde: 1. Kutlu, uğurlu. 2. Mutlu.

fersā: Tüketen, aşındıran, yoran, bitiren.

fersūde: 1. Yıpranmış, eskimiş. 2. Solmuş.

feşān: 1. Saçan. 2. Serpen.

fevc: 1. Bölük. 2. Topluluk. 3. Grup.

fezā: 1. Uzay. 2. Alan. 3. Boşluk, ortam.

figen: Atan, yıkan, yere çalan, düşüren.

fütūh: 1. Açma, 2. Açılma. 3. Fethetme. 4. Gönül ferahlığı, iç rahatlığı.

ğā'ile: 1. Dert, sıkıntı. 2. Felaket.

ğabī: Ahmak, kalınkafalı.

ğāhī: Zaman olur, araya, kimi zaman, bazı.

ğāliyāsā: Attar, parfümerici.

ğavvāş: Dalgıç.

gec: Kireç.

geh: Bazen, araya.

gencīne: Hazine.

gerdiş: Dönme, dönüş.

gerdūn: 1. Dönen, 2. Felek.

girān-bār: 1. Yüğü ağır. 2. Zengin. 3. Hamile.

girde: 1. Yufka. 2. Yuvarlak. 3. Somun.

girev: Rehin, ipotek, tutu.

giryān: Ağlayan.

gūne: Yöntem, tarz, şekil.

ğur: Dip

ğussa: Keder, üzüntü, tasa.

güdāz: 1. Eriten 2. Bitiren.

güftār: 1. Söz. 2. Bölüm, fasıl.

güher: İnci.

güncişk: Serçe.

giş: 1. Kalp, yürek. 2. Kiş kiş diyerek kovma. 3. Kovma (satrançta).

güvāh: Tanık, şahit.

hā'ile: Trajedi.

habbe: Tahıl tanesi, tohum tanesi.

habīr: 1. Haberli. 2. Tanrı.

hablü'l-metīn: Sağlam ip.

hadebe: 1. Kamburluk. 2. Yumru.

hādım: Hizmetçi.

haffāf: Ayakkabıcı.

hafiyye: Dedektif, sivil polis.

hākdān: 1. Topraklık mekan. 2. Dünya, yeryüzü.

halāş: Kurtulma.

hālī: 1. Boş. 2. Uzak.

hām: 1. Çiğ, ham. 2. Boşuna, boş. 3. Acemī.

hamīde: Eğik, eğri, büklüm.

handān: Gülen.

hande: Gülme, gülüş.

harīm: 1. Kutsal olan. 2. Harem dairesi. 3. Avlu.

harīr: 1. İpek. 2. Ateşli.

hasūd: Kıskanç.

hātem: 1. Mühür. 2. Sonuncu.

havāş: 1. Özellikler. 2. Seçkin kişiler. 3. Dualar.

hāvī: İçeren, ihtiva eden.

havz: Havuz.

hāzık: Usta, maharetli.

helezūnī: Yılankavī, helezonlu.

hem-tā: 1. Eş, eşit, denk. 2. Benzer.

hengām: 1. Zaman, vakit. 2. Sıra. 3. Mevsim.

herās: Korku, ürküntü.

hezeyān: Sayıklama.

hıdīv: Mısır valisi.

hırmēn: Harman.

hışāl: Huylar, hasletler.

hicāc: Gözün ikinci tabakası.

himem: 1. Gayretler, emekler. 2. Ermiş kişilerin etkileri.

hīre: 1. Şaşkın. 2. Gözüpek. 3. Dikbaşlı. 4. Uyuşuk. 5. Donuk. 6. Saçma.

hīrfet: 1. Meslek. 2. Sanat.

hod-bīn: Bencil.

hodgām: Bencil.

hudāy: 1. Tanrı. 2. Efendi. 3. Sahip.

ḥulūl: 1. Başlama. 2. Girme. 3. Çekme.

ḥumār: Mahmurluk, içkiden sonra çöken ağırlık ve baş ağrısı.

ḥūn: Kan.

ḥurde: 1. Küçük, ufak. 2. Küçük ayrıntı. 3. Eleştiri.

ḥurde-bīn: 1. Mikroskop. 2. Büyüteç. 3. Titiz. 4. İleri görüşlüler.

ḥusūf: Ay tutulması.

ḥuccāc: Hacılar.

ḥukkām: Hakimler, yargıçlar.

ḥüveydā: 1. Açık, aşikar, besbelli. 2. Aydınlik.

i‘raḥ: 1. Yüz çevirme. 2. Çekinme.

i‘tilā: Yükselme.

i‘tiyād: Alışma, alışkanlık.

icbār: Zorlama.

iḡvā’: Azdırma, yoldan çıkarma.

iḥāṭa: Çevreleme, kuşatma.

iḥdā: Bir.

iḥrāz: 1. Alma, kazanma. 2. Erişme.

iḥtirāz: 1. Kaçınma, çekinme. 2. Korkma.

iḥzār: 1. Hazırlama. 2. Huzura getirme. 3. Mahkemeye çağırılma, duruşmaya gelmeyen sanık veya tanığın zabıta kuvvetiyle zorla getirilmesi. 4. Hazırlanma.

iḳtār: Damıtma.

iḳtifā: Yetinme.

iḳtizā: Gerekme, gerektirme.

ilzām: Susturma.

in‘ām: 1. Nimet verme. 2. İyilik etme. 3. Sadaka.

infi‘āl: İçerleme, alınma, darılma, kırılma.

inşikāk: 1. İkiye ayrılma. 2. Yarılma.

intisāb: 1. Mensup olma. 2. Bağlanma.

inżibāt: 1. Disiplin. 2. Sağlamlaşma.

irā’e: Gösterme.

irād: 1. Getirme. 2. Söyleme.

irtī‘āş: Titreme.

irtikāb: 1. Suç işleme. 2. Rüşvet yeme.

işāl: Ulaştırma.

isti‘dād: 1. Yetenek. 2. Anlayış.

istibkā: 1. Devamını isteme. 2. Koruma, saklama.

istifāza: Feyzlenme.

istiḥkām: Dayanıklılık.

istiḥlāk: Tüketim.

istikrāz: Borçlanma.

itbā’: Kendine tabi etme.

iṭṭilā’: Bilgi edinme.

iyāb: Geri dönüş.

īzed: 1. Tanrı. 2. Zerdüştlük dininde iyilik tanrısı.

k’iy: Ey.

ka‘rīne: İpucu.

kāffe: Bütün, tüm.

ḳāl: Söz.

ḳāmet: Boy.

ķavānīn: Yasalar.

ķazā: 1. İlahi takdir. 2. Kadı.

ķebūd: Mavi.

ķef-ķiker: Ayakkabıcı.

ķemter: 1. Daha az. 2. Değersiz. 3. Eksik.

ķeķān: Çekerek.

ķeķt: Gezme, dolaşma, gezinme.

ķeķtī: Gemi.

ķirdār: Davranış hareket.

ķiķver: 1. Ülke. 2. Vilayet. 3. Diyar.

ķizb: Yalan.

ķoķa: Tırpan.

ķurūn: 1. Yüzyıllar. 2. Boynuzlar.

lāhūt: Mana alemi, gayb alemi.

lēnger: Çapa.

lērze-nāk: Titrek, titreyen.

levķ: 1. Levha. 2. Kader levhası.

līk: Ancak, ama, lakin.

līķā: 1. Kavuşma, buluşma. 2. Yüz.

lū'lū': İnci.

mā: 1. O şey ki. 2. Biz. 3. Değil.

ma'āķāt: Aylıklar, maaşlar.

ma'ķiyet: 1. Günah. 2. İsyankarlık.

ma'zūl: Azledilmiş, görevden alınmış.

maķbes: Cezaevi.

maķrek: Yörünge.

maķzā: 1. Yalnız, tek. 2. Halis.

mānend: Benzer, eş.

mār: Yılan.

maraz: Hastalık.

maķlūb: İstenen, talep edilen.

me'ab: Sığınma yeri.

me'ķūz: Alınmış.

me'ķulāt: Yiyecekler.

me'lūf: Alışmış.

me'vā: Sığınak, barınak.

mecānīn: Deliler, akıl hastaları.

mefirr: Kaçış yeri, kaçılacak yer.

meķlūc: Felçli, inmeli.

mefrūza: 1. Varsayılmış. 2. Boynunun borcu olmuş.

meķāsin: Güzellikler.

mehcūr: Terkedilmiş.

mehīb: Heybetli, görkemli.

mekābir: Mezarlar, makberler.

mekīn: 1. Yerleşik oturan. 2. Ağırbaşlı, temkinli.

mel'abe: Oyuncak.

melce': Sığınak.

memlū: Dolu, doldurulmuş.

menāl: Sahip olunan, elde edilen.

mer'ī: 1. Saygı duyulan. 2. Yürürlükte olan.

merātīb: Dereceler, rütbeler.

merāyā: Aynalar.

merbūķ: Bağlı.

merdūm: 1. İnsan. 2. Halk. 3. Gözbebeği.

merķūķ: Sağlam.

meşālih: İşler.

meskūkāt: Paralar, akçeler.

mesned: 1. Dayanak. 2. Derece. 3. Makam, mevki.

meşşāta: Gelin süsleyen kadın.

meţālib: İstekler.

mevhibe: Vergi, bağış, ihsan.

mezāmīn: 1. Kavrumlar, mazmunlar. 2. İncelikler. 3. Semboller.

mıntaqa: Bölge.

micmere: Buhurdan, tütsü kabı.

miḥnet: Sıkıntı, acı, eziyet.

miḥver: 1. Eksen. 2. Dingil.

misenn: Bileyi taşı.

miyāh: Sular.

mu‘addil: 1. Yeniden düzenleyen. 2. Denkleştiren.

mu‘ādil: Denk, eşdeğer.

mu‘alaqa: Asılmış, askıda kalmış.

mu‘ālece: Tedavi.

mu‘āṭṭar: 1. Hoş kokulu. 2. Bir tür lale.

mu‘cem: 1. Noktalı. 2. Alfabetik dizilmiş.

mu‘tekid: İnanan, inançlı.

muğber: 1. Gücenmiş, darılmış. 2. Tozlanmış.

muḥkem: Sağlam, dayanıklı.

muḥtelif: 1. Türlü, çeşitli. 2. İhtilaflı.

muḳāṭa‘āt: 1. Arazilerin kiraya verilmesi. 2. Arazi vergileri.

muḳāvemēt: Direnç, direnme.

muntazır: Bekleyen.

mūr: Karınca.

murğ: Kuş.

muşavver: 1. Resimli. 2. Tasarlanmış.

muẓā‘af: 1. İki kat, katlanmış.

mübāḥaşāt: 1. Tartışmalar. 2. Konuşmalar, görüşmeler

mücāzāt: 1. Karşılık. 2. Cezalandırma, ceza.

müdde‘ā: 1. İddia edilen. 2. Sav, tez. 3. Dava konusu olan.

müdevver: Yuvarlak.

müflis: İflas eden.

müfterise: Yırtıcı, parçalayıcı.

müheyyā: Hazır.

mültehibe: İltihablı.

mümeddid: 1. Uzatan. 2. Açan.

mün‘aḳid: 1. Bağlı. 2. Düzenlenmiş.

münḥarife: 1. Sapmış. 2. Sağlam olmayan.

münḳalib: Değişen, dönüşen.

münḳasım: Bölünen.

münḳaṭı‘: Kesik.

münkesir: Kırık.

mürā‘ī: İki yüzlü.

mürtekiz: Dikili.

müşādeme: Çatışma.

müsāvī: Eşit.

müstedīr: Yuvarlak.

müstevlī: İstilacı.

müşa‘şa‘: Parıltılı, gösterişli.

müşevveş: Karışık.
müte‘addid: Birçok.
müte‘ākıben: Arka arkaya.
müte‘aqqıd: 1. Düğümlenen.2. Düzenlenen.
müte‘allık: İlgili, bağlı.
mütecānis: Aynı cinsten.
mütedāvil: Tedavülde, dolaşımında.
mütehābbe: Birbirini dost gören.
mütehāribe: Savaşan.
mütehavvil: Değişen.
müteheyyc: Heyecanlı.
mütenāzır: Birbirine bakan, karşılık.
mütetebbi‘: Peş peşe gelen.
müteveccih: 1. Dönük 2. Birbirine ilgi duyan.
müteverrim: 1. Şişkin. 2. Veremli.
müttehid: Birleşmiş.
mütteķī: Dayanan, yaslanan.
müzāb: Erimiş.
müzāyaķa: Sıkıntı, parasızlık.
müzmin: Kronik.
nāhemvār: Engeli.
nāl: İnleyen.
nebūd: 1. Yoktu. 2. Yokluk.
nefrīn: Beddua.
nehār: Gündüz.
nekbet: Talihsizlik, felaket.
nerm: Yumuşak.
nesaķ: Tarz, yöntem, biçim.

neşīn: Oturan.
nevha: Ağıt.
nevħīz: 1. Yeni kalkmış. 2. Genç. 3. Yeni yeşermiş.
nışfü ‘n’nehār: Meridyen.
nihān: Gizli.
nehenk: Timsah.
nīm: Yarım.
nuķāt: Noktalar.
nuşh: Öğüt.
pābeste: Ayağı bağlı.
pākize: Temiz, saf.
pāmāl: Ayaklar altında çiğnenmiş.
pāsbān: Bekçi.
pāş: Saçan.
pāy-bend: Ayak bağı.
pehnā: Geniş.
peleng: Kaplan.
penāh: Sığınma.
perver: Yetiştiren.
pezīr: 1. Kabul eden.2. Mümkün.
pīç: Kıvıran.
pindārī: Böbürlenme.
pīrā: Süsleyen.
pīrāmen: Çevre.
pīrān: Yaşlılar.
pīrāye: Süs.
pīşe: 1. Meslek. 2. Huy.
pūr-ħūn: Kan ağlayan.
pūşte: Tepe.

re‘āyā: Halk.
rāygān: Bedava, çok.
re‘fet: Merhamet etme, acıma.
rehā-yāb: Kurtulan.
rekīk: Kekeme.
rencūr: Hasta.
renk-āmīz: Rengarenk.
resīd: Ulaştı.
reşk: Kıskançlık.
revīş: 1. Gidiş. 2. Yöntem. 3. Davranış.
revnāk: Parlaklık, tazelik, güzellik.
ridā: Hırka.
rīsmān: İp, halat.
rişte: 1. İplik. 2. Bağ, ilgi.
rīze: Döküntü, kırıntı.
rū-gerdān: Yüz çeviren.
ruḥsār: Yanak, yüz.
rūsivā: Rezil.
şā‘īka: Yıldırım.
sa‘īr: Alevli ateş, cehennem.
şā‘ibe: İsabetli.
sā‘ik: Götüren.
sābiḥ: Yüzücü.
şad: Yüz.
sāgar: Kadeh.
şahbā: Şarap.
sāk: Sap, kenar.
şalben: İdam ederek

sām: 1. Gökkuşağı. 2. Sersemlik hastalığı.
şamt: Suskunluk.
sārī: Sürücü.
saṭṭ: Yüzey.
şavt: Ses.
seb‘: Yedi.
seḥāb: 1. Bulut. 2. Karanlık.
selb: 1. İptal etme 2. Olumsuzlaştırma.
seng: Taş.
serāir: Sırlar.
sereṭān: Yengeç.
ser-gerdān: Avare, şaşkın.
sevābit: Yıldızlar.
sevr: Boğa burcu.
sezā: Layık, uygun.
silk: İplik, dizi.
sipīhr: Gökyüzü, talih.
şūret-nümā: 1.Yüz gösteren.2. Gerçekleşen.
şuver: 1. Suretler, şekiller, biçimler, görünüm. 2. Yüzler. 3. Çareler.
şāyi‘: Yaygın, duyulmuş.
şedīd: Şiddetli.
şehāb: Akan yıldız.
şehvār: Şahlara yaraşır.
şemīm: Güzel koku.
şerār: Kıvılcım.
şerer: Kıvılcımlar.
şikest: Kırma.

şivengeh: Yas evi.
şüm: Uğursuz, şom.
şūr: 1. Tuzlu.2. Heyecan.3. Gürültü.
ta‘yīb: Ayıplama.
ta‘zīb: Azap verme.
ṭā’ir: Uçan, kuş.
tāb: 1. Güç.2. Sıcaklık.3. Parlaklık.
ṭab‘: Huy, yaratılış.
taḥassūr: Özlem duyma.
taḥdīd: Kısıtlama.
taḥķīr: Hakaret etme, küçümseme.
taḥrīṣ: Hırslandırma.
ṭālī‘: 1. Talih.2. Doğmuş.
tanẓīm: Düzenleme.
ṭarāvet: Tazelik.
ṭard: Uzaklaştırma.
taṣfīf: Sıralama.
taẓallüm: Sızlanma, yakınma.
taẓyīķ: Sıkıştırma, bastırma.
te‘ākub: Birbirini izleme.
te’dīb: Edeplendirme, terbiye etme.
te’diye: Ödeme.
te’eḥḥūr: Gecikme.
te’emmül: Enikonu düşünme.
teberī: Yüz vermeme.
tebhāl: Uçuk.
tedebbūr: Tedbirli olma.
tedmīr: Yok etme.
tefāvūt: Fark.

teğayyūr: Değişme.
tehācüm: Birbirine saldırma.
tehālūk: Didinme, çırpınma.
tehzīz: Titretme.
teḫaddüm: Öne geçme.
teḫallūs: Kasılma, büzülme, çekilip toplanma.
tekāpū: Koşuşturma.
teķāsīt: Taksitler.
teķāṭu‘: Kesişme.
teķāzā: Laf dokundurma.
teķsīr: 1. Çoğaltma. 2. Çoğaltılma.
temessūk: Sarılma, tutulma.
teng-dil: Sıkıntılı.
teraķķub: Bekleme, gözleme.
terennüm: Hafif sesle şarkı söyleme.
terhīb: Göz korkutma, yıldırma.
terkin: Randevu.
teshīr: Ele geçirme, zaptetme.
teşvīṣ: Karıştırma.
tevbīḥ: Azarlama.
tevfīr: Çoğaltma.
tevķīt: Vakit tayin etme.
tezvīr: Yalan dolan, bozgunculuk, ara bozma.
ṭīrāz: 1.Sırma işlemeli ipek.2. Süs.3. Tarz, üslup.
tīḡ: 1. Kılıç.2. Tıḡ.
tīṣe: Keser, kazma.
tīz: 1. Keskin. 2. Sivri. 3. Çabuk, tez. 4. Sık. 5. Acımasız. 6. Sert.

tufuliyyet: Çocukluk.

turfe: Yepyeni şey.

üftāde: 1. Aşık. 2. Düşkün, zavallı.

üveyl: Çılgılık, feryat.

vābeste: Bağlı.

vājūn: 1. Baş aşağı. 2. Uğursuz.

vāreste: Rahat, ilişiksiz, bağımsız.

vāridāt: 1. Gelir. 2. Akla gelenler.

vechī: Yüz ile ilgili.

veş: Gibi.

vus‘at: Genişlik.

vüşkā: Sağlam, dayanıklı.

yereķān: Sarılık hastalığı.

yerliĝ: Buyruk, ferman.

zā’ir: Ziyaretçi.

zāhirī: Görünüşte.

zahm: Yara.

zalām: 1. Karanlık. 2. Haksızlık.

zār: Ağlayan, inleyen.

zebūn: Düşkün, perişan, zavallı.

zehāb: 1. Gidiş. 2. Düşünceye kapılma. 3. Kaynak.

zehārif: 1. Sahte ziynetler. 2. Yıldızlar.

zehī: Ne iyi, ne güzel.

zen: 1. Kadın. 2. Eş. 3. Vuran.

zenah: Çene.

zerd: 1. Sarı. 2. Soluk.

zeyl: 1. Ek, devam. 2. Son.

zīb: Süs.

zīnet: Süs, süs eşyası.

zīver: Süs.

OKUNAMAYAN YERLER

Türk Lügati’nde okunamayan veya cümlede anlamlandırılmayan kelimeler “[?]” işaretiyle gösterildi. Bu bölümde, bu kelimeler gösterildi. Ana metnin sayfa numarası üstte ve okunamayan bölüm hemen altında yer almaktadır.

678

[?] ile gör gözüp

Budur tırfe kim yiyitti **depkur** tüzüp

Nevāyī- Sedd-i İskenderī

700

-Tağnı **damnalap** barıp kaçkan [?] afgān ve hindüstānnı yığıp bu fetrette yirni hālī tapıp kilib...

Bābürnāme

702

Dīnsiziñ haqqından imānsız gelür kim eyledi

Ülkesin cumhūr ile yağma Fransa nemçeniñ

El-āmān der elbette görüp tārīhini

Mülküne [?] hālā Fransa nemçeniñ

Sürürī- Hezl Güne Tārīh

705

Qula‘ında baynıñ [?] hemān

Her hıdmetci hıdmet haqqın davlı hemān

Toqay

707

-[?] ecrām-ı ‘ulviyyeniñ ‘alā za‘mihim **müdebbirān** emr itlāk iderler...

Na‘īmā- Tārīh

713

Dahmelerde balıkçılar uyanmış
Bir parası çok geciküp yobanmış
[?] gidirler tur atmağa
Gün çıhmamış gölden balık dutmağa

‘Abbās Şıḥḥat- Nīkītinden Tercüme

DİZİN (LATİN ALFABESİNE GÖRE)

‘Ale'd-devām; ber-devām	Dā'ir , دائره , 37
73, علم الدوام؛ بردوام	Dā'ire , دائره , 37
‘İlm-i edvār , علم ادوار , 35	Dā'ire, dāyire , دائيره, دائره , 25
‘İlm-i edyān , علم اديان , 84	Dā'irece , دائره جه , 25
‘İlmü'l- edvār, ‘ilm-i edvār علم الادوار, علم ادوار , 36	Dā'ire-i ‘azīme , دائره عظيمه , 37
Aķ darı , آق داری , 53	Dā'ire-i cidārī , دائره جداری , 38
Ayuday taza , آیودای تازا , 92	Dā'ire-i iltihābiyye , دائره إلتهابييه , 38
Berdār , بردار , 50	Dā'ire-i inķılāb ve dā'ire-i burūc , دائره بروج و دائره إنقلاب , 38
Beyne'l-medāreyn , بين المدارين , 41	Dā'ire-i irtifā , دائره إرتفاع , 38
Bir dānecik , بر داننهچك , 89	Dā'ire-i istivā , دائره إستوا , 37
Bolğanday , بولغانداي , 92	Dā'ire-i nüfūz , دائره نفوذ , 38
Cigeri dağlı , جگری داغلی , 61	Dā'ire-i sā'a , دائره ساعه , 38
Da, de , ده , دا , 21, 22	Dā'ire-i saġīra , دائره صغيره , 37
Dā' , داء , 22	Dā'ire-i semt , دائره سمت , 38
Dā'-i , داء , 25	Dā'ire-i şümül , دائره شمول , 38
Dā'-i berrak kelbī , داء براق کلبی , 22	Dā'ire-i te'sīr , دائره تأثیر , 38
Dā'-i cemel-i elyāf , داء جمل الیاف , 22	Dā'ire-i tenvīr , دائره تنویر , 38
Dā'-i ezraq , داء أزراق , 22	Dā'ire-i tūl , دائره طول , 38
Dā'-i nehārī.. , داءنهاری , 24	Dā'iren-mā-dār , دائرًا مادار , 37
Dā'-i vaṭan , داء وطن , 25	Dā'ü'l-‘alīķ , داءالعلیق , 24
Dā'im , دائم , 73	Dā'ü'l-‘aşab , داءالعصب , 24
Dā'imēn, dā'imā , دائمًا, دائما , 13, 74	Dā'ü'l-behr , داءالبهر , 22
Dā'imī , دائمی , 73	Dā'ü'l-cāversiyye , داءالجاورسیه , 22

- Dā'ü 'l-cev'داء الجوع، 23
- Dā'ü 'l-cümūd'داء الجمود، 22
- Dā'ü 'l-efrenc'داء الأفرنج، 22
- Dā'ü 'l-efrenc-i cildī'داء الأفرنج جلدی، 22
- Dā'ü 'l-efrenc-i mi'de'داء الأفرنج معدة، 22
- Dā'ü 'l-eṣābi'داء الأصابع، 12, 25
- Dā'ü 'l-esed'داء الأسد، 22
- Dā'ü 'l-fecl'داء الفجل، 24
- Dā'ü 'l-ferfīr'داء الفرفير، 24
- Dā'ü 'l-fīl'داء الفيل، 24
- Dā'ü 'l-ğuṣṣa'داء الغصّة، 24
- Dā'ü 'l-ḥader'داء الخدر، 23
- Dā'ü 'l-ḥanāzīr'داء الخنازير، 23
- Dā'ü 'l-ḥaneṣ'داء الحنش، 23
- Dā'ü 'l-ḳalb'داء القلب، 24
- Dā'ü 'l-kelb'داء الكلب، 24
- Dā'ü 'l-ḳumul'داء اقل، 24
- Dā'ü 'l-libāb'داء اللباب، 24
- Dā'ü 'l-me'ā-i zebābī'داء المعاء ذبابی، 24
- Dā'ü 'l-mefāṣıl'داء المفاصل، 24
- Dā'ü 'l-merāk'داء المراق، 24
- Dā'ü 'l-mücter, Dā'ü 'l-maczar'داء المجتر، داء المجذر، 24
- Dā'ü 'n-nibāḥ'داء النباح، 25
- Dā'ü 'r-raḳs'داء الرقص، 23
- Dā'ü 's-ṣa'leb'داء الثعلب، 22
- Dā'ü 's-ṣaḥrā'داء اصحراء، 23
- Dā'ü 's-ṣebāt'داء الثّبات، 22
- Dā'ü 's-seded'داء السدد، 23
- Dā'ü 's-ṣedef'داء الصّدف، 23
- Dā'ü 's-semek'داء السمك، 23
- Dā'ü 's-sevād'داء السواد، 23
- Dā'ü 's-ṣıla'داء الصلّة، 23
- Dā'ü 's-ṣa'r'داء الشّعر، 23
- Dā'ü 's-ṣeyb'داء الشّيب، 23
- Dā'ü 'z-zāḳan'داء الذّقن، 23
- Dā'ü 'z-zebīḳ'داء الزّبيق، 23
- Dā'ü 'z-zehr'داء الزّهر، 22
- Dab'داب، 25
- Daban'دابان، 19, 26
- Dābbe'دابّه، 26
- Dābir'دابير، 95
- Dabḳu'دابقو، 26
- Dabḳulı'دابقولی، 26
- Dabulḡa'دبولغه، 98
- Dabusun'دابوسون، 26
- Dād ü dihiṣ'دادودھش، 29
- Dād ü sited, dād ü sitād'دادوستد، 28
- Dād ü sited, dād ü sitād'دادوستد، 28

Dād داد, 28	Dāg dāg, dāgdāg داغ داغ, 17, 59
Dada دادا, 32, 33	Dāg داغ, 17, 62
Dadanag داداناغ, 32	Dāg داغ, 17, 58, 61, 62
Dadandirmaḵ دادانديرماق, 32	Daḡa داغا, 63
Dadanmaḵ دادانماق, 32	Daḡalamaḵ داغلاماق, 63
Dadaş, dadoş داداش, دادوش, 32	Daḡan داغان, 63
Dād-baḡş دادبخش, 30	Daḡar داغار, 63
Dāde داده, 28	Daḡarcıḵ داغارچیق, 63
Dadek, dedak ددك, دادك, 32	Dāḡdār داغدار, 60
Dāder دادر, 32	Dāḡ-ı aşḵ داغ عشق, 59
Dād-fermā, dād-femāy دادفرما, 32	Daḡı bir داغی بیر, 63
Dādger دادگر, 30	Dāḡ-ı ciger-süz داغ جگر سوز, 59
Dād-güster دادکستر, 31	Dāḡ-ı derün داغ درون, 59
Dād-ḡāh دادخواه, 30	Dāḡ-ı dil داغ دل, 17, 59
Dād-ı ḡaḵ, dād-ı ḡudā, ḡudā-dād دادحق, دادخدا, خداداد, 28	Dāḡ-ı ḡasret داغ حسرت, 59
Dadı دادی, 33	Dāḡ-ı hicrān داغ هجران, 60
Dadılıḵ دادیلیق, 33	Dāḡ-ı nihān داغ نهان, 59
Dadışmaḵ; dadızmaḵ دادیشماق, 33	Daḡı, daḡın داغی, داغین, 63
Dadızdırmaḵ دادیزدیرماق, 33	Daḡı, deḡı دهغی, داغی, 63
Dadis دادس, 32	Daḡılmaḵ داغیلماق, 13, 63
Dadmaḵ دادماق, 33	Daḡıtmaḵ داغیتماق, 63
Dādres دادرس, 29	Dāḡlamaḵ, dāḡ vurmaḵ داغلاماق, داغ وورماق, 61
Dāḡ ber dāḡ داغ برداغ, 60	Dāḡlanmaḵ داغلانماق, 61
Dāḡ ber dil داغ بردل, 60	Daḡlı داغلی, 62

Dāğlı, dāglu داغلی, داغلو 60

Dagmık داغنیق 63

Dāğ-zen داغ زن 60

Dah itmek داه ایتمک 92

Dah! Deh! داه! ده! 12, 92

Dahdah داهداه 92

Daḥi داخی 28

Daḥi دخی 110

Daḥī دخی 110

Dāḥi, daḥi داخی, دخی 27, 28

Dāḥil داخل 107

Daḥīl دخیل 12, 13, 108

Dāḥile داخله 108

Dāḥilen داخلأ 12, 107

Dāḥilī داخلی 108

Dāḥine داخنه 106

Dāḥis داحس 27

Daḥl دخل 106

Daḥme داخما 27

Daḥme دخمه 109

Dak, dek, dadak, dedek داق, دک, داداق, ددک 64

Daktilo داقتیلو 64

Daktilograf داقتیلو غراف 64

Daku داقو 64

Dal budak şalmak دال بوداق صالماق 68

Dal çevirmek دال چورمک 70

Dal دال 68, 69, 70

Dal, dalı دالی, دال 69

Dal, devlet دال, دولت 64

Dal, ƣal دال, طال 69

Dala دالا 70

Dala, tala دالا, تالا 70

Dalağ, dalağ دالاغ, دالاق 70

Dalamak دالاماق 70, 71

Dalan دالان 71

Dalanmak دالانماق 70

Dalaş دالاش 70

Dalaşmak دالاشماق 70

Dalav دالاو 71

Dalay, talay دالای, تالای 71

Dalbedal دالبدال 70

Dalda ƣalıb dur دالدا ƣالیب دور 70

Dalda olmak دالده اولماق 70

Dalda دالدا 71

Dalda; daldan دالدا, دالدان 69

Daldağay دالداغای 71

Daldalamak دالدالاماق 71

Daldalandırmak دالدالاندیرماق 71

Daldalanmak دالدالانماق 71

Daldırmak دالديرماق , 72	Dam دام , 77
Dalğa دالغا , 72	Dām دام , 76
Dalğa, dalğa دالغه , دالغا , 72	Dām, dūma' دام،دوما' , 73
Dalğa, davulğa, davulğan 72, دالغا،داولغا،داولغان	Dama taşы داما طاشى , 77
Dalğalandırmak دالغالانديرماق , 72	Dama داما , 77
Dalğanmaq دالغالانماق , 72	Dama !, داما , 77
Dalğın دالغين , 72	Damacana دامجانا , 80
Dalı دالى , 69	Damacı داماجى , 77
Dalıdan gelmek داليدن گلمك , 69	Dāmād داماد , 78
Dalına başmaq دالينه باصمق , 69	Damağı qalmaq داماغى قالخماق , 77
Dalına binmek دالينه بينمك , 69	Damağ, damağ داماخ،داماغ , 77
Dalınsınca, dalınca داليسنجه، دالينجه , 70	Dāmān, dāmen دامن،دامان , 78
Dālī دالى , 14, 72	Damar دامار , 78
Dalim, delim داليم،دهليم , 73	Damarluq دامارلوق , 78
Daliya داليا , 72	Damaşko داماسقو , 78
Dallandırmak داللانديرماق , 68	Damda baca دامدا باجا , 77
Dallanmaq داللانماق , 68	Damdan düşme sözler دوشمه سوزلر 77, دامدان
Dalı budaklı داللى بوداقلی , 68	Dāme, dūmen دام،دوما' , 10
Dalı, dallu داللى، داللو , 68	Dāmen-būsī دامن بوسى , 79
Dalmaق دالماق , 72	Dāmene دامنه , 79
Dalpay دالپای , 71	Dāmen-feşān, dāmen-efşān أفشان دامن 79, دامن فشان،
Dalsīret دال سيرت , 69	Dāmen-gīr دامن گير , 79
Dalton دالتون , 71	Dāmen-i ālūde دامن آلوده , 79
Dalu دالو , 72	Dāmen-i dermiyān دامن درميان , 79

Dāmen-i huşk دامن خشک 79

Dāmen-i kūh دامن کوه 78

Dāmen-i şahrā دامن صحرا 78

Dāmen-keş دامن کش 79

Dāmgāh, dāmgeh دامگاه، دامگه 14, 77

Damnalamağ دامنالاماق 80

Damolla داملا 80

Damolla, damolla دامولا، داملا 13, 80

Dan bolmağ دان بولماق 87

Dan çıkmak دان چیقماق 87

Dan دان 87

Dān دان 13, 14, 84, 86

Dan, dīn, den دان، دین، دین 12, 87

Dan, dīna دان، دینا 80

Dana دانا 87

Dānā دانا 85

Dānāyān دانایان 85

Dānāyī دانایی 85

Dandini داندینی 87

Dandun دان دون 87

Dāne دانه 89

Dāne bağlamağ دانه باغلاماق 90

Dāne dāne pilav دانه دانه پلاو 89

Dāne dāne دانه دانه 89

Dāne yağıdırmağ دانه یاغدیرماق 89

Dāne دانه 88

Dāne-çin دانه چین 89

Dāne-i hāl دانه خال 89

Dānelemek دانه له مک 90

Dānelenmek دانه له نمک 90

Dāneli دانه لی 89

Dānende داننده 86

Dang دانگ 87

Dangalag دانغالاق 87

Danglamağ دانکلاماق 87

Danışık, danışık دانیشیق، دانیشیق 90

Danışılmağ دانیشیلماق 90

Danışmağ, danışmağ دانیشماق، دانیشماق 90

Danis دانس 87

Dāniş ü biniş دانش و بینش 86

Dāniş دانش 85

Dānişmend دانشمند 86

Dāniş-perest دانش پرست 86

Dānişver دانشور 86

Danlı, danlıkh دانلی، دانلقلی 87

Danmağ دانماق 88

Danmağ, dangmağ دانماق، دانکماق 88

Danos دانوس 88

Dağ [dağ yeri] داک [یری داک] 64

Daglamak, danlamak, dangamak

87, داڭلاماق، دانلاماق، دانغاماق

Dapkur, depkur داپقور، دېقور، 13, 27

Dar düşmek داردوشمك، 51

Dār u berd داروبرد، 50

Dār u kūb داروکوب، 50

Dār دار، 43, 49, 50

Dar, darış دار، داریش، 51

Dār, devren, devrānen دورانا، دورا، دار، 33

Dāra çekmek; berdār itmek چگمک، 50، داره، بردارایتمک

Dara دارا، 51

Darah, darak داراخ، داراق، 51

Daramak داراماق، 51

Dārāt دارات، 51

Daratmak, daratdırmak داراتماق، 51، داراتدیرماق

Dārāy, Dārāyī دارایی، دارای، 51

Darbadağan, darbadağın دارباداغان، 51، دارباداغین

Dārçin دارچین، 50

Dāreyn دارین، 43

Darğa, darğa دارغه، دارغا، 52

Dār-ı āhīret دارآخرت، 45

Dār-ı cihān دارجهان، 48

Dār-ı dünyā داردنیا، 47

Dār-ı fülful دارفلفل، 51

Dār-ı siyāset دارسیاست، 50

Darı داری، 54

Darı, țarı طاری، داری، 53

Darīhdırmak داربخدیرماق، 54

Darīhmaq داربخماق، 54

Darılmaq داریلماق، 54

Darımaq داریماق، 54

Darışıklık, darışıklık، داریشیق، 51، داریشیقلاق

Darışmak داریشماق، 54

Darıtmaq داریتماق، 54

Dārinde دارنده، 50

Dartinmaq دارتینماق، 52

Dartmaq دارتماق، 52

Dārū دارو، 53

Dārū, dārūy دارو، داروی، 53

Dārūğa داروغا، 53

Dārūlaçı دارولاچی، 53

Dārūlamak دارولامق، 53

Dārūlanmaq دارولانماق، 53

Dārü'l-bedāyī, dār-ı bedāyī، دارالبدایع، 48، داربدایع

Dārü'l-beķā, dār-ı beķā دارالبقا، داربقا، 43

137

Daş daş üste biraħmamak براخماماق

57, داش داش اوسته

Daş, 56, داش 57

Daş, deş, 56, داش, دهش

Daşa dönmek 57, داشه دونمك

Daşımak 57, داشیماق

Daşırğamak, daşırğanmak

58, داشیرغاماق, داشیرغانماق

Daşkun, daşgın 57, داشقون, داشغین

Daşlamak 58, داشلاماق

Daşlanmak 58, داشلانماق

Daşmak 57, داشماق

Daşurmak 57, داشورماق

Datlu dil 27, داتلو دیل

Dav dimek 90, دیمك داو

Dav saña! 90, داو سڭا

Dav 90, داو

Dav, dev 91, داو, دهو

Dav, řav 90, داو, طاو

Dava 91, داوا

Davalamak, davlamak, davalasřmak

91, داوالاماق, داوالامق

Davan 91, داوان

Davar 91, داوار

Dāver 31, داور

Dāver, dād-āver 31, دادآور, داور

Davr 91, داور

Davranmak 91, داورانماق

Davul çiçeđi 91, داوول چیچگی

Davul 91, داوول

Davul, davul 92, داوول, داوول

Davulğa, davulğan 92, داوولغا, داوولغان

Day 92, دای

Day, dayin 92, دای, دایین

Day, dey, dey 12, 92, دای, دهی, دهی

Dayak 92, دایاق

Dayamak 92, دایاماق

Dayanmak 93, دایانماق

Dāye 93, دایه

Dayı 93, 94, دایی

Dayın 94, دایین

Dāyin 81, داین

Daz, dazlak 55, داز, دازلاق

Dazmak 55, دازماق

De'b 19, 26, دأب

De'b-i dīrīn 26, دأب دیرین

De'b-i qadīm 26, دأب قدیم

De'b-i mevāniset 26, دأب موانست

De'b-i muřabbet 26, دأب محبّت

Debbāđ 97, دبآغ

Debbūs 98, دبؤس

Debdebe دېدېدې، 94

Debe دېبە، 98

Debelenmek دېبەلەنمەك، 98

Debğ, debğan دېبغا، دېبغا، 97

Debīr دېبیر، 98

Debīr-i felek; debīr-i āsmān; debīr-i
dībīr-fāk; دېبیر آسمان؛ دېبیر چرخ، 98

Debīristān دېبیرستان، 98

Debistān دېبستان، 97

Debūr دېبور، 98

Debūsiyyü 'ş-şekl دېبوسی الشكل، 98

Decāc, decāce دجاجه، دجاج، 104

Decāce-i hindiyye دجاجه هندیه، 104

Deccāl دجال، 105

Ded دد، 110

Dede, dede دېدە، دېدە، 111, 112

Dede-cūş دېدەجوش، 112

Dedek ددك، 111

Dehālet دخالت، 109

Dek داك، 64

Depe دېپە، 102

Depe, tepe دېپە، تېپە، 18, 101

Depelemek, tepelemek دېپەلەمەك،
تېپەلەمەك، 102

Depindirmek, tepindirmek

دېپیندیرمەك، تېپیندیرمەك، 99

Depingu دېپنگو، 101

Depinmek, depişmek; tepinmek,
tepişmek

دېپینمەك، دېپیشمەك، تېپینمەك، تېپیشمەك، 99

Depku دېقو، 99

Depme vurmağ ve atmağ وَاْتَمَق
دېمە وورمق، 99

Depme, tepme [de; te]; Depmek,
tepmek دېمە، تېمە؛ [دە، تە] دېمەك، تېمەك
[tepmek]، 99

Depmek دېمەك، 100

Depmek, tepmek دېمەك، تېمەك، 99

Depmelemek دېمەلەمەك، 99

Depremek; tepremek, depreşmek
دېپرەمەك، تېپرەمەك، دېپرەشمەك، 99

Deprendirmek; depretmek

دېپرەندیرمەك، دېپرەتمەك، 100

Deprenmek, depremek دېپرەنمەك، دېپرەمەك،
100

Deprenmek, teprenmek

دېپرەنمەك، تېپرەنمەك، 100

Depreşmek- depreşmek دېپرەشمەك،
دېپرەشمەك، 100

Depretmek, depreşdirmek,
deprendirmek

دېپرەتمەك، دېپرەشدیرمەك، دېپرەندیرمەك، 100

Dere tepe درە تېپە، 101

Dereden tepeden درەدن تېپەدن، 101

Detboy ,دتبوی 98	Devre-i vüsthā ,دوره وسطی 37
Devā'ir ,دوائر 25	Devr-i aḳdāḥ ,دور اقداح 34
Devām ,دوام 10, 73	Devr-i bāṭil ,دور باطل 36
Devāmlı ,دواملی 73	Devr-i dā'im ,دور دائم 34
Devāmsız ,دوامسز 73	Devr-i ictimā'ī ,دور اجتماعی 34
Devār ,دوار 40	Devr-i inḥiṭāṭ veyā zevāl ,ویازوال دور انحطاط 35
Devārī ,دواری 40	Devr-i kamerī ,دور قمری 34
Deverān ,دوران 8, 38	Devr-i ḳaşdı ,دور قصدی 35
Deverān-ı dem ,دوران دم 39	Devr-i nücūmī ,دور نجومی 34
Deverān-ı kebīr ,دوران کبیر 39	Devr-i şemsi ,دور شمسی 34
Deverān-ı şağır veyā ru'vī ,صغیر ویا دوران رئوی 39	Devr-i tefrīḥ ,دور تفریح 35
Devlet ,دولت 64	Devr-i tezāyüd ,دور تزاید 35
Devlet-ḥāne ,دولت خانه 65	Devrī ,دوری 37, 40
Devlet-me'ab ,دولت مأب 65	Devriyye ,دوریّه 40
Devlet-mend ,دولتمند 65	Devvār ,دوار 40
Devlet-yāb ,دولت یاب 65	Devvāre ,دواره 40
Devlet-yār ,دولت یار 65	Devvāriyye ,دواریّه 40
Devr ,دور 34	Deymūmet ,دیمومت 75
Devre ,دوره 39	Deyn ,دین 80
Devre-i 'uẓmā ,دوره عظمی 37	Deyyān ,دیان 14, 81
Devre-i cereyān ,دوره جریان 13, 40	Dib, dib ,دب، دیب 94
Devre-i kübrā ,دوره کبری 37	Dib, düb ,دب، دوب 94
Devre-i seneviyye ,دوره سنویّه 40	Dibāḡat ,دباغت 97
Devre-i suḡrā ,دوره صغری 37	Dibḳ ,دبق 98

Dīn دین, 81	Duḥūl دخول, 107
Dīn-daş دینداش, 84	Dübb دب, 94
Dīn-fürüş دین فروش, 84	Dücā, dücā دجی, 104
Dīn-i ṭabī‘ī دین طبیعی, 83	Dürdāne دردانه, 112
Dīn-perver; dīn-dār دین دار ؛ پرور دین, 83	Dürr, dür در, 112
Dişār دشار, 104	Dürr-i ‘Aden در عدن, 114
Ditreğ çičeği دترهك چيچگی, 104	Dürr-i girānmāye در گرانمایه, 112
Ditreğ, titreğ دترهك, تیترهك, 103	Dürr-i manzūm, dürr-i naẓīm منظوم, 113
Ditreğme, titreğme, titreğme تیترهغه, 104	Dürr-i meknūn در مکنون, 113
Ditreğmek دترهك, 102	Dürr-i nāb در ناب, 115
Ditreğmek, titreğmek, titreğmek تیترهكه, 102	Dürr-i nāsūfte در ناسفته, 112
Ditreğme, titreğme, titreğme تیترهشمه, 104	Dürr-i nefīd در نفید, 113
Ditreğmek, titreğmek دترهشمك, 103	Dürr-i şādef-nişīn در صدف نشین, 115
Ditreğmek, titreğmek دترهشمك, 103	Dürr-i semīn در ثمین, 112
Diyānet kār دیانت کار, 84	Dürr-i seyrāb در سیراب, 115
Diyānet دیانت, 84	Dürr-i şāhvār, dürr-i şehvār شاهوار, 113
Diyār دیار, 48	Dürr-i şehdāne در شهدانه, 114
Diyār-ı ġurbet دیار غربت, 49	Dürr-i yegāne در یگانه, 115
Duḥān دخان, 105	Dürr-i yekdāne در یکدانه, 114
Duḥt, duḥter دختر, دخت, 106	Dürr-i yektā در یکتا, 114
	Dürr-i yetīm در یتیم, 114
	Edāma'llāhu أدام الله, 74
	Ed-dār الدار, 43
	Ed-deberān الدبران, 97

Ed-decāce الدجاجة, 104	Qara davar قارا داوار, 91
Edhālāt ادخالات, 108	Qıṭā'-ı dā'ire قطاع دائره, 38
Edvār ادوار, 36	Qurı darı قوری داری, 54
Encümen-i dāniş أنجمن دانش, 86	Küçükdayin کوچوکدایین, 92
Ġarībū' d-diyār الدیار غریب, 49	Laqırdıyı dāne dāne söylemek لاقیردی یی دانه دانه سویله مک, 89
Gümüṣday yaltırı گموشدای یالتیری, 92	Mādām مادام, 75
Horā depmek خورا دپمک, 99	Mādāme'l-hayāt مادام الحیات, 75
Huṣ-āb خوشاب, 113	Mādāmki مادام که, 75
İdāle اداله, 67	Medār مدار, 41
İdām ایدام, 73	Medāreyn مدارین, 41
İdāme ایدامه, 74	Medār-ı mürekkez مدار مرکز, 41
İdāne ایدانه, 81	Medārī مداری, 41
İdāre اداره, 42	Medbūğ مدبوغ, 97
İdāreli اداره لی, 42	Medḥal مدخل, 108
İdāresiz اداره سز, 42	Medḥul مدخول, 107
İdbār ادبار, 96	Medyūn مدیون, 81
İdhāl ادخال, 13, 14, 108	Mest müdām مست مدام, 74
İdhān ادخان, 105	Midḥane مدخنه, 106
İnci dānesi اینجی دانه سی, 89	Mudḥal مدخل, 108
İstidāme ایتداه, 74	Mudḥin مدخن, 106
İstidāre ایتداه, 42	Muḥīṭ-i dā'ire محیط دائره, 38
İstidbār ایتدبار, 97	Müdāḥale مداخله, 13, 108
Qabl ü dübür قبل و دبر, 95	Müdām مدام, 74
Qan tepeye şıçramak تپه یه صیچرامق قان, 101	Müdāme مدامه, 74

Müdāvele مداوله, 68	Nādān نادان, 85
Müdāvemet مداومت, 74	Nısf-ı dā'ire نصف دائره, 38
Müdāvim مداوم, 74	Nışger نش گر, 86
Müdāyene مداینه, 81	Pāk-dāmen پاکدامن, 79
Müdbir مدبر, 97	Rub'-ı dā'ire ربع دائره, 38
Müdebbir مدبّر, 96	Süngü depreşmesin! دیرهشمه سین! سونگی, 19, 100
Müdebbirān مدبّران, 96	Tedāhul تداخل, 109
Müdebbirān-ı felek مدبّران فلك, 96	Tedāyün تداين, 81
Müdebdeb مددب, 12, 13, 95	Tedbīr تدبیر, 95
Müdevver مدوّر, 41	Tedbīr-i menzil تدبیر منزل, 96
Müdevvir مدوّر, 42	Tedebbūr تدبر, 96
Müdevvir-i 'azud مدوّر عضد, 42	Tedeyyün تدین, 80, 81, 84
Müdevvir-i faḥz مدوّر فخذ, 42	Tedhīn تدخين, 106
Müdīr مدیر, 42	Tedvīr تدویر, 41
Müstedām مستدام, 75	Temādī تمادی, 75
Müstedīm مستديم, 75	Tepe aşığı getirmek تپه آشاغی گتیرمك, 102
Müstedīn مستدين, 81	Tepe atmak تپه آتمق, 101
Müstedīr مستدير, 42	Tepecik تپهچك, 102
Mütedā'ir متدائر, 43	Tepeden tırnağa kadar donatmak تپه‌دن طیرناغه قادار دوناتماق, 101
Mütedāhil متداخل, 109	Tepeden tırnağa تپه‌دن طیرناغه, 101
Mütedāvel متداول, 68	Tepegöz تپه‌گوز, 102
Mütedebbir متدبّر, 97	Tepeleme yığmak تپه‌له‌مه ییغمق, 102
Mütedeyyin متدین, 81, 84	Tepelemek تپه‌له‌مك, 102
Mütemādī متمادی, 75	
Mütemādiyen متمادياً, 75	

Tepeletmek تپهلەتمەك, 102

Tepeli تپەلى, 102

Tepesinden bakmak تپەسىندىن باقمىق, 101

Tepesine vurmaq تپەسىنە وورمىق, 101

Ter ter tepinmek تەرتەپىنىمەك, 99

Ter-i dāmen تەردامەن, 79

Tiril tiril titremek تىرل تىرل تىترەمەك, 103

Üzerine titremek اوزرىنە تىترەمەك, 103

Yağ debesi ياغ دېبەسى, 98

Yer gök titremek يەر گۆك تىترەمەك, 103

Yevmü 'd-dīn يەۋم الدىن, 84

DİZİN (İSİMLER VE ESERLER DİZİNİ)

‘Abbās Ğā’ibzāde 696, 706	Bī-dil 699
‘Abbās Şihhat 713	Cāmī 69.
‘Abdullah Cevdet Beğ 699	Celāl Çelebi 679
‘Abdü'l-hak Hāmid Beğ 677, 679, 681, 682, 683, 684, 685, 687, 688, 690, 695, 697, 698, 702, 707, 710, 711	Celāle'd-dīn Rūmī 689, 690, 701, 713
‘Adlī-İkinci Sultān Bayezid 683	Cemşid 680, 683
‘Alī Rāzī 688, 691	Cevrī 716
‘Āşık Beşe 692, 713	Cüneyd nāmına Lügaz 714
‘Aṭāyī 698, 715, 716	Dā’ü'ş-şıla 677
‘İbret Gazetesi 698	Defter-i ‘Aşk 679
‘İzzet Molla 700, 712	Duhter-i ‘aşk 712
‘Örfi 690, 694	Ebu'l-alā’ 701
Akrebü'l-mevārid 711	Ebu'l-ğazī 681, 693, 705
Bābü'rname 678, 680, 681, 689, 694, 697, 700, 708	Ebu'l-me‘ānī 700
Bahar Şirvānī 692	El-ḥāce Taḥsīn 702
Bākī 679, 680, 682, 683, 702, 704, 708, 711	El-lügātü'n-nevā’iyye 708
Bedrus Efendi Kerasteciyān 680, 696, 703, 705, 708, 709, 710, 714	Elvān-ı Şirāzī 679
Beng ü Bāde 694	Esrār Dede 692
Beyānī 697	Eşref 677
Beyātī 693, 694, 696, 699, 705	Eşref Paşa 691
Beyḥūd 705	Fāzıl 679, 699, 701, 712
	Ferhād 691
	Ferhād ü Şirīn 678
	Feridün 695, 712

Ferīdū 'd-dīn 'Aṭṭār 679, 691, 702

Feyzī-i Hindī 703

Fıkhū 'l-luġa 678

Firdevsī 680, 688, 690, 713

Fuzūlī 678, 679, 683, 684, 686, 687,
688, 690, 692, 694, 699, 700, 703,
707, 708, 709, 711, 713, 714, 715

Gülşenī 714, 715

Ḥāce Selmān 700

Hādī 'Abdū 's-selīm-zāde 691, 693,
706

Hāfız 680, 686, 691, 699, 700, 703,
704, 711

Ḥalīl Nihād Beġ 707

Ḥalīmġirāy 686

Ḥamid 688

Ḥayālī 692

Ḥayretū 'l-ebrār 689

Ḥayyām 683 691

Hāzık 682

Hezeliyyāt 689, 692, 694, 708

Ḥilye 684, 715

Ḥubān-nāme 699

Ḥurşīd 679

İbn-i Yemīn 679,

İlhān 685, 688, 695, 711

İmām 'Alī 685, 701, 707

İsmā'īl Şafā 685, 695

Kānī 704

Ḳānūnī Sultān Süleymān 694, 698

Ḳavsī 691

Ḳays 685, 690, 691

Kāzım Paşa 714

Kelām-ı Ḥaḳ 678, 685, 686, 694, 695,
701, 707, 711, 716

Kelām-ı Şārī' 676, 700, 701, 702

Kemāl Paşazāde 687

Kemāl Paşazāde Sa'īd Beġ 677

Kemālzāde Ekrem Beġ 681, 690,
698, 699, 707, 710, 715

Kiyik Bilmecesi 693

Ḳoca Sekbān Başı 696

Köçerli 689, 693, 705

Ḳuşay bin. Kilāb 686

Lālī 715

Lāyiḥa 696

Lehce-i 'Osmānī 678, 699

Lehce-i Tatarī 697, 705

Leskofçalı Ġalīb 677, 686, 692

Levhī 711

Leylī 702

Lütfiyye 699

M. ‘A. Menāfzāde 697	Muḥammed Vesim Sultānof 689
Maḥbūbu’l-Ḳulūb 681, 689, 693, 713	Muḳaddime-i Ḥarābāt 685, 686, 690, 702
Maḥmūd Nedīm Paşa 679	Münif 679, 692, 716
Maḳber 681, 710	Münşe’at 712
Manastırlı Nā’ili 677, 704	Na‘īmā 679, 682, 686, 687, 695, 696, 699, 700, 701, 707, 709, 711
Mecālisü’ n-nefāis 689	Na‘t 712
Mecīd Ğanīzāde 690, 693, 705, 714	Nā’ili 688, 690
Mecnūn 683, 685, 715	Nābī 689, 694, 695, 701, 702, 708, 712
Mecnūn u Leylā 676, 678, 679, 688, 690, 690, 693, 699, 705, 709, 712, 715	Naḥīfī 691
Meḥmed ‘Ākif Beğ 682, 685, 687, 702, 705, 708, 710	Naḥşebī 691
Meḥmed ‘Ali Ḥan 700	Nāmıķ Kemāl 683, 684, 698, 710, 712
Meḥmed ‘Ali Şāh Lisānından 704	Nāşır Buḥārī 687
Memdūḥ Paşa 711	Naẓīm 688, 700
Mısrā‘ 694	Nedīm 676, 687, 688, 694, 698, 700, 705, 707, 710, 712, 715
Mi‘rācnāme 676	Nedīm-i Ḳadīm 691, 703
Mīr Ḥusrev Dehlevī 691	Nef‘ī 679, 680, 681, 682, 683, 685, 686, 687, 690, 694, 695, 698, 700, 703, 707, 711, 712, 714, 715, 716
Mīr Naẓmi 680	Nesīb Dede 679
Mirzā Şadre’d-dīn Meşhedī 679	Nesīmī 686, 687, 688, 704
Molla Naşru’d-dīn 688, 691, 693, 696, 699, 705	Neşātī 704, 707, 715
Mu‘allim Nāci 681, 697, 699	Nev‘ī 682, 684, 687, 690, 700
Muḥabbet Maḳālesi 712	
Muḥākemetu’l-lügateyn 693	

Nevādirü'ş-şebāb 681	Şābit 694, 699, 711
Nevāyi 676, 678, 681, 689, 690,693, 697, 713	Şabri-i Şākir 709
Nevres 680, 681, 699	Sākīnāme 693
Neylī 702	Sāmi Paşa 679
Nigārī 692	Sedd-i İskenderī 678, 689, 697
Nikītinden Tercüme 712	Senā'ī 715
Nivāb 705	Senih 687
Niyāzī 709	Seyyid 'Azīm Şehvānī 690
Nizāmī 680, 702, 703	Seyyid 'Azīm Şirvānī 688
Pejmürde 698	Seyid Vehbī 685, 694
Rācī 691, 696	Sultān Murād 680
Rāsih 687	Sultān-ı Cem 694, 695, 701
Rāzī 694	Sūriye 682
Recāizāde Ekrem 676, 684, 692, 698, 710, 714, 715	Süleymān Nazīf 677
Rehḡāniye 711	Sünbülzāde Vehbī 679, 695, 699, 707, 708, 711,712, 714, 715
Riyāzī 698, 711	Sürürī 689, 694, 702
Rūhī 690, 715	Şā'ikzāde 692
Rüstem 693, 711	Şāhī- Şehzāde Sultān Bayezid 679
Sa'dī 679, 680, 687, 689, 690, 692, 694, 700, 703, 704, 711, 714, 715	Şākī 691
Sa'dī-i Cem 698	Şānizāde 695, 707, 700
Şā'ib 689	Şāyık Tālibzāde 678, 688, 693, 697
Şābir 688, 690, 691, 696, 699, 704, 705, 705, 712	Şecere-i Türkī 705
	Şevk-engīz 679, 708
	Şeyhü'l-islām 'Ārif Hikmet Beğ 685

Şeyhü'l-islām Yahyā Efendi 692

Şināsī 708, 712

Tārīh 682, 686, 687, 695, 696, 699,
700, 701, 707, 709, 711

Tārīh-i Hezl Güne 694

Tārīh-i Kāvīm-i Türkī 705

Tercüme-i Burhān-ı Kāfī 680, 681,
705, 711, 714

Tercüme-i Telemağ 687, 710

Terkīb-i Bend 695

Tevfīk Fikret 707, 710, 712, 715

Toğay 705

Tuḥfe-i Vehbī 714, 715

Üsküdarlı Hakkı Beğ 680, 686, 687,
694, 698, 703, 714

Üsküdarlı Tal‘at Beğ 707

Üstād Ascedī 687

Vaḥşī 712

Vāşif 689

Vehbī 687

Veysī 699

Yeñişehirli ‘Avnī 682, 685, 686, 707,
712

Yezid 693

Yūsuf Kāmil Paşa 687, 710

Zafernāme 715

Zahīrū'd-dīn Fāryābī 714

Zākir 691, 697, 705

Zeyneb Ḥātūn 709

Zihnī 683

Ziyā Paşa 678, 679, 680, 683, 684,
685, 686, 690, 695, 697, 702, 708,
712, 715

SONUÇ

1. Türk Lügati, çeşitli Türk lehçe ve şivelerinin yanı sıra Batı dilleri ve Arapça ile Farsça kelimelerin de incelendiği mukayeseli bir çalışmadır. Aynı zamanda madde başlarının kökenlerini göstermesi, kök olan madde başından türetilmiş yeni kelimeleri de kök halinin altında vermesi, kimi zaman da etimolojisine yer vermesi ona bir nevi etimolojik bir sözlük olma niteliği de katmaktadır. Onun bu yönleri yanlışlıklarına rağmen sözlüğe büyük bir önem katmaktadır.
2. Hüseyin Kazım Kadri bu eseri Türk dillerinin birliğini sağlamak amacıyla yazmıştır.
3. Osmanlı Türkçesinde daha önce yazılmış başka sözlükler de mevcuttur. Ancak bu zamana kadar yapılan sözlükler, Arapça ve Farsçadan tercüme şeklinde olmuştur. Bu sözlüklerden sadece Lehçetü'l Lügat, Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmani sözlüklerinde Türkçe söz varlığına rastlanıyordu. Kamus-ı Türkî'nin en önemli sözlüklerimizden olduğu bir gerçektir. Ancak Türk Lügati'nden amaç ve sözlüğün yazılış yöntemi bakımından birbirlerinden ayrılırlar.
4. Hüseyin Kazım Kadri, ana madde başı ve ara madde başı olarak iki madde başı kullanmıştır. Ara madde başı, ana madde başının türemiş veya tamlamalı halidir.
5. Ana madde başı alfabetik sıraya uyarken ara madde başı için bu geçerli değildir.
6. Arapça gramer kurallarıyla türemiş kelimeler için ayrıca bir madde başı açılmamıştır. Türemiş bir kelime bulunmak isteniyorsa o kelimenin kökü araştırılmak zorundadır. Bu da kullanım zorluğu oluşturmaktadır.
7. Eserde ilgili dilin edebi örneklerinden kanıtlar da verilmiştir. Bu sayede kullanıcının kelimenin kullanılışını anlaması kolaylaşmıştır.
8. Eserde kelimelerin kökeni, türü gibi özellikleri de verilmiştir. Bu özellikler Arapça gramer kurallarıyla açıklanmıştır.
9. Sözlükte ana madde başlarının ve okunması zor veya karıştırılabilir yerlerin transkripsiyonlu hali de verilmiştir.

10. Eserin yazıldığı dönemde belirli bir transkripsiyon alfabesi olmadığından transkripsiyon için kendi sistemini oluşturmuştur.
11. Hüseyin Kazım Kadri, sözlüğünde sadece kelimeleri madde başı yapmamış, deyimleri ve atasözlerini de madde başı olarak ele almıştır.
12. Bir dilde yer alan bir kelimenin farklı anlamları için de ayrı madde başı açıp örneklendirmiştir.
13. Hüseyin Kazım Kadri, çok yönlü bir kimsedir. Türk dili, edebiyat, din, ziraat gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapmıştır. Onun Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lügatleri adlı eseri Türk dil birliğini sağlamak amacıyla yazılmış önemli bir eserdir. Bu amaç doğrultusunda yazılması, aynı zamanda diğer Türk şive ve lehçelerinin de sözlüğü olma niteliğini taşıması ve onların da edebi tanıklarının gösterilmesi Türk Lügati'ni Türk dünyası için önemli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdünnasıroğlu, A. (1895). *Lehçe-i Tatarî, C. I.* Kazan: Tntso Lnpertorskago Universiteta.
- Albayrak, N. (1998). "Hüseyin Kazım Kadri" . Kollektif içinde, C. 18, *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 554-555). İstanbul: TDV Yayınları.
- Aypay, A. İ. (2010). *Osmanlıca Kılavuzu*. Afyonkarahisar.
- Bingöl, Z. (2006). Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 197-207.
- Çevriyazı Sistemi. (1945). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Diriöz, M. (1994). *Eserlerine Göre Nabi*. İstanbul: Fey Vakfı.
- Erdem, S. (2002). *Nesib ve Divan'ı*. Isparta: Tuğra Matbaası.
- Erdem, S. (2005). *Neyli ve Divan'ı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergin, O. (1949). *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı*. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.
- Ersoy, M. A. (2019). *Safahat* (2. Basım). Ankara: Hece Yayınları.
- Ersoylu, D. (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1987). *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*. Ankara.
- Gürgen, A. (2014). *Büyük Türk Lügatı'nda Elif Harfi İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hakani, M. B. (2008). *Hilye* . İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Hayali. (1992). *Hayali Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Haz. Akkuş, M. (2005). *Seyyid Nigari Divanı*. Niğde: Hamle Gazete ve Matbaacılık.
- Haz. Alpay-Tekin, G. (1991). *Ali-Şir Nevayi Ferhad Ü Şirin* .

- Haz. Cunbur, M, ve Akyüz, K, ve Beken, S, ve Yüksel, S. (1997). *Fuzuli Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Haz. Gölpınarlı, A. (1972). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Haz. İpekten, H. (1970). *Na'ili-i Kadim Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Haz. İpekten, H. (1989). *Enderunlu Vasıf*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Haz. Kaplan, M. (1996). *Neşati Divanı*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Haz. Küçük, D. (1994). *Baki Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Haz.Küçük, S. (1999). *Antakyalı Münif Divanı*. Ankara: T.C. Kültür Yayınları.
- Haz. Kürkçüoğlu, K. (1956). *Fuzuli Beng Ü Bade*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Haz. Yenikale, A. (2011). *Şevk-Engiz*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Hüseyin Bin Halef-i Tebrizi, Ç. M. (1283). *Tıbyan-ı Nafi Der Tercüme-i Burhan-ı Katı, C. I*. Bulak : Matbaa-i Amire.
- İnce, Z. (2015). *Türk Lügati'nda "B" İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiir Örnekleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaçalın, M. S. (2012). Türk Lügati. Kollektif içinde, C. 41, *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 544-545). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kanar, M. (2008). *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kara, İ. (1991). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım Hüseyin Kazım Kadri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı (2019). *Kubbealtı Lügati*. <http://lugatim.com/>. (Erişim Tarihi: 01.09.2019)
- Nesimi. (1990). *Nesimi Divanı* . Ankara : Akçağ Yayınları.
- Obek, A. İ. (2009). *Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: Büyük Türk Lügati*. Turkish Studies.
- Öbek, A. İ. (Doktora Tezi, 1999). *Büyük Türk Lügati'nde Divan Edebiyatı Unsurları*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özgöl, M. K. (1987). *Leskofçalı Galip*. Ankara : Kùltür Ve Turizm Bakanlıđı Yayınları.
- Özgöl, M. K. (2016). *Osman Nevres Efendi*. İstanbul: Kitabevi.
- Öztürk, F. (2016). *Ebüzzıya Tefk Nef'i*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Sami, Ş. (1317). *Kamus-ı Türki*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Topalođlu, N. (2018). *Türk Lügati'nda “P” İle Başlayan Kelimeler Ve İlgili Şiir Örnekleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uca, A. (2001). Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lehçelerinin Birliđi Hakındaki Düşünceleri. *A. U. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 281-285.
- Uzun, F. (1964). *Bütün Eşref*. İstanbul: Tan Gazetesi Ve Matbaası.
- Yenikale, A. (2011). *Sünbül-Zade Vehbi*. Ankara: Öncü Kitabevi.
- Yıldıztaş, A. (2012). *Türk Lügati'nda Elif İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

۷۱۶ —

بولدی بجز دلدۀ مهر کدن عطایی نظمی زین
عادت مشهور در اولدینی در پرور گونش
عطایی

دَره — [durré] - لاسم - ابری دانہ لی اینجی ؛ تصوف -
دَرَّة البیضاء - عقل اُتول .

گل دستار شرف دَرَّة پا کیزه صدف
رسم پیرای سلف فخر کرام دولت
منیف

جمی : دَرَات - [durrāt]

درر - [durér] - دَرَك جمی .

گورینور رشته گفتار درر بار کده
گنج معنیده اولان گوهر فیض الہام
جوری

قصہ اینہ خصوصاً کہ گھر سنج خیالم
برنکتہ سنی شرح کتاب درر ایلر
نقی

درّی - [durri] - قیاسی - پارلاق ، منور ، رخشان .
کوکب درّی

- کاتنہا کوکب درّی .
کلام حق

جمی : دراری - [ده]

چکر دم تار زلف زهره‌ای زهرای گردونه
اگر دوزم در شهوار نظم‌دیشان اوزره
نقی

صدف صنع المیده عیان
در شهوار ایدی بردانه هان
خافان - حلیه

در شهوار مضامین ایله ملو سینهم
دل پر جوش و خروشم مردویای سخن
ستیزاده‌وهی

تاج فلك زواهر آلماسی طویلاش
هر کوکب مشعش بردر شاهوار
کال‌زاده اکرم‌ک

قطره ایکن اولدی در شاهوار
زینت تاج شهاز روزگار
کلیفی

در منظوم ، در نظم - دیزلش اینجی .
بته بونظم بلند ایله ندیم امیدک
زبور سلاک املدر در منظوم گی
ندیم

سلاک معناده نه‌خوش در نظم
اتمامش مثالی کیمسه تنظیم
تحفه‌وهی

در مکنون - محفوظ و پارلاق اینجی .
اوبله تقریرکه هر سوزی در مکنون
اوبله برنسخه که هر سطرای هرایی فسون
ضیافتا - ظفر ناه

توان در مکنون یکدانه
که پیرایه سلطنت خانه
سعدی

خیال خرده فکر ایت وصف دندانده دلداریک
لالی تا که نظمک اوله در و گوهر مکنون
لالی

ضرب مثل : سوله‌مهز سوله‌مهز آما در مکنون سوله‌ر.
در شه‌دانه - ابری دانه‌لی اینجی .

بیم اول‌نادره غواص که اولسه نه‌قدر
بهر اندیشه عمیق در معنی کیماب
طالرم قهرینه بردمده هم ایدرم
ساحلن پردر شه‌دانه و شه‌وار و خوشاب
نقی

در عدن : عدن ده گیریدن چقان اینجی .
مدت بسیار می‌باید کشیدن انتظار
تا که در جوف صدف باران شود در عدن
سنای

لؤلؤی بوخسه در عدن در دیدم ، دبدی :
اُهم فضولی آشک رواتکدرر سنک
فضولی

در بکتا - توصیفی - اثنی اولمیان اینجی .
اول گوهر بکتا که بولنیز آکا همتا
گلکز صدف گونه براویله در بکتا

دور
در یکدانه - ابری دانه‌لی اینجی .
گویا گوش فلکده پردر یکدانه‌در
کیم جهان یوزی چالینه وبرر زبور گونش
عطای

در بتم - توصیفی - صدفده نك اولارق جیقان ابری اینجی ؛
مجازاً - جناب واضح دین .
اوگو هرست گو صدفش در میان میاش
در بتم را همه کس مشتری بود

سعدی
دوشیدی سایه اُبر عنایتی بحره
جهان نه‌پردر ناز ایدردی در بتم
نقی

اولدی بازار جهان رونق بردر بتم
که دکل ایکی جهان حاصلی اول دره بها
فضولی

در صدف‌نشین - صدفیندن جیق‌ماش اینجی .
پردر صدف نشین ایدم بن
برموجه ایله کناره دوشدم
و جانی‌زاده اکرم

در سیراب - مجازاً - ابری اینجی دانه‌سی .
رشته‌در جسم که دور چرخ و برمش تابکا
مردم چشم دیزهردر در سیراب آکا
فضولی

در ناب - توصیفی - پارلاق و بیاض اینجی .
استدم اول شوقله غواص بحر فکر اولوب
زبور سمع قبول اولاغه لایق در ناب
نقی

چو جوق او وضع بنیان‌سیله پردر ناب
قادرین احوال خرابیله بر شکسته صدف
توفیق فکرت

عرض ایلدیکه عاشق اعل مذاب چشمنی
آج حقّه دهانک سن در ناب گوستر
نقادی

در یگانه - امثالی اولمیان اینجی .
مجنون دیدی ای در یگانه
مجنونه بیلیر یسک نشانه ؟
فضولی - مجنون ولی

در پاش : در فشان ؛ در پرور . . .
یم قهرک جان‌ومال خصمه برق‌خانه سوز
لطف طبعک لاهزار ملاکه اُبر در فشان
فضولی

رشته جودی ایله اُبر بهاری در پاش
نکبت خانی ایله باد صبا غالیه‌سا
نقی

دُر، دُر — [durr, dur] - عربی - اسم - ایچی، سروارید.

با کیزه کلام که در بحر خیال
آویزه گوش دل یاران صفادر
نمی

دردانه - ایچی دانه می .
دردناسته - توصیفی - ده لینه، ش ایچی ؛ مجازاً - باکر .

شبهه سز با کره در مستحسن
دردناسته در آیت احسن
سفیراده و می

دکله جوهر گی بیل قدرنی اتمه شایع
گوشوار اوله سزا بویه دردناسته
تغفوه می

درگراغابه - توصیفی - قیمتدار ابری ایچی .

غواص اگر آندیشه کند کام نهنگ
هرگز نکند در گراغابه نهنگ
سعدی

قدومی پادشاه عالمه سرمایه بهجت
وجودی افسر اقباله برادر گراغابه
نمی

درنمین - بافتگر - درگراغابه

طبع اول دریای معنی درکیم ایتش قهری
فیض نیسان آزل برگوهر و درنمین
اسکداولی - حق به

خاکدن هرزده ناییدکله برجسم لطیف
آبدن هرقطره توفیقکله برادر نمین
نصرت

مسکنتدن بولدی اول درنمین
بونجه قدر و قیچی ای پالکدین
کلتش

دُر نفید - دیزی ایچی .

دیزیلور جوهر دندانکی ایتدیکه خیال
دیدهدن سوزن مژگانم بیک دُر نفید
کافیه می

خوشاب - آبی ایچی .

شهواری دینور پادشاه لایق اولانه
لذتلاو صوخوشاب آبی ایچودر، خوشاب
مغفوه می

دُر شاهوار، دُر شهوار - ابری دانه می ایچی .

اگر قبول نکردم عطای معذورم
چو پیش روی تو این نکته آشکار شود
که ابر قطره بدریا آزان فرستد باز
که بوقت دگر دُر شاهوار شود
ظهور این قادیانی

Cf. anglais - *dad* = père; bulgare- *dédo* = grand-père; grec- *tétra* = id.; japonais- *tsitsi* = père; russe - *téta* = papa, et *died* = grand-père; arabe - جد = id.; dont la féminin جدّه , a donné naissance aux termes malgaches- *dady* = aïeul ou aïeule, et *daday*- père. L'arménien- *man* = père, ou aïeule est également un mot emprunté.

پدر و سرافندی گراسته جیان

- برطرینده قندلی اولان درویش ؛
ضرب مثل : پوشتنک سوکی دده ؛ روسینک سوکی آبه !
- مولویله نزدینده شیخ و پوشتنک اولان ذات .
ددگان - دده ننگ فارسی قاعده می اوزره جمی .

دده ننگ پلنده دودوک

زده بر معنی دیدوک !
جید نامیه لور

دده ننگ پلنده صوفیچه دودوک
اوکا برولینگ آیدر دیدوک
دیگر معنی

مرشده وار، مرشده وار مرشده
آندن اولور درده درمان ای دده
؟

کندیسی عجاج همت برده
قنده قالدی غیری به امداد ایدد !
؟

جاسوس، یا که هیچ و یا خود عه زده
یاسورت صلاحده قلاش برده
یاجابلوس، یا عالم اغراز عربده
ناظر ایتنه رتبه، احسانه، مسنده
نفرین بوحاله باعث اولان بدگهرلره
لعنت، هزار لعنت اویدادگرلره !
و چاق زاده کرم

دده جوش - مرتب اسم - بر قوش آدی .

- دیکن سرچسبی و چالی قوشی دینکاری قوشدر، که حالا
دده جوش دیرلر . [ترجمه برهان قاطع]

دده، دده — [dédé] - چاغای - اسم - بابانک بابایی، جد؛
آنانک آرکانک قارداشی، دایی؛ اختیار، من، یاشلی .

دده، دده — [dédé] - آذری - اسم - بابا، پدر .

ضرب مثل : ددهم مگا کور دیدی، هرگانی وور دیدی .

دیدي : رحم آله سن معنی دوگمه
مرحوم اولوب ددهم اونی سوگمه
چیدق زاده

طلائك آره سندن چىقارور نوراطيف دخى آتوارك ايجنده يارادر طلك كيتيف شناسى چاغاناي - تاقى ، تاقى ، داغى قازان - تاقى ، تاقى ، طاغى آذرى - داغى ، دخى اوبور - تاقى ، تاقى باقكز - ده باقكز - دها بودنى ؛ اودنى ؛ ودنى ودنى معلوم اولاكه ... عضاشعده ضرورت وزن ايجون [داغى] شكينده قولانيلاشدر. داها آسكى زمانلرده [دق] طرزينده يازيليردى . برداغى بجم تخنه ايتزدى تترك چارو بكش اولسه بدى آكر باينه بابك نديم قنى آفت قلفنى در اول دق ايت ايمدى ايدم علمين اوق عاشقيشه دغى — [dakhî] - آذرى - باقكز - داغى اولدى بودنى آنتكله معناد نه دايه نه آنه ايلدى ياد فضول - مجنون وليلى دغى — [dakhî] - قازان - باقكز - تاقى در — [déd] - فارسى - اسم - آرسلان ، قايلان ، پارس و آستالى بيرتجى حيوانلر ، حيوانات مفرسه ، سبع . همچان كزيم آدم درپوود در جزاير در ريمند از حد جلال الدين روى ضدى : دام درک — [dédéq] - چاغاناي - اسم - جاريه . باقكز - دادك ، دداك - اوزين بير آوگا قول ديب قاجقان ددك دور ، بلكه ددك دين يوز قانلا كرك ... - بولازينك زبون ايرانلارى ، بوك تارتار ايشاك لارى و عاجز قلنبان لارى قول لارى بلكه ددك لارى ... نوالى - محبوب القلوب دره ، دره — [dédé] - غرب - اسم - بابانك باباسينك باباسى ، جد ؛ آنانك ويا بابانك باباسى ؛ ضرب ، تل : دهدهسى قوروق عيش ، طورونيك ديشى قلماشمش ! ۹۰	تداخل - [tédākhoul] - مشاركت ، تفاعل - بربرسه گيرمك ، گيريشمك ، ايكي شيدن برى ديگرينه داخل اولاق ؛ گيريه و سوگرابه قالى ، تأخير ايتك . بو معناده آ كتريا معاش و ديون حقينده قوللايدير . تداخل ايتك ؛ تداخله يدمك ... متداخل [متداخله] - [mutédākhil] - فاعل ، تفاعل - بر برينه گيردن ، تداخل ايدن ؛ طوبالانوب بيريكين ، تاديهسى تأخير ايدن . ديون متداخله ؛ معاشات متداخله ؛ تقاسيط متداخله ... نبض متداخل - طبابت - ضربانى خفيف بر صورتده محسوس اولان نبض . دغمه — [dakhmé] - فارسى - اسم - قبه ؛ اولودقن ايديلن كنبد ؛ لحد ، قبر . فاغ دخه گنجينه نور علت عايشه نعلس ظهور ناي اى دخه مروض خواطر ، اولو معبد اى غره ستونلر كه برر ديو مقيد توقى كمكرت يكي دخه اژبهر او ساختند همه فرش ديپادر ائداختند فردوسى آكر بدخه زابلستانيان بئتل كسى وخنجر وشمشير او كشد بئتل بگردد جسم نكردند روز حشر اوزيم روان سام و نريمان و روح رستم زال وحنى فاغ دخه درسته غيب مطلق خانم شاه رسالت شه اقليم رشاد ناي - نمت دغمه — [dakhmé] - آذرى - فارسى (۹) - اسم - كوى اوى ، قوله . انسان اولانك چاه و جلالى گرگ اولسون انسان اولانك دولتى مالى گرگ اولسون ممت ديمر اپولرى عالى گرگ اولسون آلجاق اوفاجق دخه كى ساماننى سانيرسان ! آماخ كفى ! انسانانى آساننى سانيرسان ؟ ماير دخه لرده باليقچيلار اويانش بير پاراي چوق گيجكوب بو باغش تله سبكلى كيد برلر نور آغاغه گون چيخماش كولدن باليق دوغاغه عباس ممت - يكيتهن دن ترجمه دغى — [dakhî] - غرب - حرف عطف [و] ؛ هم ؛ داها .
---	---

دختر زن - اوگي ټرم -

دختران - دخترک ټرم -

دختران نعل - باټکر - بنات نعل

دخول — [dakh] - عربچه - اسم - قاريا ، آرايه گيرمه ، مداخله ؛

مجازاً - لوم ، تعقب ، تعريض ، اعتراض ؛

ضرب مثل : دخل ايدن ديمزه باري مسلمان اوله !

جناب شينه تعريض ايليوب زندان نه خوش ديرل :

بزه کافر دين بي دين باري مسلمان اوله !

يکشمري عوف

برکافر ايلش آن زمار زلفه بند

آرباب عشقه دخل ايديجي مسلمان ايکن

عزت ملا

او لطافتی وار اشعار صفا بخشیده

که کدر ویره آکا دخل حسود خودکام

نقی

عشق آکدجه بيوک سويلر ايدم

دخی آربابه دخل ايلر ايدم

فاضل - دفتر عشق

دخل ايدنده سوزمه باري براسناد اولسه

سويلدجه بنی معقوله قبله الزام

نقی

- ابراد ، گلير ، واردات .

پومنده آذرى تورکيه سينده قوللايلير .

- هر تکته بنی برنده درج و هر دخلي علهنده خرج ايتدکلى ...

مفشات - فريدون

جى : ادخال ، جمع الجى : ادخالات

مدخول — [médkhoūl] مشتق - دخل ايديلش ، تعريض

ايديلش ، دوجار اعتراض اولش ، لوم و تعيب يله ديله دوشمش .

دخول [dukhoŋ] - لازم - ايچينه گيرمک ، حلول ايتک ،

داخل اولق .

ضدى : خروج

کشانه دخول ايلدم ابتدا

ايديوب پاسبان فلک برندا

عزت ملا

داخل - [خى] اسم - ايچ ، ايچرى ، ضدى : خارج

داخل وخارج ؛ داخلىنده ، داخلىندن ؛ داخله کي ، داخلىنده کي ؛

داخل بلده ؛ داخل قلعه ؛ داخل سور ؛ داخل بطن ؛

داخل جمعيت ...

- ايچرى گيريجي و گيرهن ؛

بريره داخل اولق ؛ جامه داخل اولق ؛ حبابه داخل اولق ؛

داخل ايتک ...

طفل ايميدگي تاريخ رکيکن ايدم

پاک حساب ايتنه يته داخل معنای سخن

ستيزاده وحي

- ايچرى گيرمش و ايچريده اولان .

داخل - [خى] - جهت - ايچدن ، ايچ طرفدن . ضدى :

خارجاً

داخل [داخله] - قياسي - داخله منسوب و منعلق .

ضدى : خارجي

صنايع داخله ؛ ائمه داخله ؛ تقسيات داخله ؛ معاملات

داخله ؛ وکالت [امور] داخله ...

تصريح و نباتات :

نمو وياتمو داخل ؛ شفاف داخل ؛ لفاء داخل ...

داخله - [خى] - اسم - بر شينک ايچ يوزى ؛ مجازاً -

درون ، ضمير ، وجدان .

إدخال - متعدى ، افعال - گيرديرمک ، سوقق ؛

ضدى : إخراج

- إدخالى خيالات شاعرانه دن عالم بحث و مناظره به إدخال ايلديلر ..

نظمي کال - عبت و مفاصلي

- صرف - برلفظک اولينه برحرف گيريمک .

أدخالات - برمدکته خارجه دن گيريلن هر دور لو اشيا و محصولات .

ضدى : إخراجات

- غبرزيات - جهازهضم واسطه سيله إدخال ايلديلن مادملر ،

ما کولات .

إدخال - لازم ، افعال - گيريمک ، دخول ايتک ، داخل اولق .

مدخل - [مه ، خه] - لازم - داخل اولق ، ايچرى گيريمک ؛

قاريشق ، مداخله ايتک ، تعريض ايتک ؛

مدخدار ، ذى مدخل - صفت - اينده دخل و اشتراکي اولان .

- دخول ايديله چک و گيريله چک بر ؛ قاني ؛

ضدى : مخرج

- برعلم و فنک مباديسينى تشکيل ايدنه مقدمات و مباحث ايتدائيه .

جى : مداخل - [مه ، خى]

مدخل - [mudkhal] - مفعول ، افعال - إدخال اولونمش ،

صوقولش ، گيرديريلش .

مداخله - [mudākhalé] - مشارکت ، مفاعله - بر ايشه

قاريشق ، آل صوقق ؛ آرايه گيريمک ؛ علاقه دارد و لنگر طرفيندن

برطلب و دعوت وقوع بولاديني حالده ، دوجار إقطاع اولان

مذاکراته و يا اولجه منعقد بر ايتلافه ديگر بردولنک قاريشماي .

جى : مداخلات

دخيل - [ده] - اسم - باشقا بردن گلوب برينک حبابه - سينه

النجبا ايدن ؛

دخيل دوشمک ؛ دخيل اولق ...

دخيلک ! - سکا دخالت و النجا ايدم !

دخيل درگه لطف و مروءتک اولدم

آمان آمان آيا سرور ستوده شمار

شياپانا - نعت

- عروض - قافيه مؤسسه ده تأسيس ايله روى آراسينده کي

حرف .

دخال - [ده ، له] - مولده اتدن - دخيل دوشمک ، صيفينق ،

النجبا ايتک .

دژانه — [doukhān] - عربچه - اسم - توتون، دومان، دود؛
بایراقلی قبیلبوب ایچیلن اوت؛ برسوره قرآنیه‌ک آدی :
سوره دخان
- فارقب یوم نأنی السّماء بدخان مبین .
کلام حق

شمه‌سی گل دودیدر گویا دخان لالاسی
آیلدی بزم صفا آفرای بر گلزار شمع
ویشی

بو آجبارله چشم نجوم اولسون آشکار
آفاق طوسون آتش دلدن جیقان دخان
وقت ایسا کده کی بجره عتبدن
خوشدر آلفته یه لافزارده برلوه دخان
نایت - دمشیه

جی: اُدخنه - [خی]

إدخان - لازم ، افعال - دومان چیققی ، توتک .
تدخین - [ته] منعمدی ، تفعل - دومان چیقاردی و ویرمک؛
دوماله توتوله‌ک ؛ طبابت - خسته اولان برعضوی تداوی
ویا بر برك هواسینی تصفیه مقصیده دومان ورمه ، توتوله‌مه .
داخنه - [خی] - اسم - دومان جیقان بر، باجا .

جی: دواخن

مدخن - [mudkhin] - فاعل ، افعال - مدخن
[mudakhkhin] - فاعل ، تفعل - دومان ویرن .
مدخنه - [می، خه] - اسم - ایچینه توتسو ویرلن قاب .

دخت ، دخت — [doukht, doukhtér] - فارسی - اسم - قیزه
با کر ، دوشیزه .

دخترز ، دختر تآک - اضافی - اوزوم و اصافیزی - مجازا -
شراب ، بنت‌الغیب .

نیجه دمدر صبادن بر اثر یوق
آنکچون کوی دلبردن خبر یوق
صفا خنخانه‌سندن دخترز
طلودر آتی اما بر چکر یوق
نومی

بی سروسامان ایدرسن نیجه سام ورسندی
دخترز سن ولی عقل آلمده مردانه‌سن
نمی

برده‌دار دخترز دایه‌بنت‌الغیب
محرم سلطان می مطبوع آبنا ی کرام
نشوی

دخترزله ایدوب دفع خمار
سودیکی میوه ایدی روی نگار
سبلازده ومی - شوق انکیز

جال دخترز نور چشم ماست مگر
که در نقاب زجایی و برده غیبت

حافظ

دتره‌ک چیچگی - یابانی براوت .
دترمه ، تترمه ، تترمه - سارسیلیا ، ایتماش ، لرزه ،
ایصینا ؛ مجازاً - قورقا ، خوف ، هراس .
دتره‌شمه ، تتره‌شمه ، تتره‌شمه - باقکیز - دترمه

دثار — [dithār] - عربچه - اسم - جبه قافان و عبا
و اُمتالی اوسته گیلان شیلر ؛ یاناق اورتوسی . کنایه اولارق
فارسیلک [پیرایه] معناییده قولانیلیر :
مرحمت دثار ؛ مکارم دثار ، مروت دثار ؛ عاطفت دثار ...

دجا ، دجی — [dudjā] - عربچه - اسم - قارا کلنی ، ظلمت .
بلغ‌اللی بکماله
کشف الدجا بجماله
حسن جمیع خصاله
صلوا علیه و آله
سعدی

- طلعت دجلوی دجا فرسای شرح مطالع الانوار ...
ترجمه برهان قانع

دجاج ، دجاج — [dējadj, dējadjé] - عربچه - اسم -
طاووق و خوروز جنی .

الدجاجه - صورالبروج شالیه‌دن برجهل کوییه .

دجاجة هندیه - هند طاووقی ، هندی .

- مباره غضبی مستولی اولوب دجاجة هندیه کی قراروب ...
نعیم - تاریخ

دجاییه [طاقه ویا قبیله] - اسم - تاریخ طیبی - هندی ،
قاز ، طاووق و اُمتالی کومس حیوانلری صنفی .

دجال — [dējadjāl] - عربچه - صفت ؛ اسم - لغت - چوق
بالان سولبر ، کذاب ، آخر زمانده جیجایی خبر ویرلن
بر بالانچی که ، اشراف ساعتدن یعنی قیامت علامت‌لریندن
صابیلیر ؛ لقب‌المسیح الکذاب آلهی یظهر فی آخر الزمان .

[اقرب‌الموارد]

- بکون فی آخر الزمان الدجالون !
کلام شاعر

چنک عدم ، ارغنونمی سین ، چال
آغلالت ، ای ، ای غیر دجال !
عبدالحق‌حمیدیک-ایلیخان

شیوه کردارینه نسبتله محضاً خبر اولور
شر و شور دیو ملعون فتنه دجال ضال
یکیشری‌عونی

گاه مهدی چیقرکه دجال
بیقلور دیر بوجهانی فی الحال
سفیرزاده‌وهی

دهری تخریب آیلدی باجوج و ما جوج زمان
خلفک امیدی بنه مهدی ایله دجالده
مدوح یاشا

نمده آغلايهرق يازدينم بوشمر سپاه
لبنده قارشمك خنده لرله تيره بچك ؛
نه لر ، نه گريه لر اولشدر اوله تيره برك
دوداقلرنده نشاط وسعادتك ، ايووا !
تولقي فكرت

ترل تير تيره مك - باقكر - تير تير
بر گوك تيره مك - دهشت و فلاكت عظيمه دن كناه .
اوزرينه تيره مك - مجازاً - شدله سومك ؛ اظهار مرحمت
ورقت ايتك .

Cf. grec- *ταρταρίζω* = trembler, grelotter;
allemand- *zittern*- id.; anglais- *to shudder*= id.;
arménien- *թրթռիմ* = vibrer, et *աւրաւում* =
trembler, grelotter.

بدوس افندي كراسته چيان

دتره مك ، تتره مك ، تيره مك - متعدي - صارسوب اوبناغي ،
لرزه دار ايتك ، اهتراز ايتديرمك ؛ مجازاً - قورقونغي ، ترهيب
و تهديد ايتك .

ظلماً حكومت ايتسه احداث غائله
سرحد ظلمي آشفه بول بولسه فائله
آماده ميرته نيجه بيكلرجه عائله
ترتمسوني قاي بو دهشتلي هائله ؟

نفرين بوگا مسيت اولان بد گهرلره
لغت ، هزار لغت او بيداد گرلره !
دجاني زاده اكرم

تيره درسين بنه دنيايي ، امين اول ، تير تير
هله سن شرقه او اعانده بش اون كيسه گتير
محمد ماسف بك

دتره شك ، تيره شك - لازم - صوئوقدن ويا قورقودن
تيره مك ؛ مجازاً - قورقق ، دوجار خوف وهراس اولقي .
دتره ك ، تيره ك - آلاري تيره بن آدم ، پيرتوت ، تيره بوب
سالانان شيلر ، لرزه دار ، حلزون تل اوزرينه طاقيلان دال
ويا جيجك .

وقتاكه صباحه قارشى ناسگاه
بر زورق انجمنده بر تك لسان
حسرتله چكوب بر آتشين آه
ترك سس ايله اولور غزلجون ...
دجاني زاده اكرم

بوزي صولفون ، دوداقلري ترك
بورق قيب قيرمزي ، گوزي بي فر ،
جيهه سنده برودت مقبر ،
بر بهجيت نظرله سوزر
بتون اشيايي سچمه دن گورهره ك !
كامل زاده اكرم بك

- ويا خصوص پيران خميده قدان ترك آلاري بر افرشته جانب
آسمان ... اولدي .

يوسف كامل پاشا - ترجمه تليق

جسم هاكك ديدير هم تر ايش هم برآق
دپدن مارنه دك گل كي بلوركي
نديم

تپدن طرناغه قادار دوناغق - مجازاً آزارلامق ، توبخ ايتك ،
ايلر طونار برني بيراقامق .

تپه گوز - ايكي گوزي بيشيك - سوء تشكىل دولاييسيله ،
ذوالعينين متصليين .

تپهك - [جى] - اسم - اوافق تپه ، بوككجه ير .
تپهك - [لى] اسم - سوس قيبيلندن باشه طاقيلان شيلر ؛
قاووغك تپه سينه قونولان سوس ؛ قوشلرده اييك ، طاراق
و تاج .

دپه لك ، تپه لك - متعدي - دپه و باش آشاني ايدوب
اولدورمك ؛ قهر و هلاك ايتك ؛ شدله دوكله .
تپه آشاني گتيرمك - باش آشاني يره وورمق .
تپه لك - متعدي - اولدورمك ؛ دوكدورمك .

تپلي - قياسي - دپه و تپه سي اولان ؛ باشينده اييكي و تاجي
اولان قوش و طاووق .

تپه لمه - اسم - دپه كي تومسك و طوب اولان شي ؛
اظرافيندن طاشوب دوكون ييغين ، مالا مال .
تپه لمه ييغق - باقكر - طوروق ؛ طوروقلامق

مير - [dépé] آذرى - اسم - تپه .

دتره مك - [ditrémék] آذرى - باقكر - تيره مك .
دتره مك ، دتره مك

دتره مك ، تتره مك ، تيره مك - [titrémék] - غرب - لازم
ارجاجي حركتله صارصيلمق ، ايرتماش ايتك ؛ صوئوقدن ،
قورقودن و نفرندن لرزه ناك اولقي .

نردن گليور ، غموم بيلم
نردن قيليور غموم بيلم
آمار غضب گورروب سياه
دترر طورر آلرم دهاده
عبدالحق حامد بك - مقبر

..... شيدى سز بوغتالي ؛
بولوح مائي هر دولو دهشتيله آلك ،
شوعترم وطنك بركار باردينه ؛
پوتون اومنظره جانشكافي برده قابين
رداي برف ايله اورتاك تيره سينده ينه
- انجمنده صافله رق سوزش فلاكتي -
يايانجي گوزلره گوسترمه سين سقالتى ...
تولقي فكرت

ايدر تدوير عالم برمكينك قوه غمري
جهان تيره ر ثبات پاي ارباب متانندن
تليق كمال

دېمك — [dépmeq] - آذرى - باقكز - تېيك دېمك ، دېيك دېمك ، دېرمك - لازم - قىيىلدانق ، دېرمك . دېرمك - دېرمك - باقكز - دېرمك دېرمك ، دېرمك - متمدنى - دېرمك ، دېرمك ، دېرمك . آثار مروت ايله اظهار بر دېرمك اكر مروتك وار فضول - مجنونوللى كل نازه ابدى وسپزه نوخير دېرمك نسم گل ريز فضول - مجنونوللى	ضرب مثلر : - تېيك كېچە ، سيوريلندك كلاه . - تېه تېه قوللاڭ . خورا دېمك - باقكز - خورا دېمك ، تېه - [ده ؛ ته] ؛ دېيك ، تېيك - [ده ؛ ته] - حيوانك آرد آياغيله وورماسى ، چيغه ، دېش . آندە گامى باش باشى ايلر طوفشقدن شكست گام ايدر برتپه اورمغه آياق باشى هلاك سروى - هولايت دېمك وورمق و آتمق - چيغه وورمق و آتمق . دېمك - دېمك ايله وورمق .
دېنگو — [dépingu] - چاغاتاى - باقكز - تېنگو دېم ، تېم — [dépé ، tépé] - غرب - لم - طوب و تومك بر باش ، اوج ، اوقاق داغ ، تل ، پشته ؛ بعض قوشلر وطا و قارلر باشلر بىند اولان ابيك و طاراق و تاج ، باقكز - طوروق	دېمك ، دېمك ؛ تېمك ، تېمك ؛ تېمك ، تېمك - [ته] - حيوانلر بر بريند دېمك ايله وورمق ؛ آياقلىرله يره وورمق ؛ مجازاً - مناظره و مجادله ايتك ؛ تېمك اولق ، صبر سزلاقم . زرتېمك - حدتدن و هيچاندىن آياقلىرى يره وورمق . دېمك ، دېمك - تېمك ، تېمك - حدتدن صبر سزلاقم ؛ قېزىرمق ، هيچانك كىتمك . دېمك ، تېمك - حدتدن و هيچاندىن آياقلىرى يره وورمق ؛ هيچان ، تېمك .
Cf. mongol - <i>dobo</i> = colline ; t orl = دوماق et id. = id.; ossète - <i>tsoub</i> = pic (de montagne) ; latin - <i>teba</i> = colline; égyptien - <i>teb</i> = tête; géor - gien - <i>thauoi</i> = id.; siamois - <i>twa</i> = id.; ka <i>tuwi</i> = id. Comparez encore, sanscrit - <i>stūpa</i> = monceau, tertre, tumulus; grec - <i>τύμβος</i> = id.; latin - <i>tumba</i> = tombeau, et bulgare, <i>tumba</i> = monticule, mame- lon; hongrois - <i>domb</i> = id.; allemand - <i>topp</i>, ang- lais - <i>top</i> et <i>tip</i> = sommet, cime; copte - <i>tpé</i> = élevé (et <i>rtpé</i> = action d'élever.) Pali - <i>tūpa</i> = sorte de tour ou de mausolée, de forme pointue, élevée en l'honneur de bouddhistes éminents, et appelée ordinairement <i>tope</i>.	دېمك ، دېمك ؛ تېمك ، تېمك - بريندن او ينامق ، قىيىلدانق ، حركتە گلك ، قىيىلدانق ؛ چابلامق ، زورلامق ، اوغراشمق ؛ آياقلىق ، تهاك و تهاجم ايتك . دېمك ، تېمك - باقكز - دېمك آج گوزىكى عېزلە باق بر درر قو يقين ايراق دېمك اولور دل طوداق وصل لقا خولنده در تيازى - كفتار يورىدكده مردانه دېمك ، اميددر ك بوتدېرلى راست گلييه ديو نصح و تحريض ايلدى ... نعيما - تادع سوتكى دېمك سىن ! - بريندە راحت او نورسون ! دېمك كىتاب .
On pourrait également rapprocher de تېمك le grec - <i>λόφος</i> = colline. On sait que (l) et (t) ou (d) permutent souvent d'un idiome à l'autre. بدوس آفندى كراسته چيان باش تېمى ، داغ تېمى ؛ تېمك كىكى ... - بوگك و بوگكده اولان : تېمك ، آفانچ تېمى ؛ تېمك و تېمك چىقمق ... تېمك وورمق - باشيند وورمق . تېمك باقمق - مجازاً - بوي آتمق ، بويلاقم ، اوزامق . تېمك - مجازاً حدتله ك ، قېزىمق . قان تېمك صبر سزلاقم - باقكز - تېمك آتمق دره تېمك - دوز قو قوش هرير . دره دى تېمك - شورادن بورادن ، ايلدى كىرى هر طرفدن . تېمك طيرناغه - باشدن آياغه ، سرتاپا .	برندن دېمك بن مبتلاى شوق غالبدر هوا در گزدرن يردن يره ابر گرانبارى فضول زلف دلدارى آكوب در دى دېمك دردم بنه ديوانه دله سلسله چيان اولدم صبرى شاعر درد ايچره مضاعف اولدى دردى دېمك عنان رهنوردى فضول - مجنونوللى دېمك لېو كى جوشه گتور حوش كوثرى عنىر صچوكى چوز بوجھانى معطر ايت دېمك خاؤون

- تڭل باشيم غه چاچي نجب دورکيم باشيمدا دېولغه بورکي ابدی
پيرتاری کيسيلمادی ...
باير نامه

دېوی — غرب - فرانسجه : dépôt - مخرفي - اسم - ائمه و اشي
قونولان بر ، آنيار .

دېب — [débé] - غرب - عربيجه : دبه - ياغ قابي - اسم - دېي
يوارلاق قاب ، ياغ و بال چوملگي .

دېهله تڭ - آرقا اوستي ياتوب قاتلغق ايجون ايکي طرفه دونوب
چابلامق ، دوگونگ ، کئندني شورايه بورايه آتمق و چارهنق .

دېب — [débé] - چاغاتاي - عربيجه : دبه - اسم - باروت قوطوسي ،
بارونلق .

ياغ دېسي - ياغ قونولان قاب .

دېبير — [débîr] - فارسي - اسم - منشي ، کاتب ، محتر ، مدبر
امور دولت ، مستشار سلطنت .

دېبر فلک ، دېبر آسمان ، دېبر چرخ - عطارد سياره سي .
قام قلیچ اولوب عقلت دېبر وچلا دی
بري اشارت ايدرسه بري ايدر تدبير
شناسي

فخر ايدلن قوت طبع بلندمله زمين
لوحه بويه نقش ايدر وصفم دېبر آسمان
شيا پاشا

دست اورمش ایدی کاک شهابه دېبر چرخ
طغرا نويس حکم خداوند اس و جان
باق

دېبرستان - اسم - منشي و کاتلرک بولونقلری دائره .

دېقور — [déprou] - چاغاتاي - اسم - بر و تڭ درکه طغانه بت
اوشدوگي وقت آنوگله علاج ايدرلر . [الفاظ التوائيه]

دېمک ، تېمک — [dépmeq , tépméq] - غرب - متعدي -
حيوان آرد آياغيله وورمق ، چيفته آتمق ، آياغله وورمق ،
تکمله لک ، گيري آتمق ؛

همده تا اولديغکيز موقعه گوندرمشکن ؛
تيدیکيز کندی گلن نعمتی سرسملکدن !
محمد عاصف بک

- خسته اني بکيدن باش گوسته رمک ، نکس اچمک ، توفک و طوب
آنيلديغي زمان گيري وورمق .

Cf. Arménien- *dauber* = dauber; sanscrit-
tup, *tôpâmi* = id., grec- *τύπτω* = frapper, dau-
ber; anglais- *to dab*, et anglo-saxon- *dubban* =
id.

دېوي افندي راسته جيان

شاهد حال دگلسي باري
آنلرک ظاهر اولان اديباري
سئيزاده وحي

سکره اديبار ايله بي مال و مثال
اوله پسانده راه اقبال

سئيزاده وحي - شوقانگيز

گيندي باشکدن گوکل اول سروقتک - ايه مي
آغلاکيم اديباره تيديل اولدي اقبالک سنک
فصول

ايسديار - [تي] - متعدي ، استعمال - آرقا چورمک ،
پوز دوندرمک .

مندر — [mutédébîr] - فاعل ، تفعل - تدبير ايدن .
مدير — [mudbîr] - فاعل ، افعال - اديباره دوشمش ،
بدخت ، طالعيز ، دوشگون .

الديبران - [ده ، به] - اسم - لغت - آني ، نور برجينک
طوب ييلديزلری .

دېستانه — [débistân] - فارسي - اسم - مکتب ، مدرسه .

دېغ ، دېغا — عربيجه - دهري بي يوشادوب ياشليغيني وقوقوسي
کيده رمک .

دېاغت — [dibāgat] - اسم - دهري بي حاضرلامق .

صنعت دېاغت

دېاغ - [ده] - اسم - دېاغت ايدن صنعتکار .

لسان خلقده تحريفاً [طابق] تلفظ ايديلر .

کشفگرک باکجه بناندر دمنسن عينا
بر آغز خفافي مضمون سکا ايلاغ ايدوب
اقترا اوليدي مقصودم ديزدم کشفگر
ايت بو قته طالعيزدم بن سني دېاغ ايدوب !
سرودي - هوليات

ضرب مثل : دېاغ سهودېگي دهري بي بردن بره وورر .

مدبوغ — [médbou] - مشتق - دېاغت ايديلش .

دېبو — [dibk] - عربيجه - اسم - چويان بوسکولي ديليلن اوتک
ايغ قابوغيندن چيقاريلان و قوش طوغق ايجون اوکيه باييلان
ياپشقان ماده .

دېبور — [dédoûr] - عربيجه - اسم - بايلي روزگاري ؛ تصوف -

سولة داعية هوى النفس و استيلاؤها .

تحکم ايلر ايشه اتحاد اشداده

ايدر معائنه دوستي صباودپور

غده

دېبوس — [débboûs] - عربيجه - اسم - گرز ، طوبوز .

جبي : دېايس - ده .

دېبوسى الشكل - نباتات - طوبوز شكيلنده اولان ، وييلي .

دېولغه — [daboulga] - چاغاتاي - باقکيز - داوولغا

دېبې — [débédébé] - فارسی - لاسم - داوول و نقاره
سی ؛ گوروئو ؛ پائیدی ؛ مجازاً - دولت ، حشمت ،
طنطنه ؛ پوپوکک ، عظمت .
پاکتیز - دمدنه

دنیای طوته دبده عدله نامک
پرامن و امان اوله همه کشور عالم
شامل

ای دبده لر ، طنطنه لر ، شانلی آلایلر
قاتل قورلر ، قلعه لی زندانی سرایلر
نوفیق فخرت

قوجه برکوکبه و دبده استقبال
شاهراه ابدینه ضیا باش کال
کالزاده ابرم بک

- تکثیر جهات اِرادات و مقاطعات ایله توفیر دبده و ادارات
اولنور ایکن ...
شانزاده - تاریخ

مدبب — [mudébdéb] - مفعول ، فعله - موکداندن -
دبده لی ، مططن .

دب — [dubur ، dubr] - عربجه - لاسم - آرقاطرف ، گوت ، قیج .
ضدی : قبل

قبل و دب - اوک و آرت .

فارسی - پیش و پس

دب - [دب] - اصل ؛ قوروق ؛ کوک ؛

- فقطع دابر النوم الذین ظلموا و الحمد لله رب العالمین .
کلام حق

- آرتیق ، فضله ، زمان حقینه - آرقاده قالمش ، گچیش .
دبیر - [ته] - متدی ، تفعل - [دبیر -] برایشی دوزم لیمک
و بولینه قومق ، تنظیم اتمک - [برایشک صوگینی دوشوغک
صورتیه اسباب حصولی تأمین و إحضار اتمک ، عواقب
اموری ملاحظه ایله اینش گورمک .

- لاعتقل کالتدبیر .
امام علی

- ائتدبیر نصف المونه .

حسن تدبیر ؛ سوء تدبیر ؛ صاحب تدبیر ؛ تدبیر امور و مصالح ؛
تدبیر احتیاطی ...

خوشا ای مسند آرای هم کیم حسن تدبیرک
ایدوب ملک جهاندن برطرف آشوب و غوغایی
تدبیر

خبره در نیت اندیشه پاکت نه عجب
دوشه تدبیر که البته موافق تقدیر
نعمی

تدبیرمه اویدی حکم تقدیر
ایتم بوقدر بلادی تسخیر
عبدالحق حامد بک

نه ایتدی ایتدیگی تدبیر ضعیلی اسکندر
نه گوردی گوردیگی دارات شوکتی دارا
نعمی

ضرب مثال :

- تدبیرده تقدیر ایله .

- تدبیرده قصور ایده رده تقدیر بهانه بولور .

تدبیر ، نزل - اداره یتیه .

جی : تدبیر [ته] - تدبیرات [ته]

تدبیر عاقلانه ؛ تدبیر حکیمانه ؛ تدبیر دور اندیشانه ؛ تدبیر
صائبه ...

پوته در ؟ جلوه تقدیری در ؟

اثر سوء تدبیر میدر ؟

عبدالحق حامد بک

- کار سازان دولت کشدو عقلاری ینشمدیگی تدبیرات
صائب لینی بگنمنوب ...

نعمی - تاریخ

تدبیر — [tédébbur] - متدی ، تفعل - خبر و شری
تمیز ایچون عواقب اموره نظر اتمک ، عواقبه نظر ایله اعمال
فکر اتمک ، تأمل و ملاحظه .

جی : تدبیرات

مدبیر — [mudébbir] - فاعل ، تفعل - تدبیر ایدنه .

جی : مدبیرین

فارسی قاعده سینه گوره جی : مدبران

مدبران فلک - سبعة سیاره .

- فوعل أجرام علویه نك علی زعمهم مدبران أمر إطلاق
ایدرلر ...

نعمی - تاریخ

او آفتاب معانی که جوهر دلیر

مدبران سموات عقله نور عیون

یکیشمردی عونی

مدبیرات - لسان قرآنده قواء معنویه و مؤثره معناسینده
وارد اولشدن :

قالتدبیرات امرأ .

کلام حق

ادبار - لازم ، افعال - گبری و آرقایه گیتیک ، طالع ترس
و معکوس اولتی ؛ دوشکونلک ، بدخنتق ، سفات طالع .

گور فضولینک رخ زردنده آشک آلتی

پرده ادبار طوعش صورت اقبال

فدولی

اولور ادباره برگون منقلب بردن بره اقبال

بینمکه نه سورت گوستر صرأت استقبال

اسکدرلی طه بک

ادبار اراقاز بی برلظه ... نه یاسم

بار ایلهم غنمی دورانه ایاندم

خلیل نهاد بک

وعدہ وبردی سندیروب عہدی اولدی بی وفا عرش اعلایہ دایاندی آہ وزاریم گلدی نواب آغوشہ آتیا آطالم! دایان، دایان! صوڭ خوابکاھک ایشته کنار ترابدر ہادی عبدالسليم زاده - ہانسی ایلدہ پر دفعہ خراسانہ زیارتہ گیدیر و ہر سفرندہ بر نچہ گون دایانوب منہ قوناق اولار ... «ملا نصرالدین» دن دایم — [dāi] - فارسی - اسم - چوجوغہ باقان جاریہ ، چوجوغہ سوت و برہن جاریہ و قادین . بر گون آتی گزیدری دایہ دردنی یتورمگہ دواہ فضولی - مجنون ولیلی شہنشاہ زینتی آغوشلر بیرایہ سی داخی بر ییلدر یانندن آبریلالی دایہ سی نہیم کوه ودریا ایکی جانیدن درآغوش ایلش صانکہ دریا دایہ سی کہار ایسہ لالاسیدر نہیم دایلی — [dāy] - غرب - اسم - باقکڑ - طایلی ضرب مثل: اگر آج یایم ، ہر گوردیگم دایم! دایلی — [dāy] - آذری - اسم - آنانک اُرکک قارداشی، دایلی. سکا نوکر ایدی آجیقلی آبی شیر قارداش ایدی پلنک دایلی محمد غنی زاده داییم — [dāy] - موغولجہ - صفت - دشمن ، یار . دب — [dub] - عربیہ - اسم - آبی . - ساطع اللہ الدب علی الخنزیر! - مجازاً - قابا صابا آدم . دب اکبر و اصغر - صورالبروج شمالیہ دن ایکی چلہ کوکبہ، یدی یارلر . باقکڑ - بنات نعش دب ، دب — [dip] - غرب - اتباع اُلفاظدن : دوب ، دوب ، دوبہ ، دبہ .. دوب دوز ، دوبہ دوز ، دبہ دوز ، دب دیری باقکڑ - دوم برہداتہ دہ بو ، اولہبہ : «چالیشق بورجم یوق لارادہمکہ ، فقط ، دب دیری برمفلوجم ! محمد طائف پک دب ، دب — [dib , dub] - آذری - اتباع اُلفاظدن : دوب دوز .	دایم! — [dah , deh] - غرب - اُصواتدن - آتی سورمک ایچون قولانیلیر . دایم! - حقارتلہ سوروب چقارمق، دفع وطرر ایتک . دایم! - چوجوق تہیری - کوچوک بویلو آت ، میدیلی . عربی - دحدح ، دحداح ، دحداح - بودور ، قیسا بویلو، چوجہ . دای — [dai] - آذری - اسم - آتک یاوروسی ، طای . دای، دی، دی — [dai , dei] - قازان - اُدات تشبیہ : گبی . آپودای تازا - آبی گبی قوتلی! گموشدای یالتری - گموش گبی پارلیبور .. بولغاندای - اولاجق گبی . دای، داییم — [dai , daiin] - چاغانای - اُدات تشبیہ : گبی . باقکڑ - دیک کوچر کدایین - برکوبک یاوروسی بویوکلیگیندہ . - آفتاب دای برق اورانورغان نمرسہ آمہاندین پیدا بولدی ... - آیدای وکون دای سولولارنی قوجوب سیپادای پورغالارنی وییل دای بویوک لارنی مینیب ... ابوالغازی - شجرہ زری دایامامہ — [daiamak] - آذری - متعدی - دایامق ، دیرمک . دایاق - اسم دایایلان شی، دایاق ؛ استادگاہ . تمام ملک ایرانہ سنسن دایاق سنکله اولوب کار ایران قیاق عباس غائب زاده بیوکک امیرہ خوش سعادتدر ولیکن روشی عدل وعدالتدر خیلانہ قاعدہ در ، عادتدر دایاق اولان کہ حق اولور دایاق ! ذاکر سالدی منی آقاندن غم ، ویر پیالہ ساق بوخدر بیر آندن اوزگہ افتادہلر دایانی ذاکر دایاماق - لازم - دورمق ، توقف ایتک ، ہر پردہ قللق ؛ دایانی، تحمل ایتک، ابرمک، بریرہ واروب دورمق، دایامق . ثابت قدم اولسہیدی اگر یار وفادہ عاشق دخی قاچازدی بلادن دایاناردی ! صابر دایاماز قبا قیندہ گر ایتسہچنک نہ دیو و نہ نک و نہ شیر و نہ پلنک عباس غائب زاده
--	--

دانه باغلامق - اوت و جیچک نخم و حبه و برک .
دانه طوبلاقی ؛ دانه صاچق ...

دانشنامه ، دانشنامه — [danichmak] - آذری - متعدی -

سوله مک ، دیک .

دانشیلماق - سوله مک ، دنیلمک .

دانشیق ، دانشیق - مذاکره ، استشاره .

ضرب مثل : دانشیاق گوموش اولسا ، دانشیماق قیزلدر !

آبادیلار گلمی ایلهدیلر ظلمی
نه قویدیلار دانشنام نه کسیدیلر دیلمی
بیانی

قان قوباردک ایکی کله دانشینجه اورده
تا که برکله دانشسایدک آلودک جانی
یغده

- هردن برآنا دیلنی دانشیاق ایله گچمشمده گوزل گونلری یاد
ایتمک نه عیبی وار ؟ ..

« ملا نصرالدین » ۵۵

راو ، طار — [dav , tav] - غرب - فارسی : داو - سطرینج

و امثالی اوپونلرده نوبت - اسم - قارده قازانلیدی زمان ،
ایلمک دفعه قونولان پارانک برمتلین قویتی .

داودیمک - قارده پارانک ایکی قایتی قومق ؛ جنگه و مبارزه به
جیقیت .

باقکیز - میدان او قومق

- اداره اقداح ایتمک .

داو سکا ! - سنک عشفکه ایچیورم ! ایچمک صبراسی سکا
کلدی .

Dans cette dernière locution le mot داو ,
parait comporter le sens d'(invitation), d'appel,
et comme tel dériver du verbe t or ¹ = اینداماک =
inviter, d'où اینداو = invitation.

پدروس اندی کراسته جان

راو — [dav] - آذری - فارسی - باقکیز - غرب

راو — [dav] - چاغانای - فارسی - باقکیز - غرب

راو ، دهو — [dév] - قازان - صفت - بوبوک ، ابری .

باقکیز - زور ؛ اولوغ

راوا — [dava] - قازان - عربجه : دهوی بحرّقی - اسم - منازعه ،

مجادله ، نزاع .

داوالامق ، داوالامق ، داوالاشیاق - منازعه و مجادله به قالیتمیق .

قولاعنده باینگ طاموش شاولی هان

هر خدمتی خدمت حقّین داوولی هان
توقای

داوار — [davar] - چاغانای - اسم - داوار ، طاوار ، قوبون .

قاراداووار - قاراصیغیر ، مال ،
آذری - قارامال

داوار — [davar] - آذری - اسم - داوار ، قوبون .

چوبان چوله گزردی - داوارلارین دوزردی
چوبان قوبونه کیدر - کوپگی آدم دیدر !
« کوچرلو » ۵۵

داوانه — [davan] - موغوله - اسم - داغک صارب کچیدی .

داور — [davr] - اسم - چین حدودی اوزرینده یاشایان برخلقدیر .

بعض کیسه لر بونلری تاتارلره نسبت ابدهلر . موغوللره
چینلارک قاریقلرینده حاصل اولدقلرینه ایناتلرده واردر .
اؤل اول چین خلقینک اداره لرینده یاشامشیر و داها صوگرا
موغوللره اویمشیلردر . چینلک داوارلرده داها زیاده گوزه
چادبار . برآلتی مهم اینلر کوردیلر . [تارخ قوم تورک]

داورامامه — [davoranmak] - آذری - لازم - داورانق ،

طاورانق ؛ قیام و تشبث ایتمک .

آلدی قانون اساسی چونکه دوزدان مالیات
ملکداده ، رنجیره بخش ایتدی بیر طرزحیات
ظلمدن ایستردی تاپسون مملکت بیر آرنجیات
اول سیدن محیوه داواراندیلار ایرانلیلار !
صابر

داول — [davoul] - قازان - اسم - شدتلی روزگار ، بورا ،

فورتونا .

باقکیز - بوران ، اوپورمه

داول چچگی - فارسی - باد انگیز

- برچچکدرکه جیلز گوزیافرغین اووب هواغه اوچورسانک
برآزجیل چفوب کینه ایمن . تناکه کوشول سورغانده جیل
ضعیف بولسه برآز صرغراچ جیل بیدابولاجر بدر . [لهجه تاتاری]

- باد انگیز - برچچکدر . خاصه سی بودر ، که خرمن اصحابی
غلالی صاوررکن هوا ساکن ایسه اول چچچک قورومش
یاپراقلرین آلارنده اوغوب هوایه آتارلر ؛ باذنه تعالی بل چقوب
هان خرمن صاورمه بشلرلر . [ترجمه برهان قاطع]

داول ، داوول — [davoul] - چاغانای - اسم - شدتلی روزگار ،

پورا .

داورلغا ، داورلغانه — [davoulga] - چاغانای - باقکیز -

دبولغه ، دبولغه ، دالفا ، داولغا .

گوموش دیک یاروق بارچانینک کونه سی

باش اوزرا داوولغالاری چرکی

؟

دانك - [dangh] - فارسی - لاسم - برمنقالك دوزنده برینه ویا
آلتی چكیده گهمعادل برنوع نفلت اولجوسی .
لسان خلقة [دهك] تلفظ ایدیایر .

دانكلاماق - [dañlamak] - آذری - متعدی - آزارلامق،
توبیخ و تكدیر ایتك .

دانكلاماق، دانلاماق، دانفاماق - باقكز - دانكلاماق
سوكورسن، داكلیورسن، انجیدیرسن بومسلانی
دیورسن، اوگره دیرسن، گوسته دیرسن شیخ و مملانی
بلای ناگهان تك، قایلش سن اهل ایمانی
وورورسان سینیه مئلاه ضربت، ضربت اوستندن
ایدیرسن پوش بره بریله غیبت، غیبت اوستندن !
صابر

دانناما پیوده اوچیاره
تازه لهه سینهدی یاره
قونشوده گورسون صنمی، ساره
ساخلاسن عفرینه، مكناره
ایله سین ايساك میللشمه سین
آخر عمرینده بهلشمه سین
علی واهی

دانمك، **دانمك** - [danmak] - آذری - متعدی - إنكار
ایتك .

گوردوزكه نجه سیزلی تأدیپ ایلیم من
باقال بالاسین لشكره سرتیب ایلیم من
آنشله یاقوب مجلسی تحریپ ایلیم من
قرآنی دایوب آندی ده تكدیب ایلیم من
سوكند نهدر، عهدنه، فرمان اوزیمكدر
شوكت اوزمك، فخر اوزمك، شان اوزیمكدر !
صابر - محمد علی شاه لساندن

گاهی باغیشی، گاهی مصلائی دانیرسان
گاهی اوکوزون اوسته بودنیانی دانیرسان
گاهی بولودی عرش معلانی دانیرسان
گه جتی، گه غول بیابانی دانیرسان
تسخیره گیروب چوخ اوخوب آزدك آملآ
هرنه گلوب اوز هقلوه سن یازدك آملآ
صابر

دانم - [danmak] - غرب - متعدی - مهجور - إنكار
ایتك .

دینه من صدارنه سن چوق اوزاندك اُلکی
آل سکا ویرر طائفتی اولیا کم دانه سن
نیمی

دانوس - [danous] - آذری - روسجه - لاسم - خفیة
ژورنالی .

دان - [dānē] - فارسی - لاسم - بزر، حبه .

بکجو از خرمن هستی نتواند برداشت
هرکه درکوی فنا درره حق دانه نکشت
حافظ

گرت سلام دهد دانه می شد صیاد
ورت نماز بروکیسه می برد طرار !
سعدی

زلف او دام است وخالش دانه آن دام ومن
برامید دانه افتاده ام بردام دوست
حافظ

دانه چین - دانه طوبیایچی .

خوش نشین سفره لانعی جان خاص وعام
دانه چین خرمن احسانی سرخ ومورومار
نشاطی

دانه چین اولنی ابدی مقصد من غریبتدن
دانه خالی گوردکده طوئلق قالدق
کافی

دانه خال - بك .

دانه خالنه باق جنت رخسانده

نجه صبر ایلسون آلله سورسك آدم ؟
باقی

دانه خالی اویدرمگه سی ابدی رقیب
قصدی شیطاناتی ایش کافرك آدمجهسته
مناسرتی نائی

دان - [dānē] - غرب - فارسی : دانه، لاسم، تأکید تانه

اوقوبكز - بر، تك، فرد ؛
بردانه - بيك دانه

دانه دانه - بربر، تك تك .

دانه دانه پلاو - برنجی تك تك و آبري قلمش پلاو .
لاقبردی دانه دانه سوله مك - سوزی برر و آكلاشیلایچی
کبی سوله مك .

بردانه جك - برتك، یگانه ؛

بردانه اولاد، آما-ینك پاپاسینك بردانه می !

دنیاده بردانه - مثل ونظیری اولمایان، فرد، یگانه .

- حبه، چكردهك، تخم ؛

بوغداي دانه می ؛ نار دانه می ؛ اوزوم دانه می ...

اینجی دانه می - مجازاً - گوزل كوچوك چوجوق .

- مدور و پووارلاق شیلر ؛

طوب دانه می ؛ قورشون دانه می ؛ فندق دانه می ...

دانه باغدیرمق - قورشون و گورله بی باغور کبی باغدیرمق .

دانه لی - دانه لری و جته لری آبري اولان :

دانه لی اینجی ؛ دانه لی باشاق ..

دانه له مك - دانه دانه باقی ؛ دانه لری اولان برشیل دانه لریندن

آبیرمق، آیفلامق .

دانه له مك - دانه دانه اولقی ؛ بوغداي و آمشالی حبوبات

باشقاده چیچك آچوب دانه و جبه ویرمك .

دانش وینش - علم و معرفت .	بوکارخانه پرستاددن دگل خالی گرك بوفدتره اَلْبَتَه قادر ودانا فضولی
دانش وینش همه کرده رهادر رهت چشم ارسطو نظر عقل فلاطون ذکا فیض هندی	دانایان - دانانانک جمی . دانایی - اسم - بیلگی ، بیلک ، علم ، معرفت . نادان - باقکیز - نا
آنجنم دانش - باقکیز - آنجنم	دانش - [فی] - اسم - بیلیمه ، بیلش ، معرفت ، وقوف ، اطلاع ، آگاهی .
دانشده - [نه] - قیاسی - بیلجی ، بیلن ، واقف . دانشده راز ، دانشده سرائر ، دانشده حقایق ، دانشده رموز...	بدانش بزرگ وبه همت بلند ببازو دلیر وبدل هوشمند سعدی
دانه — [dān] - فارسی - اسم آلت أدانی - ظرفیت یافته ابدیه : آتش - آتشدان ، نمک - نمکدان ، ربک - ربکدان ، سرمه - سرمه‌دان ، قلم - قلمدان ، شمع - شمعدان ، خاک - خاکدان ، ناو - ناودان ، آب - آبدان ، بخور - بخوردان ...	اگر روزی بدانش دروزدی زندان تنک تر روزی نبود سعدی
دانه — [dan] - قازان - اسم - آد ، شهرت . دان بولق - مشهور و نامدار اولق . دان چیدی - اوک آلتی ، شهرت بولق . دانلی ، دانلقی - اوکلی ، مشهور ، نامدار ، آدلی .	ای خسرو کامکار دانسی وی جم منش جهان همت ای تازه گل بهار معنی آرایش گلستان همت ندیم‌قدم
ایکی بار آت سیمرتدم اون بیش گونلر نوز بله بسون مالک چیشون دانک اون بیش یاشلک قزبلن ! خلق شمرلیدن	دانش پرست - مرکب صفت - علمدن خوشلانان ، متبّع . دلیر و سخنگوی ودانش پرست به تیر وبه شمشیر کستاخ دست نظامی
دانه ، دینه ، دمه — [dan , din , dén] - قازان - مقبول عنه أدانی : دن نیاتدان ، حیواندان ، بیکدن ، گیمکدن ، یخفی دان ، یاماندان که بولار بارجه می دنیاك زبنی و بیزا کیدر ...	نشگر - باقکیز - دانشور دانشور - صفت - عالم ، صاحب وقوف .
دانه دونه — [dandoun] - غرب - اسواتدن :	سنک اول دستور دانشورکه ورمشدر قضا دوره عرفان استعداد ذاتکله ختام اسکادولی حق بک
دانا — [dana] - آذری - اسم - اینک یا ورومی ، دانا .	عاجزم حق اوزره اوصافکنده حالا کیم نیم عالم اندیشه نك علامه دانشوری نقی
دانرینی — [dandini] - غرب - اسم - چوجوخی قولینده و دیزینک اوزرینده سیچراتق .	ای پادشه عارف ودانشور عالم وی شاه جهانگیر و ظفر یاور عالم نقی
Cf. français- dandiner et dodiner = balancer, bercer, anglais - dandling, et italien - dondolare = id. بدورس افندی کراسته بیان	دانشمند - باقکیز - دانشور - زی علماده بولونان آداملره تعبیر ایدولیر.
داندینی بیک ! چوجوقلق یابان آدامدن کنایه اولوق قوللا بیلیر، خفیف المزاج ، حویا .	یاد دارم زیر دانشمند توهم آزمون بیاد دار این پند هرچه بر نفس خویش نیستندی نیز بر نفس دیگران نیستند سعدی
دانسی — غرب - فرانسه : danse - اسم - موسیقی ایله پاییلان رقص ، اوپون ، رقصک هر هانگی برطرزی .	مشکی دارم ز دانشمند مجلس باز پرس توبه فرمایان چرا خود توبه کتر میکنند حافظ
دانغالاک — (۹) - [dangalak] - غرب - صفت - غبی ، سرمه ، بودالا .	

هانگی ملتدرکه افراندنه بوقدر حسن دین ؟
 اڤه بېوک آفوامه بر باق : دینی هرشیدن متین
 محمد حاکم بک
 آه اودین توده ، او عزیمک ، او شیانک دینی ،
 او برک شوکدن این دینی ، حیانتک دینی ؟
 محمد حاکم بک

ضرب مثلار :

- دین ایمان ، بوتون باردا .
 - دین ایمان حق گنیرمه .
 - دینیدن دونه ، دعواسیندن دونهز .
 - دینی بوتون مسلمان .
 - دینی بر [دین مین] اوغورپنه .
 - دینینه دیکله این .
 - دینیزک حقیندن ایمانیز گلیر .

توله اول کافر حسنه حواله ایشم اغیاری
 ملتدر دینیزک آلت گلور حقیندن ایمانیز !
 نبی

دینیزک حقیندن ایمانیز گلور کیم ایلدی
 اولکسن جهور ایلد یفا فرانسه نجه نیک
 آلمان دیر موسقو آلبته گوروب تاریخی
 ملکنه یتیلدی حالا فرانسه نجه نیک
 سرودی - هول کونه نادر

دین طیبی - یالکیز آلهی و حکمت ربانیه بی ادراک اساسینه
 مستند اولان و وحیه و عقائده وجود ویرمه یی مذهب .
 دین پرور ، دین دار - [پرور ، پروردن - دار ، داشتن -
 فارسی] - مرکب صفت - دین و اعتقاد و ایمان صاحبی ، متدین ،
 متقی ، معتقد .

کفر و کفر را
 ذره دردت دل عطارا
 فریادین عطار

بکا بی دین دینی ارباب غرض
 اختیار ایلدیلر کذبی جان
 بن دخی اولنره دیندار دیدم
 یالانک قارشوای اولدی یالان !
 خواجه محسن

دیلر دینیز اولسون ، دیلر دیندار ،
 مریضه طیب اول ، فقیره مدار !
 عبدالحق حامد بک

دین فروش - مرکب صفت - دین صایچی - مجازاً - دیاکار ،
 مرانی .

دیندش - بر دین ابله متدین اولان ، دین قارداشی .
 نه خبیترکه : وحدتگاه دینک دوریلوب ، طاش طاش
 سورونسون شیمدی میلیونلره ماوایز قالان دیندش
 محمد حاکم بک

یوم الدین - یالکیز - یوم
 جمعی : اديان

اديان سابقه ، اديان سالفه ؛ اديان باطله ...
 علم اديان - آکسیات و کلامیات کبی فلسفه دیندن باحث اولان
 علم .
 - العلم علان علم الايدان ثم علم الايدان .
 مؤمنه فرضدر ای روح روان
 علم ايدان ابله علم اديان
 نابی

- احب الايدان إلى الله الحنيفۃ السمحة
 کلام خادع

ديانت - [دی ، نه] - دینک احکام و تبلیقاتینه رعایت ایتک .
 دینت کار - متدین ؛ دیندار ، متقی .

هرکس جهاند اولمالی تابع دیناته ؛
 اوندن ترقب ایتلی معنا صیانته !

عبدالحق حامد بک
 کیم ایتس دینت شریته عمده آیام
 کیم ایتس گناه و معصیله عاله رسوا
 نابی

جمعی : دینات - [دی]

تدین - [tédéinnun] - متدین ، تفعل - بر دینه سالک
 اولی ، دین طوق و طاشیق .

متدین - [mutédéinnun] - فاعل ، تفعل - دین
 طاشیقان و طوتان ، دیندار .

دانه - [dān] - فارسی - [دانستن - بیلیمک] - تحقیق - اسم فاعل
 معاصینی مفید مرکب صفتلر یاپیلیر :
 کاردان ، سخن دان ، راز دان ، قدر دان ، نکته دان ،
 خرده دان ، دقیقه دان ، نادره دان ...

واردن نیجه خود پسند نادان
 کندن صانور افضل سخندان
 ضیا پاشا - مقدمه خرابات

باریک بین اولنلر ایدر قاشلرک خیال
 دندانکی تصور ایدر طبع خرده دان
 باقی

برشاعر پاک نکته داندنر
 میدان هنرده پهلواندر
 ضیا پاشا - مقدمه خرابات

دانا - صفت - بیلیمی ، بیلن ، علیم ، عیلام ، عاقل ، ذکی .
 ضدی : نادان

بنام خالق حمد و توانا
 قدیم وقادر و بیناودانا
 ؟

زدانایکی مرد مردم شناس
 طلب کرد کز کس ندارد هراس
 نظامی

دین - [dēin] اسم - پورج ؛ شرع - عقد و استهلاک و یا
استقراض ایله برینک ذمتینده اولان مال واجب ؛ فقه -
ذمتده ثابت اولان شی ؛ اوده نلک شرطیله و وعدۀ معینته ایله
آلینان شی .
- یا ایها الذین آمنوا اذا تدایفتم بدین الی اجل مسمی فاکتبوه .
کلام حق

- أداء الدین من الدین .
امام علی

أهل حاجاته اولورکن اثر عین حیات
داغدر دین تمسکیرینه نقش ختام
نای

جمی : دیون - [duiōūn]

تأذیه دیون ؛ دیون عمومیه ؛ دیون منفردۀ ...

بعضاً جمع الجمی اولان دیونات - [duiōūnāt] - ده قولانیلیر .

تدین - [tédēiūn] - لازم ، تفعل - پورج آلق ، پورجلائیق .

لادانه - متعدی ؛ افعال - اودونج ورمک .

داین - [نی] - مشتق - پورج ورنه ، آلاچلی .

مدیون - [mēdiōūn] - مشتق - پورجلی ، باشقاسینه

ورده جکی اولان ، ورده جکی ؛

ایده مدیونی لپمال جفا

درد مندی ایده خلقه رسوا

نای

- دنی ودون ، مفلس و مدیون نیجه أسافل و اراذل خاك

نكبتدن أوج رفعتہ ابریشوب ...

نعیما - تادرج

- مجاز مناسینه گوره :

مدیون شکران ؛ مدیون عنایت ؛ مدیون اطفاف ؛ مدیون دلالت ..

استدانه - [نی] - متعدی ، استعمال - اودونج آلق ، استقراض

اینگک .

نه أسکی دخی تحویل ایده بیلدک

که اولسون برطرفدن استدانه

فانل

مستدین - [mustēdīn] - فاعل ، استعمال - استدانه ایده ن .

مداینه - [mudāiēné] - مشارکت ، مفاعله - اودونج

آلوب ورمک .

تداین - [tēdāiūn] - باقکیز - مداینه

تدین - [tēdēiūn] - پورجلائیق ، پورجلی اولق .

متدین - [mutēdēiūn] - فاعل ، تفعل - تدین ایده ن ،

پورجلائیق .

دیان - [ده] - مباله لسانک فعلینه گوره آبی و یا فنا

جزا ورنه ؛ أسماء لسته ده ن .

أز صنع بی نهایت خودشاه روزرا

منصور کرده بر سپه شاه زنگبار

سلطان دوجهاندر وقتهار لم یزل

دیان پر کرمدن وستار بردبار

سلطان جم

دین [دی] - لغت - عادت ، اعتیاد ؛ جزا ، مکافات ؛
إنسانک الله ، کندی نفسینه و لسانینه فارشی مکاتف اولدینی
وطائفک هیأت مجموعه سی ؛ شرع - ذوی المقول ایچون ،
کندی اختیارلریله صلاح حاله و فلاحه سائق عقاید و اعمالی
بیلدیرن احکام موضوعه لکینه .

جرجانی به گوره دین و ملت بالذات متحد و بالاعتبار مختلفدر ؛
شریعته مطاع اولق اعتباریله [دین] و انسانلری بر آرایه
طوبیلامق اعتباریله [ملت] و رجوع ایدیلک ورنه تملق بولونق
دولایسیله ده [مذهب] ایدیلیر . دین ، طریق معناسینه گوره ، حق
ویاطل ایله موصوف اولور . دین ، الله وملت ، واضح شریعه
و مذهب مجتهد نسبت ایدیلیر .

دین حق ؛ دین باطل ؛ دین مبین ؛ دین اسلام و محمدی ؛
دین عسی ؛ دین موسی ...

- أن الحکم الله اسرالا تعبدوا آلاایاه ذلک الدین القیم .

- ان الدین عندالله الاسلام .

کلام حق

- إن الدین یسر .

- إن الدین نصیحة .

کلام شادع

- ألدین یعصم .

- دین الزجل حدیثه .

امام علی

- غایة الدین ألیمان و غایة ایمان ألیقان .

محبت لکسری و أشیاعه

و غسل الوجوه بیول البقر

و قول الیهود إله یحب

رسیس الدماء وریح الفطر

و قول النصارى إله یضام

و یصلب عمداً و لا ینصر

و قوم آتوامن أقاصی البلاد

لرمی الجار و لثم الحجر

فوا عجیباً من خیالاتهم

أبعی عن الحق کل البیر !

ابوالعلاء

فی القدس قامت ضیحة

ما بین أحمد و المسیح

هذا بناقوس یدق

ق و ذا عاذنة یرسیح

کل یعظم دینه

یالیت شعری ما الصبحیح !

ابوالعلاء

که چنین نماید و که ضد این

جز که حیرانی نباشد کاردین

جلال الدین دوی

شکایت کند نوعروس جوان
به پیری زداماد نامهربان
سعدی

گر خردمندی مده دل این عروس پرفتن
صدهزاران همچو نو داماد کت این پیره زن
ابولمائی

چو دختر سپردم بداماد گفتم
که کنج ز رست این بخاکش سپردم
خاقانی

برای دامادش آنیا
شیر خدا یعنی حل مرصفا
نظم

دامار — [damar] - چاغانای - باقکڑ - نامور
دامارلوق - مجازاً - مبدأ ، منشا .

داماسقو — غرب - ایتالیانجه : damasco - اسم - ایچکه کشتدن
پایلان قاش .

- دمشق ماله تقلید موجدیاج ، ایک وکتان قارشق قاش ؛
بعضاً دمشق خارمل و قاقه لو طبانه تقلیداً پایلان معدن اشیایه
دینور . [لهجه غسانی]

دامامه ، دامم — [dāmān , dāmén] - فارسی - اسم - آنک ،
ذیل ، کنار ، طرف .
غندی : گریبان

دامن کوه - اضافی - داغک اُنکی .
دامن صحرا - چولک کناری ...

چکمه دامن ناز ایدوب افتاده اردن وهم قبل
گوکله آچلسون آلرکه دامانکده در
فضولی

لذت عیش بهشت و لب حورش نبود
هرکه اودامن دلدار خود آزدست بهشت
حافظ

مرحبا ابتدگ ایلرله روای گوردم
ایلر اُسون اوشرک لیری ده بن طوریم
باری لطف ایله آ ظالم برچک بوز سوریم
پایک اولمرسه اُسگر کوشه دامان اولسون !
نعم

پاکدامن - باقکڑ - پاک
دامن بوسی - اُنک اوپمه .

- قانون تبریک جلوس و رسم بیعت و دامن بوسی حسب الماده اجرا ...
شانی زاده - تاریخ

دامن درمیان - مرکب صفت - اُنکی بلینده - مجازاً - اینده
و خدمته آماده اولان .

- تقویت اُمریدن و تمشیت احکام سید المرسلینده بذل جان ایله
دامن درمیان اولدیلر ..

لعیبا - تاریخ

هرستونی جانجا ارکان دولندر مگر
برآیاغ اوزره طورر خدمتده دامن درمیان
نوعی
قضا بوشوقله خدمتده دامن درمیان اولدی
مهیا ایلدی فوری آکا اسباب سلطانی
نعمی

تردامن - باقکڑ - تر
دامن آلوده - اُنکی کبری ، باساقی - مجازاً - معصیتکار ،
فاسق ، گناهکار ، فاجر .
دامن خشک - مجازاً - عفت ، عصمت ؛ صلاح و تقوی .
دامن کش - اُنک چکن - مرکب صفت - مجازاً - فراغت
و تبری ایدن ، بوز دوندرون ؛ ناز ایله بورون .
بویله دامنکش دگلدی دست وصلندن او شوخ
بر طاقم عاشق تکاپورله خودبین ایتدیلر
عزت ملا

دامن کتان زحمت من یاری رود
کارم زدست و دست من از کارمی رود

محمد علی خان

دامن گیر - مرکب صفت - اُنک طوتان - مجازاً - خصم ،
مُددی .

دامن فشان ، دامن اُفتان - مرکب صفت - اُنک صاجان -
باقکڑ - دامن کش

تانه بنداری که سلمان دامن از دلیر فشانده
دامن آزدل بر فشانده و دامن دلیر گرفت
خواجه سلمان

دامنه - [مه] - باقکڑ - دامن

دامچانا — غرب - ایتالیانجه : damigiana - اسم - اطراف حصیری
بوپوک شیشه .

دامنالامامه — [damnalamak] - چاغانای - فارسی : دامن ؛ دامنه -
لازم - برداغک و یا بر گولک اطرافیندن دولا شوپ کچمک .

- تاغ نی دامنلاب باریب قاچقان کورادا کان اُفتان و هندوستان نی
بیغیب بو فترت ته بیرنی خالی ناپیب کیلیب ...
بیر نلمه

دامولا ، دامول — [damollā] - چاغانای - اسم - دابی متلا
محررقی - مدرسه لوده مدرّس ، معاون لرینه و بریان عنوان .

دامولا — [damollā] قازان - باقکڑ - چاغانای

دامه ، دنا — عربجه - لغت - متعدی ، لازم - بوج و برمک و آلمق ؛
ایبک و یا فنالنه مجازات اچمک ؛ بر کیمسه حقیقنده اُی و یافنا
بر حکم و برمک .

کاندین ندان - [کلام شارع] - انسان ته معامله ایده رسه اونی
کورور .

مادام که عشق ابد رسک ابطهار
ای روح سور سنی او دلنار
کمال زاده ابرم به

مادام که جهانده وجود محترم
اولدی غدای اژدر بحران و انفعال
صارسین دریم جواریمی برصت سمرمدی
اولسون رم ظلام لیلی بی زوال
عبدالله جودت به - قهریات

دام — [dām] فارسی - دام - بیرجی اولمایان وحشی حیوانلر ؛
جیلان [جیران] ، کبک و امثالی حیوانلر ؛ حشرات ارض ؛
هرجنس قوشلر .
ضدی : دد

اول زار ایدی ملک درد شاهی
خیل دد ودام آنک سیاهی
فضولی - جنون ولی

دام — [dām] - فارسی - دام - طوزاق ، قان ، فاق ؛
تصوف - زخارف دنیوی و علایق و عوایق نفسیه .

النفات بی غرض سر رشته تسخیر ماست
صید ماخواهی برون اژدام باید دانه ریخت
بیدل

زلفی اهل وفا صیدنه دام ایللی
بی اول دامه گرفتار بیلودر بیلورم
فضولی

جامه تنگی سزا اندامه
تی گویا که طوئش دامه
قاتل - خوننامه

بزل و خال و خط اژعارفان ربودی دل
لطیفه های عجب زبردان و دانه تست
حافظ

دام درد ؛ دام تزویر ؛ دام حیل ؛ دام اغواء ؛ دام ریاء ...

حالا که اسیر دام دردم
مانند خزان ضعیف وزردم
فضولی

قوروق بردام تزویری قومشتر محکمه نامن
قنی سجاده حضرت قنی احکام شرع الله
ویسی

- زهد و تقوی صورتندن گورنگی دنیا تحصیلنه دام تزویر
ایدوب ...

نمیا - نادرع

بوکا واضی اولور رب خبیر
حاقه ذکر اوله دام تزویر

سلیزاده وحی - لطیفه

ضرب مثل: دامه دوشوردی .

هیچ حلقه توحید ابله انس ابله عدی
اول آهوی وحشی بی هله دامه دوشوردک
نایت

خالکی گوردنم اسیر اولدم کند زلفکه
دانه اچون کندیمی صالدم دوشوردن دامه بن
نورس

دامگاه ، دامکه - مرکب اسم - طوزاق ، قورلان بر ؛
مجازاً - دنیا ؛ عالم .

طایر گلشن قدسم چه دهم شرح فراق
که درین دامکه حادثه چون افتادم
حافظ

گوردنکی بودامگهده ازاد
بردامک اسیری صید و صیاد
معلم تاهی

دام — [dam] - آذری - دام - اوزری اورتولو بر ، دام ؛
حبسخانه ، دام .

دامدان دوشمه سوزلر - بی سروین سوزلر .

دام اوزرینده گورهرک دانهی
وبرمه بک آلدن دل دیوانه نی
یاده سالوب مجلس ویرانه نی

عاقبت اندیش اولک آلا نهایک !
آی یازیق ایرانلیلار اودلانهایک !
صابر

دام اوسته دیر دامیمیز قوشادر بر اوانیمیز
سن اوردان پییخ من بوردان کور اولسون دوشانیمیز
پیان

- والله اوتاناغمه اوتانیرام ، اما قورخیرام قزارام . قارا
داووبلار گلوب توتوب آبارارلار ، قانارلار دامه که رنگک
قیریمیزی در ...

« ملا نصرالدین » دن

دامدا باجا - مجازاً - جن و امثالی تحیل مخلوقات ، اوماچی .

داما — غرب - ایتالیانجه : dama - اسم - مشهور اویون .

داماچی - اسم - داما مراقلیدی و او بونجیسی .

داما طاشی - اسم - اوزرینده داما اوینانان و بیاضلی سیاهلی
پوز مریمه تقسیم ایدیلش اولان تحته ؛ اوزرینده دورت
کوئه رسملر و مریمعلر اولان شی .

داما ! - ندا - تمام ! اولدی پتیدی !

داماغ ، داماخ — [damagh , damag] - آذری - اسم - داماق .

ضرب مثل : کبی کوک ، داماغی چاق .

داماغی قالمحاق - مجازاً - آرزو ایتک .

داماد [dāmād] - فارسی - اسم - کویکی .

مجمودرسی " عهداژ جهان سست نهاد
که این مجوزه عروس هزار داماد است
حافظ

ادامه [ادامت] - متمدى - داتم ايتك ؛ دواملى و سوره كلى
بر حاله گيتيرمك ، او زاتى .
ادامه حيات ؛ ادامه اعتبار ؛ ادامه توجه ؛ ادامه مناسبات ...
- نسيم كندى طراوتندن گونلرجه آكاسرمايه ادامه لطافت
بخش ايتش ...
دجاني زاده اكرم - پرمده

- استغبالده آباو اجداد يئيك شهرت چيئيك ادامه ايدمك اولادى
دنيايه گليور ...
تامق كال - عبرت خفته سى

آدام الله ! - الله داتم ايتين ! جله دعاتيه .
استغماله - [فى] - بر شينك دواميني و قاسيني ايتيمك ،
استغبال ايتك .
استغماله عمر ؛ استغماله اقبال ؛ استغماله توجه و انفات ...
مستدام - [mustédām] - مفعول ، استغمال - دوام و بقا سى
ايتيئيلين .

گوکلى جاننا خيالک لطف ايدوب قىلى مقام
مستدام اولسون که معمور ايتدى پويرانه ي
عطاي

عن و بخت ايله جهانده مستدام اول نجه کيم
سويکه تا روز محشر کاکل مشکين دوست
سعدى جم

آسمان آسا جهانده فيض لطفى را يگان
مهر آتور گي دهره بخش وجودى مستدام
استداولى حق بک

مستديم - [mustédim] - فاعل ، استغمال - استغماله ايدم ،
دواميني ايتيئيلين .
عادى - [ته] - لازم ، تفاعل - زياده اوزامق و اوزون اولمق ،
اوزون مدت سورمک .

تمادى آيام هجران ؛ تهادى ايتلا ؛ تهادى عمر و حيات ...
متادى - [mutémādī] - فاعل ، تفاعل - تهادى ايدم .
متاديا - حال - تهادى ايتك صورتيله ، بلا فاصله ، بلا انقطاع ،
پردوزيه ، داتما .
ديومت - [déimōūmēt] - اسم - داتم و برقرار اولما ،
دوام ، بقا .

ديومت اقبال ؛ ديومت عمر ؛ ديومت صحت و سلامت ؛
ديومت حيات ...
مادام - داتم و باقى اولدوچه .

مادام الحيات - ياشادچه ، حياتده اولدوچه .
مادام الموان - کيجه گوندوز تعاقب ايتديکجه .
مادامکه - چونکه ، بويه اولدوچه .

مادامکه انسانه بتون نوحه گر کدر
مادامکه قرياد ايله عالم يته چکدر
بيلمکه ياراقنده نه در شيوه معبود ؟
« فرياد ازين نوع وجود عدم آلود ! »
کال زاده اكرم بک

- بر بره گيدوب گلك ، منتظاً تردد ايتك .
دوام ايتك ؛ دوامده بولونق ؛ دوامدن خالى قلايق ؛ دوامدن
کيرى دورماق ...

دواملى - قياسي - سوره كلى ، اوزون مدت سوره ؛
باقكز - على الدوام
- بر بره منتظماً گيدوب گلن .

دوامسز - قياسي - سوره كز ، جوق سورمه يئ ؛
ذوقم كدرم دوامسزدر
هر عالم انتظارسزدر
معلم ناهى

- منتظماً گيدوب گلنه يئ ؛ مسلکسز ، باقكز ؛ متلون .
ادام - اسم - ايتكله برابر يئيلن شى ، قاتين .
داتم [داتمه] - مشتق دوام اوزره اولان ، پردوزيه بر حال
و وضعه دوران ، بر قرار .

دور داتم ؛ ذوق داتم ؛ مودت داتمه ؛ خدمت داتمه ؛ محبت داتمه ؛
حرکت داتمه ...

سعادته او عشم نگاه خوش طرح دلاراده
صفار کسب ايدم داتم دل پرفيض مسرورى
نقى

داتمي - باقكز - داتم

شوق داتمي ؛ سرورداتمي ؛ حضور داتمي ...

اولمىدى فرقيله اونك ، بنگم دوتا ؛
ياقشدى جسم و جانى بر داتمي شتا .
عبدالمحق حامد بک

داتما ، داتما - [تى] - حال - داتم اولارق ، هروقت ، پردوزيه .

چرخ حفظ ايدم وجودك داتما آفاتدن
نته کيم فانوسده محفوظ اولم هر بار شمع
ديافى

مدام - [mudām] - سوره كلى و دواملى اولارق ، داتما ،
هر زمان ؛

مدام اى لاله خاطر کشا دور اولم گلشندن
ستکله نشته تحصيل ايلرم جام شرابمين
نديم

اى جام عشق خون چگرله مدام ايجن
بن مبتلاي عشقه ده صون اول يياله دن
قاتون سلطان سليمان

- شراب ، مى .

مستمدام - سرخوش ، چاقيرکيف .

مدامه - [mudāmē] - باقكز - مدام

مداوم - [mudāvīm] - دوام ايدم ؛ داتما گيدوب گلن
و تردد ايدم .

جيمي - مداومين

مداومت - [mudāvēmēt] - رايضه دوام ايله سى وجهد
ايتك ؛ آرا و پرمه يوب داتما گيدوب گلك ، تردد ايتك .

دالغا، دارلغا، دارلغامه — [dalga, davoulga, davoulgan]

چاغاتاي - اسم - باش زوئي، مغفر.
باقكز - دولغه

تاغا دالغادا چين يالاوز پدير
يانا جوشن اوستى گا چيني حرر
تواي - سداستندوي

دالغا — [dalga] - چاغاتاي - اسم - دالغا، طالاز، موج.
باقكز - تالاي، دالاي، تالغا، تالفاق.

دالغا، دالغه — [dalga] - آذري - اسم - دالغا.
دالغالماق - لازم - دالغالماق، موج ايتك.
دالغالديرماق - متعدى - دالغالديرماق.

چوقق هرشيته حدتلكه جوشا
اوزرعه دالغه مثالي قوشا!
شايق طالبزاده

دالماك — [dalmak] - آذري - لازم - دالمق، صوبه كيرمك،
مجازاً - فكره مستغرق اولمق.
دالديرماق - متعدى - دالديرماق.
دالفيق - صفت - دالفيق، مستغرق.

دالماك — [dalmak] - چاغاتاي - باقكز - تالفاق

دالو — [dalou] - چاغاتاي - اسم - طاراق، كوردهك كيكى.

دالى [داليه] — [dālī] - عربيجه - قياسي، صفت - تشرىخ -
[دال] حرفى شكيلنده اولان:
عضله* داليه - اوموزمقيليك عضلهسى.

داليا — غرب - فرانسجه: dahlia - اسم - يلدېزچيچكى و صوغانى.

داليم، دهليم — [délim] - چاغاتاي - صفت - چوق، آز.
باقكز - تالاي

دام، روماً — عربيجه - لنت - باقى و پايدار اولمق.

دوام — [dévām] - اسم - بر حال اوزره سوروب گيتيه،
ده گيشمكسزىن بر حال وسياقده قالما؛
دوام محنت؛ دوام عافيت؛ دوام عمر؛ دوام اقبال؛ دوام
رفاه ...

مانند شجر ثابت اولور ثابت اولنر
هر قنى ايشك اهل ايشك آندره دوام ايت
شيا پاشا

على الدوام، بردوام - بر حال اوزره، بردوزيه، ده گيشمكسزىن.
شيمديه داخلا* ايكي دهشتده بر دوام
بازمجة حواص ايله سربازي* عوام
عبدالغنى حامد بلك

۸۸

دالو — [dalan] - چاغاتاي - اسم - دهليز، قوربدور.
- او شبو اوى نينك دالانيدا اونك ياسول قولومدين توتوب
آنداق كوتارديلار كيم بير آياغيم بيردين قويى ...
بارنامه

دالو — [dalan] - آذري - اسم - چيقماز سوقاق؛ دهليز،
قوربدور.

ايشيديرسن اركدن آجي سوزى
يا آزدى بوز باشين ياچوخدى دوزى
نك اوتوروب ايدر نهاري اوزى
سن دالاندا يالقوزجه دولانارسان!

«ديستان» دن

دالو — [dalav] - چاغاتاي - اسم - آغو، زهر.

دالاي، تالاي — [dalaī, talaī] - موغولجه - اسم - ده كير؛
بو بوك گول.
باقكز - تالاي

دالپاي — [dalpai] - چاغاتاي - اسم - آو قوشلرني طومق
ايچون قوشبازلرك قوللانديقلرى توپلر.

دالتوميه [داو] — غرب - فرانسجه: daltonisme - اسم -
- آلواني تفريق ايدمه ميمك، غلط رؤيت آلمان.

دالدا — [dalda] - قازان - اسم - قديمي سوزدر و چفتاي ده -
فايدا و شفا - معناسنده - استعمالي ايشتولكانى بار ايدى.
[لهجه تاناري]

دالداغاي — [daldagāi] - اسم - قامدى قيريق قوش.

دالدالاماك — [daldalamak] - چاغاتاي - لازم - صافلامق،
كيزلنمك، پوصوبه كيرمك.

باقكز - دال

دالدالامماق — [daldalamanmak] - آذري - لازم - صافلامق،
كيزلنمك.

دالدالانديرماق - متعدى - صافلامق، كيزلنمك.

ور زيب رخ آليكا چيخ خانه دن آي مه
مه دالدا لايوب آنيهم و ستاره داغلسون
فاخر

آي سپهر كچ روش! آي كان جور وملعت
قويما دوتسون بوش بره آفاق صوت معدلت
كيم دهر دنياده وار قانون عدل و مروت
پرو اقبال دن زور و ستمه بي جهت ..
سايمه اقباله چكدك دالدا لانديردك مني!
بستون حال حياتمدان اوسانديردك مني!
م. ع. منافزاده

ايله ي دالدا لاندى
بولوت گونه دالدا لاندى
آتلا رايونيه گيتيدى
يتم هارا دالدا لاندى
بيان

آراز آخار آخافدان گیده دالا باخافدان
گوزلرجه قان دامدی یار دالینجا باخافدان
بیانی

آی چیخدی اینجه قالدی گوزوم دالینجا قالدی
آی کیمی پولاد جایی اُردی اینجه قالدی
بیانی

دالده اولماق - مجازاً - برینک حایه سنده اولماق .

دال جورمک - آرقا جورمک ، آرقاشینی جورمک - مجازاً -
إعراض ایتک ، یوزدوندرمک .

دالبدال - آرقا آرقاله ، بریری آردینجه ، متعجباً

دال — [dal] - چاغانای - إسم - آرقا ، دال ، صیرت .

دالدا قالب دور - آرقاد قالدی .

نی دالدا نی جیلودا - نه آرقاد نه اوگده .

دال — [dal] - قازان - صفت - حیران ، متعجب .

دالا [dala] - قازان - إسم - قیر ، صبرا ، چول .

چاغانای - دالا ، تالا

دالا ، تالا — [dala] - إسم - خالی و ایصسیر ، اووا، بیابان،
دشت .

دالوغ ، دالاق — [dalag, dalak] - آذری - إسم - دالاق، طحال.

ایکی دنیاده بز اولدوق قارا یوزلی دالاعلار تک
گیدوب ویرانه لده مسکن ایتدوک یا دالاعلار تک
؟

دالام — [dalamak] - آذری - متعدی - دالامق، ایصیرمق.
دالاشاق - مشارکت - دالاشق .

دالاشاق - مجهول - دالاشق .

دالاش - إسم - دالاش ، گورولتو ، منازعه ، جدال .

آتلاره سامان ، ایتلره یال ، مالهیم اولدوم
خانلاره دالاندیم ، دیدیم آلتله نوکل !
صبر

گونده دالاشاق بزه عادت اولوب
هفته باریشاق بزه عادت اولوب
ناره آیشاق بزه عادت اولوب
ایستور ابولسین او آخاخ کشی !
باشا ابر ابولسین او ساراسخ کشی !
علی دانی

آلتی آروات برکیتی - دعوا دالاشدر ایشی
زهر ماردر پیشمیشی - سوزیه بر باخان بوح !
علی دانی

دالام — [dalamak] - غرب - باقکیز - طلامق

باقکیز - طال

دال قاقوق ، دال قلیج ، دال طابان ...

- بن وزیر آغاسییم بولر نه یانه سولر لر دودال قلیج اولدقه ...
نعیما - تدخ

- جان هول جان ایله دال قلیج اولوب ...
نعیما - تدخ

- آما بزی سفره گوندردلر ایه اُلزدن تفنگی آتارز، دال
قلیج اولوب مسقو اردوسنی بربرنه قاتارز ، جله تک جله سنی
أسیر ایدوب ساتارز ، آله اوچامز زوال ورسون ...
قوجمه یان باشی - لایحه

دال — [dal] - چاغانای - صفت - دال ، چیللاق .

دال سیرت - صیرتی چیللاق .

دال — [dal] - چاغانای - إسم - سوگود آغاسی .

دال — [dal] - قازان - باقکیز - بوناق

دال ، دالی — [dal, daly] - غرب - إسم - مهجور - آرقا،
صیرت ، آرقاد و کیریده اولان .

دالینه بینک - آرقالینه بینک ، مجازاً - باراولماق ، یوکلنمک،
إجبار و تضییق ایتک .

دالینه باصق - قیردیرمق ، حد تله ندیرمک .

باقکیز - دامارینه باصق

دالیدن گلدک - آرقادن گلدک ، تعقیب ایتک، اویتمق، إفتخا ایتک.

دال — [dal] - آذری - إسم - آرقا ، دال - صیرت .

دالی - آرقامی ، صوکی .

دالدا ، دالدان - آرقاد ، آرقادان .

سابه کی یوز اوسته - سورونم دالونجه من
چون پای بند زلف پریشا نوأم سنون
دانی

بیایورسن اوزک شاهک احوالینی
دیننده سوزی گوزلر دالینی
عیس قاقب زاده

برغه آماندر ، بالا غفلتدن آیتلا
آجا گوزکئی، خواب جهانندن آیتلا
لای لای بالا لای لای !
یات قال دالا لای لای !
صبر

دالینجه ، دالینجه - آرقا سیندن .

هرکسک اوز بورمگی هر نه ایتن
نه بی خوشلارسه اونک قوی دالینجه گیتسین
«ملانصر الدین» دن

دولتی ، دوللو - قیاسی - صاحب دولت رسدات ؛ زنگین ، مالدار ؛ ذی قدرت ؛ قدیماً وزرایه ویرین عنوان .
دولتلور . بزلی تحقیر دوشیری
بز عاجز ایسکده بنه مخلوق خدای
شیاندا-ترمیمه

ضرب مثلر :

- دولتینک آشکینه بیه بالدرلی چول ووردرلر .
- دولتی به دوقون کچ ، فقرادن صاقین کچ .
- دولتی گوزی پردهلی اولور .
- دولتی ابله دهلی ، بیلدیگنی ایشلر !
- هرکس حقینده علی السویه تطبیق ایدیلن قوانینه و بونلری
اجرا ایله مکتلف رجکومه تابع افراد متجانسه و یا اقوام
مختلفه دن تشکیل ایدهن هیأت و شخصیت معنویه ، حکومت .
- دولة الارذل آفة الرجال .

ضرب مثلر :

- دولت منعی برکوجینلکدر ؛ قونان گوچهر .
- دولته گوره کوجلک یوقدر .
- دولته یاراعش یوقدر .

دینیر حیاتی ایله خلقی آیلور ارحیا
اوکندی دولتینک پادشاهیدر گویا
عبدالحق حامدیک - طرخانه

خلف دوده عالم شرف دولت و دین
فخر انسان و ملک حاصل دوران فلک
نعمی

کچ فراقک آ کلایمانلر صفاسنی
دولت قوملر آدینه غوغای غلامک
تای

بورج بوکون محافظه در شخص دولتی
دولت بم ! وین قورورم ملکی ، دولتی
عبدالحق حامدیک - ایغخان

- هربر دولت قول ارباب حکمت اوزره اهل سیف و اهل قلم
ورعایا و اهل حرفت تعبیر اولنور ارکان اربعه منفرده دن
عبارت ایکن ...

شانی زاده تاریخ

- ملک و سلطنت معنایه اولان دولت برنوع آیین اوزره اجتماع
بشریه دن عبارتدر ...

نعمی - تاریخ

- تصوف - علایق و هواینی نفسانیه دن رهایی اولوق و مطالب
دنیه و اخرویه دن خلاص بولوق .

جی : دول - [duvél]

دول معظه ، دول متفق ، دول متحابه ؛ دول متحاربه ؛
حقوق دول - باقکزر حقوق

پیرایه ملک و ملل سرمایه دین و دول
کاوملش نصیبی تاؤل تاج فریدون تخت جم
نعم

اوله سین واقف اطوار دول
سکا معلوم اوله اسرار دول
سینزاده وھی

اداله - متعدی افعال - اُدن آله کچیرمک ، تداول ایدیرمک .
تداول - [tédavul] - لازم ، تفاعل - اُدن آله کزیمک
و دولاشیق . بین الناس دور اتمک ؛ سوروی و رواجی اولوق ؛
اصلی متعدی ایکن لازم اولاروق قولالایلیر : دیله دولاشیق ،
بین الحلق شایع اولوق .

مداوله - [mudāvélé] باقکزر - تداول ؛

- وتلك الايام نداوها بین الناس .
کلام حق

مداوله نقود

- آلوب و بریمک ، قاطعی اتمک .

مداوله افکار

متداول [متداوله] - [mutédāvel] - تداول ایدهن .
نقود متداوله ؛ مسکوکات متداوله ؛ علوم متداوله ...

- مایه رونق انسانی و مایه الامتياز جنس سائر حیوانی اولان
علوم متداوله دن استفاضة فنون ایلدیگی ...
شانی زاده - تاریخ

دال — [dal] - غرب - لاسم - آغاچک دوزگون قول و
سورکونلری .

دالی ، دالو - قیاسی - دالیری اولان .

دالی بوداقلی - ترکیب - دالیری و بوداقلری چوق اولان
چاتال چوتال ؛ مجازاً - قاریشیق ، مشوش ، مقلق .
دال بوداق صالقی - آغاچ بوویوب قوللری اوزامق و دالانق
مجازاً - اطرافدن آل طومق ، طرفدار پیدا اتمک ؛ قوت
و اقتدار قازانق .

دال بوداق صالقی ، چیچک آچقی ، بیش و بریمک غریب
نخم ناجیزک نه در یارب شو خاصینلری ؟
خرده بینی کن شو حیوانلر مهیب و دلغریب
نهیدی مبداده ناسل اولمقده در غایتلری !
اسماعیل صفا

دالانق - آغاچ دال و بریمک ؛ مجازاً - مبالغه ایدیلک ؛
ایش مشکلا نه دوشمک .

دالاندیرمق - مجازاً - مبالغه اتمک ، لافراطه کیشمک ؛ ایشی
مشکلا نه دوشورمک ، تشویش اتمک .

Cf. grec θαλλός , latin thallus et français -
talle = branche qui pousse au pied d' un arbre.
Comparez encore latin - talpa = bâtonnet , et
gothique- vaelus = id.

پدروس اندی کراسته جیاد

دال ، طال — [dal] - غرب - صفت - دوز ، ساده ، بالین ،
جیبلاق .

ضرب مثل : دولت تېزرا بقايي نيت !
دولتمند — [مند - آدات فارسي] - قياسي - دولت وسعادت
صاحبي .

هرکه با اصل خود وفا نکند
نشود دوست روی و دولتمند

سعدی

دولت ياب - [ياب ، يافتن - فارسي] - مرکب صفت - دولت
وسعادت بولش - مسعود ، بختيار .
دولت يار - [يار - فارسي] - يافتگر - دولت ياب
دولت مآب - سرچم دولت و اقبال .

در دولت مأ بگدر قدیمی عروۃ الوثقی
گروه شاعرانه، اهل فضل و علم و عرفانه

اسکندرلی حقیر

نظام تازه بولدی مملکت سنی بلیقله
طراز حشمت زبدر دولت مأ بگدر
تدیم

دولت خانه - خانه سعادت و اقبال - حرمت تصدیله قولالایلیر .
ضدی : فقر خانه

خدا دیوار دولت خانه ارباب اقبال
کمی برلانه گنجشک بی آکرام ایچون صافتر
وازی

- مال و مثال :

هرکجه ویرانه خولیاده مقلس مغربی
تیشه آندیشه سیله دغه دولت بولور
سرودی - مزلیات

ضرب مثالی :

- دولت آدامه آياغيله گلمز .

پای فرسوده صحراي طلب اولیچق
آدمه کندی آياغی ایله دولت گلمز
سیدو می

- دولت آياغینه دولاشیر

سوردکده یار صورت بالینهرو دیدم
عاجزلرک نصیبی گلورمش آياغینه
نای

- دولت دوشکونی .

کیم سؤال ایتدیه معجمله دیدم تاریخی
کوردهلنون کیم اوشمده اولدی دولت دوشکونی
سرودی - تاریخ مزونونه

- دولتی نی دی .

دوقنوب پای دوکولدی ساغر
دولتی نی دی ینه زاهد خر
نایت

- دولت یار اولمادی .

دولتمند وصال یار آما
پکا یار اولدی او دولت آه !
سلطان جم

چاتداداق ، پاتداداق ، فرتداداق ...
پاتداداق ، طراتداداق ، چاتداداق ...
کوتهدک ، کوتهدک ، پوفهدک ...

داقتیلور [تپ] - غرب - فرانسجه : dactylotype - اسم - آل
ایله قولانیلان یازی ما کیناسی .

داقتیلوغراف - داقیتیلو ایله یازان .

داقو — [dakou] - چاغاتای - اسم - تویسز اوق .

داقو — [dakou] - چاغاتای - اسم - کورک .

داک — [déq] - چاغاتای - آدات تشبیه - گپی .

باقکتر - تک ، تک

- اول پیرلارینک چشمه لاری داک قاتیپ چیقماق ...
بارنامه

داک [داک بری] — [dān] - آذری - باقکتر تانک -

داک بری آغاراندا قیرمه ک قیراراندا
قالساداوغلان قالین قالماسین قیر آراندا
بیانی

دال، دول — عریجه - لغت - زمان دونمک ، بر حالدن دیگر بر
حاله منتقل اولتی .

دولت — [dévlét] - اسم - سعادت ، اقبال ، رفاه ،
بخت ، طالع ، قدرت . قوت ، اقتدار ، انقلاب زمان ،
زمانه ک حالده تغییر ، متداول اولان شی ، ظفر دنیوی
ویا اخروی ؛

- کیلا بیکون دولة بین الاغنیاه منکم .

کلام حق

اولیه دولت جهانده بر نفس صحت گپی .
صریح - قاتری سلطان سلیمان

یوزک کورمک کبی بر دولت اولمز باکده عالمده
یانمده یوخسه دنیانک برابردر جوغ و آزی
نهی

دولتک چوق مشقتی چوقدر

دولتم وارکه دولتم یوقدر

فضولی - بک واده

با بروی قناعت بذکت خواهش

بکا صرائی فرصت بدولت دیدار

عرفی

دیدهل منتظر دولت دیداری ایدی

شکر کیم عیدوش اول آفت دوران کلدی
تدیم

اول سپهر دولت و اقبالدن بوز دونددر

دولت و اقبال هرکیمدنکه روگردان اولور
فضولی

آغ چوخالک آغلی قالسین بوغدادا باغلی قالسین
منی سندن آیران سینمسی داغلی قالسین
پای

داغ [dāg] - چاغانای - فارسی - باقکز
داغلاماق .

بولدوم دخی داغ وداغدارینک
جانانلار آرا نشانه دارینک
؟

داغ [dag] - آذری - اسم - داغ ، جبل .
داغلق - داغلیری چوق اولان بر ، داغلق .

ضرب مثالی :

- گووندیکم آلاچی داغلار ، سیزده قار یاغارش !
- داغ داغ ایله قاووشاز ، آدم آدم ایله قاووشار .
- داغینه باخار قار ورر ، باغینه باخار بار ورر .
- داغ نه قدر اوجا اولسه ، یول اوستندن اشار ...
- داغدن کلیر داغ کیبی ، قوللاری بوداغ کیبی ، اگیلور
سو اچمیکه ، باغیرر اولاغ کیبی .
کییک بیلیمچی
داغه داشه سالماق ؛ داغه داشه دوشماک

سکا درلر سلطان داغی - نه دوماندر باشک سنک
قوجالاردان سؤال ایتدم - کیسه بیلمز یاشک سنک
اکیک اولماز قارک باغار - بولوتلار بربرین قووار
هرگون گونش سکا دواغار - جواهردر داشک سنک
آلت یانک باغیله بوستان - چووره یانک گل گلستان
آیردیلار منی دوستدان - اوتر غریب قوشک سنک
کوچرله دن

منی نه به داغه داشه ساییسان ؟

چومان دبدی ؛ دوشمه گل ، عبث بره داغ داشا
بوابله راست گلنرسن منیم کیبی بولداشا
شایق طالب زاده

داغ [dag] - چاغانای - اسم - داغ . باقکز - تاغ
داغلی - شقی ، حراشی .

بولاردین کیبه که اوزنی دیرولی دور
اگر قیلسانک یقین بیر داغلی دور
نوی - محبوب القلوب

داغا [daga] - قازان - اسم - آت نالی .

چاغانای - تاغا ، تاغاق
داغلاماق - آتی تاللاماق ؛ مجازاً - آلداناق .
داغلاماق ؛ داغلاماق ..

داغار [dagar] - آذری - اسم - داغار ، داغارجق ، دهری
طوربا .

داغارجیق - باقکز - داغار

پیلور های دگر مانوکنده نه وار
برنجی توربادر جریغه داغار
مجید قی زاده

داغار (۹) - [dagar] - چاغانای - اسم - مصادمه ، محاربه .

داغانه [dagan] - چاغانای - اسم - اوج آتایی ، سهبا .

داغی ، داغین [dagy, dagyn] - چاغانای - ادات هتلف -

دخی ، ینه ؛ حالا ، هنوز .

باقکز - تاقی

داغی بیر - اودخی ؛ اوتته کنده

یوق بقا جاه ایلا شوکت غاداغی

یوق وفا عمر ایلا دولت غاداغی

ساق نامه

فللادی رستم ایلا سام داغی

یزد جرد اوتی وهرام داغی

ساق نامه

- سوزدوری نیک قاقوقی موندین داغی بی غایت راق و سربنسی
موندین بی نهایت راق دور ...
نوی - حاکمه الفتین

- خود پرست لیلی که ایرور ماده ایبار موندی داغی تفاوت
و صراحت باز ...
نوی - محبوب القلوب

- هرکیم طعامی بخشی چایاماسا داغین بوتسا معدده سی ضعیف
اولغای ...
ایرولقازی

داغی ، دهغی [dagy, dégy] - قازان - ادات عطف - دخی ،
ینه ، هم .

داغیتماک [dagytmak] - آذری - متعدی - داغیتیق ،
صاجیق ؛ پریشان اچماک .

داغیلماق - مجهول ؛ لازم - داغیلیق ، پراکنده اولیق .
داغیتیق - صفت - داغیتیق ، پراکنده ، پریشان .

داغیلماز کفرله بر ملک ظلم ایله اولور ویران
شودر : ویران ایدوبدر ظلم دارالملک ایرانی !
هادی عبدالسلیم زاده

بیقلیدی خانانلار ، یاندی جانلار بیدی آی بیداد
داغیلماز سامه خانه ک عاقبت آشک مصیبتدن
هادی عبدالسلیم زاده

هر بر یانه گیتی پر یری وش

داغیلیدی شرر دوتوشدی آتش

ضروی - مجنون ولی

- بونک سپیده بودرکه ، مسلمان طایفه سی همیشه داغیتیق اولوب
هیچ برایشده فکر و عمللری برلشدیروب متفق اولیوبلار .
آشکاردر کبر آلدن سس چینماز !
ملا نصرالدین

داغ ، دك ، داداغ ، ده دك [dak, déq] - غرب - اُصواتدن :

داغ عشق ۛ داغ حسرت ۛ داغ نهان ...
ژاله در دڭ اشك چشم خوفشان بلبلك
برك گلدر پنه داغ نهانی بلبلك
خیالی

داغ جگر سوز - جگر یاقان داغ .
ولیکن با چنین داغ جگر سوز
نمی شاید که فریادی ندارند
سعدی

داغ درون - زخم دل ، اضطراب قلب؛ اونودولاسی ممکن اولمایان
درد و آلم .

ای رنگ روی عصمتی داغ درون گل !
ای لعل پاره لب جان بخشی رشک مل !
آشفته اولماق سکا ممکنسی بر کوکل ؟
حسن ملک مثالکه جانلر طایمئور !
وجانی زاده اکرم

بزمده دلبر یافر سینۀ اغیاره داغ
بلز آنک هر بری داغ دروندر بکا
شیخ الاسلام عجمی افندی

داغ هجران -

مهر و آئینجه - بهری لاله زار اجتماس قصا
گلشن سینهمده برر داغ هجرانم گوروب
لسقوفجیل غالب

ایدر هرکم شرارتدن هزاران مهر و ماه اظهار
فلك سوز و گدازی داغ هجراندن اوگرنسون
لسقوفجیل غالب

لاله زخلر گوکسك چا کینه قیلزل نظر
هیچ بررم آیلزل داغ هجرانم گوروب
فصولی

داغ زن - هرکب صفت - داغ ووران ، داغلایان .
نایلر داغزن سینۀ ناهید فلك
جاملر خیره کن باصرۀ مهر منیر
منیف

داغدار - هرکب صفت - داغی اولان ۛ مجازاً - متأثر ،
مکتدر ، متألم .

بك تیره لندی قالب وقلب آلم زده
هجران وغم ایکیسینه داغدار ایدر
امراردهده

داغ بردل - هرکب صفت - - پوره کینه داغی اولان ،
داغدار ، قلبی یارالی ، مجروح الفواد .

داغ برداغ - داغ و یارا اوستینه یارا ۛ مجازاً قات قات تأثر
و آلام .

- بعض غدارك بومقوله اطلوارندن داغ برداغ ضجرت اولمشلر
ایسهده ...

شانی: دامن-تاراج

داغلی ، داغلو - قیاسی - یانیق ، داغی اولان .
اغیاره نظر آیلز آشوبۀ چشمك
آشفته لرك سینهمی داغلو ، گوزی باغلو
لکاری

بوخی بوریلو آیانغی باغلو
شهلا گوزی نعلو جانی داغلو
فصولی

گل آی گوزی باغلو باغری داغلو
باشی قرالو آیانغی باغلو
فصولی

جگری داغلی - مجازاً ائمنك ، هجران زده .

بوخی محکم عشق ایینه باغلودر
بورگی هم عشق اودندن طاغلودر
عاشق به

- گوئی قارا اولان جیچیکلر .
داغلامق ، داغ وورمق - قیزغین دهمیره نشان وورمق و یاقق ؛
مجازاً - داغلار گیی یاقوب اضطراب ویرمك ، متألم ایتك .

- سوگیل قیز آغلاما - پوره گمی داغلاما
بیراق آقین قانلری - شو یارای باغلاما ! -
خلق شعرلریندن

ای خوقی درون پدرم داغلایان آله !
قیل والدی کثرت ائسال ایله خرم
تا ایتك ایچون والدی واصل دلخواه
ایله بی.ده حکمت عرفانه مکرّم
وجانی زاده اکرم

بارگیر داز میری به ضبط آیلدی غم
آتش آه شرر کستر ایله داغلاندق !
سرودی - هزلیات

داغلامق - داغ ایله نشان یاییلمق ، قیزغین دهمیره داغ وورماق .

داغ - [dāg] - آذری - فارسی - بافتکز

داغلاماق ۛ داغلانماق ۛ داغلاماق ..

الله ایچون آغلاما
پوره گییی داغلاما
شانیق طالع زاده

فریاد ایله غمی غمی آغلار
هپ ناله می کاشانی داغلار
فصولی

بیر لاله یوزلو یار چکوب داغ سینهمه
یارب ! سن ایجه سینهمی خالی بوداغدن
پادشیروانی

اغیار ایله هم بزم اوله بولاله عداویم
مین یاره اوروب کوکمه داغلار ایچیریدن
علی

بنشسته داشلارا فریاد دادم داشلار آغلارلار
بی نوع بشر سن پس چون فریاده بقیسن ؟
شاک

ای غافل اوز کدن سنک آتجاق خبرک وار
خوناب ترک وار
دردک کدرک وار
چوخ دردسرک وار
بوکهنه باشکده
تازه خبرک وار

ملت بیله باندی ، آمت ایله باندی
خود سوبله آی آتخا داشی کیم اویتدی ؟
دیغه خطرک وار !
صابر

داش باغزلو - طاش بوزده کلی ، سرحتسز .
داشه دوتمک - طاشه دوتمک ، طاش کسیدک .

- گده ، قریشال ، قاچ آتا که دی که وعده ایله دیگینی بو
گون کوندرمسه بر ایله بدعا او خورام کیریدی برده داشه دور...
«ملایرالدین» دن

داش داش اوسته براخاماق - طاش طاش اوستینده بیراقماق.
داش باشکه ! - بدعا .

قاندی فلک زهر منیم آشیا - داش تپه مه ، کول توکولوب باشیا
باخا آغاریمیش ساجیا ، قاشیا - قیز کیم باخا گلن باشیا !
علیراشی

راسه — [dach] - چاغاتای - باقکیز - تاش

راسه — [dach] - آذری - اسم - دیش ، خارج ، دیشاری .

داشیاق - لازم - دیشاری گلنک ، طاشمق .

داشورماق - متعدی - طاشیرمق .

داشچاق - متعدی - دیشاری کوتورمک ، طاشیق .

داشقون ، داشقین - صفت - طاشقین .

دردیم داشوبدر ، دیغه فلافی
قائمیر بوفرغه یاخشی یامانی
دیرلرکه گیتسون ، چله زنانی
تحصیل علمه ، فاش ونهانی
بالله آتوبدر ، بونلار حیانی
آلتوبه توبه ، آستغفرالله !
صابر

عشق دردیندن بقای جاودان ایستر کونگل
بیله داشقون سیلدن تمعیر اومار ویرانه باخ !
فومی

جوم آشک چشمیدن غم چوخودور فراقنده
منه نیلر بوداشقون سیلکه دریائک کنارم وار
داهی

داشلاماق - متعدی - دیشاری کوتورمک ، طاشیق ، برطرف ایتک .

کناره داشلایاق فکر سقیی

ایده ک درپیش راه مستقیی

هادی عبدالسلام زاده

داشلایاق - آتیلیق ، طردوتیمید ایدیلک .

قاجوبدر طمته دن فرهاد کوهه ، قیس صحرابه
منم تک داشلانا کیدر در و دیوار آراسینده ؟
فاکر

داشیرغاماق ، داشیرغاماق — [dachyrganmak]

[dachyrganmak] - چاغاتای - لازم - طویا الاوب یورومک ؛
طاشلره چارپوب طویالامق .

داغ — [dāg] - فارسی - اسم - وجودده اولان یاقینی یری
و نشانه سی ؛ بعض مزمن یارالری تداوی ایچون قیزغین دهمیر
ایله باقا ، کی ؛ حیوانک وجودینه قیزغین دهمیر ایله وورلان
باشارت ، مجازاً - اونودولا مالایق کیمی شدن اولان نائزات قلبیه .

لاله لک داغ بدل دارد وحلم داند
من که صد داغ بدل دارم وکس محرم نیست
نخشی

این چرخ جفا پیشه عالی بنیاد
هر گز گره کار کسی را نکشاد
هر جا که دلی دید که داغی دارد
داغ دگری بر سر آن داغ نهاد
خیام

ز شوق عشق و سوز داغ تو باشد بدین گونه
دم دود و غم سود و دلم عود و غم بحر
میر خسرو دهلوی

داغ آچار تیغ فلاکت دل ناچارمزه
جان آتار تیغ قضا سینه بیارمزه
اشرف یاشا

داغ داغ ، داغداغ - شدت آلامدن کنایه .

دل مهجوریمی وصلکله شام داغداغ ایله
قولکدر تا ازلدن اول غریبی بر چراغ ایله
تحقیق

او جور پیشه ایسه هر زمانده سینه منری
درون لاله و گل گپی داغ داغ ایستر
تیم قدیم

داغ دل - اضافی - گوگل داغی و یارایی ، زخم درون .

من که از آتش سودای تو آهی برم
کی توان گفت که بر داغ دلم صابر نیست ؟
حافظ

داغ دل آور که درمیدان درد
اهل دل از داغ بشناسند درد
فریدالدین عطار

- حضرت معجزه سیدین ملک کا زوال داریب ...
تاریخ ملک

داربلاق - متعدی - ایرید برک، ایصال ایچک، وارد برقی و
وجوده گنیرمک، احدات ایچک .

داربیب گورک کا دود شعله آہ
اوز سابه سین ایستاماس دی همراه
توای - مجنون وایی

داز، دازوم - [daz, dazlak] - آذری - صفت - کل،
داز، طاز، طازلاق .

بیہرم من اوقدر دونبگی ساز ایدہرم
بویارم ساققالی، ہم باشی داز ایدہرم
گوندمین شعبہ یہ ملتی آغاز ایدہرم
گیریتوب حیلہ یہ من اولارا مین ناز ایدہرم
کوپہدہ ملتی قانق کیمی من چالارام!
کرہ سین ایشلہدہرم، آبرائی ہم یالارام!
صابر

دازماق - [dazmak] - آذری - لازم - سوزولوب سرعتہ گیتیمک،
اوزنی توای چلیوب واژدی
قرق تک اوچدی یلہ تک دازدی
مجید غنی زاده

داس - [dās] - فارسی - اسم - اوراق، قوسا .
داس زرین - آلتون اوراق - مجازاً - هلال قر -
کشت زار املہ دانہ دوکرسن دخی سن
پچمگہ داس فلک حاصل عمرک مائل
نوی

داستانہ، داستانہ - [dāstān, dēstān] - فارسی - اسم - قصہ،
حکایہ . مامال، منظوم حکایہ .
بشنوید آی دویستان این داستان
خود حقیقت نقد حال ماست آن
جلال الدین دوی

دیکلہ آرتیق داستان زاریمی
دیکلہ فریاد حیات آزاریمی
کال زاده اکرم بک

میدان حرب، تورکک اوت، آستانیدر
ہر بردہ قهرمانلق اونک داستانیدر
عبدالغنی حامد بک

شہنامہ می گرجہ داستاندر
باقی سوزلرینہ نہ داستاندر
شیا باشا - مقدمہ خرابات

نہ نامی ماند زایشان نہ نیانی
نہ دردست زمانہ داستان
جای

تا کہ معنای لطیف لفظ رنگ آمیز ایلہ
روزگارک بر دلارا داستانیدر سوزم
نمی

نشدیدہ داستان بزرک
کہ شیر زبان افکند پیش گرک
فردوسی

داستان سرا - داستان دوزوچی و اوقوچی، داستان یازان .

یوز قری - داستان سرای بک نغمہ
کہ درس نغمہ توحید میکنند تکرار
عرق

خوشا وقت آن مرغ داستان سرای
کہ دارد در آن بوم فرخندہ جای
سعدی

داستان اولوق - باقکڑ - عالمہ ویا دیلرہ داستان اولوق

دیر ایش سرینی فاش ایلسون بلزکیم
دوشملی عشقہ عالمہ داستانز بز
دوسی

داسقانہ - [daskan] - چاغانای - اسم - بر نوع آری قوشی .

داس - [dach] - غرب - اادات مشارکت .
چاغانای - تاش

آرقا - داس و آقایی - داس ؛ قارین - داس ؛ دین - داس ؛
مذهب - داس ؛ مسلک - داس ؛ گورک - داس ؛ پول -
داس ؛ اوموز - داس ؛ قول - داس ؛ آد - داس ...
فارسی : تاش - خیناش ؛ خواجہ تاش ..
باقکڑ - بکتاش

درس حیرتہ روح قبیلہ بز
خواجہ تاش کتاب دریناز
نائلی

داس - [dach] - آذری - اادات مشارکت .

آرقا - داس ؛ پول - داس ...

داس، دوشی - [dach, déch] - قازان - اادات مشارکت .
باقکڑ - تاش

باق - داس ؛ آول - داس ؛ آد - داس ؛ آت - داس ؛
ایب - داس ؛ سبق - داس ..

داس - [dach] - آذری - اسم - طاش، حجر، سنک .

باران کیمی داشہ اوردی باشین
ی کیمی آیاغہ توکدی باشین
فصول - مجنون وایی

سنک ریزہ دل آجوب اولدی گواہ حالک
نرم اولونہ نہ عجب هر چگری داش سکا
سید عظیم شہوایی

داری، طاری — [dary] - غرب - اسم - حیوانانک بر نوعی . سفر دانی بیلیمور چهل مرکبدر حکیم بر آوج طاری دوگوب هاوندہ دارو قومیش آد سروری- هزلیات آق داری ؛ سوپورکه ، مصر داریسی ؛ قارا ، قوم ، قیزیل داری ؛ یانان داریسی .. دربینه داری اُکک - مجازاً - باقکیز دیب داریسی باشکزه ؛ داریسی باشکله ؛ داریسی دوستلر باشینته ؛ - إن شاء الله ! سزده نصیب و میسر اولسون ! اولدی گلین باقی عاتکه داریسی باشکله تاقز طاشنده گیردی برینک فراشته دوشمه یک اوله جنگی چغانه تلاشته گیردک آدلایز آرتق اون اوچینچی باشنه اوله صوقاق سوپرکسی قادین قادیق اول ! واصف	آذری — دارغا - داروغه و شحه و عسس اوغری خونی غه محمد فریادرس... نوابی - محبوب القلوب - داروغه نشین بیری آدینه پور دور کابل دین شرق ساری اون اوچ بیغاچ پول دور ... بارنامه بیری تاجی داروغه لیلی عشرتین بیری اوردی سرحد سازی نوبتین نوابی - سد اسکندری - بو اوچرودا [دیرلار کیم] شاکردلار بیلہ تلخ کشتی گا بارب و سهر اقتضای دین تاشی یومالانیب بیر قهرغه تکیب اولوب ابرمیش یاناداروغه دین قایان قاچیب ایرکانین کیشی بیلماسی ... نوابی - مجالس التفاضل
داری — [dary] - آذری - اسم - داری . ضرب مثل : آرپادان ، بوغدادن آلیم اوزولدی ، امیدم سکا قالدی داری خرمی ! مکا داری جان دیرلر - باغ بال ابله پیرلر الله الله ایلمن کوتوروبن - گوجله ساجه پشیرلر «کوچرلو» دن	دارو، داروی — [dāroū , dāroū] - فارسی - اسم - دواء ، آم ، درمان ، علاج ، معالجه ، تداوی . دیش بدرا داروی بد یافت رک صرصر خررا سزد دنداق سک جلال الدین دوی چه خوش گفت یکروز دارو فروش شفا بایدت داروی تلخ نوش سعدی أرض در بسته دکان طیب روزگار حفة پیروژه گردونده دارو قالمش ! نابز گفت همداروکه ایشان کرده آند آن عمارت نیست ویران کرده آند جلال الدین دوی
داری — [dary] - چاغاتای - فارسی : دارو محرقی - اسم - علاج ، آم ، دوا ، باروت . داروی — [dary] - قازان - فارسی - اسم - باروت . قوری داری - قوروصیتی .	گفت همداروکه ایشان کرده آند آن عمارت نیست ویران کرده آند جلال الدین دوی باده عقل سوزرا داروی پیشی مرن نیست بصره حاجت آن چشم جنون فرای را صائب دارو — [darou] - قازان - فارسی - اسم - علاج ، آم ، دوا . باقکیز - ایم ، درمان ، دوا دارولامتی - تداوی اتمک . باسین برله دارولا آورو لاری تیلرگان جنلیلرنی هم جولهرنی محمود سوم سلطانف دارولانقی - تداوی ایدیلک . دارولانچی - مداوی ، تداوی ایدهن .
داریمخامه — [darykhmak] - آذری - لازم - دار اولتی ؛ صیقلمق ، تنگدل اولتی . باقکیز - دار ، داریش داریمخدیرماتی - صیقینی واضطراب ویرمک . دیه تعلیم نسوانی - حاجی ساخلا پنہانی داریمخدیرماسلدانی - یازیقسان ترک جان اتمه ! ؟	داروغا — [dāroūga] - غرب - فارسی : داروغه - اسم - أسکیدن شهر و چارشو آغاسی ، شهرده ضبط و ربطه مأمور اولان آدام . داروینیه — [darviniīē] - غرب - اسم - أجناس حیوانیه و نباتیه نك بر إسطفاى طبیعى الله تَكُون ابتدئگی اعتقادی، که طبیعیّت و بدن داروینیه منسوبدر .
داریمخامه — [darylmak] - چاغاتای - باقکیز - تاریمخامق . داریمخامه — [darymak] - چاغاتای - لازم - گلمک، واقع و حادث اولتی ، اوغرامق ، دوچار و گرفتار اولتی ، ملوتولتی . حاصل اوشوی اویکا بلا داریبان قاپسی بلا بلسکه وبا داریبان نوابی - حیرة الابرار	داروغا أسکیدن شهر و چارشو آغاسی ، شهرده ضبط و ربطه مأمور اولان آدام . داروینیه و نباتیه نك بر إسطفاى طبیعى الله تَكُون ابتدئگی اعتقادی، که طبیعیّت و بدن داروینیه منسوبدر .

دوشده گورشمی یادارا بو قدر دارانی ؟ خسرو انجمنی تصور بو قدر عنوانی ؟ ندیم	پوشید دستم سلاح نبرد باورد که رفت یادار وبرد فردوسی
داراخ ، داراخ — [darakh, darak] - آذری - اسم - طاراق. داراماق - طارامق . داراناق ، داراندیرماق - طاراق ، طاراندیرماق . ضرب مثل : کیچل پاشا شیر ماهی داراخ ! اول مه نامهربان ایستکه زلفین دارهسون سن گوتور آینه ای گون ، ای قر سن شانه دوت سید عظم شیروانی	دار وکوب - ترکیب - طوت وور - مجازاً - چنک، صاواش ؛ جدال ، حربده ، نزاع . دار — [dār] - فارسی - اسم - آجاج . دار سیاست - مجرملری صلباً اعدام ایتدیکاری آجاج ، که لسان خلقده یا گلش اولارق [دار آجاجی] دینلیر . وزوب تزلزل منصوری ساق عرشه تمام خدا خدا دهرک پای داره دک کیدرز تائی
دارای ، دارایی — [dārāi, dārāii] - چاغانای - خودد تعبیری - اسم - ایک قاش . داربا داغانه ، داربا داغین — [darbadagan] - آذری - ترکیب - دارماداغین ، آلت اوست ، قارماقاریشیق . گر حاجی بابا دارماداغین قیلسا قبا باش قوشا او جور عالم دیشانه دولاشما ! ؟	بردار - آصلمش ، مصلوب زلفنک دارنده شاها آجیلان منصور ابدی هرکه منصور اولدی زلفنکده بردار اولسون لسیی داره چکک ؛ بردار ایتک - صلب ایتک ، آصق . دارچین [دارسینی] - دالربیدن برنوع بهار آلیان آجاج . دارفقل [پیل] قارابور آجاجی . دار رومی ، دار زرد ، ..
دارتماق — [dartmak] - آذری - متعدی - طارماق، چکک ؛ وزن ایتک . دارتیناق - طارتینق ، چکینمک ، احتراز ایتک . گونی کوندن جلالز آرتر اولوروق بر دقیقه غفلتده قوبوشوق کاشانی حیرتده هره اوز سمتنه بزی دارتیر «ملانصرالدین» دن دردم سوزه گلدیگجه آرتار اود در یل ایل زبانه دارتار فضولی - مجنون دایی تولکی دارتوب اوزینی تورشوندی یوز گوزینی شایق طالبزاده	دار ، داریش — [dar, darich] - آذری - صفت - دار ، داریش ، تنک . داریشقلق ، داریشقلق - دارلق ، مضایقه ، صیقینی . دار دوشک - دارا دوشک، دوچار مضایقه و اضطراب اولق . باقکیز - داربخاق اولشم عاشق دیدار اولدی باشمه دنیا دار گورسم قیلام آه وزار اوج گونده بیر ، بش گونده بیر حامد قیز آلیبور گوندوزیکلی تارسنک باشیکه ذیانی ایدر دار سنک دوققوز یاشینده بر نهوهک وار سنک قیز یاراشاری سکا آی هیوهره ؟ علی وانی
دارغا — [darga] - آذری - فارسی : داروغه - اسم - گیجه بلجیسی ، پاسبان . صبح اولونجه گیجه لر دارغا کی یاغماور قیر قیر ایدر قارغا کی صابر بو فنا ایش نه ابدی تولادیکیز اورتالغه ؟ سیزی کیم قویدی بزم اوستمزه دارغاله ؟ ؟	دارا — [dara] - چاغانای - ظرف ، هروقت، پردوزیه . دارات — [dārāt] - فارسی - اسم - شان ، شوکت ، شکوه ، کبر و رف ، دبدبه ، طنطنه . وبردم سنک ایداره که مازندران بن سایه بنددر پوشمیدی دارات و دبدبهک عبدالحق حامد یک - ایلخان طوطراق سنم فوج سیاه نظم خسروان هنر ایتده عرض دارات نظم
دارغا ، دارغه — [darga] - چاغانای - فارسی : داروغه - اسم - ضابطه مأموری ، صو باشی ؛ بکچی ، پاسبان .	

اولمه ممکن فضای عرصه عدلده سیر
ظلم ابدردی دار دنیا اهلنه دنیایی دار
فضولی
دارالفور - عالم ، دنیا .

چون جمله قبل و قال اعش دارالفورک حاصل
شول بی ثباته دوشمه گز بهوده قبل و قاله
اسیمی

دار جهان - دنیا .

بیولر برین داغ غمگدن روز محمرده
سنگ عاشقارک دار جهاندن بی نشان گیتیز
نوی

دارالاستحضار - بعض آلات استعمالیه تجر بهلر پاییلان و بر
طاقیم شیلر حاضرلاندن بر .

کیما دارالاستحضاری ؛ فیزیک دارالاستحضاری .
دارالسهاده - اُسکیدن سرای پادشاهی .

ابدوب دارالسهاده منصب عالیشان
نیجه دمدر ایدر ذاتیه فخر اول مسند والا
ندیم

دارالسهاده آغامی - قزلبز آغامی .
دارالضلال ؛ دارالجانین ؛ دارالولاده ؛ دارالتدوی ؛ دارالتعلیم ؛
دارالصناعه ؛ دارالقبض ؛ دارالمعرفت ؛ دارالعلوم ...
دارالفتون - علوم عالیّه و آلیّه تحصیلیه مخصوص دارالعلم ،
کلیّه .
دارالبدایع ، دار بدایع - مودلاندن - بدیی قاشا محلی .

دارالسهاده مائل ایش ایش پک صنایعه .
أولجه داخل اولمالی داریلدایمه .
عبدالحق حامد پک

دیار - [دی] - دارک جمی : ملکته اولکه ، ایل ؛ وطن .
دار و دیار :

باغریان لطف بی اندازه کن
نابرئت نام نیکی دردیار
سعدی

فردی بر احتیاج او ، اوت ، عشق یاردر
ملی بر احتیاج ایسه عشق دیاردر .
عبدالحق حامد پک

ناصر اگر از بحر بناله عجبی نیست
مهجور زیارست و پریشان ز دیارست
ناصر بناری

جهان جهان طولشیرسک فضای لاهوتی
نصلکه یاد حزینک کز دیار دیار
محمد ماسف پک

گچیلر وارسه اسلامک شو چیگنه غمش دیارندن
شو یوز بیگلرجه یوردک قانی ، زاترسز مزارندن
محمد ماسف پک

- بونجه زمانلردن پرو مهجور دار و دیار و ملیعه دست طالع
روزگار اولان ...

یوسف کامل یاشا - ترجمه طالع

دیار غربت - بابانچی ملکتنلر ، یات ایللری .
دوشدک ره مشقته الله یول و بره
چیفدی دیار غربته الله یول و بره
پوده

- اول حزن و کربت ایله متوجه دار آخرت اولنجه دیک دیار
غربته مبتلای حیران و محنت اولملردن ...

لعیا - تارخ

غریب الدیار - بربرک بابانچیسی ، یات .
یاردن مهجور ایکن دوشدم دیار غربته
باکا کوستردی فلک حیران حیران اوسده
واسخ

دیار غربته گلدم وطندن آیرلدم
وطن گوزمده دکل آه سندن آیرلدم
سینج

دار - [dār] - فارسی : داشتن - طومق ؛ مالک اولق - تخفیف .

هوادار ؛ قفادار ؛ ضیادار ؛ شعله دار ؛ نگه دار ؛ بهره دار ؛
زخم دار ؛ رعشه دار ؛ نام دار ؛ جهان دار ؛ جاذبه دار ؛ آب دار ؛
سرمایه دار ؛ دین دار ؛ کائنات دار ؛ حکم دار ؛ تاج دار ؛ سایه
دار ؛ تاب دار ؛ رونق دار ؛ رازدار ؛ خبردار ؛ پرده دار ؛
بهره دار ؛ وایه دار ؛ دل دار ؛ رخنه دار ؛ سکنه دار ؛ ترانه
دار ؛ وفادار ؛ پای دار ؛ داغ دار ؛ دفتر دار ؛ خزینه دار ؛
علم دار ؛ مال دار ؛ حصه دار ؛ ساجاق دار (۴) ، درم دار ...
دارگیر ، داروگیر - ترکیب طوط قاپ - مجازاً - چنک ،
جدال ، ساواش ، حرب .
باقکنز - گیکرودار

سناده بجا آن زمان چرخ بیر
ندیدست چشمش چنان دار و گیر
استاد عجمدی

اولیجی دار و گیر اول شیری
آکسون و قانلر آغلاسون شنشیر
کال باشازاده

خسرونیرو شکن سردار آریاب بیان
داور ملک سخن دارای معنی دار و گیر
استادولی حق پک

دارنده - [ری] - مشتق - مالک ، صاحب ؛ طوتوجی ؛
صافایی .

سنسین اول داندنه یرلیخ احکام قدر
خانه ک اولشدن رموز آسمانه ترجمان
لمی

داروردر - ترکیب - آل چکیل - مجازاً - احتشام ، شکوه ،
شوکت ، کبر و کبر ، دبدبه ، سلطنه ، کبر و غرور ، عظمت ،
خودنمایی .

دارالحرب ، دار حرب - دارالكفر ؛ رؤسای كفاردن برینك
حكمتی جاری اولدیغی برلر ؛ مسلمانلارله خریقیانلر آراسینده
هنوز صالح معقد اولمایان مملکت .
دارالسعیر ، دارسعیر - جهنم .
باقکیز - سعیر

دوشمه کتر شرر شعله برق غشی
باغ فردوس اولور آتشکده دار سعیر
اسکدارلی حقیک

دارالتواب ، دارتواب - جنت .
دارالعذاب ، دارعذاب - جهنم .

گروزان اولسه نسیم نوهار رأفتک
رشک باغ خلد اولور شیونگه دارالعذاب
اسکدارلی حقیک

دلار اولمشدی مصور حالت بیت الحزن
طالم اولمشدی مجسم صورت دارالعذاب
یکیشمیری عونی

دارالامتحان ، دارامتحان - مجازاً - دنیا .

یارب بونه دهر فی اماندر
یارب بونه دار امتحاندر
شیاطینا - مقدمه غرات

دارالامان ، دارامان - مصون التعرض اولان بره ملجأ، پناه .

آیاتم جده میگده دارالامان ایمش
شمیدی دگل آفتدی اوده برزمان ایمش
حلیمکرای

عرصة إدراکه فوز رأفتک دارالامان
رشته امیده فیض رحمتک جبل المتین
فضولی

دارالتدوہ - مجلس ، انجمن، زمان جاهلیتده قصی بن کلابک
تأسیس ابتدگی محاکم آدی ، که قریش اوراده طویلانیز
و مباحثات ادبی و سیاسیده بولونورلردی ؛ بالاخره جناب
رسول محترمک علیهنده بولونانلرک اجتماعکای اولقی دولایسبله
- ارباب نفاق و تزویرک مجلسی - معناسینده قولانیلدشدر .
- بعض ناسک خانه سنده که دارالتدوہه مماثل مواضع ایدی
برآلای نکبتی بریره گلوب اکابر و حکامک ذم و مساوینه
مشغول اولوب ...

نیمه تاریخ

دارالامکان ، دارامکان - دنیا ؛ جهان .
سن اول دستور روشن طبع صاحب مکرمت سن کیم
عدیلک گلمدی اصلا قسم بودار امکانه

اسکدارلی حقیک

دار دنیا - عالم ، جهان .

دار دنیا دلو گوکلم گئی ویران اوله
نهجهان اوله نهجان اوله نهجهان اوله !
؟

دارالاماره - امیرک ایق تگهای .

دارالملک - پای تخت ، مقر حکومت .

دارالضیافه - ضیافت سفره سینک حاضر لاندینی بر .

دارالبوار - جهنم .

- الم ترالی التذین بدلو انعمة الله کفرأ واحکوا قومهم دارالبوار .
کلام حق

- سواران نیزه گذار اهدای بدنهادی فوج فوج رهرو
دارالبوار ایتمگه باشلدیلر ...

نیمه - تاریخ

دار آخرت - اوتنه کی دنیا .

- والدار الآخرة خیرالذین یتقون .
کلام حق

دارالقرار - آخرت ؛ جنت .

- وان الآخرة هی دارالقرار .

کلام حق

حرم گلشنی دارالقرار ایکن جائه

قومن هوای تناسلی دلدہ صبر وسکون
نقی

بوچان پروانه در یاتر جالک شمع تابندن
گوکل دارالقرار اولدی پریشان زلف تابندن
لیمی

دارالسلام - جنت ؛

- والله يدعو الی دارالسلام .

اهم دارالسلام عند ربهم .

کلام حق

جهان دارالسلام اوله گوکل یزادر سنمیز
خیال خواب و راحت دوش فکره یادر سنمیز
لعلو بیانی غالب

زاهد غرور داشت سلامت نبرد راه

رند آزره نیاز بدارالسلام رفت

حافظ

- بغداد شهرینک عنوانی .

دولت وقبال ایلہ دارالسلام اولسون سکا

گرچه اولمش برزمان اجدادکده دارالجهاد

نقی

بقعة بغدادک اجتماعی وصفی دارالسلام

کیم آکا تسلیم تحسین ایده هر کشورک وار

فضولی

- بغداد دارالسلام که تنگناه خلفای کرام و برج اولیای

عظام اولوب ...

نیمه - تاریخ

دارالسلطنة ، دارسلطنت - پای تخت .

دارالاسلام ، دار اسلام - احکام دینیة اسلامیة نک مرعی
اولدینی مملکتلر .

اولدگه خادم وطن آرز چوق ، سوین ، اوگون .
برخیرك اولدیسه فقط ملك وملتته ،
مخلوم اولور حیات وعزتك مذلته
دارالبا اوگون سكا دارالفا اولور ...
عبدالحق حامدك

دارالفا ، دارفا - دنیا ، جهان ، عالم .

عالم دنیای ابدیده
هر جلوهیه اولق گرک آسیاب عدیده
عبدالحق حامدك - ایلخان

دارالغور ، دارغور ، دارالحزن ، دارحزن ، دارالایلا ،
دارالایلا - مجازاً - دنیا ، عالم .

باقازده بودار ایلتایه
روحك جان آناردی اعتلایه
محمدماصفك

جهان دیرلرک دار ایئلادر
أولوم دیرلر مدار اعتلادر
اسماعیل صفا

دارالحلد ، دارخلد - جنت .

- لهم فیها دارالحلد .
كلام حق

دارالخلافه ، دارخلافه - امام و خلیفه ك بولوندی شهر .
دارالتیم ، دارنیم - جنت .
دارالکتب ، دارکتب - کتابخانه .
دارالقاضی - محكمه .
دارالشفا ، دارشفا - خسته خانه ، تیمارخانه ، دارالمجانین .

عقل مجنون ایلایوب دارالشفا عشقه
قیسی زنجیر الفت کیسوی لایلا ایلدك
یكهنهری عوفی

زهی دارالشفا حیرت آباد محبت کیم
طیب آماده لطف ودوا رنجور ناپیدا
یكهنهری عوفی

اقتضای حکمت اوزره سلب عقل ایلر قضا
یوقسه کیم بایسته دارالشفا اولق دیرلر
شیخ الاسلام عارف حکمتك

اعش سكا دلخسته لوك حالتی نائیر
آی چشم سیه دارشفا دمی گلورسن ؟
نای

خلق عالم سرتسر بیمار درد احتیاج
دهر بردارالشفا لطفك طیب مهربان
نقی

دارالسور ، دارسور - مجازاً - جنت .

مشاطه بهار ایدوب فیض ختری
دارالسور ایلدی گلزار عالی
سیدوھی

إدارة مملکت و دولت ؛ اداره آدابی ؛ اداره سی آی و یافتا ..
- مدار حیات و معیشت ، گنجینه ، درك ؛
إدارة سی بولینده ؛ اداره سی ایدرمق ؛ اداره سی بولینه
قومق ؛ اداره سزا کدن شکایت ایتك ...

- بر شخصه و یا بر هیأتیه مودوع اولان رسی و یا خصوصی ایش ؛
بولیه بر هیأتك ایش گوردیگی دائره .

هیأت اداره ؛ مجلس اداره ؛ غزته اداره سی ؛ رزی اداره سی ؛
تراموای اداره سی ؛ اداره خانه ...

مدیر - [mudîr] - فاعل ، افعال - اداره ابدن ؛

یانمده گورمیورم اولیه برمدیر امور
که ربط و ضبطه کیدرکن بن ایلیم مأمور
عبدالحق حامدك - طرخان

- برداره و اداره نك رئیس و آمری ؛
رسومات مدیری ؛ بلدی مدیری ؛ معارف مدیری ؛ مکتب مدیری ...

- بر ناحیه نك اداره سیته مأمور اولان آدام ؛
ناحیه مدیری

- مجازاً - اداره سی ، اداره سی بیلن ، مقصد .
مدیره - [mudîrê] - مدیرك مؤنثی ؛

مکتب مدیره سی

متدائر - [mutedâir] - فاعل ، تفاعل - متعلق ، عائد .
باقکڑ - دائر

دار — [dâr] - عریجه - اِسْم - أو ، خانه ، مسکن ؛ بر مکان ؛
موقع ؛ پراچ دائره بی حاوی بنا ؛ اولدکه ، قطعه ، دیار .
باقکڑ - دیار
- لسلک دارساکن .

لا دار للمرء بعد الموت يسكنها
إلا التي هو قبل الموت بانها
امام علی

الدّار - مدینه شهری .
دارین - [ره] - ثنیه - مجازاً - دنیا و آخرت .

هر کیم که او شرعه خدمت ایلر
داربنده کسب حرمت ایلر
خیایاشا - مقدمه غزرات

دارین قلوب اراثه ذیل ،
ابتدی بوکا دست نفرتم میل .
ایواه !.. فراق و عجز و گریه ،
هر برنفسنده موت و اوایل !
عبدالحق حامدك

تعالی الله زهی شاهنشه دین پرور عادل
که اولش آسکه روزی دولت دارینك احرازی
نقی

دارالبا ، داربا - آخرت .

دوری [دوریه] - [ده] - قیاسی - دورمه منسوب و متعلق :
حرکت دوریه

أرضك حرکت دوریهی - أرضك عوری أطرافینده بر دفعه
دوئمهی ، که گنجیه ایله گوندوز بو حرکتك نتیجه سیدر .
دوریه - تأمین انضباط ایچون دولشان عسکر قولى .
دوریه گزیمك ؛ دوریه دولاشیق ؛ دوریه چیقارمق ...
دوآر - [ده] - مبالغه - دورایدیچی ، دوش ؛ زیاده دوش ،
چرخ دوآر ؛ سپهر دوآر ؛ فلک دوآر ...
آبگوئندركنبد دوآر رنگی بیلیم
یا محیط اولمش گوزمدن کنبد دوآره صو
فصولی

زاهدی سنگین ایدوب عشاقی سرگردان ایدن
برلری ساکن کونکی صنبله دوآر آیلین
نوی

دوآر بر آسیا بیدر بو
بر عالم بیج و تایدیر بو
ضیا پاشا

دوآره - [ده] - اسم - پرکار .
دوآریه [طائفه] - تاریخ - اقسام قدیمی لرینده بر جهاز
دوریه مالک و بوسایه ده سورلده سابع اولان و اکثریسی
عضویات خرده پنبه دن عبارت بولونان حشرات صنئی .
دوآر - [ده] - اسم - طبابت - باش دونغسی .
دور بسط ؛ دوآر مظم ؛ دوآردانی ؛ دوآرعقلی ویا دماغی ؛
دوآر اصلی ...

دواری [دوآریه] - قیاسی - دوآره منسوب و متعلق .
مدار - [مه] - اسم - برشیشك دونه جگی و دوآریده جگی بر ؛
مدارالعین - گوز چوقوری ، چشم خانه ؛ جوف حجاجی .
- نجوم - برسیاره نك و بر قوروقلی یلدرنك گونك اطرافینده کی
حرکت دورانیه سیله رسم ایندیگی دائرة غیبه ، حرک ؛
مدار شمس ؛ مدار قر ؛ مدار مشتری ...
- أرض اوزرینده مفروض بعض دائرة لر ؛
مدار جدی و سرطان ؛ مدار قطب شمالی و جنوبی .
مدارین - [مه ، ره] - تنبیه - هرایکی مدار ، یعنی مدار
جدی و سرطان

بین المدارین - مدار جدی ایله سرطان آراسینده اولان برلر .
- نباتات - مدار مرکز - بو بودکجه عموداً طول پرانگ آلت
طبقه سیبه دوغرو اوزانان کونک .
- وسیله ، سبب ؛ معین ؛ یاردیچی .
مدار حیات و معیشت ؛ مدار کلام ؛ مدار تقدیر ؛ مدار تسلی ؛
مدار تخفیف ...

مداری [مداریه] - قیاسی - مداره منسوب و متعلق ؛ نباتات -
دائرة شکلینده اولان ؛ تشریح - تقلص ایله بعض فوهای
قاپایان عضلات .

عضله مداریه جفتیه ؛ عضله مداریه فکلیه شفویه ...
تدویر - [نه] - متعدی ، تغیل - دوندرمك ، چویرمك ؛

نه قدرتند ایدوب تدویر أرضی
قیلان وارسته جوشیدن میاهی
وچائی زاده اکرم

- برشیشك مدویر و بووارلاق ایتمك ؛ آلدن آله گجهرك بووارلاق
اولوق ؛ مجازاً - دوندور و چویربرگی اداره ایتمك ، قوللانی .
تدویرامور ؛ تدویر مصالح ...

ایدر تدویر عالم برمکنك قوت عزی
جهان تیتیر ثبات پای اویاب متانتند
ناتق کال

باقکتر - اداره

مدویر [مدویره] - [mudévvr] - مفعول ، تغیل - تدویر
اولونمش ، دوندورلش ، چویرلش ؛ بووارلاق ، کره و دائرة
شکلینده اولان .
اشکال مدویره ؛ خطوط مدویره ...

یوزی بکزدی مدویر آیه
ذاتی آینه ایدی مولایه
خاقانی - حلبه

مدویر - [mudévvr] - فاعل ، تغیل - دوندورلش ،
چویرلش ، تدویر ایدن ؛ تشریح - مرتکز بولوندوقلری
أقسامی تدویر ایدن عضله لر - عضله منحرفه عین و أمثالی .
مدویرعصد - قاپایان دوندورلش عضلاتك مربوط اولدیگی ایکی
جدیهك هربری .
مدویرفخذ - اولوق کیگینك یوقاری اوجینده کی ایکی جیقینینك
هربری .

استداره - [تی] - لازم ، استفعال - بووارلاق اولوق ، دائرة
شکلیاتی آلتی .

مستدیر - [mustédır] - فاعل ، استفعال - بووارلاق
و دائرة شکلینده اولان ، کری ، کروی .
اداره - متعدی ، افعال - دوندرمك ، چویرمك .
اداره اقداح

نصل اداره ایدر ملکی اویله برمداح
که روز وشب ایده آنجی اداره اقداح ؟
عبدالحق حامدیک - طرخان

- برایشی قوللانیق ، بچرمك ، اویدرمق ؛
حسن اداره ؛ اداره مصلحت ؛ اداره امور ...
- تمك ، بئشمك ، آلورمك ، کفایت ایتمك ؛ تصرف و اقتصاد
ایتمك ، لاسراف ایتمك ؛
اداره ایله قوللانیق ؛ اداره فیتیلی ؛ اداره قندیلی ...
اداره لی - قیاسی - مقصد .
اداره سز - قیاسی - مسرف .
- ضبط و ربط ، تأمین حکم و حکومت ؛

تفکیل اکثریت ایدن اهل جهلدر ؛
ایتمك اداره آلنری طن ایتمه سبلدر .
عبدالحق حامدیک

صنعت و ادبیات دایره ...

دایره مادر - دورت طرف ، چپ چوره .
دایره - [ئی] - هندسه - برخط مستدیرك إحاطه ابتدگی
سطح ، كه كافة تقاطعی مرکز تعبیر ایدیلن بر نقطه ثابتدن
مساوی بعدلرده اولور ، مقطع کره .
دایره عظیمه - مرکز ارضدن کجین و کره فی شمالی و جنوبی ،
شرقی و غربی اولقی اوزره ایکی مساوی و متناظر قسمة آیدیلن
دایره محیطه :

دایره استوا ، دایره نصف النهار و یا معتدل النهار
دایره صغیره - ارضك مركزیندن کججه من و کره فی هر
هائگی بر جهته ایکی غیر مساوی قسمة آیدیلن دایره محیطه :
مدار قطب شمالی و جنوبی ، مدار سرطان و جدی .
دایره انقلاب و دایره بروج - باقکیز - منطقه البروج
دایره سمت - ثوابتک میلاری و عرضی بیلیدهن و دایره
بروج ایله تقاطع ایدیلن دایره مفروضه .
دایره ارتفاع - اجرامدن برینک مروریله راصدك سمت رأس
نقطه سیندن ساده فرض ایدیلن دایره .
دایره طول - دایره شمسك قطربیندن و یا قطبین ارضدن
مروری فرض ایدیلن دایره .
دایره ساعه - کره مصطنعه ل اوزربنده ، ههائگی بر موقعك
بعد عرضی ایچون قوللانیلان دجهاته منقسم دایره
صغیره .

دایره جداری - ثوابتیندن برینک نصف النهاردن جین مرورینده
سمت رأسه اولان بعدی تعیین ایچون قوللانیلان آلت .
دایره تنویر - قرک ارضدن گوروله بیان نصف کره سینی
تجدید ایدیلن دایره متوره .
ربع دایره - باقکیز - ربع
قطاع دایره - باقکیز - قطاع
محیط دایره - باقکیز - محیط
نصف دایره - باقکیز - نصف

- طبابت :
دایره انتهاییه - بر نقطه مانیه نك و بر جیبانك اطرافینده
تباحث دمدن ایله ری کلن قیرمزی دایره .
- بر شینك إحاطه ابتدگی و قباله فی بر و محیط :
دایره نفوذ ؛ دایره شمول ...
دایره تأثیر - بر استحکامده کی طویلرک دوگه بیلیگی منزل
و مسافه .

دوران - [ده ، وه] - دور ایتمک ، دوغمک ، آیلانمک ؛
دوران ارض ، دوران قر ، دوران دم ؛ دوران چرخ ...

مقصد بودر دیسه می خزان و بهاردن ؟

دوران مهر و ماه ایله لیل و نهاردن ؟

مبداء حق حامد بك

اکثریا و اوک سکونیه تلفظ ایدیلیر و [دهر ، زمان ، عهد
و فلك] معنایینده قوللانیلیر ؛

دوران جهان فی و ساقی خوش نیست
بی زمزمه نای عراقی خوش نیست
هر چند در احوال جهانی نگریم
حاصل همه عشرتست و باقی خوش نیست
خیام

گاه اولور دوران بزمه مهر و وفالر گوستر
گاه دوتر هر لطفه یوز بك جفالر گوستر
عدی - ایکنچی سلطان بایزید

دفع غمه دوران مساعد بو زماندر

آزاده لره موسم فرخنده بودمدر

نقی

آخر مکانك اولسه گرک جرعه گبی خاک

دوران آلدن ارسه گرک جام عیشه سنك

باق

گورسه چشید بو دوران نشاط افزای

یادینه گلمز ایدی گردش جام صبا

ذهبی

سوردی بخون نوبت شمدی نیم رسوای عشق

طوغری دیرلر هر زمان بر عاشقك دوراندر

فشوی

دوست پروا فلك بی رحم دوران بی سکون

درد چوق هم درد یوق دشمن قوی طالع زیون

فشوی

- بعض طریقلرده درویشلرک بر حلقه تشکیل ایدیلرک دونمک

صورتیه یایدیقلری آیین .

- طبابت : دوران دم - فلك سوقیه قانك دامارلرده متبادیا

دولاشمی فعل حیاتیسی .

دوران کبیر - قانك بطین آپسر قلیدن اذین آیین قلبه دوغرو

دورانی .

دوران صغیر و یا رثوی - قانك بطین آیین قلیدن اذین آپسر

قلبه دوغرو دورانی .

دوره - [ده] - دونوش ، دوغمه ، دوران ، آیلانما ؛

قلبه نمکینی گشتی سپهره انگر

دوره عشق ایدر اظهار ضرورتله درنك

شیانما

- بر برک اطراف ، چوره ، محیط ؛

- مدت معینه . باقکیز - درر

منها و مبدأنده گورمدم نور وصال

دوره عالم سراپا دوره غمدر بکا

نایم کاک

دوره سنویه

ارضك دوره سنویه سی - ارضك گونشك اطرافینده بر دفعه

دوغمه سی .

دوره جریان - فزیک - بر اکتیرك منظومه سی ایله اونك

قطبلی آراسینه موضوع نالارلرک هیئت مجموعه سی .

أدوار - دورلۇچى . ا كثر باعصر ، عهد و زمان افاده ايدەر .
تحول ادوار ؛ انقلاب ادوار ؛ تولي ادوار ؛ ادوار سابقه
و ماضيه ؛ ادوار حيات ؛ ادوار خلقت ...

قالبرى بولمە حاذق جور طاقسوز آزارى
فلك ادوار نامھواردن زندانه دونمى ؟
حاذق

بىز كىم بومقام ابجرەز ادوار بوزلە
تبدیل اصول ابلە . ملك عادىمىز !
يكيشەرىنى

أوت بىر بعث بعدالموتە إمكان واردر ألبتہ ..
بونك تائينى ، لكن ، بريغين ادواره وابستە !
محمد كابد

دەشر آفاقى ، برشيل سىز اسرار قدرتنى ؛
أشتر أحماقى ، ايزلر كشف ايدر ادوار خلقتن .
محمد كابد

علم الادوار ، علم ادوار - باقكز - دور

ادوار ارضيه - علم ارض - ارضك بديت تشكلىدن بو
كونه قادار كچيردىكى ادوار متعاقبه : دور اول ، ثاني ،
ثالث و رابع .

- تصوف - ادوار اربيه - اسماء و صفات كليته بك بساطي
اعتبار اولونان دورت دوره ، كه دوره عظمى علم ، دوره
كبرى حيات ، دوره وسطاى قدرت و دوره صغرى
إرادتدر :

دوره عظمى - اسماء اربيه بساطيك اقتضاء حركاني ، دوره
لاهوئيه ؛

دوره كبرى - اسماء اربيه بساطيك اقتضاء حركاني بديتدر
دوره لركبرى ، دوره جبروتيه .

دوره وسطى - اسماء اربيه بساطيك دوره لرپندن ، دوره
ملكوتيه ، دوره برزخيه ؛ دوره صغرى - اسماء اربيه
بساطيك دوره لرپندن ، دوره شهاديه ، دوره ملكيه .

باقكز - اسماء سبعة ذاتيه

باقكز - بساط

باقكز - وسائط

دورى [دوريه] - دوره متملق اولان ؛ حركت دوريه .
دار [دائره] - [ثنى] - [دوتن] ، دور ايدەن ، گردان .
چرخ دائر ؛ سپهر دائر ...

فكرم گي آه طائر اولسم

دائم حرمكده دائر اولسم

معلم ناهى

چوقدن بولامكان لاسيهده دائرم ؛

روحله گاه او عشر سفلى زائرم .

عبدالحق حامد بك

- متملق ، عابد .

ايشه و مصلحه دائر ؛ بر حادثيه دائر ؛ اخلاقه دائر ؛

- معزول و منصوب خواجگانه و اغوانه واروب هر بار بويله
دور ابواب ايدرمش ...
نمينا - تايخ

- وقت ، چاغ ، عهد ، زمان ، موسم ، هنگام .
باقكز - دوره

دور اقبال ؛ دور سلطنت ؛ دور استيلا ؛ دور حكومت ؛
دور گلي ؛ دور خزان ؛ دور جديد ؛ دور قديم .

گل دورى عيش آياميدر ذوق و صفا هنگاميدر
شاشلرلك بيراميدر بوموسم فرخنده دم
نقى

« دور سابقى » ديدك شيدى ؟ الكدهيه چوير ،
اكنه سندن طوتوب آيائى ده گلشن اودور .
محمد كابد

نه روا سنجلين بادشك دورنده

بويله جارى اوله اهل دله فرمان فلک

نقى

- موسيقى - اصول ؛

علم ادوار - موسيقى اصول لرپندن بحث ايدەن علم .

دولندى باد صبح ايله اشجار ارغوان

اويدى اصول دورلكه صوت جويبار

نوى - سويه

بوچرخ چنبره ده طوتوب دور اصولنى

دفتاف مهر قيلمش ايدى چهره - ن نمان

باق

- طبابت - برمرشك تزايد ، توقف و انحطاط تعبير ليله اوجه
آريلان صفحات مختلفه مى .

دور انحطاط و يا زوال - خسته لك ايلگه دونمى .

دور تفرخ - ا كثر امراض ساربه دميقرو بلر لقا قارشى ايدندن
اعتباراً خسته لك ايلك اعراضيك ظهورى آراسينده كچين
و خسته لكه و صريشك درجه استعداينه كوره تحول ايدەن مدت .
دور قصدى - برخسته لك اكنه شدنى زمانى .

دور تزايد - خسته لك شدتلىدىكى دوره

- منطقى - ايكي شيدن هر برينك ديكربنه و يا بر قاچ شينك
بربرينه توقف ايدەرك بالنهايه اولكى شينه توقف ايتەسى ،
كه بربرينه هم علت وهم معلول اولنى لازم گايير ؛ بونك بطلانى
ظاهر در ؛

دور باطل - برشينك كندى نصيبته توقفى ، كه اوشيك كندى
نصيبته تقدمنى ايجاب ايدەر .

- حكم ، نفوذ ، قدرت ؛

دوراوناك دورى !

- حلقه ، دائره ؛ بربردن باشقا بربره پوشائيق ، آفتارمى ؛
برينك عهد سبندن باشقاسينك او زرينه نقل ايتك ؛

دور وظيفه ؛ دور و تسليم ؛ دور معامله ؛ دور حساب ...

- بوقايدن باشلا بوب صوكينه قادار اوقومق ، ختم ايتك .
بومعاده اكنه زياده - تلاوت و ختم قرآن - برينده قوللاييلير .
دور اوقومق ؛ دور ختمى ..

دار ، دورا ، دورانا — عربجه - لغت - دونك ، دولانق ، آيلانق .

دور - [dév] - لازم ، اسم - بر شيك حركته تكرار اولدني برة گلمه سي ، بررك اطرافينده دونك ، دولانق ، آيلانق ؛ هندسه - برجم كندى عورى اطرافينه دونك ؛ نجوم - آرشك كندى اوزرينده بر دغه دوغمه سي ؛ سائك عور عالم اطرافينده ظاهرأ بردغه دوغمه سي ؛ حركت دوريه و دورانيه

برطائر مولا نظر وصافه معنا
بدور معظم بايارق اولدى هويدا
كازاده كرميك

صائك كه فلك دور ايله شامى سحر ايلر
هر واقعه نك عاقبتندن خبر ايلر
نقى

سهر ك عكسه دورنده مقصود حاصلدر
حقيقتده ظهورى آتشك قلب شنادندر
نورس

دورشمى - نجوم - يگرى سكر سندن عبارت مدت ، كه
انقشاسينده تماقب ايدهن سنه لر بوندن اولكى دورنه نك عني
گونريندن بدأ ايدهر .

دورقرى - نجوم - اون دو قوز سندن عبارت مدت ، كه
بونى تعقيباً گلن دورده قرأرضه و گونه نظرأ عني وضعيتلرده
بولنور [ساروس دورى] و اولكى دورده وقوع بولان
خسوفلر تكرر ايدهر .

دور نجومى - نجوم - نوبتدن برينك نصف النهاردن ايكي دغه
كجه سي پنينده مرور ايدهن زمان .

دور اجتماعى - نجوم - گونك بولوندينى نصف النهار قرك
ايكي دفعه وصولى آراسينده كچن مدت ، كه برماه قريدن عبارتدر .
دور دائم - حصولى محال اولان حركت متباديه .

بيدار اوله ماز بو روح نائم ؛
گيتدكه اولور اونورمظم .
بر شیده دوام بوقى يارب ؟
هر شیده نه در بو دور دائم ؟
عبدالغنى حامدك - مقبر

دور آقداح - گردش جام .
- دونوب دولاشق ؛ سيرو سياحت اتمك ، گزوب دولاشق ؛
دور عالم ؛ دور ممالك ؛ دور جهان ؛ دور ابواب ...

چون حريم عرش اعظم بولمه فيض قبول
دور ايدر پيرامئن شام و سحر كرو بيان
نقى

خيلي زمان عالمي دور ايلدم
خلقه دكل كندمه جور ايلدم
معلم ناي

- ضعيفه سي ارغلان تاعادى آئينك اوچون دادك گيا باقى
دادك حامله بولدى ... بارنامه

ابوالغازى - شجرة نرى

زمانه اهل كه دولت چاغى قولونك دورلار
لايت يانا كرب قيلما اول دداكلار ايله
نواى - نوادوالشباب

- خواجه كرم يي باريدا دادك گيا آيلانغاي يي نيك هم عمت
ايتاكي قولمه بولغانغاي ...

نواى - محبوب القلوب

دارماق — [dadmak] - آذرى - متعدى - طاقى ، طادينه
باقى .

داديشاق ؛ دادبزماق - باقكز - دادماق
دادبزدرماق - طاديرمق .
باقكز - نات ، داد

دارى — [dady] - غرب - اسم - چو جوغه باقان جاريه و قادين .

فارسي - دادو .

- دادا : پادا و زننده عموماً جاريه و خصوصاً بر شخصك
طنولتندن برو خدمتده بولنان سالخورده جاريه دينور ؛
اصطلاحزده دادى تعميرى بوندن مأخوذدر . [ترجمه برهان قاطع]
آكا حور و ملك دادى ولالا اولمه حاضر
نه دم محتاج اولورسه خدمت دادى ولالا
نقى

جاغاناي - دادك ، ددك ، ددك

باقكز - دده ، دده - جاغاناي

دادياق - [لى] - دادى صفت و وظيفه سي .
باقكز - ددك ، دادك

Ce mot se prend aussi au masculin, pour désigner un vieux serviteur chargé du soin d'un ou de plusieurs enfants; dans ce cas il est synonyme de دادا, vocable persan, et forme liquidée de دادا (féminin), lequel, avec دادو (masculin), constituent les prototypes persans, du turc دادى, de l'arabe (vulgaire) دادة=bonne d'enfant, du grec mne - δαδά = id. du russe - doit de l'allemand-tatte, et de l'anglais - dad=père.

La forme primitive des mots persans susvisés (دادو ، دادا) , se retrouve dans دایه (ou دایاک, forme arméno-pehlévi) aus ens de «nourrice» d'où aussi le turc طایه; tous ces mots sont, d'ailleurs, foncièrement alliés au grec-ταγῖω=nourrir, et à l'arménien - դիւիլ=téter. Comparez: géorgien- tei et dada, sanscrit - atta = mère; tata= terme de caresse , correspondant à «mon cher» ou «mon bon», adressé aux parents et aux familiers; malabar -thai=mère; yerukala-tayi, et rutluq - dai = id.

چون حاكم بفرمان داور بود خدايش نگهبان وياور بود سعدى	دادگر پادشه عادل و عالیشان کیم هر نه آسمان به قضا حکمی ابلر ایضا نظمی
صاحب تیغ و قلم مالک جام و خاتم آصف جم عظمت داور جمشید و قار باقی	دادخواه - حق و عدالت ایستین ؛ مظلوم ، ستم دیده . ترجم نداری باش بی گناه شوم روز محشر ز تو داد خواه میر نظمی
گویا باور نیدارند روز داوری کین همه قلب و دغل درکار داور میکنند حافظ	اول سنك آلکدن شکوایه بن گیدرم عالمده عاشقانه برداد خواه اولیدی نورس
داور صاحب عدالت شاه فاروقی صفت ماهی ظلم و ضلالت حامی شرع مبین شیا پاشا	توکی بشنوی ناله دادخواه بگیوان برت کله خوابگاه سعی
داد فرما ، داد فرمای - باقکیز - داد بخش داد راست - عادل ، منصف .	عنان کشیده رو ای شاه کشور حسن که نیست بر سر راهی که دار خواهی نیست حافظ
چو این کرده شد سام بر پای خاست بگفت ای کزین مهتر داد راست فردوسی	داد بخش - عدل و داد ایدهن ، مجازاً - الله . بنام بزرگ ایزد داد بخش که مارا زهر چیز اوداد بخش نظامی
دارا - [dada] - چاغانای - اسم - آمانک قارداشی ، دایی . باقکیز - تغایی باقکیز - دوده ، دده مین هم خجند تین بارب خان دادامنی گوردوم ... بارنامه	داد کستر - نشر عدالت ایدهن . خورشید ملک پرور و سلطان دادگر دارای داد کستر و کسرای کی نشان حافظ
داراش ، داروشی - [dadach ، dadoch] - آذری - اسم - پویوک قارداش ، آغابک .	شهادت کستر که ناگه ببرد بین ای برادر که با خود چه برد حافظ
دارانماق - [dadanmak] - آذری - لازم طاعت آلتی ، طادانق . داداندیرماق - متعدی - طاداندیرمق . داداناغ - طادانمش ، مبتلا ، مألوف . باقکیز - نات ، داد	تعالی الله زهی فرمان روی ملک پهنادر خدیو ام دنیا داد کستر مرحمت پرور اسکداری حق یک
دار - [dāder] - فارسی - اسم - ارکاک قارداش ، برادر .	گرچه لاف اورمقده یوقدر ساکا هیا بیلورز لیک سندن داد آکور بر داد کستر یوقیدر ؟ سلطان مراد
دارسی - [dadis] - غرب - اسم - یگی یورومه یا شلابان چو جوقلر ایچون قولالانیر .	داور ، داد آور - عادل ، مجازاً - الله .
C'est le même mot-que le français - <i>dada</i> . L'expression anglaise - <i>to dade au child</i> = apprendre à marcher à un enfant. Ce vocable ture . ou sa forme , semble avoir été introduit dans cette langue , par l'intermédiaire du grec moderne.	نجه دستور قدر دبدبه و مهر إحسان نجه دادار قضا کوکبه و عرش اوزنک اسکداری حق یک عهد خلافت خدیوی و دوردارداد آورلنده ... ترجمه برهان قاطع
بدروس المندی کراسته جیان	خواجۀ قدسی سبوقی آور رب الفلق شارع یکتانسق داد آور انس و پری اسکداری حق یک
دارک ، دارک - [dédeq] - چاغانای - اسم - جاریه ، دادی . باقکیز - ددک	داور - [داد آور ، داد ور] - عدل و انصاف ابله حکم ایدن ، مجازاً - الله ، حکمدار عادل .
- بیزینک ایل خندق بقایه چه بارب قول و دادک کینلور دولا ..	

مشکل گلوږ اېدی ترکن اېتک
براوزگه مقامه داخی اېتک
فضول - مجنون وېلی

راځی - [daxhi] - چاغانای - اسم - برنوع قېزېل سرچه .

راږ - [dād] - فارسی - دادن - وېرمک ؛ عطا وځنځن و احسان
اېتک - تخفیف ؛ اسم - ورگی ؛ بخش ، انعام .
دادحق ، دادخدا ، خداداد - الله و برکسی ، احسان خدا ،
موهبه و عطیة الهیه .

داد حقدر حق بوکم طبعمه بو حسن ادا
پوښه تحصیل اېله اولمز بویه نظم دلستان
ضیایاشا

تقلید اېله اولمز بو قدر لذت گفتار
بولهجه پاکیزه بگا داد خدادار
نقی

بوفیض اهل ادله داد خدادار جهده اولمز
بته بر اهل دل نظمندن آکلر آکلین آتی
نقی

دادوستد ، دادوستاد - ترکیب - آلیش و پریش ؛ آلیم
سایم ، اخذ و اعطا .

خواجة دادوستد زیور بازار اېده نا
دمېدم تازه ظهور اتمه گوناگون
منیف

خلق ایدر دادوستد بز پرنلاش وې نصاب
چارسوی عالمک بروگمادق دلگایوز !
نسیب دده

داده - مشتق - وېریش ؛ مجازاً - نصیب ، قسمت .

سرېم داده دست اُحدیتدر هپ
بک بیک سلسله نسبت انشای قرون
منیف

رضا داده ؛ دل داده ...

اُزی طیمه ساریدر بو
داده حضرت باریدر بو
فاضل - دفتر عشق

درکام اُزدها وېلنک آب خورده اېم
هر صبح وشام داده مای رسیدما
میرزا سیدالدین مشهدی

داد ودهش - آلوب وېرمه ، اخذ و اعطا .

- کمال استقلال اېله تصرفات داد ودهش معناد وچله اعبان
دولت و ارکان سلطنت کند و پهرام ...
نعیم - تادع

- عدل ، عدالت ، قسط ، انصاف ؛ نظم بولینده فریان و فغان .

داد و فریاد اېتکه گلدیم شهادت اېله داد
کیم گوزلار مهر ایدر عاشقاره قهر اوستنه
الوان شیرازی

زگوش پنه برون آږ و داد خلق بده
وگر نوی ندی داد روزدادی هست
سعدی

دادکن دادکن که دارالحله
منزل خسروان بردادست
؟

پوښه فریادم ایشتنک دیمک داد اېدهم
سن که داد ایتیه سن بن کیمه فریاد اېدهم
جلال چلی

داد مخوری چشم نیم خوابدن سنک
الامان شوخی ابروی عتابدن سنک
محمود ندم پاشا

اکثریا [عدل و داد] شکینده قوللاییر :

اول شهباز مملکت عدل و دادکیم
آتی اوکُنجه اولسه روا خسروان روان
باقی

تاب خورشید ستم سوزان ایدردی عالمی
گر سحاب عدل و دادک اوسیددی سبابان
نقی

دادرس - منصف ، عادل ؛ اېداده گلن ، فریاده یتیم .

شاهی بیدل و پمار و گنکاره نه غم
سن اولور ایشک آیا لطف خدا دادرسی
شاهی - شهزاده سلطان بایزید

بی نوا زمره سنک دادرسی
فی کبی سینه دلردی نفسی

سفیر اده وې - شوق آتیز

دربلایاری مخواه اُز هیچ کس
زانکه نبود جز خدا کس دادرس

فریدالدین عطار

گیدر اوقافله ، پشتمز فقط ذهاب و ایاب ؛
سفر بران متحول ، فقط جرس باقی !
مریض موت شقایب اولور قوی نایاب ،
و داد خواه اولهلم بز که دادرس باقی !
عبدالحق حامدیک - طرخان

بولدم اودم سبحانی - عرض ایلدم عصیانمی
مطلوب ایدوب غفرانی - رحله اولدی دادرس
سای پاشا - تاوغ و قات

دادگر - عادل ، منصف .

شیدیم که گمیری شه دادگر
که دیم اُزو بود بازب و فر
ابن یمن

- واذا وقع القول عليهم اخرجناهم دابة من الارض .
كلام حق

جی : دواب - [ده]

- ان شر الدواب عند الله الصم البكم الذين لا يعقلون .
كلام حق

دایفور ، دایفور — [dapkour ، dépkour] - چاغانای -
اسم - برصیرایه دیزلش عسکر ، طابور ، آسگر اورتاسیندن
گجیریلن قایش ، طابقور قولانی .

- دایفور دخی یازلور . مخفی قور - دیزیلو ، تصنیف اولمش،
صره ؛ قدم آتراك بیننده آرابلر بربرینه زنجیرله قوشادولوب
دوت بوزلو قلمه شکله گیرسی، استحكام . [لهجه چغانای]

قالب قورغانی دایفور دایفور اول خیل
توشارگا قیلایلار نوشلوق نوشی میل
نوی - فرهادوشیرن

یسالی که بوطول ایله کور گوزوب
بودور طرفه کیم پیتی دایفور توزوب
نوی - سداسکندی

وات ، دار — [dat ، dad] - آذری - اسم - طات ، لذت .
داتلو - طانی ، لذیذ .

کای جانله داتلو درد ودانی
کونتمک فرجی گوزم چراغی
فضولی - مجنون دلیلی

گوردی گلیر آتیلار ، دانی صحت ایدرلر
باتوب قیزیل گوموشه ، خان ابونه گیدرلر
شایق طالب زاده

داتلودیل - طانی دیل .

ضرب مثل : داتلو دیل ایلاتی اوز بوواستدن چیخاردار .

داهس — [dāhis] - عربجه - اسم - اُده وَاَیَاقده وَطَیْرناقرک
یانینده التهاب فلغمویندن حصوله کلن یارا ، آت یاران، دولاما .

داهما — [dakhmé] - قازان - اسم - قولوبه .

داهما — [dakhmé] - آذری - باقکز - دجه

دانی ، دخی — [dākhī ، dakhī] - چاغانای - أدات عطف -
دخی . باقکز - تاق ، تاق

دانی ، دخی — [dākhī ، dakhī] - آذری - أدات عطف - دخی .

بل شمه دخی ترمش ایتز
پروانه به شمع طلای یخز
فضولی - مجنون دلیلی

- زبانی دَف .

دائرة چالقی ؛ دائرة ایله اصول طومق ...

دَاب — [dab] - تورکجه - عربجه : أدب ، آداب عرقی - اسم -
عادت ، توره ، نظام ، قاعده ، اصول .
دایمز شونداق دور ! - عادتیز بویله در .

دَاب — [déb, b] - عربجه - اسم - عادت ، اعتیاد ، توره ، طرز،
اصول ، قاعده .

- کدآب آل فرعون والذین من قبلهم .
کلام حق

دَاب دیرین ؛ دَاب قدیم ؛ دَاب موانست ؛ دَاب محبت ...

اولورسه عقوب آتما چرخ دون - فله پرووردن
برآز بحث ایلیم دَاب قدیم شاعران اوزره
شایق

دَابانه — [daban] - چاغانای - اسم - تپه ، داغ .

- ابرته گوجوب اوشول دستوریه قارییب پول یاساب دابان
اوستیکا چیقتوق ...

- یوققاری چیقماق دره قوی اوق ایندوک داباندین توبیگا
یتکونجه کون گنج بولدی ...

- بیرگروهته یوق دابان چیقماق گبراک ...
بیرنامه

دَابانه — [baban] - آذری - اسم - طابان .

دَابغولی — [dabgouly] - چاغانای - اسم - جیبی، قان جیبانی .

- اونک بوزوم گا دابغولی چیقتی نشر صالیدیلار ...
بیرنامه

دَابکُر — [dabkou] - چاغانای - اسم - آزار، تکدیر، توبیخ .

دَابکُر — [dabkou] - چاغانای - اسم - تزگاهاک آیاق باصیلوب
ایشله دیلن تخته سی .

دَابوسون — [dabousoun] - موغولجه - اسم - طوز .

دَابَب — [dābbé] - عربجه - اسم - هر جنس بینک حیوانی .

- وبث فیها من کل دابة .
کلام حق

- يقع علی کل ماش علی الارض عامة وَعَلَى الْحِیْلِ وَالْبِغَالِ
وَالْخِیْرِ خاسمة . [فنه اللغة]

دابة الارض - مکه دن جیجاک منابه گیتدیکاری صیراده جبل
صفانک انشقاقیه ظهور ایده جکی خبر ویریلن بر حیوان ، که
أشرط ساعتدن یعنی قیامت علامتاریندن صاییلر .

دءالجاورسې - جىمى بردارى دانەسىنى مجاوزاڭمەن قايارقتلره
عائد مرض .
دء جل آلياف
دء الجود - عضلاته خارجى حساسيتك وىرادى حركتلك
منقطع اولدىنى حال .
باقكز - دءالتيبات
دءالجوع - آنلرده گورولن برنوع مرض عصي .
دءالحذر - اوقويه مقاومت ايديلمەمەك حالى .
دءالحناجر - صيراجا .
دء الحنص - انسانده و حيوانده توبلرك برر دوشمەسىنه
و جلدك بيلان دەريسى شكىلندە گورومەسىنه باءت اولان مرض .
دءالذقن
دءالرقص - سبق صيق اختلاصى حركتلره باءت اولان خستەلى .
دءالزيتيق - دءالسدد ، دءالسك .
دءالسواد - حيوانلك جلدلرى اوزرىندە غير طبيعى اولارق
حصوله گلن سياه لىكلر .
دءالشعر - صاچلرك ياپشامىسە باءت اولان برمرض جلدى .
دءالشيپ - برنوع جلد خستەلى .
دءالصجرا - چوللارده اوزون مدت دولاشانلرده گورولن
هذيان و صايقلاما .
دءالصدف - جلدك بول بول اولماسى .
دءالصله - وطنى تكرر گورمەك آرزوى شىدى ، سوداى
وطن .

بوشبده جوشش يادكله آغلادم طوردم ،
كل اى كرىمە تاريخ اولان گوزل يوردم .
انقارلك نظرمەن نهان اولوب گيدەلى ،
بو خاكدان فناك قراردى هرشكلى ،
گوزمده قالمادى بر ، گوك ، باتار ، چيقارگيدەرم .
زمينه منكسرم ، آسمانه مغيرم ،
گلبر بو جو كبودك سرائندە گولر ،
چو قلمدەكى رويابه بكنەن گوزلر .
طبيعتك بى تعذيب ايدن گوزللكنه ،
تعجب ايمە ، ملالم طوررسە بيگانه :
دوماني طاغلرك ، آغلار گوزمده توندكە ،
اولور محاسن غريته بشقە ايشكنجە .
بزم ديار تحسردن ايتەمشى گذر ،
عجب نەدن يە لا قيد اصر نسيم سحر ؟ ..
وبردى بلكە نسل بو عمر ما يوسە ،
چيچكارندن اوچان عطره آشنا اولسە ..
ديك بو محبس آمال ايچندە بن ابدى
يابانچىم ، بگا هرشى يابانچيدر شيمدى :
نەروز كرنده شمع جالمزدر اسن ،
نە طالعارده خبر وار بزم سواحدن .
غريچم بو برك ذوق يوق .. حرارتى يوق
طوغان ، باتان گولشك گونلرملە نسيم يوق .
اولنجە يادىمە حسرت فكن فضاى وطن ،
سماى شرقى سؤال ايلرم بلوطلردن .
سپهان نظيف - دءالصله

دءالعصب - سيكيز خستەلى .
دءالعليق - برنوع جلد خستەلى .
دءالفصه - مەلاخوليا ، باقكز - دءالمراق
دءالفجل - متعدد آحراسه وجود و يرەن برمرض بنوى .
دءالفرير - برنوع جلد خستەلى .
دءالفيل - جلدك قالىنلاشماسىنه باءت اولان برمرض .
دءالقلب ، دءالقلع
دءالكلب - قودوز خستەلى .
دءالالباب - بين الناس آغيز سوديك بوزولماسىنه عطف ايديلن
برنوع چوجوق خستەلى .
دءالمراق - مەلاخوليا ، قاراسودا ، باقكز - دءالفصه
دءالحجتر ، دءالحجر - گویش كتيرمە خستەلى .
دءالماء ذبابى ، دءالمفاصل ، دء نهارى ..
دءالاصابع - بيطره - كوپكارك آيقلر سە طارش اولان بر
خستەلى .
دءالسياب - خاولاما خستەلى .
دء وطن - باقكز - دءالصله
دء عضال - مزمن حالينه كچن و قابل تداوى اولمايان خستەلى .
اوله برداء عضال اولدى پريشاني حال
قالدى تدبيرده عاجز حكماى افلاس
لسقويىنى غالب
جى : ادواء

دائرة ، داره — (dāi,iré , dāiiré) - غرب - عربجه - اسم -
بو يوك قوناق ، برداره صاحبيك خدم و ائىاعى ، برقوناغك
داخلى قسقاتى ،
حرم دائرهسى ، سلامق دائرهسى ، مسافر دائرهسى ...
باقكز - حرم

زن تفاضلى يتر اهل دلک ذوقه سد
نه قدر اولسده وسعتى حرم دائرهسى
مناسرتى نائى
دائرةجه - هب بردن ، اوجه ، قاي قاپسانجه .
- مامورين حكومتك اونوردقلى يرلر ،

دائرة داره ارتكاب
بوغدى بزي نوصيه انتساب
كال ياشازاده سيديك

آنچى بوگون بازاردر ، آچيلماز اوداره
ايتە بكنەن اوكا ايام سائره
عبدالحق حامديك

دوائر - [ده ، ئى] - دائرهك جى اولوب اكتر يا بومئنادە
قوللاينلير :
دوائر دولت ، دوائر حكومت ...

يلىنر كيم بوده مطلوب عالى اولديغندى ...
دوائرده بوزوق هر ييتك آداب واركانى
اشرى

— [d] — ألفبائىڭ اونونچى حرفى، لىسى
[دال] در؛ آبجد حسابىندە دورت
عددىيە معادلەر .

دال - مجازاً [د] حرفىڭ شىكىنە
كورە - بوكولمىش، چارپىق،
قابور .

بىكە بركاتىر غمى كونكلو مېنى پىجال آيلادى
رشته جانمى بو پىتاب لىغ نال آيلادى
قامىتى غم بوكى تحت آرا دال آيلادى
درد وحت صبر ايله طاقتى پامال آيلادى
سوزلاماك لىككى يوق حىرت تىلەم لال آيلادى
جان كوپوب تن پامال داغ پىجال آيلادى
حالىم بد، غصە پىجد، وصل مقصد، نالە پىش
بخت واژون، درد آنزون، ديدە برخون، سىنە ريش
امير

كاسران اولدىغىنە دال اولمىچون گوييا
قامتن صورت نىمى شكل دال ايلردى يار
ندىم

را، ده — [da, dé] - چاغاتاي - طرف، و طرف مكان أدانى: ده؛

مىن . نىجا بلا چىكىپ بلادا
سین بىلا خيال و مدعا دا
نواى - مجنون دىلى

ايله رسوا مىن كه كوى وكوچه ۱۰ حاليم گوروب
بعضى ايل گريان و بعضى خلق نىنداندور مىنكا
نواى

ألفاظىن اوقورددا روح تاپنىم
هر حرفىدا يوز فنوح تاپنىم
نواى

— اگر اول نغى لارنىڭ آوازى بولمىداغى لار يىپىسلا لار بىردى...
مىراجنامە

- سانكە، گوييا، فقط؛
وقىم باردا - وقىم وارييا؟ سانكە...
- نوقتە ئاقەدە ايدەر:

زلفونك آچقاندا زىخ چاهىكا نوشكاي مېنك كونكول
قوبىسا اول چاه اوزا رخسار شمعين يازوتوب
نواى

را، ده — [da, dé] - قازان - مفعول فيه أدانى:

اويدا - اوده .
قايدا ؟ - نرده ؟
تازده - داغده ..

را، ده — [dā,] - عرچە - لىسم - خستەلق، مرض . درد، مجازاً -
ظاهرى و باطنى عيب .

- ماخلق الله داء لالا وقد وضع له دواء .
كلام شاعر

- لىكل داء دواء .
- داء النفس فى الحرص .

برداى بىدواكه پىنبردى حضورى
محو ايتدى قابليت فكر وشعورى
وجاى زاده اكرم

داء آزرى - جلدك مائى، سياهه مائل ويا صولوق بر رىك
آلماسى، يرقان آزرى .

داء الاشد - شكل ظاهرى يىپىنە كورە، داء الفيل وجىي شتور مەيە
ويرىلن لىسم .

داء الاقرنج - فرنگى خستەلى .

داء الزهر - باقلىز - داء الاقرنج

داء الاقرنج جلدى؛ داء الاقرنج معدە ..

داء براق كلى

داء البهر - شيق نفس، نفس دارلى .

داء الثبات - باقلىز - داء الجود

داء الثعلب - صاج دو كوله، سقوط شعر .